

ΔΩΡΕΑ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΟΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΙ
ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ

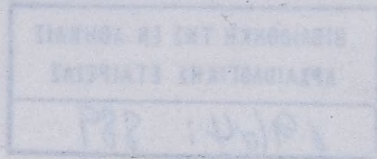
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΟΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ

ΥΠΟ
ΣΩΤΗΡΙΟΥ Ι. ΔΑΚΑΡΗ
ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1964

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Πρὸ πεντηκονταετίας περίπου ὁ Μ. Nilsson εἶχεν ἀσχοληθῆ μετὰ τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ βιβλίον του *Studien zur Geschichte des alten Epeirus* 1909. Μετὰ πάροδον 42 ἐτῶν εἰς τὸ βιβλίον του, *The Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece* 1951, ἐπανέρχεται ἐν συντομίᾳ ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς εἰς τὰς αὐτὰς ἀπόψεις.

Τὸ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν προκῆψαν νέον ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν, αἱ ἱστορικαὶ καὶ ἀρχαιολογικαὶ ἐρευναι, αἱ ὁποῖαι βραδύτερον εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, ἐπιτρέπον τὴν ἐπανεξέτασιν τοῦ θέματος τούτου. Ἐκ τῶν μύθων τῶν τριῶν κυριωτέρων Ἑπειρωτικῶν φύλων, τῶν Θεσπρωτικῶν, τῶν Χαόνων καὶ τῶν Μολοσσῶν, οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν τελευταίων διεσώθησαν πληρέστεροι, ἐνῶ ἐκ τῶν μύθων τῶν δύο ἄλλων φύλων συντρίμματα μόνον μᾶς παρέδωκεν ἡ ἀρχαία παράδοσις.

Τὴν αὐτὴν εἰκόνα παρουσιάζει καὶ ἡ ἱστορία τῶν τριῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων. Μέχρι τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. οἱ Ἑπειῶται δὲν ἐγνώριζον γραφὴν, ἐλάχιστα δὲ εἶχον ἐνδιαφεροθῆ διὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὀλίγας μόνον εἰδήσεις μᾶς διέσωσεν ἡ ἀρχαία παράδοσις περὶ αὐτῶν. Ὅτε δέ, ἀπὸ τοῦ προχωρημένου 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἤρχισε νὰ ἀφρνίζηται τὸ ἐνδιαφέρον τούτων καὶ νὰ πνέη εἰς τὴν Ἑπειρὸν ὁ ἄνεμος τοῦ νοτίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ Μολοσσοὶ εἶχον ἐπιτύχει νὰ ἀποκτήσουν τὴν ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν φύλων, τὴν ὁποίαν καὶ διετήρησαν μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων (168/7 π.Χ.).

Ὁ μῦθος εἶναι ἡ ἀρχέγονος ἱστορία ἐνὸς λαοῦ ἢ μιᾶς ὀλότητος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει διατηρηθῆ πρὸς ἀληθείαν, ἡ ἱστορικὴ μνήμη τοῦ παρελθόντος. Ἐπομένως μεταξὺ μύθου καὶ πραγματικότητος ὑφίσταται στενὴ ἀντιστοιχία· τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος ἐπενδύονται μετὰ τὴν γενικότητα καὶ τὸ ἀφαιρετικὸν σχῆμα τοῦ μύθου. Ἀλλὰ καὶ ὅσκις ὁ μῦθος δὲν ἀπηχεῖ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, ἀλλ' εἶναι ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῶν καταστάσεων (ἐπινόησις, μίμησις), ἢ ἀναζητήσεις τῶν αἰτίων, πὺν τὸν διέπλασαν, εἶναι κέρδος ἱστορικόν.

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους θὰ ἐξετάσωμεν ἐδῶ μόνον τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῶν Μολοσσῶν, παρεμπιπτόντως δὲ τοὺς μύθους τῶν λοιπῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων, ἐφ' ὅσον συνδέονται μετὰ ἐκείνους. Ἡ ἐξέτασις περὶ τῶν αἰτίων,

τῆς γενέσεως τῶν πρώτων γενεαλογικῶν παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν, τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐπεκτάσεώς των ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Μολοσσίας ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ καὶ συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῶν Μολοσσῶν καὶ ὀλοκλήρου τῆς Ἡπείρου.

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω τὰς θεομὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διότι ἐνέκρινεν ὁμοθυμῶς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ὡς ἐναίσιμον ἐπὶ διδακτορία διατριβήν.

Θεομότατα εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Καθηγητὴν τῆς Ἀρχαιολογίας, κ. Ν. Μ. Κοντολέοντα, διὰ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὅποιον ἐξεδήλωσε συνεχῶς, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐτέθη ὑπ' ὄψει του ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐργασίας μέχρι τῆς ὀριστικῆς διατυπώσεώς της, ὡς καὶ διὰ τὰς πολυτίμους ὑποδείξεις του ὡς πρὸς τὴν τελικὴν διάρθρωσίν της.

Χρέος μου ὡσαύτως θεωρῶ νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ εἰς τὸν Γεν. Γραμματέα αὐτῆς, καθηγητὴν καὶ ἀκαδημαϊκόν, κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδον, διότι ἐγένετο δεκτὴ ἡ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκτύπωσις τῆς μελέτης εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεών της.

Τὴν κ. Σέμνην Καρούζου ἔφορον Ἀρχαιοτήτων εὐχαριστῶ ἐπίσης, διότι ἔθεσε εἰς τὴν διάθεσίν μου τὴν φωτογραφίαν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ πίν. 4, εὐρισκομένης εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ὡς καὶ τὸν ἔφορον Ἀρχαιοτήτων, κ. Φώτιον Πέτσαν, διότι ἐπέτρεψε τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ πίν. 5.

Ἰδιαιτέρας εὐχαριστίας ὀφείλει ὁ γράφων εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν πτυχιούχον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, δ. Ἀρτεμισίαν Γιαννουλάτου καὶ τὸν κ. Ἀνδρέαν Μπάγιαν, διὰ τὸ ἀμέριστον ἐνδιαφέρον των καὶ τὴν παρακολούθησιν τῶν ἀτελευτήτων διορθώσεων κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἐκτυπώσεως τῆς ἐργασίας.

Εἰς τὴν γυναικά μου, Ἀλίκη, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ κύριον λόγον ὀφείλεται ἡ εὐδόωσις τοῦ σκοποῦ, ἀφιερώνεται μὲ εὐγνωμοσύνην ἢ παρούσα ἐργασία.

Ἀθῆναι 10.10.1964

Σ. Ι. Δ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.	α-β
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1	13
Α' ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ	»	14 - 49
Β' ΟΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ	»	14 - 49
1. Ἡ ἀρχαία παράδοσις	»	14 - 16
2. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ μύθου μέχρι τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος	»	16 - 21
3. Ὁ γενεαλογικὸς μῦθος κατὰ τὸν Δ' καὶ τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα	»	21 - 32
4. Τὰ ἱστορικὸν δένδρον τῆς δυναστείας	»	33 - 36
5. Τὰ Τρωικὰ τοπωνύμια	»	36 - 42
6. Ἡ προέλευσις τοῦ μύθου	»	42 - 49
Γ' ΔΥΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ	»	50 - 67
1. Θαρύπας (423/2 - 390/385 π.Χ.)	»	50 - 63
2. Ἀλκέτας (385 - 370 π.Χ.)	»	63 - 67
Δ' ΕΥΡΗΠΙΔΗΣ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΣ	»	68 - 101
1. Ἡ διδασκαλία τῆς «Ἀνδρομάχης» ἐν Μολοσσίᾳ	»	68 - 92
2. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ τραγικοῦ εἰς τὴν Ἡπειρον	»	92 - 101
Ε' Η ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ	»	102 - 163
1. Δωδώνη	»	102 - 114
2. Ἀκταὶ τοῦ Ἴονίου	»	114 - 132
3. Θεσσαλία	»	132 - 136
4. Ἱερὸν τῶν Δελφῶν	»	136 - 142
5. Λακωνία	»	142 - 148
6. Πέργαμον Μυσίας - Πέργαμον Κεστρίνης	»	148 - 156
7. Αἱ τρωικαὶ παραδόσεις τῆς Ρώμης	»	156 - 163
Φ' ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ ΤΩΝ ΜΥΘΩΝ	»	164 - 169

Α'. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἡ περιορισμένης κλίμακος ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ προϊστορικοῦ πεδίου τῆς Ἠπείρου δὲν ἐπιτρέπει εἰ μὴ μόνον τὴν συναγωγὴν γενικωτέρων συμπερασμάτων.

Αἱ προσφάτως ἀνακαλυφθεῖσαι παλαιολιθικαὶ θέσεις εἰς τὴν Ἠπειρον, ἰδίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν Παντανάσσης καὶ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Νομοῦ Πρεβέζης, παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Λούρου, ὀλίγα χιλιόμετρα βορειῶς τῆς Φιλιππιάδος, μὲ ἄφθονα καὶ ἀσφαλῆ εὐρήματα τῆς μέσης Παλαιολιθικῆς ἐποχῆς (Μουστέριος περίοδος), ἀποδεικνύουν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς (Aurignacien) ἡ Ἠπειρος ὑπῆρξε κατακτημένη. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ μὴ στρωματογραφημένα παλαιολιθικὰ εὐρήματα τῆς Θεσσαλίας, κατὰ μῆκος τοῦ Πηνειοῦ, ἀπὸ Λαρίσης μέχρι Γουνίτσας, ἀποδιδόμενα κατὰ τρόπον γενικὸν εἰς τὰς περιόδους αὐτάς, τὰ ἐντὸς στρωμάτων, δυναμένων νὰ χρονολογηθοῦν γεωλογικῶς, παλαιολιθικὰ εὐρήματα τῆς Ἠπείρου εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος «μοναδικὰ εἰς ποσότητα, ποιότητα ἐπεξεργασίας καὶ διατήρησιν». Εἶναι δὲ ταῦτα λίθινα ἐργαλεῖα, ἰσχυρῶς ὀξειδωθέντα, ὑψηλῆς τεχνικῆς ἐμπειρίας, ἤτοι αἰχμαί, ξέστρα σχήματος D ἢ καὶ ἑτερόπλευρα, πυρῆνες, ἐργαλεῖα λειανθέντα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπιφανείας ἢ ἀπολήγοντα κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα εἰς αἰχμάς. Εἰς μικρὸς πέλεκυς (hand-axe) ἀποτελεῖ τὸ νοτιώτερον παράδειγμα ἐν Εὐρώπῃ τῆς περιόδου αὐτῆς. Τέλος μερικὰ ξέστρα καὶ μερικαὶ λεπίδες παρούσας ὁμοιότητος πρὸς τὴν νεωτέραν Παλαιολιθικὴν περίοδον¹.

¹ Προκαταρκτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν παλαιολιθικῶν εὐρημάτων Παντανάσσης παρέχει ὁ E. S. HIGGS, Man, 1963, σ. 2, εἰκ. 1-2. Archaeological Reports 1962-63 (1963), σ. 22-23. BCH 87, 1963, σ. 797-800, πίν. XV. Περὶ τῶν παλαιολιθικῶν εὐρημάτων τῆς Θεσσαλίας, ἐναποθέσεων τοῦ ποταμοῦ, VL. MILOJICIC, Germania 36, 1958, σ. 319 ἑξ. καὶ AD 1960 (Χρονικά), σ. 186-187. Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, αὐτ. σ. 182-183 (Σχετικῶς καὶ ἐφημ. «Ἐλευθερία» 19-2-1963). Περὶ τῶν ἀμφιβόλων παλαιολιθικῶν εὐρημάτων τῆς Πελοποννήσου, J. SERVAIS, BCH 85, 1961, σ. 1 ἑξ. (Ἔλις). P. BIALOR-MICH. JAMESON, AJA 66, 1962, σ. 181-182 (μοναδικὸν ἐργαλεῖον ἐξ Ἀργολίδος), πρβλ. ὅμως καὶ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, AD ἑ.ἀ. σ. 42 καὶ ὑποσ. 3, σ. 44 καὶ ὑποσ. 10, σ. 45. Κρανίον ἀνθρώπου τύπου Neanderthal, ἄνευ ὅμως τῆς κάτω γνάθου, εὐρέθη εἰς τὸ Σπῆλαιον παρὰ τὰ Πετράλωνα, 37 χιλιόμετρα ΝΑ. τῆς Θεσσαλονίκης, P. ΚΟΚΚΟΡΟΣ - Α. ΚΑΝΕΛΛΙΣ, L'Anthropologie, 1961, σ. 438 - 446. Ἡ ἐκ Παλαιοκάστρου τῆς Δ. Μακεδονίας ἀξίνη (hand-axe) εἶναι πιθανῶς τὸ ἀρχαιότερον γνωστὸν παλαιολιθικὸν εὐρημα ἐν Ἑλλάδι (Acheu-

Τοιουτοτρόπως τὰ εὐρήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε παρουσιάζουν ὁμοιότητας πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῆς Γερμανίας, Οὐγγαρίας καὶ Ρωσίας, δύνανται νὰ συμβάλουν εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν προβλημάτων περὶ τῆς πρώτης εἰσόδου τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτέρας Παλαιολιθικῆς περιόδου καὶ τοῦ homo sapiens εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἶναι ἄγνωστον ἐὰν ἡ προϊστορικὴ ζωὴ συνεχίσθη ἀδιάσπαστος μέχρι τῶν νεολιθικῶν χρόνων. Τὰ ἐλάχιστα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐγγράφατα ὄστρακα τῆς ἀρχαιότερας νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Καστρίτσας (A2) εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ μονόχρωμα ὄστρακα (A1) ἐκ τοῦ νεολιθικοῦ σπηλαίου, πλησίον τοῦ χωρίου Σίδερης-Φιλιατῶν, ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξίν νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ, συγγενοῦς, ὡς φαίνεται, πρὸς τὸν θεσσαλικὸν τῆς κεραμεικῆς A1 καὶ A2 (Πρωτο-Σέσκλον)¹.

Αἱ περιορισμένης κλίμακος προϊστορικαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι, ἰδίᾳ ὅμως ἡ ἔλλειψις μεγάλων ἐπιχώσεων εἰς τοὺς προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς, ἰδρυμένους κατὰ κανόνα ἐπὶ χαμηλῶν ὑψωμάτων ἢ παρὰ τοὺς πρόποδας καὶ τὰ κράσπεδα τῶν πεδιάδων², καὶ ἡ σπάνις προϊστορικῶν εὐρημάτων νοτίας προελεύσεως δὲν ἐπέτρεψαν τὴν μέχρι σήμερον στρωματογραφικὴν, τυπολογικὴν καὶ χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν εὐρημάτων³.

Ἐπαρκῶς κατωφημένη ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ Ἡπειρος κατὰ τὴν ἐπακολοθησασαν λιθόχαλκον περίοδον ἢ κατὰ τὴν ἀ' ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, διότι ἡ χονδροειδὴς χειροποίητος κεραμεικὴ II, μὲ τὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ δισκαρίων καὶ ἀλυσσοειδῶν ταινιῶν ἢ μὲ τὴν ἔγκοιλον ἐξ ἐντυ-

lian), E. S. HIGGS, *Antiquity* 38, 1964, σ. 54. R. J. RODDEN, *Balkan Studies* 5, 1964, σ. 113 καὶ 118-119. R. STAMPFUSS, *Mannus* 34, 1942, σ. 132-147 (περιοχὴ Κοπαίδος). FR. SCHACHERMEYER, *AA* 1962, στ. 175, 179, 186.

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 177-178, εἰκ. 2 καὶ ΑΔ 1961 (Χρονικά), σ. 196. Περὶ τῶν νεολιθικῶν εὐρημάτων τῆς Β. Ἡπείρου D. MUSTILLI, *Riv. d' Albania* 1, 1940, σ. 287-288 καὶ *Rend. Acc. It. Cl. sc. mor. stor.* VII, II, 1941, σ. 678-681. E. LEPORE, *Ricerche sull'Antico Epiro* (Collana di Studi Greci), 1962, σ. 71-72 καὶ ὑποσ. 118 (τοῦ λοιποῦ *Ricerche*). Εἶχε περατωθῆ πλέον ἡ παρούσα ἐργασία, ὅταν περιῆλθεν εἰς χεῖράς μου ἡ ἐνδιαφέρουσα ἐργασία τοῦ καθηγ. E. LEPORE. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συζητηθοῦν εἰς τὸ κείμενον, ἀλλὰ περιπτωσιακῶς ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑποσημειώσεις.

² Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 146. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, *Gr. Landsch.* II 1, σ. 242-3, πρβλ. καὶ σ. 280, ὑποσ. 7.

³ Μόνον εἰς τὸ ἱερόν τῆς Δωδώνης καὶ εἰς τὸν προϊστορικὸν συνοικισμὸν τῆς Καστρίτσας, ἀλλ' εἰς περιορισμένον χώρον, κατέστη τοῦτο δυνατόν (ΠΑΕ 1952, σ. 363-366, ΑΕ 1959, σ. 19 ἐξ.). Ἐπίσης εἰς τὸν μυκηναϊκὸν θολωτὸν τάφον εἰς θέσιν Κίπερη, παρὰ τὴν Πάργαν, μετὰ τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς ΠΙΒ ὑπῆρχον καὶ ἐγχώρια ὄστρακα τῆς κατηγορίας ΠΙ (Τὸ Ἔργον 1960, σ. 110).

πωμάτων, είναι συνηθεστάτη, ἀπαντῶσα ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέχρι τῆς Β. Ἀλβανίας (Σκούταρι)¹ καὶ νοτιώτερον μέχρι τῆς Ὀλυμπίας καὶ Μάλθι, γενικώτερον δὲ εἰς ἕλην σχεδὸν τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ κάτοικοι τῆς περιόδου αὐτῆς δὲν ὑπῆρξαν Ἕλληνες, ἀλλὰ προήρχοντο ἐκ τῶν προελληνικῶν ἐκείνων φύλων τῆς νοτιοδυτικῆς Μ. Ἀσίας, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ προελληνικῶν τοπωνυμίων καὶ ἐθνικῶν τῆς Ἠπείρου τοῦ αἰγαιο-ἀνατολικοῦ κύκλου, τὰ ὁποῖα ἢ ἀρχαία παράδοσις καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ διέσωσαν μέχρις ἡμῶν².

Τοπωνύμια, ὡς *Θύαμος, Θύαμις, Κραῖθις, Κελυδνός, Πίνδος, Ἄμυρον*

¹ Βιβλιογραφίαν βλ. ἀνωτέρω σ. 2 ὑποσ. 1. Προσέτι Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ, Ἠπειρ. Χρον. 1935, σ. 195 ἐξ., ΠΑΕ 1930, σ. 68, 1952, σ. 281-282. Ν. L. HAMMOND, BSA 32, 1931-32, σ. 131-139. Ν. VALMIN, Das Hadriatische Gebiet, σ. 56 ἐξ. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΠΑΕ 1951, σ. 178, 1952, σ. 368-369, ΑΕ 1956, σ. 130, 146 καὶ ὑποσ. 3 καὶ ΑΔ 1960 (Χρονικά), σ. 200 καὶ 201. Ε. LEPORE, Ricerche, σ. 74 ἐξ. Ἡ παρουσία εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων τῆς κεραμεικῆς II, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς ἀπλῆς μονοχρώμου III (Καστρίτσα, Κουτσελιό, Ἄρδομιστα, νῆσος Ἰωαννίνων, Πέραμα, Λαψίστα, Πασσαρών, Γαρδίκι, Γορίτσα, περιοχή Σταυρακίου), ἀποκλείει τὴν περιπτώσιν ἐκτεταμένων δασῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἰωαννίνων (Ν. L. HAMMOND, BSA ἐ.ά. σ. 140. Πρβλ. καὶ KIRSTEN, ἐ.ά. σ. 280, ὑποσ. 7). Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκει ἐπίσης ἡ πρόχους ἐκ Δωδώνης, Τὸ Ἔργον 1959, σ. 76, εἰκ. 80, τυπολογικῶς ἀναγομένη εἰς τὴν α' ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, πρβλ. καὶ BCH 84, 1960, σ. 750. FR. SCHACHERMEYR, AA ἐ.ά. σ. 200.

² Σχετικῶς FR. SCHACHERMEYR, RE XXI, σ. 1498 ἐξ. Ε. LEPORE, Ricerche, σ. 92 ἐξ. Ἡ θέσις τοῦ F. CASSOLA, Rend. Acc. Arch. B. Arti di Napoli 1954, σ. 220, ὑποσ. 1, περὶ διεισδύσεως Ἰνδοευρωπαϊκοῦ καὶ ἐλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Ἠπειρον πρὸ τῆς ΠΕ περιόδου, δὲν δύναται εἰσέτι νὰ βεβαιωθῇ οὔτε ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἀρχαιολογικῶν δεδομένων (πρβλ. καὶ Ε. LEPORE, Ricerche, σ. 79, ὑποσ. 128) οὔτε ἐκ τῆς πρώτης λατρείας ἐν Δωδώνῃ, ἡ ὁποία φέρει ὅλα τὰ τυπικὰ γνωρίσματα τῆς προελληνικῆς λατρείας τῆς Μεγάλης Θεᾶς (ἰδὲ ἀμέσως κατωτέρω). Σχετικῶς περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων Ε. LEPORE, Ricerche, σ. 92 ἐξ. Πάντως ἐπιβάλλεται ὅπως, παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῶν γλωσσικῶν λειψάνων τῆς Ἠπείρου, ἐπιχειρηθῇ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις των, ὥστε νὰ καθარიσθῇ τὸ ἔδαφος ἀπὸ παντὸς ἀμφιβόλου στοιχείου. Μερικὰ τοπωνύμια π.χ. ὀφείλονται εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῶν Ἠπειρωτικῶν παραλίων κατὰ τοὺς ὑστερομικηναϊκοὺς χρόνους, ὡς ἡ Ἐφύρα, πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ Τορὺνη ἢ Τορώνη, ταυτιζομένη εἴτε μὲ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια τῆς Πάργας εἴτε μᾶλλον μὲ τὰ ἐρείπια τοῦ χωρίου Ἄγ. Κυριακῆς (παλαιότ. Σεντιέλλα), Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΔ 1960 (Χρονικά), σ. 205, εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ὁποίας ὑπάγεται ὁ παρὰ τὴν θέσιν «Κίπερη» θολωτὸς τάφος τῆς ΥΕ ΠΙΒ (Τὸ Ἔργον 1960, σ. 110-111). Εἰς Ἡλείους ἀποίκους τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὀφείλονται προσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀποικιῶν Πανδοσία (Καστρί), τέσσαρα μόλις χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Ἐφύρας, τὸ Βουχέτιον, ἡ Βατία καὶ ἡ Ἐλάτρια. Ἄλλα πάλιν τοπωνύμια, ἰδίως τῆς Κεστρίνης, ὡς Πέργαμον, Περγαμίς (χώρα), Τροία, Ἰλιον, Σιμόεις, Ξάνθος, προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς τραγικῆς ποιήσεως τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. (σχετικῶς κατωτ. σ. 36 ἐξ.). Τέλος ἄλλα ὀνόματα παρεδόθησαν παρεφθαρμένα, ὡς Γιτάνη καὶ Καμμανία (περὶ τῆς «Γιτάνης», Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΔ ἐ.ά. σ. 207, περὶ τῆς Καμμανίας=Καμπανίας, κατωτ. σ. 153-4).

(ὄρος), *Μαιανδρία*, *Μέγαρα*, *᾽Ωρωπός*, *Κίχυρος* (*᾽Εφύρα*), *Κόσσοσ*, *Βόλουρος*, ἀνήκουν εἰς τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο στρῶμα¹. Μὲ τοὺς Προέλληνας τούτους συνδέεται πιθανῶς καὶ ἡ πρώτη λατρεία εἰς τὴν Δωδώνην τῆς προελληνικῆς Μεγάλης Θεᾶς, τῆς ὁποίας τὰ ἱερά σύμβολα, ἡ περιστέρα, ὁ ταῦρος, ὁ λάβρος καὶ ὁ κάπρος, διαπιστοῦνται ἀρχαιολογικῶς καὶ φιλολογικῶς εἰς τὸ ἱερόν².

Περὶ τὸ τέλος τῆς α' ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας π.Χ. χιλιετηρίδος ἐμφανίζονται εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπως καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, οἱ πρῶτοι Ἑλληνες, τοὺς ὁποίους δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν Θεσπρωτοὺς. Ὑπ' αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν διάφορα μικρὰ φύλα, κλάδους τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τῶν Θεσπρωτῶν³. Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν νέων τούτων φύλων συνδέεται πολὺ πιθανὸν ἡ χειροποίητος κεραμεικὴ ἐξειλιγμένης τεχνικῆς (κατηγορία III), γνωστὴ κυρίως ἐκ Δωδώνης, Καστρίτσας, Κουτσελιοῦ, Ἐφύρας καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου παρὰ τὴν Πάργαν, περιλαμβάνουσα ἀπλᾶ μελανότεφρα καὶ μελανοκάστανα ἀγγεῖα, ἰδίως δὲ κύπελλα, ἐπαναλαμβάνοντα στοιχεῖα μεταλλικῶν προτύπων⁴. Συγγενῆς ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν μορφολογίαν κεραμεικῇ, ἐνθυμίζουσα ἐνίοτε τὰ πρωτομινύεια καὶ μινύεια τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀπαντᾷ ἀπὸ τῆς Λευκάδος μέχρι τῆς Ὀλυμπίας

¹ Πρβλ. E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. II 1, σ. 242-243 καὶ 280, ὑποσ. 9. FR. SCHACHERMEYR, RE XXII, στ. 1494 ἐξ. Εἰδικῶς περὶ τῶν Ἡπειρωτικῶν E. LEPORE, Ricerche, σ. 92-94, μὲ εὐρεῖαν βιβλιογραφίαν. Τὰ ἐθνικὰ ἐπίσης Ἄμμυνοι ἢ Ἄμυναῖοι, ᾽Οθράται, Μύλακες, πιθ. Κασσωπαῖοι, Ἄβαντες (καὶ Ἄμαντία), Ἀρβαῖοι, Ἀδανία, Πλαραῖοι ἢ Πλάριοι, Κᾶρες, ᾽Ομφαλες (;), Μολοσσοὶ θεωροῦνται ἕνεκα τῆς ρίζης των ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν αἰγαιο-ανατολικὸν κύκλον (αὐτ. σ. 94 καὶ ὑποσ. 157, ἰδὲ καὶ σ. 98-99, περὶ τοπωνυμίων πιθανὸν προἰνδοευρωπαϊκῶν).

² Ἡ πρώτη λατρεία τῆς Δωδώνης ἀνάγεται εἰς τὴν α' ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαιότερα ἀφιερώματα τοῦ ἱεροῦ, συνδεομένη μὲ τὴν Μητέρα Γῆν (ΠΑΥΣ. X 12.10). Περὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων τῆς θεότητος (λάβρος, ταῦρος, περιστέρα, κάπρος) καὶ τῆς λειτουργίας ἀρχαιοτάτου μαντείου, Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. Πυρσοῦ, συμπλήρωμα, ἐν λ. Δωδώνη, σ. 760, ἐκτενέστερον εἰς AE 1959, σ. 127 ἐξ. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ κάπρου μὲ τὴν λατρείαν ἐν Δωδώνη, Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, AD 1960, σ. 35 καὶ ὑποσ. 76 ὡς καὶ AE 1959, σ. 68-69 καὶ Antike Kunst, 1963 (Erstes Beiheft), σ. 48-49.

³ Πρβλ. καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 78-79. Περὶ τῆς ἐλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ Θεσπρωτοῦ αὐτ. σ. 102 καὶ ὑποσ. 167 (βιβλιογραφία). Τὸ τοπωνυμικὸν Λάρισα ἀνήκει ἐπίσης εἰς ἰνδοευρωπαϊκὸν στρῶμα, σχετιζόμενον μὲ μεσοελλαδικὰ τοπωνυμικά (αὐτ. σ. 93 καὶ 98). Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἢ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἀνήκουν ἐπίσης τὰ τοπωνύμια Δωδώνη, Ἰτώνη, Κοτύλη, Τορόνη (ἰδὲ καὶ σ. 6, ὑποσ. 2), ἂν μὴ καὶ Αὐλών, Σάσων, Πασσαρών, Τέκμων, Γύρτων, ἐκτὸς ἐὰν μερικὰ τούτων ἦθελον ἀποδειχθῆ προἰνδοευρωπαϊκά, ὡς ἔχοντα πρόσφυμα -λ-, μ-, -ν-, -ρ-, -ε- καὶ -σ-.

⁴ Ἡπ. Χρον. ἔ.ἀ. σ. 198, 201, ΠΑΕ 1951, σ. 178-180, 1952, σ. 280-281 καὶ 369-373, Archaeology 15, 1962, σ. 87 καὶ εἰκ. σ. 88. E. LEPORE, Ricerche, σ. 76 ἐξ. FR. SCHACHERMEYR, Anzeiger, ἔ.ἀ. στ. 95 καὶ AA ἔ.ἀ. στ. 217.

καὶ τῆς Μεσσηνίας (Μάλλι), εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Κ. Ἑλλάδα καὶ τὰς βορείους κλιτύς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν κ.ά.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ παλαιότερα κεραμεικὴ παράδοσις μὲ τὴν πλαστικὴν διακόσμησιν υἰοθετήθη ὑπὸ τῆς μονοχρώμου, ἡ ὅποια ἐστερεῖτο μὲν κοσμήσεως, ἐκέκτητο ὅμως μεγαλύτεραν τεχνικὴν πεῖραν, ἐνθυμίζουσαν τὰ μινύεια ἀγγεῖα. Μὲ τοὺς Θεσπρωτοὺς τούτους ἔφθασε, φαίνεται, εἰς τὴν Δωδώνην καὶ ἡ λατρεία τῆς δρυός. Ἡ Μήτηρ Γῆ καὶ ἡ ἱερά δρυς συνατραρεύθησαν ἐκεῖ μέχρι τέλους περιόδου τῶν προϊστορικῶν χρόνων¹. Ὁ συγκρητισμὸς οὗτος εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν κεραμεικὴν προϋποθέτει τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο στοιχείων, τοῦ προελληνικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, τὰ ὅποια ὅμως, ἀποκεκομμένα γεωγραφικῶς ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κορμοῦ, παρέμειναν ἀνεξέλικτα, διατηρήσαντα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὴν ἀρχέγονον μορφήν τοῦ πολιτισμοῦ των. Παράλληλον φαινόμενον συγχωνεύσεως παρατηρεῖται ἐπίσης εἰς τὴν γλῶσσαν, διότι μερικὰ τοπωνυμικὰ καὶ ἔθνικὰ τῆς Ἠπείρου παρουσιάζουν καταφανῆ ἐπιμειξίαν εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὸν σχηματισμὸν των².

Μὲ τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀποικισμοῦ κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον αἱ διὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους, διὰ μέσου τῶν Ἰονίων νήσων, προσिताὶ ἀκταὶ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς νοτίας Ἠπείρου κατέστησαν ἀποικιστικαὶ βάσεις πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐνδοχώρας. Ἡ θαλασσία ὁδὸς καὶ οἱ πλωτοὶ εἰς τὸν κάτω ροῦν ποταμοὶ τῆς Ἠπείρου, ὁ Ἄραχθος καὶ ὁ Ἰναχος (Λοῦρος), ὁ Ἀχέρων, ὁ Θύαμις καὶ ὁ Ἀῤῥός, διαρρέοντες εὐφόρους πεδιάδας καὶ ἐκβάλλοντες οἱ μὲν εἰς τὸν Ἀμβρακικόν, οἱ δὲ εἰς τὸ Ἰόνιον, ὑπῆρξαν αἱ πλέον εὐχερεῖς ὁδοὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ἐνδοχώραν. Ἀνταλλάσσοντες προϊόντα βιοτεχνίας, ἰδίως χαλκᾶ ὄπλα, κοσμήματα καὶ ἀγγεῖα, ἐπρομηθεύοντο ἐκεῖθεν κτηνοτροφικὰ προϊόντα, προπαντὸς δὲ δασικὴν ξυλείαν, ἀναγκαίαν διὰ τὴν ναυπήγησιν τῶν πλοίων κατὰ τὴν περίοδον τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ κατακτητικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων³. Μία τοιαύτη ἀποικία, ὀρμηθεῖσα κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΙ περίοδον ἐκ τῆς Ἡλιδος πιθανώτατα, ὑπῆρξεν ἡ Ἐφύρα, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Κωκυτοῦ εἰς τὸν Ἀχέροντα, πλησίον

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μεγ. Ἑλλ. Ἐργικλ. ἐ.ά. σ. 808, ΑΕ 1959, σ. 128 ἐξ.

² Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 94, σ. 97 ἐξ.

³ ΑΕ 1956, σ. 120-121 καὶ 152-153. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 111. Ἡ τρόπις τῆς Ἀργοῦς εἶχε κατασκευασθῆ καθ' ὑπόδειξιν τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ ξύλου τῆς δωδωναίας φηγοῦ καὶ διὰ τοῦτο εἶχε μαντικὴν δύναμιν, JESSEN, RE II, σ. 721. Περὶ τῆς μυκηναϊκῆς καταγωγῆς τοῦ μύθου, Μ. NILSSON, The Mycenaean Origin of Greek Mythology, 1932, σ. 136-39. Ὁ Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 13-14 καὶ 80, δικαιολογημένως τονίζει τὴν σπουδαιότητα καὶ παλαιότητα τῆς ὁδοῦ διὰ τῆς Ἐφύρας-πεδιάδος τοῦ Ἀχέροντος. Δύο ὄστρακα ὑστερομυκηναϊκὰ προέρχονται ἐπίσης ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ κόλπου τοῦ Αὐλῶνος, Ν. L. HAMMOND, BSA 32, 1931-32, σ. 136.

τῆς θαλάσσης¹. Πέντε ἢ ἑξ αἰῶνας βραδύτερον οἱ Ἥλειοι θὰ ἰδρῦσουν ἐκεῖ πλησίον νέαν ἀποικίαν, τὴν Πανδοσίαν (σημ. Καστρί), μόλις τέσσαρα χιλιόμετρα ἀνατολικώτερον τῆς Ἐφύρας. Ὁ θολωτὸς τάφος τῆς Κίπερης, πλησίον τῆς Πάργας, τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου, εἶναι ἐπίσης ἀσφαλῆς ἀπόδειξις περὶ τῆς ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγκαταστάσεως ἑτέρας βάσεως ἀποίκων βορείως τῆς πεδιάδος τοῦ Ἀχέροντος, πιθανῶς τῆς *Τορόνης* ἢ *Τορώνης*².

Ἀναμφιβόλως τὰ δεδομένα αὐτὰ πρόκειται νὰ αὐξηθοῦν μὲ τὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν, ἰδίως εἰς τὰς περιοχὰς τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν τῆς Ἡπείρου. Ἐξ ἄλλου τὴν μετὰ τῆς κεντρικῆς Ἡπείρου ἀξιοσημεῖωτον ἐπικοινωνίαν τῶν Ἀχαιῶν τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου, μέσω τῶν Ἑπτανήσων καὶ τῆς Θεσσαλίας, βεβαιώνουν οἱ ὑστεροελλαδικοὶ (ΠΙΒ) τάφοι τοῦ Καλμπακίου, 30 περίπου χιλιόμετρα πρὸς Βορρᾶν τῶν Ἰωαννίνων, τὰ δύο μυκηναϊκὰ κερατόσχημα ξίφη, προερχόμενα πιθανῶς ἐκ Περάματος, 4 χιλιόμετρα βορείως τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ἀφιερωτικῶς χαρακτῆρος χαλκᾶ ὄπλα ἐκ Δωδώνης, ὡς ἐπίσης ψευδόστομος ἀμφορεὺς καὶ αἱ «μυκηναϊζουσαι» ὑψίποδες κύλικες ἐκ Καστρίτσας κλασσικῶν χρόνων³. Εἰς τὰς σχέσεις αὐτὰς μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου ὀφείλονται πιθανώτατα καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων⁴, καὶ τοῦ Πελασγικοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης εἰς τὸ πανάρχαιον ἱερόν τῶν Θεσπρωτῶν. Τὴν ἐκ τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου προέλευσιν τῶν δύο τούτων λατρειῶν ὑποδεικνύουν ὄχι μόνον ἡ λατρεία τοῦ Ἀρείου Διὸς, ἀπαντῶσα ἄπαξ ἔτι ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι διὰ τῶν Ἡλείων ἀποίκων φαίνεται ὅτι ἦλθε τὸ πρῶτον εἰς ἐπαφὴν ἡ Ἡπειρος μὲ τὴν μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα.

¹ Τὸ Ἔργον 1958, σ. 96-97 καὶ 1963, σ. 61-2. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *Archaeology* 15, 1962, σ. 85-87. BCH 83, 1959, σ. 665 ἑξ. JHS 1959 (*Archaeology*), σ. 11-12. KIRSTEN-KRAIKER, *Griechenlandkunde*, ἔκδ. 4η, σ. 748. FR. SCHACHERMEYR, AA ἑ. ἀ. στ. 295. E. JANSSES, *Le Flambeau* 1961, 7/8, σ. 526-527 καὶ *L'Antiquité Classique* 30, 1961, σ. 387-388. Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Ἐφύρας ἐκ τῆς Ἥλιδος μαρτυροῦν ὄχι μόνον τὰ κοινὰ τοπωνύμια Ἐφύρα καὶ Ἀχέρων, ἀλλὰ καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἄδου, ἐπιχωριάζουσα εἰς τὴν Δ. Πελοπόννησον καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Πρβλ. καὶ κατωτ. σ. 10, ὑποσ. 3.

² Τὸ Ἔργον 1960, σ. 110, εἰκ. 124. BCH 85, 1961, σ. 733. JHS 1961, σ. 15 (*Archaeology*). FR. SCHACHERMEYR, AA ἑ. ἀ. στ. 295. Πιθανώτατα εἰς τὸν ἀποικισμὸν τοῦτον τῆς ΥΕ ΠΙΒ ὀφείλεται τὸ ὄνομα *Τορόνη* (πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 3, ὑποσ. 2. Σχετικῶς Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *ΑΔ* 1960 (*Χρονικά*), σ. 205 καὶ E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 98-99 καὶ ὑποσ. 162).

³ ΠΑΕ 1951, σ. 182, εἰκ. 7, 1952, σ. 365, εἰκ. 3 καὶ σ. 374. ΑΕ 1956, σ. 114 καὶ 1959, σ. 127-128 ἑξ. E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 4-5, 79-80, 82-83, 85. FR. SCHACHERMEYR, AA ἑ. ἀ. στ. 296. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *ΑΔ* 1963 (*Χρονικά*).

⁴ ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 5, 2. Περὶ τῆς θεότητος τῆς Πασσαρῶνος καὶ τοῦ ἱεροῦ περὶ τὰ 10 χιλιόμετρα περίπου ΒΔ. τῶν Ἰωαννίνων ἰδὲ κατωτ. 39, ὑποσ. 3 καὶ σ. 144-5.

Αἱ πρόσφατοι ἀνασκαφαὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου ἀπέδειξαν ὅτι εἰς τὴν Ἥλιον, τὴν Τριφυλίαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, εἶχεν ἀναπτυχθῆ κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους ἀκμαῖος πολιτισμός. Τολμηροὶ Ἀχαιοὶ θαλασσοπόροι, ὁμιλοῦντες τὴν «ἀρκαδικήν» (ἀχαιϊκὴν) διάλεκτον, τῆς ὁποίας κατάλοιπον διετηρήθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς νησίς, εἰς τὴν ὄρεινὴν Ἀρκαδίαν, ἐγκατέστησαν ἀποικίας εἰς τὴν Κύπρον (περὶ τὸ 1400 π.Χ.), τὴν Παμφυλίαν, τὴν Κρήτην, ἰδίως τὴν κεντρικὴν, καὶ ὀλίγον βραδύτερον εἰς τὰς νοτιωτέρας τῶν Ἑπτανήσων, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ἰθάκην¹. Ἐκεῖθεν ἦτο εὐχερὲς τὸ ἄλμα εἰς τὰς ἀπέναντι ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Ἠπείρου ἐτι βορειότερον. Ἀφ' ἑτέρου τὰς σχέσεις μὲ τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τοὺς προμνηρικοὺς χρόνους ἐτονίσαμεν ἀλλαχοῦ². Οἱ περὶ τὴν Δαδώνην Ἐνιῆνες συμμετέχουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα τῆς Κύφου Γουνέα καὶ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἥρωος τῆς Φθίας Ἀχιλλέως (Ἰλ. Β 748-750)· εἰς τὸν Πελασγικὸν Δία τῆς δυσχειμέρου Δαδώνης ἀποτείνει προσευχὴν ὁ Ἀχιλλεύς (Ἰλ. Π 233 ἐξ.)· οἱ Θεσπρωτοὶ μάχονται μὲ τὸν Ὀδυσσεά κατὰ τῶν πειρατῶν Ταφίων (Ὀδυσσ. π 425 ἐξ.)· ὁ ἥρωος οὗτος γνωρίζει καλῶς τὴν Ἠπειρον, διότι μεταβαίνει διὰ τῆς θαλασσίας ὁδοῦ εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δαδώνης, διὰ νὰ πληροφορηθῆ παρὰ τῆς ὑψικόμου δρυὸς περὶ τοῦ τρόπου τῆς παλινοστήσεώς του (ξ 327 ἐξ., τ 296 ἐξ.), εἰς τὸ βασιλείον τῶν νεκρῶν, πλησίον τῆς συμβολῆς τοῦ Κωκίντου εἰς τὸν Ἀχέροντα, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ μάντεως Τειρεσίου περὶ τοῦ ταξιδίου του (κ 513, λ 1 ἐξ.), εἰς τὴν Ἐφύραν, διὰ νὰ προμηθευθῆ δηλητήριον διὰ τὰ βέλη του (α 259)³. Τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Θεσπρωτῶν μὲ τὰ Ἑπτάνησα μαρτυρεῖ ἡ πλαστὴ διήγησις τοῦ Ὀδυσσεῶς εἰς τὸν Εὐμαίον, προσποιουμένου τὸν

¹ SP. MARINATOS, Die messenischen Grabungen und das Problem des homerischen Pylos, Anz. Phil.-Histor. Klasse der Österr. Akad. der Wissenschaften 1961, σ. 241-242. Περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου ἀποικισμοῦ τῆς Ζακύνθου κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους (ΘΟΥΚ. Π 61. 1) FR. KIECHLE, Historia 9, 1960, σ. 5. KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 716 καὶ 722. Τὸν ἐκ Πελοποννήσου ἀποικισμὸν τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ δὴ καὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἀχέροντος διείδεν ἡ ὀξυδέρκεια τοῦ M. LEAKE, Travels in Northern Greece, IV, σ. 174.

² AE 1956, σ. 120-123, 149-152, πρβλ. καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 12 καὶ 80.

³ Τὸ ἐμπόριον δηλητηρίων τῆς Ἐφύρας, εἰς τὴν ὁποίαν μεταβαίνει ὁ Ὀδυσσεύς, διὰ νὰ προμηθευθῆ φάρμακον ἀνδροφόνου διὰ τὰ βέλη του, ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν εὐδοκίμησιν αὐτοφυῶν δηλητηριωδῶν φυτῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Ἀχέροντος, ἐνδεχομένως ὁμως ἢ ἐπεξεργασία των ἐκεῖ ἀπετέλει πατροπαράδοτον παράδοσιν τῶν Ἠλειῶν ἀποίκων, διότι ἡ περιοχὴ τῆς Πύλου ἦτο ὀνομαστὴ διὰ τὴν τοξεντικὴν τέχνην κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, SP. MARINATOS, ἔ.ἀ. σ. 241-242, πρβλ. καὶ Τὸ Ἔργον 1959, σ. 123, εἰκ. 130 καὶ σ. 125.

Κρήτα ἔμπορον, ὁ ὁποῖος, ἐπιβιβάσθεις θεσπρωτικοῦ πλοίου, προοριζομένου διὰ τὴν Κεφαλληνίαν, ἐληστεύθη κατὰ τὸν πλοῦν ὑπὸ τῶν Θεσπρωτῶν ναυτῶν, διαφυγῶν ὅμως ἀπεβιβάσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰθάκης (ξ 334 ἐξ., τ 291 ἐξ.). Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τοῦ Καλμπακίου καὶ ἰδίως τῆς Ἐφύρας καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου πλησίον τῆς Πάργας μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν νοτίων Ἑπτανήσων καὶ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου¹.

Εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπέκτασιν τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδον² ἔθεσεν ἀποτόμως τέρμα ἢ μεγάλη ἀπὸ Βορρᾶ εἰσβολή, δύο γενεὰς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας³. Μεταξὺ τῶν εἰσβαλόντων εἰς τὴν Ἥπειρον συγκαταλέγονται καὶ οἱ Μολοσοί, τῶν ὁποίων προγενέστερος σταθμὸς φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ δυτικὴ Μακεδονία, οἱ ὁποῖοι ὡς σφὴν εἰσέδυσαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἥπειρον με κέντρον τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων (εἰκ. 1)⁴. Τμῆμα τῶν Θεσπρωτῶν, οἱ Θεσσαλοί, ἐκ τῶν παλαιότερων κατοίκων τῆς Ἥπειρου, ἤναγκάσθησαν νὰ διαβοῦν τὴν Πίνδον καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὴν περιοχὴν περὶ τὴν Ἄρνην (Ἡροδ. VII 176), ὁπόθεν ἐξετόπισαν τοὺς Βοιωτοὺς, οἱ ὁποῖοι μετετοπίσθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἄλλοι νὰ τραποῦν πρὸς Νότον, ἄλλοι τέλος νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν δυτικὴν Ἥπειρον, ἢ ὁποία παρέμεινεν ὑπὸ τοὺς Θεσπρωτοὺς. Ἡ νέα ὀροθετικὴ γραμμὴ μεταξὺ «αὐτοχθόνων» καὶ ἐπηλύδων, διατηρηθεῖσα μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.,

¹ AE 1956, σ. 152-153. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 111. Διεξοδικῶς πραγματεύεται τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῶν ὁμηρικῶν παραδόσεων ὁ E. LEPORÉ, *Ricerche*, σ. 1 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 8 ἐξ. καὶ σ. 128, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων ἀποδεικνύονται ὑστερομυκηναϊκῶν χρόνων.

² Τὰ δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβέστερον ὑστερομυκηναϊκὰ εὐρήματα ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΠΙΒ καὶ πιθανῶς ΥΕ ΠΙΓ.

³ ΘΟΥΚ. I 12.3. Σχετικῶς κατωτ. σ. 112 ἐξ.

⁴ ΠΑΕ 1952, σ. 380-381, AE 1956, σ. 130-131, 144-145. E. LEPORÉ, *Ricerche*, σ. 86 ἐξ. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι τὰ δύο κύματα εἰσβολῆων περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ τέλος τῆς 2ας π.Χ. χιλιετηρίδος δὲν ἀπετέλουν μόνον ἑλληνικὰ φύλα. Μεταξὺ τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν τούτων φύλων εἰσέδυσαν κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦλάχιστον φάσιν τῆς εἰσβολῆς καὶ μὴ ἑλληνικὰ στοιχεῖα, Ἰλυριοί, Θράκες καὶ Βρυγες τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου (KIRSTEN, ἔ.ἀ. II 1, σ. 203-204. MACK, *Nordgrenzen*, σ. 42-43, 187-188). Τὴν παρουσίαν τούτων ὑποδεικνύουν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ γραπτὴ κεραμικὴ IV β (κατωτ. σ. 9, ὑποσ. 2), ἀφ' ἑτέρου δὲ μερικὰ τοπωνυμικὰ καὶ ἔθνηκα ὀνόματα ἢ ἔθνηκα με πρόσφυμα -ρο- (Δεξάροι), ἢ λήγοντα εἰς -ῖνος (Ἀργυρίνοι, Διωπεῖνοι), -ονες (Μαρδόνες, Συλίονες, Ἀμύμονες) κ.ἄ., δυνάμενα νὰ θεωρηθοῦν βορείου προελεύσεως (Ἰλυρικὰ καὶ Θρακικὰ, E. LEPORÉ, *Ricerche*, σ. 95, 98-99, 102 ἐξ. καὶ ὑποσ. 168). Περὶ τῆς διεισδύσεως βορείων στοιχείων εἰς τὴν κεντρικὴν Ἥπειρον κατὰ τὴν περίοδον ὀλίγον πρὸ τῆς μεγάλης εἰσβολῆς, Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1956, σ. 115-153, ἰδίᾳ 147-148 καὶ 153.

ὑπῆρξεν ἢ πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Δωδώνης βουνοσειρά¹. Ἡ ἔδρα τῆς παναρχαίας λατρείας τοῦ Δωδωναίου Διὸς παρέμεινεν εἰς τοὺς Θεσπρωτοὺς· ἀλλ' ἢ βορειοανατολικῶς τῆς βουνοσειρᾶς εὕρισκομένη Πασσαρών, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων, κατέστη τὸ πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν κέντρον τῶν κατακτητῶν, ἔνθα ἡ λατρεία τοῦ Ἀρείου Διὸς διετηρήθη μέχρι τέλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Τὴν ἐγκατάστασιν τῶν νέων στοιχείων εἰς τὸ λεκανοπέδιον περὶ τὸ τέλος τοῦ 13^{ου} π.Χ. αἰ. ἀποδεικνύει ἡ παρουσία εἰς Καστρίτσαν καὶ Κουτσελιὸ γραπτῶν ἀγγείων τύπου Μπουμπούστι μὲ ἀμαυρόχρωμον γεωμετρικὴν διακόσμησιν (κατηγ. IV α καὶ β), τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα συναντῶμεν κατὰ τὴν τρίτην ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἰδίᾳ τὴν δυτικὴν². Ἡ κεραμεικὴ αὐτὴ, ἀπαντῶσα κατὰ μῆκος ἰδίως τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς Ὀλυμπίας, διεπιστώθη καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Θέρμου ὑπεράνω τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ στρώματος καταστροφῆς διὰ πυρός³. Τὸ γεγονός ἐπίσης, ὅτι οὐδὲ ἐν τοιοῦτον ὄστρακον ἤλθεν εἰς φῶς εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, ἀποτελεῖ πρόσθετον στήριγμα τῆς ἀπόψεως, ὅτι οἱ ἐγκατασταθέντες ἀνατολικῶς τῆς Δωδώνης νέοι εἰσβολεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν μέχρι τοῦ Θεσπρωτικοῦ ἱεροῦ⁴.

Ἡ ὁμηρικὴ παράδοσις ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξίν τῶν Μολοσσῶν εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀνατολικῶς τῆς Δωδώνης. Ὁ Νεῶν Κατάλογος, ἐν τῶν ἀρχαιοτέρων στοιχείων τῆς Ἰλιάδος, ἀναφέρει τοὺς Ἐνιῆνας εἰς τὴν μεταξὺ Δωδώνης καὶ Θεσσαλίας περιοχὴν. Οἱ Μολοσσοὶ μνημονεύονται τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰῶνα εἰς τοὺς «Νόστους» τοῦ Ἀγίου⁵.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Μολοσσῶν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἠπειρον διαμορφώνεται βασικῶς ἡ ἐθνολογικὴ ὑφὴ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ συμπληρώνεται ὁ κατάλογος τῶν φύλων, ὁ ὁποῖος μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. δὲν φαίνεται

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολ. Ἐρευνες, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἠπειρον 1954, σ. 58 ἐξ. Πρβλ. καὶ Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 87, 121-122.

² ΠΑΕ 1951, σ. 180 ἐξ., εἰκ. 6 καὶ 7,3, 1952, σ. 279, εἰκ. 1, σ. 373 ἐξ. Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 80-81, 87, 121. W. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, 1939, σ. 218 ἐξ., κατάλογος ἀρ. 421-426, 433-434, 455, ἰδίᾳ 459-465, εἰκ. 89-90 καὶ 98-100. Ἡ γραπτὴ κεραμεικὴ IVβ, ἀν καὶ ἐξαρτωμένη ὡς πρὸς τὴν διακοσμητικὴν ἀντίληψιν ἐκ τῆς κατηγορίας IVα, διαφέρει ταύτης ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν τοῦ πηλοῦ, τὸ λευκοκίτρινον ἐπίχρυσμα, τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων καὶ τὴν μορφήν τῶν λαβῶν. Περὶ τῆς σχέσεως μὲ τὴν κεραμεικὴν, τὴν λεγομένην τῶν «Lausitz» τοῦ στρώματος C τῆς Βαρδαρόφτσας τῆς Κ. Μακεδονίας, ΠΑΕ 1952, σ. 374 ἐξ., εἰκ. 13-17, καὶ σ. 377-378. Πρβλ. καὶ W. HEURTLEY, BSA 27, 1928, σ. 24, εἰκ. 12d, Preh. Mac. πίν. XXIII ἰδίᾳ h, x.

³ Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΔ 1915, σ. 263-265, εἰκ. 30-31, 1926, σ. 24.

⁴ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 130-131 καὶ 144-145. Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 87 καὶ 121-122. FR. SHACHERMEYER, ΑΑ ἔ.ἀ. στ. 217.

⁵ Σχετικῶς εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

νά ύφίσταται σοβαράς μεταβολάς. Πέριξ τῶν Μολοσσῶν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑπειρον, μὲ φυσικὰ ὄρια πρὸς Δυσμὰς τὴν διαχωριστικὴν βουνοσειρὰν ἀνατολικῶς τῆς Δωδώνης, τὸν Ἀῶν πρὸς Βορρᾶν, τὴν ἀνατολικὴν Πίνδον πιθανῶς πρὸς Ἀνατολάς, ἦσαν διατεταγμένα τὰ λοιπὰ φῦλα, ὡς περίπου δεικνύει ὁ χάρτης τῆς εἰκ. 1.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐκ τῆς μεγάλης εἰσβολῆς καταστροφὴ καὶ ἀναστάτῳσις εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἐπανάφερον, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ τὴν Ἑπειρον εἰς τὴν ἐκ παραδόσεως μόνωσιν. Πράγματι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης παρατηρεῖται μέχρι τέλους περίπου τῶν γεωμετρικῶν χρόνων τελεία ἔλλειψις εὐρημάτων νοτίας προελεύσεως. Τὸ μέγα κενὸν πέντε περίπου αἰῶνων (1230/1200—730/700) γεφυρώνουν τὰ ἐγχωρίας κατασκευῆς ἀγγεῖα II καὶ III καὶ διάφορα ἀντικείμενα ἐκ πηλοῦ καὶ λίθου¹. Τὸ γεγονός δὲ ὅμως, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Διὸς εἰς τὴν Δωδώνην εἶναι ἀρχαιοτέρα τῆς Ἰλιάδος (Π 233 ἐξ.), μαρτυρεῖ ὅτι πρὸ τῆς εἰσβολῆς καὶ τῆς ἀπομονώσεως τῆς Ἑπέιρου εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ ἱερὸν ἡ λατρεία τοῦ Πελασγικοῦ Διὸς.

Μὲ τὴν βαθμιαίαν ἀποκατάστασιν τῆς ὁμαλότητος καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐπανήρχισεν ἡ ἐμπορικὴ ἐπαφὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων μὲ τὴν Ἑπειρον. Ἀποικοὶ ἐκ Πελοποννήσου καὶ πρῶτοι οἱ Ἡλεῖοι (720-650 π.Χ.)², ἀκολουθοῦντες τὰ ἔγνη τῶν Μυκηναίων προγόνων των, ἐγκατέστησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κασσωπαίας τέσσαρας ἀποικίας, τὸ Βουχέτιον, τὴν Βατίαν καὶ τὴν Ἐλάτριαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀμβρακικοῦ πιθανώτατα, τὴν δὲ Πανδοσίαν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀχέροντος (Καστρί)³. Ἐνα αἰῶνα βραδύτερον, περὶ τὸ τέλος τοῦ 7^{ου} καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ., ἡ Κόρινθος, μόνη ἢ μετὰ τῆς Κερκύρας, ἰδρύει σειρὰν ἀποικιῶν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέχρι τῆς Ἐπιδάμνου εἰς τὴν Ν. Ἰουρρίαν⁴.

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 141, πρβλ. καὶ Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 12 καὶ 83 καὶ ὑποσ. 135.

² Ν. L. HAMMOND, The Colonies of Elis, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἑπειρον, σ. 32 (τοῦ λοιποῦ, The Colonies). Ὁ Ρ. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 52 καὶ οἱ KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 749, ἀνάγουν τὸν ἀποικισμὸν εἰς τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. Πρβλ. ὅμως καὶ Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 138-140. Σχετικῶς καὶ ἡ ἀμέσως κατωτέρω ὑποσημείωσις.

³ Μὲ τὴν πεδιάδα τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Ἀχέροντος συνδέεται, ἐκτὸς ἄλλων μυθολογικῶν περιπετειῶν τοῦ Ἡρακλέους, καὶ ἡ παράδοσις περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀρπαγῆς τῆς Ἀστύχης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θεσπρωτικῆς Ἐφύρας, Φυλέως, ΑΠΟΛΛΟΔ. II 149. ΔΙΟΔ. IV 36.1, μύθου ἢ ζιακῆς προελεύσεως, τῆς ὁποίας τὸ πρότυπον ἀπαντᾷ εἰς Ἰλ. Β 657 ἐξ. (πρβλ. Μ. NILSSON, Studien, σ. 21), ἐνθα ὁ Ἡρακλείδης Τληπόλεμος φέρεται ὡς υἱὸς τῆς Ἀστυοχείας, ἀπαχθείσης ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἐκ τῆς Ἐφύρας παρὰ τὸν Σελλήνεντα, ποταμὸν τῆς Ἡλίδος. (Περὶ τῶν παραδόσεων τούτων τῆς Ἑπέιρου, αἱ ὁποῖαι πιθανώτατα ἀνάγονται εἰς τὸν δεῦτερον ἀποικισμὸν τῶν Ἡλείων, Ε. LÉPORE, Ricerche, σ. 40-42.)

⁴ Σχετικῶς KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, Griech. Landsch. II 1 σ. 202-203, 208,

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ κορινθιακοῦ ἀποικισμοῦ ἐπισημαίνεται ἐπίσης ἀποικιστικὴ δραστηριότης τῆς Κερκύρας, εἴτε μόνης εἴτε ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὴν Κόρινθον, καὶ τῆς Εὐβοίας εἰς τὸ βορειότερον τμήμα τῆς Ἠπείρου, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῶν δύο τούτων, ἰδίως δὲ τῆς Εὐβοίας, δὲν ὑπῆρξεν αἰσθητῆ, διότι ἐνωρίς, ἀπὸ τοῦ 6^{ου} αἰ., ἡ Κόρινθος ἐπέτυχε νὰ ἐξασφαλίσῃ, μὲ ἐξαιρέσειν τὴν ἀποικιστικὴν βᾶσιν τῶν Ἠλείων εἰς τὸν Ἀχέροντα, τὸν οἰκονομικὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν Ἠπειρωτικῶν φύλων¹.

Αἱ ἀπηγήσεις τῶν δύο τούτων ἀποικιστικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν Ἠλείων περὶ τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ τῶν Κορινθίων-Κερκυραίων ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰ., εἶναι αἰσθηταὶ εἰς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τῆς Ἠπείρου, τὴν Δωδώνην, ἔνθα, ἐκτὸς τῶν ὑστεροελλαδικῶν εἰσηγμένων ἐκ Νότου εὐρημάτων, τὰ ὁποῖα πιθανώτατα ὀφείλονται εἰς τὸν ἀποικισμὸν τῆς ΥΜ III περιόδου, διακρίνονται σαφῶς δύο ἄλλαι ομάδες χαλκῶν εὐρημάτων. Τὰ ἀρχαιότερα ὑστερογεωμετρικῶν καὶ ὑπογεωμετρικῶν χρόνων, κυρίως τμήματα τριπόδων, ἐξαρτήματα χαλκῶν λεβήτων καὶ ἀγαλμάτια, παριστῶντα τὸν Δία πάνοπλον, μὲ κράνος, ἀσπίδα καὶ δόρυ, ἔχουν τὰ παράλληλά των εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας². Ἡ δευτέρα ὁμάς τοῦ 6^{ου}-5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, περιλαμβάνουσα τὰ λαμπρότερα ἀναθήματα μεταλλοτεχνίας (ἀγαλμάτια, σφίγγας, ἐφίππους Διοσκούρους, ἐξαρτήματα τριπόδων, χρηστήριους ἐπιγραφάς),

243-244, II 2, σ. 414, 562-563. R. BEAUMONT, JHS 72, 1952, σ. 62 ἐξ. KIRSTEN - KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 719. E. LEPORE, Ricerche, σ. 86, ἰδίᾳ δὲ σ. 126 ἐξ. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1953/54 Γ', σ. 86-88.

¹ Περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν ὑπὸ τῆς Κερκύρας (ΘΟΥΚ. III 85) KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. σ. 208. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 63. E. LEPORE, Ricerche, σ. 133-136, ὁ ὁποῖος τὴν ἐγκατάστασιν κερκυραϊκῶν ἀποικιῶν ἐπὶ τῆς βορείου Ἠπείρου (Χιμάρα) τοποθετεῖ εἰς χρόνους παλαιότερους τῶν Κυψελιδῶν, εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 7^{ου} αἰ. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον οἱ Κερκυραῖοι μὲ Κορινθίους ἀποίκους καὶ ἄλλα δωρικὰ στοιχεῖα ἵδρυσαν, περὶ τὸ 625 π.Χ., εἰς τὴν Ν. Ἰλλυρίαν τὴν Ἐπίδαμνον (ΘΟΥΚ. I 24.2). Ἐπίσης ἡ Ἀβαντὶς χώρα καὶ τὸ πόλισμα Θρόνιον κατὰ τὰ Κεραῦνια ὄρη ἀφικίσθησαν ὑπὸ Ἀβάντων τῆς Εὐβοίας καὶ Λοκρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπανέκαμψαν ἐξ Ἰλίου (ΠΑΥΣ. V 22. 3-4). Περὶ τῶν Εὐβοϊκῶν τούτων στοιχείων εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς, E. LEPORE, Ricerche, σ. 129-130. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, Griech. Landsch. II 1, σ. 243, 281, ὑποσ. 10, II 29, σ. 360 καὶ 573 καὶ R. BEAUMONT, BSA 31, 1930, σ. 164-165 καὶ JHS 72, 1952, σ. 67-68.

² Ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία ἐν ΑΕ 1956, σ. 152, ὑποσ. 3. Πρβλ. καὶ ΑΕ 1959, σ. 126. Σχετικῶς KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 741. E. LEPORE, Ricerche, σ. 12-13, ἰδίᾳ σ. 137-139, ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ εὐφύως ὅτι αἱ τέσσαρες ἀποικίαι τῆς Ἠλίδος φαίνονται νὰ ἀντικατοπτρίζουν ἀρχικῶς τὴν γεωγραφικὴν ὀργάνωσιν τῆς τετραρχίας, ἡ ὁποία ἀνέρχεται εἰς τὸν Νεῶν Κατάλογον καὶ δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Ἠλείους (αὐτ. σ. 139, ἔνθα πλείονες παρατηρήσεις). Τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1962 εὐρεθὲν ἀνατολικῶς τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης τεμάχιον στομίου πηλίνου ὑστερογεωμετρικοῦ λέβητος ἢ κρατῆρος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ. προέρχεται ἐκ κορινθιακοῦ ἐργαστηρίου (ΑΔ 1962/63, Χρονικά).

προέρχονται κατά τὸ πλεῖστον ἐκ κορινθιακῶν καὶ λακωνικῶν ἐργαστηρίων (εἴτε ἀπ' εὐθείας εἴτε μέσῳ Κερκύρας), ὡς καὶ ἐκ κερκυραϊκῶν ἐργαστηρίων, ἀποτέλεσμα τοῦ νέου προσανατολισμοῦ τῆς Ἡπείρου μετὰ τὸν ἀποικισμὸν τῶν ἀκτῶν τῆς ὑπὸ τῆς Κορίνθου¹. Εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὀφείλεται ἐπίσης ἡ παρουσία κορινθιακῶν ἀγγείων, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀ' κορινθιακῆς περιόδου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀμβρακικοῦ, εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου καὶ εἰς τὴν Δωδώνην².

Ὁ δεῦτερος οὗτος ἀποικισμὸς τῆς Ἡπείρου τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἀποτελεῖ συνέχισιν τῆς ἀποικιστικῆς παραδόσεως τῶν ὑστεροελλαδικῶν χρόνων. Ἀπαξ ἡ ὁδὸς εἶχε διανοιγῆ, ἀπέβαινε εὐχερῆς πλέον εἰς τὰς μητροπόλεις τῆς Πελοποννήσου ἢ ἐπανάληψις τοῦ ἐγχειρήματος. Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖον, ὅτι πλησίον τῆς Ἐφύρας, ὑστερομυκηναϊκῆς ἀποικίας τῆς Ἡλιδος, ἰδρύθη περὶ τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνατολιζούσης περιόδου δευτέρα ἡλειακὴ ἀποικία, ἡ Πανδοσία. Οὕτω ἡ ἱστορία τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Ἡπείρου συμπίπτει εἰς γενικὰς γραμμὰς μὲ τὰ δύο μεγάλα ἀποικιστικὰ ρεύματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν προϊστορικῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Διὰ τῶν ἀποικιῶν τούτων καὶ τοῦ ἰσχυροῦ στόλου τῆς κατῳρθωσεν ἡ Κόρινθος νὰ ἐπιτύχη τὸν οἰκονομικὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς Ἡπείρου. Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρήθη ἀμετάβλητος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε οἱ Μολοσσοί, ἐν ἐκ τῶν ἀκμαϊότερων Ἡπειρωτικῶν φύλων, κατέχοντες καιρίαν γεωγραφικὴν θέσιν, κατέστησαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων. Ὁ νέος προσανατολισμὸς ὑπῆρξε κρίσιμος ὄχι μόνον δι' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ δι' ὀλόκληρον τὴν Ἡπειρον. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἡπείρου, ἀντικατοπτρίζονται εὐκρινέστερον παντὸς ἄλλου εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῶν Μολοσσῶν, ἡ ἔρευνα τῶν ὁποίων θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια.

Περὶ τοῦ τύπου τοῦ πολεμιστοῦ Διός, διαμορφωθέντος πιθανώτατα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ὀλυμπίας, E. KUNZE, *Antike und Abendland* II, 1946, σ. 95 ἐξ. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑστερομυκηναϊκοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἡπείρου τεκμήρια δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὰ χαλκᾶ ἀφιερώματα (ὄπλα, μαχαίρια) ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, τῶν ὁποίων ἡ ἐξ Ἰθάκης-Κεφαλληνίας καὶ τῆς Δ. Πελοποννήσου προέλευσις ἐτονίσθη ἀλλαχοῦ (AE 1956, σ. 144, ἐξ., ἰδίᾳ 120 ἐξ., 152-153. Πρβλ. καὶ AA 1963/64, Χρονικά.

¹ KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, *Griech. Landsch.* II 1, σ. 202-203, σ. 267, ὑποσ. 3. KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 719. E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 12-13, 126-127 καὶ ὑποσ. 19 (βιβλιογραφία). Ἀλλὰ καὶ κερκυραϊκῆς προελεύσεως ἔργα μικροτεχνίας δὲν φαίνεται νὰ λείπουν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, KIRSTEN, ἔ.ἀ. σ. 203, σ. 267, ὑποσ. 3. E. LEPORE, ἔ.ἀ. σ. 135-136.

² Περὶ τῆς κορινθιακῆς κεραμεικῆς βλ. προηγουμένην σημείωσιν, προσέτι δὲ L. REY, *Albania* IV, σ. 12 ἐξ. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΝ, AE 1953/54 Γ', σ. 77 ἐξ. καὶ σ. 87, ὑποσ. 1.

Β'. ΟΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ

1. Η ΑΡΧΑΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ

Ἀπὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἰδίᾳ καὶ ἐξῆς καλλιεργοῦνται εἰς τὴν Ἡπειρον μὲ κέντρον τὴν Μολοσσίαν μυθολογικαὶ γενεαλογικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς βασιλικῆς δυναστείας καὶ τῶν Μολοσσῶν ἐκ τοῦ Θεσσαλοῦ ἥρωος Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τῆς Δηιδαιμείας, καὶ ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, τῆς χήρας τοῦ ἥρωος τῆς Τροίας, Ἔκτορος¹. Κατὰ τὸν μυθολογικὸν τοῦτον κύκλον, τοῦ ὁποῦ οὐ πύρην εὐρίσκεται εἰς τοὺς «Νόστους» τοῦ Ἀγίου², ὁ Νεοπτόλεμος ἐπανακάμπτων εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Φθίαν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἡπειρον, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς λάφυρον πολέμου τὴν Ἀνδρομάχην. Ἐκ τῆς σχέσεως ταύτης τοῦ ἥρωος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης ἐγεννήθη κατὰ μίαν μὲν παράδοσιν, θεωρουμένην ὀρθῶς ἀρχαιότεραν, ὁ Πίελος³, ἐπώνυμος τοῦ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν Πίνδον Ἡπει-

¹ Περὶ τῶν παραδόσεων τούτων γενικώτερον, WEIZSAECKER εἰς ROSCHER, *Mytholog. Lexicon* III (ἐν λ. *Neoptolemos*), σ. 167-175. C. ROBERT, *Die Griechischen Heldensagen* III 2,2, σ. 1453. L. R. FARNELL, *Greek Hero Cults and Ideas of Immortality*, Oxford 1921, 311-321. G. REINCKE, *RE* XVI 2, στ. 2440-2462 ἰδίᾳ 2448 ἐξ. Εἰδικώτερον C. KLOTZSCH, *Epirotische Geschichte bis zum Jahre 280 v. Chr.*, 1911, σ. 219-228. M. NILSSON, *Studien zur Geschichte des alten Epeirus*, 1909, σ. 17 ἐξ. καὶ *The Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece*, 1951, σ. 105-108. C. BOTTIN, *Le Musée Belge* 29, 1925, σ. 67 ἐξ. G. CROSS, *Epirus, a Study in Greek Constitutional Development*, 1932, σ. 7, ἰδίᾳ σ. 100 ἐξ. FR. PFISTER, *Götter und Heldensagen der Griechen*, 1956, σ. 199-200. P. LÉVÊQUE, *Pyrrhos*, 1957, σ. 86-87. E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 44-58.

² ΠΡΟΚΛΟΣ, *Χρηστομάθεια* 5, Νόστοι (KINKEL, *Epic. Graec.* 1, *Fragm.* σ. 53): *Νεοπτόλεμος δὲ Θέτιδος ὑποθεμένης πεζῇ ποιεῖται τὴν πορείαν καὶ παραγενόμενος εἰς Θράκιον Ὀδυσσεῖα καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαρωνείᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀνύει τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοῖνικα θάπτει αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσούς ἀφικόμενος ἀναγνωρίζεται Πηλεῖ. Κατ' ἄλλην ὅμως παράδοσιν (ΚΛΗΜΗΣ, *Στρωμ.* VI 2.12.8) αἱ πληροφορίες αὐτὰι προέρχονται ἐξ ἄλλης ἀρχαιότερας πηγῆς, ἴσως τοῦ Ἀντιμάχου ἐκ Τέω (βιβλιογραφία παρὰ E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 44, καὶ ὑποσ. 79).*

³ ΠΑΥΣ. I 11.2: *Πίελος δὲ αὐτοῦ κατέμεινεν ἐν Ἡπειρῷ καὶ ἐς πρόγονον τοῦτον ἀνέβηκε Πύρρος τε ὁ Αἰακίδου καὶ οἱ πατέρες, ἀλλ' οὐκ ἐς Μολοσσόν.* JUST. XVII 3.8. ΣΧΟΛ. *Εὐριπ.* Ἀνδρ. 32. Πρβλ. M. NILSSON, *Studien*, σ. 24-25 καὶ *Cults, Myths κλπ.*, σ. 106-7. G. CROSS, *Epirus*, σ. 102, 2, ἀντιθέτως C. KLOTZSCH, *ε.ά.* σ. 219 ἐξ. C. BOTTIN, *ε.ά.* σ. 74 ἐξ.

ρωτικού φύλου τῶν Πεισίων (χάρτης εἰκ. 1)¹, κατ' ἄλλην δέ, ἀνερχομένην εἰς τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., ὁ Μολοσσός, ἐπώνυμος τοῦ φύλου καὶ γενάρχης τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Αἰακιδῶν τῆς Μολοσσίδος². Κατὰ τρίτην ὅμως παράδοσιν, παραδιδόμενην ὑπὸ τοῦ Παισανίου³, ἀνερχομένην δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., τῆς σχέσεως ταύτης καρπὸς ὑπῆρξαν ὁ Μολοσσός, ὁ Πίελος καὶ ὁ Πέργαμος, κατ' ἄλλην δὲ τέλος μαρτυρίαν, τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ., ὁ Πύρρος, ὁ Μολοσσός, ὁ Αἰακίδης καὶ ἡ Τρωάς⁴.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ δρομολόγιον, τὸ ὁποῖον ἠκολούθησεν ὁ ἥρωας, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἡπειρον ἢ ἀρχαία γραμματεία ἀναφέρει διαφόρους ἐκδοχὰς. Κατὰ τὴν ἀρχαιότεραν παράδοσιν, προερχομένην ἐκ τῶν «Νόστων», ὁ ἥρωας φθάνει διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Μολοσσίαν, προερχόμενος ἐκ Μακεδονίας⁵. Τὴν παράδοσιν φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ καὶ ὁ Εὐριπίδης, διότι ὁ Νεοπτόλεμος δὲν φθάνει μὲν εἰς τὴν Ἡπειρον, δολοφονηθεὶς ἀγρίως εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν, ἀλλ' εἰς τὴν συμβουλήν τῆς Νηρηίδος Θετίδος πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην (Ἄνδρ. στ. 1243 ἐξ.), ὅπως αὐτὴ ἐκ Φθίας μεταβῇ μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Μολοσσοῦ εἰς τὴν Μολοσσίαν, ὅπου οὗτος θὰ βασιλεύσῃ καὶ θὰ ἀφήσῃ συνεχῆ διαδοχὴν τοῦ ἐνδόξου γένους τῶν Αἰακιδῶν, ὑπολανθάνει ἢ ἀπήχησις τῆς παλαιότερας παραδόσεως τῶν «Νόστων»⁶.

¹ Περὶ τῆς θέσεως τοῦ φύλου τούτου ὑπὸ τὸ Κερκέτιον ὄρος τῆς Δ. Ἐστιαϊώτιδος, παρὰ τὴν κυρίαν διάβασιν διὰ μέσου Μετσόβου (ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν. λ.), FR. STAHLIN, Das Hellenische Thessalien, 1924, σ. 123-4. A. PHILIPPSON, Die Griechischen Landschaften I 1, σ. 32 καὶ 275 (KIRSTEN). M. NILSSON, Studien, σ. 24 καὶ 54. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 92.

² ΕΥΡΠ. Ἄνδρ. στ. 1243 ἐξ. ΑΠΟΛΛ. Ἐπιτομὴ VI 12. ΠΑΥΣ. I 11.2.

³ I 11. 1 (πρβλ. καὶ II 23.6): καὶ οἱ (Νεοπτολέμω) παῖς ἐκ μὲν Ἐρμιόνης ἐγένετο οὐδεὶς, ἐξ Ἀνδρομάχης δὲ Μολοσσὸς καὶ Πίελος καὶ νεώτατος ὁ Πέργαμος.

⁴ ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἄνδρ. στ. 24.

⁵ Βλ. ἀνωτ. σ. 14, ὑποσ. 2.

⁶ Ἐπίσης εἰς τὴν συμβουλήν τοῦ συντρόφου καὶ μάντεως Ἐλένου, περὶ μεταβάσεως τοῦ ἥρωος εἰς τὴν πατρίδα του διὰ ξηρᾶς, προβλέποντος τὰς περιπετείας κατὰ θάλασσαν, ἀπηχεῖ ἢ ἀρχαιότερα παράδοσις, SERV. Verg. Aen. III 297, πρβλ. καὶ II 166. Σχετικῶς M. NILSSON, Studien, σ. 21 καὶ 24-25. Κατὰ ΠΑΥΣ. I 11.1 πρβλ. καὶ II 23.6, ὁ Νεοπτόλεμος ἢ Πύρρος κατὰ χρησμόν τοῦ μάντεως Ἐλένου ἐγκαταλείπει τὴν Θεσσαλίαν ὑπὲρ τῆς Ἡπείρου. Κατὰ τὸν ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ, 1463, 36, ἐπίσης ὁ Νεοπτόλεμος ἀκολουθῶν τὴν συμβουλήν τῆς Θετίδος φθάνει εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου καί τὸ πλοῖόν του, καὶ ἐκεῖθεν μεταβαίνει εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπου οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦν ὑπὸ σκηνᾶς, στηριζόμενας ἐπὶ δοράτων. Τοιοῦτοτρόπως ἐκπληρώνεται ἢ προφητεία τοῦ Ἐλένου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἥρωας ἔπρεπε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ, ὅπου αἱ οἰκίαι θὰ εἶχον σιδηρὰ θεμέλια, τοίχους ἐκ ξύλου καὶ στέγην ἐξ ἐρίου.

Ἄλλως ὅμως ὀδηγεῖ τὸν Νεοπτόλεμον εἰς τὴν Ἡπειρον ὁ Πίνδαρος¹. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην ὁ ἥρωας, ἐπιστρέφων διὰ θαλάσσης ἐκ Τροίας, περιπλανήθη, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες τοῦ τρωικοῦ πολέμου· ἀντὶ ὅμως νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὴν Σκυῖρον, ἀποβιβάζεται κατὰ τὸ περιπετειῶδες ταξίδιον τοῦ εἰς τὴν Ἐφύραν τῆς Θεσπρωτίας, ἐπὶ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἡπείρου, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Κωκυτοῦ εἰς τὸν Ἀχέροντα, ὁπόθεν πεζῆ μεταβαίνει εἰς τὴν Μολοσσίαν².

Ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν λοιπὸν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Μολοσσῶν ἐκ τοῦ μυθολογικοῦ κύκλου τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Τροίας διὰ τοῦ Νεοπτόλεμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, ἡ ἀρχαία παράδοσις διέσωσε τέσσαρας ἐκδοχάς, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 8^{ου} μέχρι τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὡς πρὸς δὲ τὸ δρομολόγιον τοῦ ἥρωος δύο ἐκδοχάς, τὴν διὰ ξηρᾶς, ἀνερχομένην εἰς τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰῶνα (Νόστοι), καὶ τὴν διὰ θαλάσσης, τὸ πρῶτον ἀναφερομένην ὑπὸ τοῦ Πινδάρου. Κατὰ τὸ ταξίδιον τοῦ πάλιν διὰ ξηρᾶς ὁ Νεοπτόλεμος φθάνει εἰς τὴν Ἡπειρον διὰ δύο ὁδῶν, εἴτε μέσῳ Μακεδονίας εἴτε μέσῳ Θεσσαλίας. Ἡ ἔρευνα περὶ τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως τοῦ μυθικοῦ τούτου πυρῆνός καὶ τῆς ἐξελίξεώς του ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας του, πάντως οὐχὶ μεταγενεστέρας τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος (Νόστοι), μέχρι τῆς τελικῆς του διαμορφώσεως κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰ., ὅτε πλέον ὁ γενεαλογικὸς μῦθος ἔπαυσεν ἀναπτυσσόμενος, ἔνεκα τῆς καταλύσεως τῆς δυναστείας (234/333 π.Χ.), δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, διότι ὑπὸ τὰς μεταβολὰς ταύτας τοῦ μύθου ὑπολανθάνει πάντοτε ἱστορικὴ αἰτία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐρεῦνης.

2. Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ Ε' Π.Χ. ΑΙΩΝΟΣ

Σοβαρὰς δυσχερείας καὶ ποικίλας ἐρμηνείας προεκάλεσεν ἡ υἱοθέτησις παρὰ τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἡπείρου θεσσαλικῶν καὶ τρωικῶν μύθων, σχετιζομένων μὲ τὸν Νεοπτόλεμον καὶ τὴν Ἀνδρομάχην. Οὕτω κατὰ τὸν CAM. BOETTIGER ὑπὸ τὴν παράδοσιν ταύτην λανθάνει γεγονός ἱστορικόν, δηλαδὴ ἡ παλαιότητα στενῆ ἑνωσις τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Ἡπειρωτῶν³. Ἐνεκα τούτου,

¹ Νεμ. VII 37 ἐξ., πρβλ. καὶ ΠΑΥΣ. I 11.1.

² Εἰς τὴν Ὀδύσειαν γ 189, δ 1-9, ὁ Νεοπτόλεμος ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Φθίαν, διὰ θαλάσσης. Ἡ ἐσπευσμένη ἀναχώρησις τοῦ ἥρωος ἐκ Τροίας, ἐπὶ τῇ εἰδήσει, ὅτι ὁ Ἀκαστος εἶχεν ἐκδιώξει τὸν πάππον του Πηλέα (ΕΥΡΠΠ. Τρωάδ. 1126 ἐξ.), ἀνεγνωρίσθη ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ «Πηλέως» τοῦ Σοφοκλέους.

³ Ἐ. ἀ. σ. 67 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 75. Κατὰ τὸν V. WILAMOWITZ, Herakles I², 1895, σ. 11, ὑποσ. 23, ἡ προέλευσις τοῦ μύθου ὀφείλεται εἴτε εἰς τὴν ἀρχαίαν δοξασίαν, ὅτι οἱ Ἕλληνες προέρχονται ἐξ Ἡπείρου, εἴτε εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν Μολοσσῶν πρὸς Θεσσαλίαν. Τὴν τελευταίαν ἀποψὴν ἀκολουθεῖ ἐπίσης ὁ LENK, RE XVI, στ. 17.

μετά την λήξιν τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ.¹ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὴν Ἑπειρον τῆς γαλήνης, οἱ Μολοσσοί, ἐνθυμηθέντες τὰς παλαιὰς παραδόσεις των, ἐπανῆλθον εἰς αὐτάς, ἰδιαιτέρως καλλιεργηθείσας, λήγοντος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., ὑπὸ τοῦ πεπαιδευμένου βασιλέως Θαρύπα.

Εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην ὅμως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἶναι βεβαίως ἀναντίρρητος ἡ φυλετικὴ συγγένεια τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Ἑπειρωτῶν, διότι ἡ ἀρχαία παράδοσις σαφῶς ὁμιλεῖ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἡροδότου (VII 176) περὶ τῆς ἐκ Θεσπρωτῶν τῆς Ἠπείρου προελεύσεως τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῆς ἐγκαταστάσεώς των εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐξήκοντα ἔτη μετὰ τὰ Τρωικά, ἧτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς τῶν βορειοδυτικῶν φύλων. Δυνάμεθα μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν μερικὰ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν θεσσαλικῶν τούτων φύλων, τὰ ὁποῖα ἐξηναγκάσθησαν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς εἰσβολῆς νὰ τραποῦν πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑσθιαιώτιδα (Τριπολιταί, Κέλαιθοι, Πείαλες, Γενοαῖοι)². Ἄλλ' ἡ ἀποψὶς αὕτη τοῦ ΒΟΤΤΙΝ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διατήρησιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν Ἑπειρωτικῶν παραδόσεων³, οὐχὶ δὲ καὶ ἀντιθέτως τὴν παρουσίαν εἰς τὴν Ἑπειρον μύθων θεσσαλικῆς προελεύσεως. Προσέτι, ἐνῶ ἡ μετανάστευσις τῶν θεσσαλικῶν φύλων ἐκ τῆς Ἠπείρου ἐγένετο οὐχὶ βραδύτερον τοῦ 12^{ου} π.Χ. αἰ., ὁ περὶ Νεοπτολέμου ἐν γένει μῦθος εἶναι μεταγενέστερος (κατωτ. σ. 48-49), ἔχει δὲ τὴν ρίζαν του εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Τέλος δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν πῶς οἱ Μολοσσοί, λησμονήσαντες πατροπαραδότους παραδόσεις, ἐπανῆλθον εἰς αὐτάς βραδύτερον, περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.

¹ Ἀντίθετον ἀποψιν διατυπώνει ὁ J. PERRET⁴. Κατ' αὐτὸν ἡ συχνὴ μνεῖα

¹ Τοιαῦται ὅμως ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑπειρον κατὰ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰῶνα δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ἀλλ' οὔτε ἐπιβεβαιοῦνται ἀρχαιολογικῶς.

² Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν τῆς Ἠπείρου, ΑΕ 1957, σ. 88-113. Ἐνταῦθα χάρτης εἰκ. 1.

³ Τὸ παρὰ τὴν Σικοτούσσαν τῆς θεσσαλικῆς Πελασγιώτιδος δενδρομαντεῖον τοῦ Φηγωναίου Διός, εἰς τὴν ὁποίαν Θεσσαλοὶ ἱστορικοὶ ἐκ τοπικισμοῦ ἐτοποθέτησαν τὴν ὀμηρικὴν Δωδώνην, ὀφείλει τὴν καταγωγὴν του εἰς τὴν Δωδώνην τῆς Ἠπείρου. Τὰς σχετικὰς εἰδήσεις βλ. παρὰ FR. STAEBLIN, ἔ.ἀ. σ. 22-23, σ. 108-110. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 319, ὑποσ. 23. Κατὰ τὸν E. LEPORE, Ricerche, σ. 60 καὶ ὑποσ. 99, ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τῶν Θεσσαλῶν ἱστοριογράφων ὀφείλεται εἰς τὸν τοπικισμὸν καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν πολεμικῆς κατὰ τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Ἡροδότου περὶ τῆς ἐκ Θεσπρωτίας προελεύσεως τῶν Θεσσαλῶν, πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας τοῦ Πύρρου (βλ. κατωτ. σ. 132 ἐξ.). Ἀντίθετον ἀποψιν περὶ τῆς ἐκ Θεσσαλίας καταγωγῆς τῆς θεσπρωτικῆς Δωδώνης ὑποστηρίζει ἡ P. PHILIPPSON, Griechische Gottheiten, 1939, σ. 81, ὑποσ. 1. Περὶ τῆς μετακινήσεως ἐξ Ἠπείρου πρὸς Θεσσαλίαν κατὰ τὴν μεγάλην εἰσβολήν, N. L. HAMMOND, BSA 32, 1931/32, σ. 156 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 159-160. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 107-108.

⁴ Les origines de la légende troyenne de Rome (281-31), Paris 1942, σ. 220,

τῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων εἰς τὰ Θεσσαλικὰ τοῦ Ριανοῦ, Θεσσαλοῦ συγγραφέως τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ., προϋποθέτει πολλοὺς ἀγῶνας μεταξύ τῶν δύο λαῶν εἰς παλαιστάτους χρόνους, ἀπήχησιν ἀμυδρὰν τῶν ὁποίων μᾶς διέσωσε καὶ ὁ Στράβων (IX 5.11)¹. Τούτων τῶν γεγονότων ὑπαινιγμὸν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ τὸν Ἐρατοσθένη: *νικήσας μάχη Μολοσσούς. πορθήσας τὴν Μολοττίαν*. Ἐκ μαρτυριῶν τοῦ Ἀπολλοδώρου² καὶ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου προκύπτει ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος, ἐπανακάμπτων διὰ ξηρᾶς ἐκ Τροίας, συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Μολοσσούς τῆς Μακεδονικῆς Ἑλιμείας, ἔνθα μάλιστα ὁ ἀκολουθῶν τοῦτον Τρῶς ἦρωος καὶ μάντις Ἐλενος ἔκτισε τὴν Ἑλιμείαν. Τὰς εἰδήσεις ταύτας ὁ PERRET θεωρῶν προερχομένας ἐκ τῶν «Νόστων», συμπεραίνει, ὅτι ἡ μακεδονικὴ Ἑλιμεία ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως τὸ λίκνον τῶν Μολοσσῶν καὶ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξύ τούτων καὶ τῶν Θεσσαλῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἐκεῖ τὸν πυρῆνα τοῦ μύθου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰ. ἐπισημαινόμενος ὁ μῦθος εἰς τοὺς «Νόστους» τοῦ Ἀγίου, ἀνανεούμενος δὲ διαρκῶς, ἔνεκα τῶν συνεχῶν ἀγῶνων τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τῶν ὀρεινῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων τῆς Πίνδου, ἐπέζησεν ὑπὸ ποικίλας παραλλαγὰς καὶ μεταβολάς, ἕως ὅτου ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέστη ἀκατανόητος, τείνων νὰ λησμονηθῇ. Βραδύτερον ὁμοως, μετὰ τὴν ἐκδίωξίν των ἐκ τῶν θεσσαλικῶν περιοχῶν, στραφέντες οἱ Μολοσσοὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, ἐπενόησαν τὸν νέον μῦθον περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἰονίου πελαγούς ἐλεύσεως τοῦ Νεοπτολέμου εἰς τὴν Ἑπειρον, συμφῶνως πρὸς τὸν Πίνδαρον³.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ PERRET, πλὴν τοῦ γεγονότος, ὅτι κοιτὶς τῶν Μολοσσῶν κατὰ τοὺς πρὸ τῆς εἰσβολῆς χρόνους φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πράγματι ἢ περὶ τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν περιοχὴ (αὐτ. σ. 22-23)⁴, κατὰ τὰ λοιπὰ

καὶ ἐν REA 48, 1946, σ. 5 ἐξ., ἰδίᾳ 20-28, ἔνθα εὐρεῖα χρῆσις τῆς ἀρχαίας γραμματείας μὲ ἐνδιαφερούσας ἐνίοτε παρατηρήσεις.

¹ ΣΤΡΑΒ. VII 7.9, IX 5. 11. Τοῦτο πρῶτος ἐσημείωσεν ὁ M. NILSSON, *Studien*, σ. 25, ὑποσ. 1 καὶ σ. 48. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἀκολουθεῖ ἐπίσης καὶ ὁ E. LÉPORE, *Ricerche*, σ. 45-46 καὶ ὑποσ. 80, πρβλ. καὶ σ. 148-150, ὑποστηρίζων μετὰ τοῦ PERRET ὅτι τόσον εἰς τοὺς «Νόστους», ὅσον καὶ εἰς τὸν Πίνδαρον, αἱ περιγραφόμεναι σχέσεις τοῦ ἥρωος Νεοπτολέμου καὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων εἶναι ἐχθρικαί, οὐδεμίαν δὲ συγγένειαν ὑποδηλώνουν. Ἀπήχησιν τῆς ἐχθρότητος αὐτῆς μεταξύ τῶν δύο λαῶν διέσωσαν ἢ ποιήσας τοῦ Σιμωνίδου (ΣΤΡΑΒ. IX 5.20), εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν Λαπιθῶν κατὰ τῶν Κενταύρων, καὶ ἡ «Ἀλκυστις» τοῦ Εὐριπίδου.

² ΑΠΟΛΛΟΔ. Ἐπιτομὴ VI 12. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ἑλιμεία. Πρβλ. PERRET, ἔ.ἀ. σ. 21-22. E. LÉPORE, *Ricerche*, σ. 55-56 καὶ ὑποσ. 90.

³ Νεμ. VII 36-39.

⁴ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 178, 1952, σ. 380-81 καὶ 385, καὶ Ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες στὸ λεκανοπέδιο τῶν Ἰωαννίνων, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἑπειρον 1954, σ. 62 καὶ

σημεῖα ἐγείρει ἀμφισβητήσεις. Διότι δὲν φαίνεται εὐλογον πῶς ἦρως ἐχθρικοῦ φύλου, ὡς οἱ Θεσσαλοί, καθίσταται ἀρχηγέτης τῶν Μολοσσῶν. Προσέτι οἱ ὑπὸ τοῦ Ριανοῦ καὶ τοῦ Στράβωνος (IX 5.11) μνημονευόμενοι ἀγῶνες μεταξὺ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνάγωνται εἰς οἰανδήποτε φάσιν τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ οὐχὶ ἀναγκαίως εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς χρόνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ἡ ἐπιστροφή ἐκ τῆς Τροίας τοῦ Νεοπτολέμου. Γεγονότα τόσον παλαιά, παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (VII 176) καὶ τοῦ Θουκυδίδου (I 12), ὁμιλοῦν μόνον περὶ μεταναστεύσεως τῶν ἐξ Ἑπείρου Θεσσαλῶν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ οὐχὶ ἀντιθέτως¹. Ἐπὶ πλέον ἡ εἶδησις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἀντίκειται εἰς τὴν ἀρχαιότεραν καὶ ἐγκυροτέραν παράδοσιν τῶν Μολοσσῶν περὶ τῆς καταγωγῆς των ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου διὰ μέσου τῶν Πειάλων, Ἑπειρωτικοῦ φύλου ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ἑστιαϊώτιδος. Σημειωτέον, ὅτι δὲν ἀποδεικνύεται μετακίνησις τῶν Μολοσσῶν ἐκ Θεσσαλίας πρὸς τὴν Ἑπειρον, ἀλλ', ὡς εἴπομεν, ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ἐκεῖθεν ἀνατολικῶς τῆς Πίνδου.

Ἄλλ' ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν τονίζει τὴν θεσσαλικὴν προέλευσιν τοῦ μύθου εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μολοσσικὸς οἶκος ἀνῆγεν ἀρχῆθεν τὴν καταγωγὴν του εἰς τὸν Θεσσαλὸν ἦρωα Νεοπτόλεμον διὰ μέσου τοῦ υἱοῦ του Πιέλου, ἐπωνύμου τῶν Πειάλων, προϊστορικοῦ Ἑπειρωτικοῦ φύλου, ἐγκατεστημένου κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἰς τὴν δυτικὴν Ἑστιαϊώτιδα, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Κερκετίου ὄρους (Κόζιακα)². Ἡ θέσις τοῦ φύλου τούτου ὑποδεικνύει καὶ τὴν ὁδὸν προελεύσεως τοῦ ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Φθίας μύθου.

Ἐν τούτοις πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ὁ Πιέλος εἶχε πλέον ἐπισκιασθῆ ὑπὸ τοῦ Μολοσσοῦ, διότι εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» τοῦ Εὐριπίδου, (στ. 1243 ἐξ.) ὀρίζεται οὗτος ἐπισήμως διὰ τοῦ στόματος τῆς Θέτιδος διάδοχος τοῦ μολοσσικοῦ θρόνου, ὡς μόνος υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης³. Εἰς τὸ δράμα ἀναφέρεται μὲν καὶ ὁ Τρῶς μάντις Ἐλενος

AE 1956, σ. 130-131, 144-45. R. MACK, Grenzmarken und Nachbarn Makedoniens im Norden und Westen, Göttingen, 1951 (ἐναίσιμος διατριβὴ μὴ δημοσιευθεῖσα), σ. 113 ἐξ. Πρβλ. καὶ M. SAKELLARIOU, La Migration grecque en Ionie, Athènes 1958, σ. 59, ἰδίᾳ E. LÉPORE, Recherche, σ. 87 ἐξ.

¹ Ἄνωτ. σ. 17.

² ΠΑΥΣ. I 11.2. JUST. XVII 3. 8: *successor huic (Pyrrho) Piales filius fuit*. ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἄνδρ. 32, πρβλ. καὶ σ. 14, ὑποσ. 3.

³ Τὸ ὄνομα τοῦ τέκνου τῆς Ἀνδρομάχης δὲν παραδίδεται εἰς τὴν ὁμώνυμον τραγωδίαν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν καλῶς πληροφορημένων γραμματικῶν, ΕΥΣΤΑΘ. Σχόλ. Ὀδυσσ. γ 188. SERV. εἰς Verg. Aen. III 297. ΠΑΥΣ. I 11, 1-2. Πρβλ. v. WILAMOWITZ, Hermes 60, 1925, σ. 285. W. KROLL, RE XVI, στ. 25,2, ἐν. λ. *Molossos*. G. CROSS, Epigonus σ. 101, ὑποσ. 2. Κατὰ τὸν J. PERRET, REA ξ.α. σ. 26-27, ὑποσ. 6, τὸ πρόσωπον πιθανῶς ἐδημιούργησεν ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐτόλμησε νὰ θέσῃ τὸ ὄνομα τῆς ἐπινοήσεώς του. Ἰδὲ ὅμως κατωτέρω σ. 77 ἐξ.

ὡς μέλλων σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης, ἡ ὁποία μετὰ τὸν φόνον εἰς Δελφοὺς τοῦ Νεοπτολέμου θὰ μεταβῆ εἰς τὴν Μολοσσίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἀπολύτως μνεία γίνεται περὶ αὐτοῦ, ὡς οἰκιστοῦ τῆς Κεστρίνης, περὶ τοῦ ὁποίου κάμνει λόγον ἡ ἀρχαία παράδοσις¹, μεταγενεστέρα πάντως τῶν χρόνων τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης». Τὴν παρατηρουμένην κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τῆς «Ἀνδρομάχης» μεταβολὴν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ μυθικοῦ θρόνου τῆς Μολοσσίας ὁ PERRRET ἀποδίδει εἰς τὴν ἀφύπνισιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς μολοσσικῆς δυναστείας καὶ εἰς τὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν μέχρι τότε ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν, περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἐκ τοῦ τρωικοῦ γένους τῆς Θεσσαλίας. Διὰ πρῶτην φοράν ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου, λέγει, ἐμφανίζεται ὁ μῦθος δυναστικός, διότι ὁ Πίνδαρος δὲν ὀμιλεῖ οὐδόλως περὶ τοῦ Νεοπτολέμου ὡς γενάρχου τοῦ μολοσσικοῦ οἴκου².

Ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ἄποψιν ἡ ὑπὸ τοῦ PERRRET διδομένη ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν στίχων τοῦ Πινδάρου (Νεμ. VII 38-40) δὲν εἶναι σύμφωνα πρὸς τὴν γενικῶς ἀποδεκτὴν³, διότι εἰς τοὺς στίχους, *Μολοσσία δ' ἐμβασίλευεν* (ὁ Ν.) *ὀλίγον / χρόνον· ἀτὰρ γένος αἰεὶ φέρει / τοῦτό οἱ γέρας*, ὑπάρχει σαφῆς δῆλωσις ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος ἀφῆκε διαδοχὴν εἰς τὴν Μολοσσίαν καὶ εἶναι ἄρα ὁ γενάρχης τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν· καίτοι σύντομος ἡ βασιλεία τοῦ Νεοπτολέμου εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅμως τὸ γένος του, τὸ ὁποῖον κατέλιπε, θὰ τοῦ ἀποδίδῃ ἀϊδίους τιμάς. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν στίχων τούτων τοῦ Πινδάρου ἀντιστοιχοῦν οἱ στίχοι τῆς Θέτιδος εἰς τὴν Ἀνδρομάχην (1249 ἐξ.): *οὐ γὰρ ᾧδ' ἀνάστατον / γένος γενέσθαι δεῖ σὸν κάμον, γέρον, / Τροίας τε*. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συμφωνήσωμεν μετὰ τὴν γνώμην

¹ ΠΑΥΣ. I 11.2: Ἐλένου δέ, ὡς ἐτελεύτα, Μολοσσῶ τῷ Πύρρου παραδόντος τὴν ἀρχήν, πρβλ. καὶ II 23.6. Ἀντιθέτως ὁ E. LEPORE, Ricerche, σ. 56 καὶ ὑποσ. 91, πιστεύει ὅτι ὁ δεσμὸς τοῦ ἥρωος μετὰ τὴν Χαονίαν (Κεστρίνην) ἀνέρχεται, συμφώνως πρὸς τὰς εἰδήσεις τοῦ ΔΙΟΝ. ΤΟΥ ΑΛΙΚ. I 51. 1, καὶ τὰ σφζόμενα ἐκεῖ τρωικὰ τοπωνύμια, εἰς τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ., ἀν μὴ καὶ ἔτι παλαιότερον (Ἐκαταῖος). Ἀλλ' αἱ μὲν εἰδήσεις τοῦ Διονυσίου δὲν εἶναι ἀρχαιότεραι τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} αἰ. (κατωτ. σ. 114 ἐξ.), τὰ δὲ τρωικὰ τοπωνύμια ἀναφαίνονται περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., προερχόμενα ἐκ τῆς Μολοσσίας (κατωτ. σ. 36 ἐξ.).

² REA ἔ.ἀ. σ. 8-10 καὶ 28 καὶ Les Origines, σ. 221-22. Ὁμοίως C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 33. Τὴν ἄποψιν τοῦ PERRRET ἀκολουθεῖ ὁ E. LEPORE, La Saga di Neottoleomo e la VII Nemea di Pindaro, Ann. della Facoltà ' di Lettere e Filosofia 6, 1960, σ. 3-5 (αὐτόθι καὶ ἡ περὶ τοῦ θέματος σχετικὴ βιβλιογραφία) καὶ Ricerche, σ. 46 ἐξ.

³ Πρβλ. ἐπίσης καὶ Νεμ. IV 51-54: *Θέτις δὲ κρατεῖ Φθίᾳ· Νεοπτόλεμος δ' Ἀπειρῶ διαπρυσία*. Σχετικῶς v. WILAMOWITZ, Pindaros, 1922, σ. 167. W. SCHADEWALDT, Der Aufbau des Pindarischen Epinikion, σ. 311 (53). P. BOYANCÉ, REA 45, 1943, σ. 286 ἐξ. M. POHLENZ, Die Griechischen Tragödien, 1954, II², σ. 120. M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 260, ὑποσ. 6. P. LÉVEQUE, Pyrrhos, 1957, σ. 87, ὑποσ. 3. C. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 68.

τοῦ PERRET, ὅτι εἰς τὸν Ἀθηναῖον τραγικὸν ὀφείλεται ἡ συσχέτισις τοῦ Νεοπτολέμου μὲ τὴν μολοσσικὴν δυναστείαν. Ἄλλ' ἡ ἀποψις αὕτη θὰ ἐνισχυθῆ κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς τραγικῆς ποιήσεως ἐπὶ τῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν¹.

3. Ο ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΣ ΜΥΘΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ' ΚΑΙ ΤΟΝ Γ' Π.Χ. ΑΙΩΝΑ

Ὡς ἱστορικὸν βᾶθος τοῦ ἀνωτέρω ὀρίου τῆς νέας περιόδου ἐπενεργούν ὁ πολιτικὸς προσανατολισμὸς τῶν Μολοσσῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου, ἡ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις τῶν Μολοσσῶν, καθ' ὑπόδειξιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐνισχυθεῖσα πολιτικὴ θέσις τῶν Μολοσσῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σύμπηξιν τοῦ πρώτου Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν καὶ τὸν ἔλεγχον ὑπὸ τούτου ἐπὶ τοῦ πλείστου χώρου τῆς Ἠπείρου. Τοῦ κατωτέρου ὀρίου ἱστορικὸν βᾶθος ὑπόκεινται αἱ ἐσωτερικαὶ διενέξεις καὶ ἡ προϊούσα ἐξασθένησις τῆς μοναρχίας μέχρι τῆς βιαίας πτώσεώς της (234/3 π.Χ.). Ἡ περίοδος αὕτη, διαρκείας δύο περίπου αἰώνων, σημειώνει κατὰ τὸ ἀ' τέταρτον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἀπότομον ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν Μολοσσῶν μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀνοδὸν τοῦ Πύρρου εἰς τὸν θρόνον (297-272 π.Χ.)². Ὁ μεγάλος οὔτος Μολοσσὸς ἡγεμὼν, τοῦ ὁποῦ ἡ στρατιωτικὴ ἰδιοφυΐα καὶ ἡ προσωπικὴ τόλμη ἐνεψύχωνον τοὺς στρατιώτας κατὰ τὰς ὑπερποντίους ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Κ. Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ εἰς τὰς νικηφόρους ἐκστρατείας ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Σπάρτης, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν φυσικῶν ὀρίων τῆς χώρας πολιτικὴν ἀκτινοβολίαν τῆς Ἠπείρου καὶ εἰς τὴν ἀπότομον ἀνάπτυξιν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου.

Αἱ ἱστορικαὶ αὗται μεταβολαὶ ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπέκτασιν τοῦ μυθολογικοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου καὶ ἐκτὸς τῆς Μολοσσίας, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περαιτέρω τύχη τοῦ Πιέλου εἰς τὸ μυθολογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν, διότι ὁ Πιέλος, ἐπώνυμος τοῦ προμολοσσικοῦ φύλου τῶν Πειάλων καὶ ἀρχικὸς γενάρχης τῶν Μολοσσῶν, ἐπισκιάζεται ὑπὸ τοῦ

¹ Πρβ. καὶ κατωτ. σ. 27 καὶ ὑποσ. 3. Ὁ PERRET, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ E. LÉPORE, *Annali* 1960, σ. 4-5 καὶ *Ricerche*, σ. 46, μεταφράζουν «ἀλλὰ τὸ γένος τοῦ Ν. (πιθ. οἱ Θεσσαλοὶ κατὰ τὸν PERRET, κατὰ δὲ τὸν LÉPORE ἀσφαλῶς οἱ Θεσσαλοὶ) τοῦ παρέχει ἀϊδίους τιμάς, ἔνεκα τῆς βραχείας βασιλείας εἰς τοὺς Μολοσσούς». Ἡ ἐρμηνεία συντακτικῶς εἶναι ὀρθή, ἀλλ' ἡ ἔννοια τῶν λέξεων ἀτάρ - ἀεὶ δὲν αἰτιολογεῖται δεόντως, ἐὰν ὑπὸ τὸ «γένος» ἐννοήσωμεν τοὺς Θεσσαλοὺς. Προσέτι ἡ ἀποψις τοῦ PERRET προϋποθέτει καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ καινοτομίαν ὡς πρὸς τὸ περίγραμμα τοῦ μύθου, ἥτις ὅμως δὲν φαίνεται πιθανή (σχετικῶς καὶ κατωτ. σ. 76 καὶ ἐξ.).

² Περὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου βλ. τὴν πρόσφατον ἐργασίαν τοῦ P. LÉVÊQUE, *Pyrrhos*, 1957, καὶ τὸ περιεκτικώτατον ἄρθρον τοῦ D. KIENAST, *RE* ἐν λ. *Pyrrhos*.

Μολοσσοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τῆς «Ἀνδρομάχης» (423/2 π.Χ.)¹, ἀρχομένου δὲ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἐπινοεῖται, ὡς εἶδομεν, καὶ τρίτος παῖς τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, ὁ Πέργαμος, διὰ τὴν καλύψην ἱστορικῶς μεταβολᾶς (κατωτ. σ. 36 ἐξ.). Προέκτασιν τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἀποτελεῖ ἡ παράδοσις περὶ καταγωγῆς τοῦ Κεστρίνου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Ἑλένου².

Κατ' ἄλλην ἐπίσης παράδοσιν, ὀφειλομένην εἰς τὸν Ἡπειρώτην ἱστορικὸν τοῦ Πύρρου Πρόξενον, συγγράψαντα τὰ «Ἡπειρωτικά», ἐκ μὲν τῆς Ἀνδρομάχης ἐγενήθησαν τέσσαρα τέκνα, ὁ Πύρρος, ὁ Μολοσσός, ὁ Αἰακίδης καὶ ἡ Τρωάς³, ἐκ δὲ τῆς Λανάσσης, θυγατρὸς τοῦ Κλεοδαίου τοῦ Ὑλλου τοῦ Ἡρακλέους, ὀκτὼ τέκνα⁴, ὁ Ἄργος, ὁ Πέργαμος, ὁ Πάνδαρος, ὁ Δωριεύς, ὁ Γενός⁵, ὁ Πίελος, ἡ Δανάη(;) ⁶ καὶ ὁ Εὐρύλοχος. Τὸν αἰτιολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ μύθου τούτου διέκρινεν ὁ NILSSON, διότι ὁ βασιλεὺς Πύρρος, συζευθεὶς τὴν Λάνασσαν (295 π.Χ.), κόρην τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους, ἐπενόησε τὸν μῦθον, διὰ τὴν προσδώσιν νέαν αἵγλην εἰς τὴν δυναστείαν του καὶ διὰ τὴν καλύψην τὰς πολιτικὰς βλέψεις του⁷.

Τοῦτουτρόπως, τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν ἀπὸ τοῦ 8^{ου} μέχρι τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. διαμορφώνεται ὡς εἰς τὸν παρατιθέμενον πίνακα :

¹ Σχετικῶς, κατωτ. σ. 76 ἐξ.

² ΠΑΥΣ. I 11.1: καὶ οἱ (Νεοπτολέμῳ) παῖς ἐκ μὲν Ἑρμῶν ἐγένετο οὐδεὶς, ἐξ Ἀνδρομάχης δὲ Μολοσσός καὶ Πίελος καὶ νεώτατος ὁ Πέργαμος. ἐγένετο δὲ καὶ Ἑλένω Κεστρίνος· τούτω γὰρ Ἀνδρομάχῃ συνώκησεν ἀποθανόντος ἐν Δελφοῖς Πύρρου καὶ II 23.6: τὰ δὲ ἐξ Ἑλένων τὸν Πριάμον δεδήλωκεν ὁ λόγος ἦδη μοι, μετὰ Πύρρον τοῦ Ἀχιλλέως αὐτὸν ἔλθειν ἐς Ἡπειρον καὶ ἐπιτροπεύσαι τε τοὺς Πύρρου παῖδας συνοικοῦντα Ἀνδρομάχῃ καὶ τὴν Κεστρίνην καλουμένην ἀπὸ Κεστρίνου τοῦ Ἑλένου λαβεῖν τὸ ὄνομα.

³ ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἀνδρ. στ. 24.

⁴ Αὐτ. στ. 24 καὶ 32. JUST. XVII 3.4. ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 1. Πρβλ. M. NILSSON, Studien, σ. 28 ἐξ., καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 107. Ἡ παράδοσις ἀνέρχεται εἰς τὸν Ἡπειρώτην ἱστοριογράφον Πρόξενον τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου.

⁵ Τὸ ὄνομα εἰς τὸ Σχόλ. Ἀνδρ. 24 ἀπαντᾷ ἐλλιπές, -έροσ, τὸ ὅποῖον ὁ SCHWARZ διορθώνει ὀρθῶς εἰς Γενόν, συμφώνως πρὸς τὸν ΣΤΕΦ. ΒΥΖ., ἐν λ. Γενοαῖοι, F. Gr. Hist. III A, 265, 14. Τὴν διόρθωσιν εὐρίσκει ὁ NILSSON, Studien, σ. 29, εὐφυᾶ, ἀλλ' ἐσφαλμένην, διότι οὐδεὶς ἐπώνυμος φύλου συγκαταλέγεται μετὰ τῶν ἐκ τῆς Λανάσσης παίδων. Ἀλλὰ κατόπιν τῆς συσχέτισεως τοῦ ἐπωνύμου Ἄργου μετὰ τὸ Ὄρεστικὸν Ἄργος (Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 93 ὑποσ. 6 καὶ 100-101, πρβλ. καὶ P. FRANKE, Die antiken Münzen σ. 288, πρβλ. καὶ κατωτ. σ. 24 καὶ 27) τὸ ἐπιχείρημα τοῦ NILSSON δὲν εὐσταθεῖ. Ἐπίσης καὶ ὁ Πίελος εἶναι ἐπώνυμος φύλου, ἂν καὶ εἰς τὸ Σχόλ. 32 δὲν διευκρινεῖται ἂν προέρχεται ἐκ τῆς Λανάσσης. Τοῦτο ὅμως προκύπτει ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ XVII 3.4, περὶ ὀκτὼ τέκνων, ἐπομένως καὶ τὸ ὄγδοον τέκνον τοῦ Σχολ. 32, ὁ Πίελος, προέρχεται ἐκ τῆς Λανάσσης (M. NILSSON, ἔ.ἀ. σ. 27-28).

⁶ Σχετικῶς, κατωτ. σ. 24.

⁷ Studien, σ. 29 ἐξ. καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 107-8, πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 225 ἐξ. G. CROSS, Epirus, σ. 102.

1) Πρὸ τοῦ 423/2 π.Χ. (Παυσ. I 11.2)	2) Τέλος 5 ^{ου} π.Χ. αἰ. (Εὐρ. Ἀνδρ., 1243 ἐξ.)	3) 4 ^{ος} π.Χ. αἰ. (Παυσ. I 11. 1, II 23.6)	4) 3 ^{ος} αἰ. (297-234 π.Χ.)
Νεοπτό- Ἀνδρο- λεμος μάχη Πιελος	Νεοπτό- Ἀνδρο- λεμος μάχη Μολοσσός	Νεοπτό- Ἀνδρο- λεμος μάχη 1) Μολοσσός 2) Πιελος 3) Πέργαμος	Νεοπτόλεμος-Ἀνδρομάχη (Σχόλ. Ἀνδρ. 24) 1) Πύρρος 2) Μολοσσός 3) Αἰακίδης 4) Τρωάς Νεοπτόλεμος - Λάνασσα (Just. XVII 3. Σχόλ. Ἀνδρ. 24, 32) 1) Ἄργος 2) Πέργαμος 3) Πάνδαρος 4) Δωριεὺς 5) Γενός 6) Χαῦνος (Δανάη;) 7) Εὐρύλοχος 8) Πιελος

Ὁ NILSSON θεωρεῖ τὴν μετατόπισιν τοῦ Πιέλου εἰς τὸν κλάδον τῆς Λανάσσης, γενομένην ἐκ λόγων εὐνοίας, ἵνα προστατευθῇ οὗτος ἐκ τῆς ὑποψίας τοῦ νόθου υἱοῦ τῆς Ἀνδρομάχης¹. Τὴν γνώμην του στηρίζει ἐπὶ ἀμφιβόλου συμπληρώσεως ἑλλιποῦς χωρίου τοῦ σχολίου εἰς «Ἀνδρομάχην», στ. 24, ἔνθα εἰς κενόν τι ὑποτίθεται ὅτι ἐξέπεσεν ἀκριβῶς φράσις τις, χαρακτηρίζουσα τὴν Ἀνδρομάχην ὡς παλλακὴν. Ἡ ἄποψις αὕτη δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, διότι, ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ συμπλήρωσις τοῦ χωρίου δὲν εἶναι βεβαία, οὐδέποτε οἱ Μολοσσοὶ ἐθεώρησαν τὴν Ἀνδρομάχην παλλακὴν ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ιδιότητά ταύτην δὲν ἀπέδωσαν σημασίαν, ἀλλὰ τοῦναντίον περιέβαλλον αὐτὴν πάντοτε μετὰ τοῦ μεγαλυτέρου σεβασμοῦ² (κατωτ. σ. 68 ἐξ. ἰδία σ. 88).

¹ Studien, σ. 28 ἐξ., πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἐ.ἀ. σ. 226 ἐξ. Ἀμφότεροι ἀποδίδουν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 1, περὶ τῶν παιδῶν ἐκ τῆς Λανάσσης, ὡς γνησίων, πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῶν παιδῶν ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης. Εἶναι ἀμφίβολον ὅμως ἐὰν ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀποδίδει ἀντιλήψεις τῶν Μολοσσῶν ἢ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῆς ἐποχῆς του. Περαιτέρω θὰ καταστῇ πρόδηλον, ὅτι οἱ Μολοσσοὶ οὐδέποτε συνεμερίσθησαν τὰς ἀντιλήψεις αὐτάς.

² Πόσον μικρὰ σημασία ἀπέδιδετο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς τοιαύτας ἀντιλήψεις μαρτυρεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Φιλεταίου καὶ τοῦ Εὐμένους ἀφιέρωσις τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Δήμητρα ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Περγάμου ὑπὲρ τῆς μητρὸς Βόας, ἡ ὅποια ὑπῆρξεν ἑταῖρα καὶ αὐλητρίς, H. HEPDING, AM 35, 1910, σ. 437-38.

Ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Λανάσσης ἐξ ἄλλου ὁ μὲν Δωριεὺς εἶναι κενὸν ὄνομα, προοριζόμενον νὰ καλύψῃ πολιτικὰς βλέψεις τοῦ Μολοσσοῦ ἡγεμόνος¹, ὁ Ἄργος, ὁ Πέργαμος, ὁ Γενόος, ὁ Πίελος εἶναι ἐπώνυμοι μικρῶν φύλων ἢ πόλεων Ἑπειρωτικῶν², ὁ δὲ Πάνδαρος σχετίζεται ἐμμέσως μόνον, ὡς θὰ ἴδωμεν, πρὸς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν.

Τὸ ὄνομα τῆς Δανάης φαίνεται ζένον πρὸς τὴν μολοσσικὴν μυθολογίαν. Ὁ SCHWARZ προέτεινε τὴν διόρθωσιν εἰς Χ α ὕ ν ο ν, ἐπώνυμον τῶν Χαόνων³, φύλου βορείως τῆς Μολοσσίδος. Τοῦτο ὅμως ἀπέκρουσεν ὁ NILSSON, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείει τὴν σχέσιν τῆς Δανάης πρὸς τὸ ἀργολικὸν Ἄργος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὑποθέτει ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ ἐπώνυμος Ἄργος⁴. Δεδομένου ὅμως, ὅτι ὁ Ἄργος οὗτος εἶναι ἐπώνυμος, ὡς εἴπομεν, τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργους τῶν Ἑθνεστῶν, ἢ σχέσις τούτου πρὸς τὸ Ἄργος τῆς Ἀργολίδος, ἐπομένως καὶ τῆς Δανάης, ὡς πρὸς τὸ μολοσσικὸν γενεαλογικὸν δένδρον καθίσταται προβληματικὴ. Ἡ κυρίως Χαονία, ἢ βορείως τῆς Κεστρίνης χώρα, προσηρτήθη εἰς τὴν Μολοσσίαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου⁵. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν νοτίως τῆς Χαονίας Κεστρίνην εἶχον ἐπινοηθῆ ἤδη ἐπώνυμοι, ὡς ὁ Κεστρίνος καὶ ὁ Πέργαμος (κατωτ. σ. 36 ἐξ.), φυσικὸν ἦτο καὶ ἡ Χαονία, μετὰ τὴν ὑπαγωγὴν τῆς ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς, νὰ ἀντιπροσωπευθῆ καὶ αὕτη εἰς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον ἐκ τῆς Λανάσσης διὰ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος Χαόνου. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ διόρθωσις τοῦ ὀνόματος Δ α ν ἄ η εἰς Χ α ὕ ν ο ν εἶναι πιθανωτάτη. Ἄλλωστε ἐκ τῶν λοιπῶν ὀκτῶ ὀνομάτων οὐδὲν ἀντιπροσωπεύει γυναῖκα⁶, ἅπαντα δὲ συνδέονται εἴτε μὲ ἐπωνύμους ἥρωας εἴτε μὲ ἥρωας τοῦ τρωικοῦ καὶ θεσσαλικοῦ κύκλου. Τέλος τοῦ Εὐρυλόχου ἢ προέλευσις εἶναι ἄγνωστος.

¹ M. NILSSON, Studien, σ. 29 καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 107.

² Ἄνωτ. σ. 22, ὑποσ. 5.

³ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Χαῶνοι. F.Gr. Hist. III A, 265 (17), πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 13-14. AE 1957, ἐ.ἀ. σ. 98,4. Τὸ ὄνομα εἰς τὸ σχόλιον ἀπαντᾷ ἡμαρτημένον.

⁴ Studien, σ. 29-30. Ἐπίσης τὸν ἐπώνυμον Ἄργον συνδέει οὗτος μὲ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ Πύρρος ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὸ Ἄργος τοῦτο (Myths, Cults κλπ., σ. 107). Σχετικῶς ὅμως ἰδὲ καὶ ἄνωτ. σ. 22, ὑποσ. 5.

⁵ Ὁ χρόνος τῆς καταλήψεως τῆς Χαονίας δὲν εἶναι γνωστός. Πάντως αὕτη εἶχε συντελεσθῆ ἐπὶ Πύρρου, διότι τοῦτον ἠκολούθουν εἰς Ἰταλίαν Χάονες, ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ. XX 4. ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 28. 1. Ἡ κατάληψις ὑπὸ τοῦ Πύρρου τῆς νοτίας Ἰλλυρίας μὲ τὴν Ἀπολλωνίαν (284/3 π.Χ.) προϋποθέτει τὴν κατάληψιν καὶ τῆς Χαονίας, τῆς μεταξὺ τῆς Κεστρίνης καὶ τῆς Ἰλλυρίας χώρας, P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 172-175. D. ΚΙΕΝΑΣΤ, ἐ.ἀ. σ. 24. K. BELOCH, Gr. Gesch. III², σ. 179, ὅστις ὅμως δὲν ἀποκλείει τὴν προσάρτησιν πολὺ πρότερον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ρωμαῖος ἱστορικός NEPOS, Timoth. 2. 1. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 58 καὶ P. LÉVÊQUE, REG 70, 1951, σ. 497, ὑποσ. 64. Σχετικῶς καὶ κατωτ. σ. 152-3.

⁶ JUST. III 17.5: *nonnullas virgines*.

Εἰς τὸν ἐκ τῆς Λανάσσης κλάδον ὑπήχθησαν λοιπὸν ὀνόματα δευτερευούσης σημασίας, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὸν κλάδον ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης περιελήφθησαν τὰ σπουδαιότερα ὀνόματα· διότι ὁ μὲν Πύρρος καὶ ὁ Αἰακίδης ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀρχηγέτας τῆς δυναστείας καὶ τοῦ φύλου, τὸν Νεοπτόλεμον-Πύρρον¹ καὶ τὸν Αἰακόν², καὶ αἰτιολογοῦν τὰ ὀνόματα τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν καὶ Πυρριδῶν, ἡ Τρωάς ἐνθυμίζει τὴν γενεαλογικὴν σχέσιν πρὸς τὸν τρωικὸν κύκλον καὶ τὴν Ἀνδρομάχην, ὁ δὲ Μολοσσὸς εἶναι ὁ ἐπώνυμος τῆς φυλῆς, ὁ ἀξιωματικὸς γενάρχης. Τὸ γεγονός προσέτι, ὅτι τὰ τρία πρῶτα ὀνόματα, Πύρρος, Αἰακίδης καὶ Τρωάς ἔφερον μέλη τοῦ βασιλικοῦ κλάδου, ἐκ τοῦ ὁποίου κατήγετο καὶ ὁ βασιλεὺς Πύρρος (κατωτ. σ. 96-97), καθιστᾷ ἀπίθανον τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Πύρρος, ὁ ἐπινοήσας τὴν παράδοσιν αὐτὴν, ὑπήγαγε τὸ γένος του ὑπὸ τὸν ἀνεπίσημον μυθικὸν γενεαλογικὸν κλάδον. Ὁ κατιῶν ἐπομένως κλάδος ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, ὁ περιλαμβάνων

¹ Ὁ Νεοπτόλεμος ὀνομάζεται καὶ Πύρρος (ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 1. 2. ΠΑΥΣ. I 11.1), οὕτω δὲ ἦτο γνωστὸς εἰς τὰ «Κύπρια» (ΠΑΥΣ. X 26.4. ΑΡΙΣΤ. Περὶ ποιητικῆς 1459 b), ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο κατέστη ἐπικρατέστερον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Πύρρου, ἔνεκα τῆς προσωπικότητός του (G. CROSS, Epirus, σ. 102). Κατὰ τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ (αὐτ.) τὸ ὄνομα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ πάππου του Λυκομήδους, εἴτε ἔνεκα τῆς πυρρᾶς κόμης του (SERV. Verg. Aen. II 469) εἴτε διότι ὁ πατήρ του Ἀχιλλεὺς κατὰ τὴν μεταμίεσίν του ἐν Σκύρῳ ὀνομάζεται Πύρρα-Πύρρος (HYGIN. Fab. 97), τὸ δὲ ὄνομα Νεοπτόλεμος ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Φοίνικος, διότι ὁ πατήρ του πολὺ νέος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Τροίας (ΠΑΥΣ. ἔ.ἀ.). Τὸ ὄνομα συνδέθη μὲ τὴν λ. πυρρὸς=πύρροτριχος, κοκκινόμαλλης (REINCKE, RE XVI, στ. 2441. RADERMACHER, RE XVIII, στ. 441, 452. L. R. FARNELL, Greek Hero Cults, σ. 312-313. J. FONTENROSE, The Cult and Myth of Pyrrhos at Delphi, 1960, ἔ.ἀ. σ. 233 ἔξ. J. GAGÉ, RHR 147, 1955, σ. 7-11). Εἰς τὸ ὄνομα δίδεται ἡ ἐννοια τῆς ὑγρότητος, σχετίζεται δὲ μὲ τὴν σύζυγον τοῦ Δευκαλίωνος, Πύρραν, J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 209 καὶ 244. Ἐπίσης ἡ σύζυγος τοῦ Ἀχιλλεὺς καὶ μήτηρ τοῦ Νεοπτολέμου ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Αἰνιάνων Πύρρα (HYGIN. Fab. 96.1). Τοῦτου τοῦ ζεύγους κοιτῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ Δωδώνη (πρβλ. καὶ τὴν σχέσιν τῶν ὀνομάτων Νεοπτόλεμος-Neptunus). Ἡ ἄποψις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς συνδέεται μὲ τὰς ἰαματικὰς πηγὰς (M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 265-266. J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 206 ἔξ. 256). Ἡ ὑπὸ τοῦ GAGÉ ἀναζήτησις σχέσεως μεταξὺ τῶν λίθων τῆς Πύρρας καὶ τοῦ λίθου εἰς τὸ τέμενος τοῦ Νεοπτολέμου-Πύρρου εἰς Δελφούς, ὅπως ἐπίσης, μεταξὺ τοῦ ὀνόματος Πύρρος καὶ τοῦ κρητικῆς προελεύσεως πυρριχίου χοροῦ, ὡς καὶ τῆς δενδρολατρίας ἐν Δωδώνῃ, κρητικῆς, ὡς φρονεῖ, προελεύσεως, εἶναι ἐξεζητημένα.

² Περὶ τοῦ μυθολογικοῦ γενεαλογικοῦ πίνακος τῶν Μολοσσῶν ἰδὲ M. NILSSON, Studien, σ. 23. K. KERÉNYI, Die Heroen der Griechen, 1958, σ. 397. K. SCHEFOLD, Klassische Kunst in Basel, σ. 90. Ὁ ΠΙΝΔΑΡΟΣ ἐπανειλημμένως τονίζει τὸν δεσμὸν μεταξὺ τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ μυθικοῦ Νεοπτολέμου, ὡς καὶ τῆς Αἰγίνης μὲ τὴν Ἥπειρον, (P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 270 καὶ ὑποσ. 41-42, ὅπου τὰ σχετικὰ χωρία καὶ ἡ βιβλιογραφία περὶ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου). Τὸν Μολοσσὸν ἀποκαλεῖ ὁ ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ, Ἀνδρομ. 1247-28, παῖδα τῶν ἀπ' Αἰακοῦ μόνον λελειμμένον.

τοὺς ἐπωνύμους τῆς φυλῆς καὶ τῆς δυναστείας, εἶναι ὁ ἐπισημότερος, ὁ δὲ Πίελος προφανῶς παρηγκωνίσθη εἰς τὸν δευτερεύοντα κλάδον ἐκ τῆς Λανάσσης.

Ἡ μορφή λοιπὸν τοῦ Πιέλου, ἀρχικῶς μόνου γενάρχου τῶν Μολοσσῶν, ἐπισκιάζεται ὑπὸ τοῦ Μολοσσοῦ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εὐριπίδου τοῦλάχιστον. Μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς δύο τούτους ἐπωνύμους προστίθεται καὶ τρίτος, ὁ Πέργαμος, διὰ τὴν μετατοπισθῆ τελικῶς ὁ Πίελος κατὰ τὸν 3^{ον} αἰ. εἰς τὴν σωρείαν τῶν κενῶν ἢ ἀνεπισημῶν ὀνομάτων τοῦ κατιόντος κλάδου ἐκ τῆς Λανάσσης¹. Τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου ἢ τοῦ Τεύκρου ἐκ Κυζίκου, ἐξ οὗ λαμβάνει ὁ περιηγητής, φαίνεται ὅτι ὁ Πίελος εἶχε καταστῆ ψιλὸν ὄνομα ἢ εἶχε λησμονηθῆ, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη τὴν νύνην ἐμφαντικῶς ὁ Πausανίας ὅτι οἱ Αἰακίδαι ἀνῆγον τὴν καταγωγὴν των παλαιότερον εἰς τὸν Πίελον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Μολοσσόν². Ἡ ἔμφασις αὕτη ἦτο ἀναγκαία, διότι ἡ κρατοῦσα ἀντίληψις ἦτο ἡ ἐκ τοῦ Μολοσσοῦ καταγωγὴ τοῦ οἴκου τῶν Αἰακιδῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπικρατήσασαν ἐκ τῆς «Ἀνδρομάχης» παράδοσιν. Εἰς τὴν δυσμενῆ ταύτην μεταχείρισιν τοῦ ἐπωνύμου τῶν Πειάλων, εἰς τοὺς ὁποίους παλαιότατα ἤδη ἀνήγεν ἡ δυναστεία τὴν καταγωγὴν της, δυνάμεθα τὴν διίδωμεν ἱστορικὴν αἰτίαν.

Οἱ Πειάλες τῆς δυτικῆς Ἑσθιαϊώτιδος δὲν ὑπῆρξαν Μολοσσοὶ τὴν καταγωγὴν, προερχόμενοι ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου κλάδου τῶν Θεσπρωτῶν-Θεσσαλῶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ φύλα τῆς δυτικῆς Ἑσθιαϊώτιδος, οἱ Τριπολιῖται, οἱ Ἀρκτᾶνες, οἱ Κέλαιθοι καὶ οἱ Γενοαῖοι³. Εἶναι ἐπομένως εὐνόητος ἡ ἀντίδρασις τῶν Μολοσσῶν κατὰ τοῦ ἀλλοτρίου τούτου φύλου καὶ τοῦ παρεισάκτου ἐπωνύμου Πιέλου⁴. Ἐνεκα τούτου περιέπεσον βαθμιαίως οἱ Πειάλες εἰς τὴν ἀφάνειαν. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστησαν ἐπίσης καὶ ὁ Γενόος καὶ ὁ Ἐθνεστής, ἐπωνύμοι τῶν Γενοαίων καὶ τῶν Ἐθνεστῶν, φύλων Ἡπειρωτι-

¹ Ἐνεκα τοῦ παραγκωνισμοῦ τούτου ἐθεωρήθη ἐνίοτε ὁ Μολοσσὸς ὡς ὁ ἀρχέγονος γενεαλογικὸς ἥρωας, C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 219. C. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 73.

² Ἐπομένως ἡ γνώμη τοῦ M. NILSSON, Studien, σ. 24, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου ἐκπροσωπούμενη παράδοσις περὶ τοῦ Μολοσσοῦ, ὡς μόνου διαδόχου τοῦ θρόνου, ἐπειδὴ δὲν εὑρεν ἀπῆχησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Μολοσσῶν, ὑπεχώρησε βραδύτερον πρὸ τῆς παλαιᾶς παραδόσεως περὶ Πιέλου, δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὴν εἶδησιν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ I 41.2. Βλ. καὶ κατωτέρω σ. 84 ἐξ.

³ Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1957, σ. 104 ἐξ. Τοῦτο εἶχεν ὑποθέσει ἤδη ὁ BELOCH, Griech. Gesch. III 2, σ. 184 ἐξ., ὑποστηρίζας ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς ἐκ Δωδώνης ἐπιγραφὰς SGDI 1334-1335, 1346-1347 Ὀμφαλες, δὲν ἦσαν ἀναγκαίως Χάονες ἢ Θεσπρωτοί, ἀλλ' ἀποσπάσματα εἴτε τῶν Μολοσσῶν εἴτε τῶν Χαόνων καὶ τῶν Θεσπρωτῶν, ἐνωρὶς ὑπαχθέντα ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς. Ὁμοίως P. LÉVÊQUE, Pyrrhus, σ. 242-243. M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 264.

⁴ Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE ἔ.ἀ. σ. 105 ἐξ.

κῶν, μὴ μολοσσικῶν, οἱ ὅποιοι τελικῶς ὑπήχθησαν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν εἰς τὸν δευτερεύοντα κλάδον ἐκ τῆς Λανάσσης¹.

Περὶ τῶν ἐπωνύμων τούτων, ὅπως καὶ περὶ τοῦ Ἄργου, ἡ ἀρχαία παράδοσις δὲν ἀναφέρει ἐὰν ὑπήγοντο ἀρχῆθεν εἰς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν. Τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι ὁ Ἐθνεστής ἀναφέρεται ὡς εἷς ἐκ τῶν παίδων τοῦ Νεοπτολέμου (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ἐθνεσταί), ὁ δὲ Ἄργος, ἐπώνυμος τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργου τῶν Ἐθνεστῶν, ὑπήγετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. εἰς τὸν κλάδον τῆς Λανάσσης, καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ ἐπώνυμοι τῶν φύλων τούτων ὑπήγοντο καὶ παλαιότερον εἰς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον, ἀλλ' αἱ περιωρισμένης σημασίας παραδόσεις αὐταὶ δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἄνευ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πausανίου οὐδὲ περὶ τοῦ Πιέλου θὰ ἐγνωρίζομέν τι.

Οἱ Πείαλες ἐπομένως, χρησιμεύσαντες ἀρχικῶς ὡς μεσάζοντες εἰς τὰς μυθικὰς παραδόσεις περὶ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, υἰοθετήθησαν εἰς τὴν μυθικὴν γενεαλογία τῶν Μολοσσῶν, ὁ δὲ ἐπώνυμος ἐθεωρήθη υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φυλετικῆς συνειδήσεως τῶν Μολοσσῶν κατὰ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. ἀπεστερήθησαν οὗτοι τοῦ μονοπωλίου τοῦ ὑψηλοῦ τίτλου τοῦ γενάρχου τῆς φυλῆς, διὰ τὴν παραγκωνισθῆναι τελικῶς εἰς τὴν σειρὰν τῶν δευτερευόντων ὀνομάτων ὑπὸ τὸν ἀνεπίσημον κλάδον ἐκ τῆς Λανάσσης.

Καίτοι ἡ ἐπίδρασις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου καὶ κυρίως τῆς «Ἀνδρομάχης» ὑπῆρξεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἰσχυρὰ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῶν Μολοσσῶν, ἐν τούτοις δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ παραγκώνισις τοῦ Πιέλου ὑπὸ τοῦ Μολοσσοῦ ὀφείλεται εἰς τὸν τραγικόν, ἀλλ' εἶναι ἀρχαιότερα (κατωτ. σ. 77 ἐξ.), δυναμένη ἴσως νὰ συνδεθῆ μετὰ τῆς ἐτέρας καινοτομίας τοῦ Πινδάρου, περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἴονίου πελάγους ἀφίξεως εἰς τὴν Ἠπειρον τοῦ ἥρωος Νεοπτολέμου². Ἄμφοτέρας τὰς μεταβολὰς δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν, εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μολοσσικῆς δυναστείας, ὅπως οἱ γενεαλογικοὶ τίτλοι τῶν ἀποδεσμευθῶν πάσης ὑπονοίας περὶ τῆς δανείου προελεύσεως. Οὔτε ὁ Πιέλος ὑπῆρξεν ὁ ἄμεσος γενάρχης τῶν οὔτε ὁ Νεοπτόλεμος ἔφθασεν εἰς τὴν Ἠπειρον ἐκ Θεσσαλίας, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Τροίας διὰ θαλάσσης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ὑπὸ τοῦ Μολοσσοῦ ὑποκατάστασις τοῦ Πιέλου εἶναι πιθανώτατα σύγχρονος ἢ καὶ ἀρχαιότερα τοῦ Νεμεονίου VII, γραφέντος κατὰ τὰ ἔτη 487-481 π.Χ.³

¹ Ἡ τοιαύτη μεταχείρισις τοῦ Πιέλου, ἐπωνύμου τοῦ φύλου, ἐνισχύει ἐπομένως τὴν ἀλλαχοῦ ἐκφρασθεῖσαν ἄποψιν (AE 1957, 104 ἐξ.), ὅτι οἱ Πείαλες δὲν ἦσαν Μολοσσοί.

² Νεμ. VII 37-39, πρβλ. καὶ Παιᾶνα VI 109-111.

³ Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρέχει ὁ E. LÉPORE, *Annali* ἐ.ἀ. σ. 16-18, καὶ *Ricerca*, σ. 48, ὑποσ. 84. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἄποψις τοῦ J. PERRET, ὅτι τὸ πρῶτον

Ἐξ ἄλλου ἡ εὐφυής ἐξήγησις τοῦ NILSSON, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πίνδαρος ὠδήγησε τὸν ἥρωά του διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ἠπειρον, διότι ἡ θαλασσία ἐπικοινωνία μετὰ τῆς Ἠπέρου ἦτο τότε γνωστή, ἐγείρει μερικὰς ἀντιρρήσεις¹. Εἰς τὴν μεθόριον τῆς Μολοσσίας, δυτικῶς τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων, εὐρίσκετο τὸ πανάρχαιον, πανελληνίως γνωστόν, ἱερὸν τῆς Δωδώνης, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος διαπιστοῦται φιλολογικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς². Ἡ περιοχὴ ἦτο εὐκόλως προσιτὴ εἴτε ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τῆς Ἀκαρνανίας, διὰ μέσου τῆς Μολοσσίας, εἴτε ἐκ τοῦ Ἰονίου. Ἀκόμη καὶ ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ καθορίζεται ὑπὸ τοῦ Ἐκαταίου διὰ τῆς χώρας τῶν Μολοσσῶν: *Μολοσσῶν πρὸς μεσημβρίας οἰκέουσι Δωδωναῖοι* (ἀπόσπ. 107). Διὰ τῆς Μολοσσίας φθάνει εἰς Δωδώνην ἡ περιπλανομένη Ἰὼ καὶ διαπεραιώνεται εἰς τὸ Ἰόνιον³. Εἰς τὴν Μολοσσίαν καταφεύ-

παρὰ τοῦ Εὐριπίδου ἀποβάνει ὁ μῦθος δυναστικός, δὲν εἶναι ὀρθή, δεδομένου ὅτι ἤδη πρὸ τῆς συγγραφῆς τῆς «Ἀνδρουμάχου» ἡ δυναστεία τῶν Μολοσσῶν εἶχεν ἀντιδράσει κατὰ τοῦ ἐπὶ Πύλου Πιέλου.

¹ Studien, σ. 21-22. Ἡ ἄποψις αὕτη ἐγένετο γενικώτερον ἀποδεκτὴ, G. GROSS, Epirus, σ. 5. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 7. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολογικὴς ἔρευνας, σ. 58-59, ὑποσ. 3, ἐνθα ἡ ἀποβίβασις τοῦ Νεοπτολέμου σχετίζεται μετὰ τὴν ὀμηρικὴν Ἐφύραν. Νέαν ἄποψιν διατυπώνει ὁ E. LEPORE, Ricerche, σ. 47-48 καὶ Annali, ἔ.ἀ. σ. 7, ὁ ὁποῖος τὴν μεταβολὴν αὐτὴν ἀποδίδει εἰς τοὺς Ἀλευάδας τῆς Θεσσαλίας, πρὸς αἰτιολογίαν τῆς κυριαρχίας τῶν. Ὡς ἄμεσον πρότυπον ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Πίνδαρον πιθανῶς ἡ παράδοσις περὶ τῶν δύο Θεσσαλῶν ἡρώων, τοῦ Ἀντιφάντος καὶ τοῦ Φειδίππου, οἱ ὁποῖοι κατὰ μίαν ἐκδοχὴν δὲν ἦλθον ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς Πελασγοὺς τῆς Θεσσαλίας ἐκ Κῶ, ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς θεσπρωτικῆς Ἐφύρας. Ὅταν οἱ Θεσσαλοὶ ἠθέλησαν νὰ καταστήσουν τὸν Νεοπτόλεμον ἰδικὸν τῶν ἡρώων, ἀπέδωσαν καὶ εἰς αὐτὸν τὴν διὰ μέσου τῆς Θεσπρωτίας περιπέτειαν, ἐξ ἧς προήρχοντο ἄλλωστε καὶ οἱ Θεσσαλοὶ (HPOΔ. VII 176). Ἡ ὑπόθεσις εἶναι εὐφυής, ἀλλ' ἡ ἄποψις τοῦ M. SORDI, Ann. dell' Ist. It. di Numism. 1956, σ. 14 καὶ 15, ὅτι ἡ ἐκδοχὴ αὕτη διεμορφώθη κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ., ὁ δὲ Πίνδαρος δὲν φαίνεται νὰ εἶχεν εἰσέτι ὑπ' ὄψει τοῦ τὸν θεσσαλικὸν τοῦτον μῦθον, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη κύρος, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ E. LEPORE, Ricerche, σ. 47, ὑποσ. 83. Ὡς πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ E. LEPORE (αὐτ. σ. 48 καὶ Annali, σ. 7-8), ὅτι ἡ διὰ μέσου τῆς Ἐφύρας θαλασσία ὁδὸς δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου, ἀλλ' ἀπηχεῖ παλαιωτάτην φιλολογικὴν παράδοσιν τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, πρβ. ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτ. σ. 10 κέ. Τοῦναντίον τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς Ἐφύρας δεικνύουν στενὴν ἐπαφὴν τοῦ χώρου τούτου μετὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 6^{ον} καὶ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ., Τὸ Ἔργον 1958, σ. 95 ἐξ. BCH 83, 1959, σ. 666 καὶ εἰκ. 14. JHS 1959 (Archaeology), σ. 11. Archaeology 1962, σ. 92, καὶ εἰκ. σ. 93. Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ περιστατικὸν τοῦ Περιάνδρου (HPOΔ. V 92), πρβλ. καὶ J. PERRET, REG ἔ.ἀ. 8.

² Τοῦτο προκύπτει, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῶν πολλῶν ἀναθημάτων τοῦ 8^{ου}-5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τῶν χρηστηρίων ἢ τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν. Πρβλ. καὶ P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 27 καὶ ὑποσ. 2-3. Ἐπίσης ὁ Κροῖσος ἀπέστειλεν ἀνθρώπους, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν θεὸν περὶ τοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς αὐξανομένης δυνάμεως τῶν Περσῶν (HPOΔ. I 46).

³ AIGX. Προμ. Δεσμ., στ. 829 ἐξ.

γει ὡς ἰκέτης ὁ νικητὴς τῆς Σαλαμῖνος Θεμιστοκλῆς, αἰτῶν προστασίαν παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Ἀδμήτου (471 π.Χ.)¹. Ἡ ἔδρα λοιπὸν τοῦ μολοσσικοῦ κράτους, τὸ λεκανοπέδιον τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ ὀποίου ἔκειτο ἡ Δωδώνη², ἦτο ἀρκούντως γνωστὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ὑπὸ τοῦ NILSSON ἐξήγησις τῆς καινοτομίας τοῦ ποιητοῦ ὡς πρὸς τὸ δρομολόγιον τοῦ ἥρωος δὲν φαίνεται ἱκανοποιητικὴ. Πιθανώτερον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἤδη ἡ ἀντίδρασις τῶν Μολοσσῶν καὶ ὁ Μολοσσὸς εἶχεν ἔκτοτε καταστῆ γενάρχης τοῦ φύλου³.

Ἐπίσης δὲν εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ μελλοντικὸς γάμος τῆς Ἀνδρομάχης μετὰ τοῦ Ἑλένου εἶναι ἐπινόησις τοῦ Εὐριπίδου⁴ (κατωτ. σ. 77-78). Ἐὰν ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Ἑλένου εἶναι σύγχρονος τοῦ ἀρχικοῦ πυρῆνος τῶν «Νόστων», δὲν εἶναι βέβαιον, εἶναι ὅμως πολὺ πιθανόν, διότι ὁ ἥρωος, καίτοι δὲν ἀναφέρεται σαφῶς εἰς τοὺς «Νόστους», ὅμως κατέχει σημαντικὴν θέσιν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἡρώων⁵. Ἡ ἄποψις συμφωνεῖ πρὸς τὰς μαρτυρίας τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, καθ' ἃς ὁ ἥρωος κτίζει τὴν Ἑλιμειαν (ἀνωτ. σ. 18)⁶.

¹ ΘΟΥΚ. I 136-7. Πρβλ. καὶ σ. 31, ὑποσ. 3-4.

² ΠΙΝΑ. Παιάν VI 109-110: *σχεδὸν δὲ Τομάρου Μολοσσίδα γαῖαν/ἐξίκετ'*. Ὁ ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ χαρακτηρίζει τὴν Δωδώνην *Θεσπρωτὸν οὐδας* (Φοίν. 981-982).

³ Εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ Μολοσσῶ βασιλέως Ἀδμήτου, ὅπως συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων (ΠΛΟΥΤ. Θεμιστ. 24.2, πρβλ. A. GOMME, A Historical Commentary on Thukydides, 1950, I², σ. 439) καὶ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μολοσσὸς ἄλκων ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὑποψηφίων μνηστήρων τῆς Ἀγαρίστης, θυγατρὸς τοῦ τυράννου τῶν Σικυωνίων Κλεισθέου (ΗΡΟΔ. VI 127, πρβλ. J. PERRET, REA ἔ.ἀ. σ. 19 ἐξ. περὶ τὸ 570 π.Χ.), μερικοὶ ἐρευνῆται διαβλέπουν ὅτι οἱ Μολοσσοὶ εἶχον καταστῆ ἤδη σημαντικὴ δύναμις εἰς τὴν Ἠπειρον, KLOTZSCH, ἔ.ἀ. 20-21. LENK, RE XVI, στ. 18. G. CROSS, Epirus, σ. 6-10, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν περίοδον μετὰ τὰ Μηδικὰ καὶ μέχρι τοῦ 430 π.Χ. περίπου διαβλέπει παρακμὴν τῶν Μολοσσῶν πρὸ τῆς ἀνόδου τῶν Χαόνων (αὐτ. 10. ἐξ.). Τὴν ὑπεροχὴν τῶν Χαόνων ἔναντι τῶν Μολοσσῶν πρὸ τῶν γεγονότων τῆς Στράτου (ΘΟΥΚ. II 80-81) δέχονται ἐπίσης C. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 187 ἐξ. R. MACK, ἔ.ἀ. σ. 110. A. PHILIPPSON, Griech. Landsch. II 1, σ. 67. C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 8 ἐξ. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 63.

⁴ Σχετικῶς v. WILAMOWITZ, Hermes 60, 1925, σ. 285. A. MOMIGLIANO, JRS 35, 1945, σ. 103 (ἀλλ' ἡ γνώμη τούτου, ὅτι βασιλικὴ τις οἰκογένεια, ἴσως τῆς Χαονίας, εἶχε τὸν Ἑλένον πρόγονον, προφανῶς δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα), ἀντιθέτως ὁ J. PERRET, Les Origines, σ. 222-223 καὶ SCHIMID-STAEHLIN, Geschichte der Griech. Literatur VII 1. 3, σ. 404. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, σ. 77-78.

⁵ v. WILAMOWITZ, ἔ.ἀ. σ. 285. GRUPPE, Griechische Mythologie I, σ. 350, πρβλ. καὶ 305. A. MOMIGLIANO, ἔ.ἀ. σ. 103. M. NILSSON, Studien, σ. 22 καὶ 23. C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 224. ΟΤΤΟ, RE VII, στ. 2845. Εἰς τὴν Ἰλιάδα εἶναι ὁ *Πριάμοιο φίλος παῖς* (H 44), *μάντις καὶ ἥρωος, οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος* (Z 76). Πρβλ. καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 56 ἐξ.

⁶ Epit. Vatic. 6.12. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν. λ. Ἑλιμία.

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ περὶ Ἑλένου καὶ Μολοσσοῦ μῦθος εἶναι παλαιότερος τῆς «Ἀνδρομάχης», ἢ δὲ περὶ τοῦ Ἑλένου παράδοσις πιθανώτατα ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν «Νόστων».

Ποῖα ἀκριβῶς ἱστορικὰ γεγονότα ὑπολανθάνουν εἰς τὰς ἀντιδράσεις αὐτὰς διαφεύγει τὴν γνώσιν μας. Ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἀποσπασματικῶν πληροφοριῶν τῆς ἀρχαίας γραπτῆς παραδόσεως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπόκειται πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων ὁμόρων φύλων, τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν. Μῆλον τῆς ἔριδος ὑπῆρξαν, φαίνεται, τὰ περὶ τὴν δυτικὴν Ἑσθιαιώτιδα φύλα, Ἡπειρωτικὰ τὴν καταγωγὴν, ὑπαγόμενα κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ. τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν σφαιρὰν ἐπιρροῆς τῶν ταγῶν τῶν Φερῶν. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς «Ἀλκήστιδος», στ. 590 ἐξ., ἔνθα ἡ πολιτικὴ ἐπιρροὴ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῶν Φερῶν Ἀδμήτου ἐκτείνεται μέχρι τῆς Μολοσσίας¹.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰ. ὁ Μολοσσὸς βασιλεὺς Ἀλκέτας, υἱὸς τοῦ Θαρύπα, φέρεται ὡς ὑπῆκοος τοῦ Ἰάσονος, τυράννου τῶν Φερῶν, καὶ ὑπαρχος ἐν τῇ Ἡπειρῷ². Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Δωδώνης (περὶ τὸ 370 π.Χ.), ψηφίσματος τιμητικοῦ ἐπὶ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα (πίν. 1α)³, προκύπτει ὅτι τὰ ἀνατολικῶς τῆς Πίνδου φύλα, ἀπὸ τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργους (Ἀρμενοχώρι) μέχρι τῆς νοτίως τῶν Γόμφων (Μουζάκι) περιοχῆς⁴, ὑπήγοντο πολιτικῶς εἰς τοὺς Μολοσσούς, ἢ δὲ κατάστασις, ὡς περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, ἀπηχεῖ μᾶλλον παλαιότεραν μορφήν, τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.⁵ Ὑπῆρχον λοιπὸν σοβαραὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν Θεσ-

¹ Πρβλ. καὶ v. WILAMOWITZ, Pindaros, σ. 167, 2. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 151, ὑποσ. 2, 1957, σ. 108, ἰδίως Ε. LÉPÔRE, Recherche, σ. 45-46, ὁ ὁποῖος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς πολιτικὰς ἐξελίξεις τῆς Θεσσαλίας, ὑπεστήριξεν ἐπίσης (αὐτ. σ. 149) ὅτι ὁ Ἀλεύας εἶχε κατορθώσει νὰ ὑποτάξῃ τὰ ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς φύλα τῆς δυτικῆς Ἑσθιαιώτιδος, τοὺς Ἀθαμᾶνας καὶ τοὺς Αἴθικας (= Πείαλας καὶ Κελαίθους, ΑΕ 1957, σ. 103-104), συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ (ΙΧ 5. 11). "Ὅτι ὁμοίως τὰ φύλα ταῦτα προήρχοντο ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ (προμολοσσικοῦ) στρώματος καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν Μολοσσῶν (Ε. LÉPÔRE, ἔ.ἀ. σ. 148), ὑποταγέντα ἐνωρὶς ὑπ' αὐτῶν, ὑπεστηρίξαμεν ἀλλαχοῦ (ΑΕ ἔ.ἀ.).

² ΞΕΝΟΦ. Ἑλληνικά VI 1.7. Σχετικῶς καὶ κατωτ. σ. 64 ἐξ.

³ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 1 ἐξ. = SEG XV 384. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 88 ἐξ., ἰδίως σ. 104 ἐξ. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1959, σ. 145.

⁴ ΑΕ 1957, 88 ἐξ.

⁵ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 151, ὑποσ. 2, 153, ὑποσ. 4, ΑΕ 1957, σ. 108. Ὁ H. D. WESTLAKE, Thessaly in the Fourth Century B.C., 1935, σ. 72-73, χαρακτηρίζει ὀρθῶς ὡς θεωρητικὸν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀλκέτα ὡς ὑπῆκοου τοῦ Ἰάσονος, διότι ὁ τελευταῖος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις ἐπὶ περιοχῶν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλίας μέχρι τοῦ ἔτους 374, ἔνεκα ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εὐθὺς μετὰ τὸ 404 (αὐτ. σ. 47 ἐξ.), ὁμοίως περὶ τοῦ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 45-6. G. CROSS, Epirus, σ. 34, 1. C. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 250.

σαλῶν (Φερῶν), ἐξ αἰτίας τῶν ἀμφισβητουμένων φύλων τῆς δυτικῆς Ἑστιαϊώτιδος, τὰ ὁποῖα, ἐπειδὴ ἤλλασον ἐνίοτε πολιτικὴν ἐξάρτησιν, ἐθεωροῦντο ἄλλοτε μὲν θεσσαλικὰ φύλα, ἄλλοτε δὲ Ἑπειρωτικά¹.

Ἴσως ἀκόμη ἐξάρτησιν τοῦ μολοσσικοῦ οἴκου ἀπὸ τῶν Φερῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. μαρτυρεῖ ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως Ἀδμήτου, εἰς τὸν ὁποῖον κατέφυγεν ἰκέτης ὁ φυγὰς Θεμιστοκλῆς (471 π.Χ.)². Εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδόθη πρὸ πολλοῦ μυθικὸς χαρακτήρ, ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸν μυθικὸν βασιλέα τῶν Φερῶν, Ἀδμητον, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἄδου, ὅλη δὲ ἡ ὑπόθεσις τῆς ἰκεσίας ἐθεωρήθη πλαστὴ ὑπὸ μερικῶν ἐρευνητῶν³. Ἐσχάτως ὅμως ὁ GOMME διὰ νέων ἐπιχειρημάτων ἐστερέωσε τὴν ἱστορικότητα τῆς εἰδήσεως τοῦ Θουκυδίδου⁴.

¹ Οἱ Τάλαρες, οἱ Ἀθαμᾶνες, οἱ Αἰθίκες χαρακτηρίζονται ἄλλοτε μὲν Ἑπειῶται, ἄλλοτε δὲ Θεσσαλοί, ΣΤΡΑΒ. VII 7.9, IX 5. 11. Περὶ τῆς θέσεως τούτων, Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 102-105 καὶ 108.

² ΘΟΥΚ. I 136-137. 1. ΠΛΟΥΤ. Θεμιστ. 24. CORN. NEP. Them. VIII 5. ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. XI 56. 1-3. Τὸ γεγονός ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔτος 471/70.

³ Κατὰ τὸν ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΝ ὁ Θεμιστοκλῆς, τῇ ὑποδείξει τῆς Φθίας, συζύγου τοῦ Ἀδμήτου (τὸ ὄνομα τῆς βασιλείσης παραδίδεται μόνον ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤ. Θεμιστ. 24. 5), ἔλαβε τὸ νήπιον τοῦ βασιλέως εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν ἐστίαν τῶν ἀνακτόρων, αἰτῶν ἄσυλον. Ὁ βασιλεὺς εὐλαβηθεὶς τὴν ἰκεσίαν, διότι μέγιστον ἦν ἰκέτευμα τοῦτο, καίτοι δυσμενῶς διακείμενος πρὸς αὐτόν, διότι, ὡς λέγεται, τῇ εἰσηγήσει τούτου οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀπορρίψει προηγουμένως αἴτησιν τοῦ Ἀδμήτου (ΘΟΥΚ. I 136. ΠΛΟΥΤ. Θεμιστ. 24), ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὸν φυγάδα. Ἀρχικῶς ὁ v. WILAMOWITZ, Aristoteles und Athen I, σ. 51, εἶχεν ἀπορρίψει τὸ περιστατικὸν τῆς ἰκεσίας, διότι ἐνεθύμιζε τὸν μῦθον τοῦ Τηλέφου, δεχθεὶς ὡς πραγματικὴν τὴν μετάβασιν τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὴν Ἑπειρον, πρβλ. τοῦ αὐτοῦ καὶ πρόλογον εἰς τὴν «Ἀλκυστιν», Tragödien III, σ. 71. Πρὸς τοῦτον συμφωνοῦν ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 38-39 καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 108, ὁμοίως ὁ JUDEICH, RE I, στ. 380, 3, ἐν. λ. *Admetos*. Βραδύτερον ὅμως ὁ v. WILAMOWITZ ἐθεώρησε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδμήτου ἱστορικόν (Pindaros, σ. 167, 2), ὁμοίως M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 79 καὶ ὑποσ. 1. Ἱστορικὸν δέχονται τὸ πρόσωπον ὁ C. KLOTZSCH, ξ.ά. σ. 20. G. CROSS, Epirus, σ. 10. M. SAKELLARIOU, La Migration, 263. σ. J. B. BURRY, History of Greece, 1959, σ. 355. E. LEPORE, Ricerche, σ. 150-151.

⁴ Ἐ.ά. σ. 438-39. Τοῦ περιστατικοῦ τούτου ἀπήχησιν εὐρίσκομεν εἰς ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἀχαρνῆς 326 ἐξ., Θεσμοφ. 689 ἐξ. καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν τραγωδίαν τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ «Τηλέφος», ἔνθα ὁ ἀπειλούμενος Τηλέφος κρατῶν τὸν Ὀρέστην καταφεύγει εἰς τὸν βωμὸν κατὰ συμβουλήν τῆς Κλυταιμῆστρας. Σχετικὴ ἡ παράστασις ἐπὶ ληκῦθου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. τῆς Ν. Ὑόρκης, G. RICHTER, Red Figured Vases, σ. 163 καὶ 200, ὑποσ. 62. P. ARIAS, M. HIRMER, Tausend Jahre Griechischer Vasenkunst, 1960, σ. 221. (Περὶ τοῦ «Τηλέφου», SCHMID - STAEBLIN, Gesch. der Griech. Liter. VII 1. 3, σ. 352, καὶ ὑποσ. 8). Ἐπομένως ἡ πρόκειται παράδοσις, ἡ ὅποια εἶχε καταστῆ περιβόητος διὰ τοῦ «Τηλέφου», ἡ ἐπινόησις δραματικὴ. Εἰς ἀμφοτέρας ὅμως τὰς περιπτώσεις, παρατηρεῖ ὁ GOMME, εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ὁ Θουκυδίδης παρέλαβε διήγησιν ἐκ τῆς τραγωδίας, ἀποδώσας αὐτὴν εἰς πρόσωπον ἱστορικόν.

Πιθανώτατα λοιπὸν εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ μύθου πρέπει νὰ διδῶμεν τὴν προσπάθειαν τῶν Αἰακιδῶν τῆς Μολοσσίας νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κηδεμονίαν τῶν Φερῶν. Τὴν τάσιν ταύτην ἐνίσχυσε ἔτι πλέον ἡ ἔντονος ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Μολοσσῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ. καὶ κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἐκ μέρους τούτων οὐδέποτε ἐξεδηλώθη ἀντιπάθεια πρὸς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς Φθίας, τούναντίον μάλιστα ἡ χώρα αὕτη, ἡ πατρίς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Νεοπτολέμου, ἔνθα ἐπεσφραγίσθη τὸ ἐνδοξον μέλλον τῆς μολοσσικῆς δυναστείας («Ἀνδρομ.» 1243 κ.ἐξ.), ὑπῆρξε διὰ τοὺς Μολοσσούς ἡ μητρόπολις τῆς δυναστείας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα.

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἑσθιαιώτιδα ὑπῆρχον θεσσαλικά φῦλα, προερχόμενα ἐξ Ἡπείρου, ἐγκατασταθέντα ἐκεῖ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεχωρίαζον παραδόσεις περὶ καταγωγῆς των ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Φθίας. Ταῦτα ἢ μερικὰ τούτων, ὑποταγέστα ἐνωρίτατα εἰς τοὺς Μολοσσούς τῆς κεντρικῆς Ἡπείρου, ἐπρομήθευσαν εἰς τοὺς νέους κυριάρχους τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις των, οἱ δὲ ἐπώνυμοι υἱοθετήθησαν εἰς τὸ μυθικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν. Αἱ παραδόσεις αὗται διετηρήθησαν ἀμετάβλητοι παρὰ τῶν Μολοσσῶν μέχρι τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., καθ' ὃν τρόπον ἀμετάβλητος διετηρήθη μέχρι τότε καὶ ὁ πρωτόγονος χαρακτήρ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου παρατηρεῖται σοβαρὰ μεταβολὴ εἰς τοὺς μύθους, ἐκδηλουμένη ὡς ἀντίδρασις κατὰ παντὸς ξένου στοιχείου, ὀφειλομένη εἰς πολιτικὰς ἀντιθέσεις τῶν Αἰακιδῶν πρὸς τοὺς ταγούς τῶν Φερῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυριαρχία ἐπὶ Ἡπειρωτικοῦ τμήματος διαφαίνεται κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ. τοῦλάχιστον. Πάντως ἡ προβολὴ τοῦ αὐτόχθονος ἥρωος Μολοσσοῦ εἶχεν ἐπέλθει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀνδρομάχης (423/2 π.Χ.). Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τραγωδίας αὐτῆς (ιδὲ κεφ. Δ') σημειώνεται ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο ἐπωνύμων ἥρώων, διότι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} αἰ. παρὰ τὸν Μολοσσὸν καὶ τὸν Πέργαμον ἐμφανίζεται καὶ πάλιν ὁ Θεσσαλὸς Πίελος (Παυσ. I 11. 1). Οὕτως ὁ μὲν Μολοσσὸς ἐγκαινιάζει τὴν νέαν φάσιν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου, ὡς διαμορφοῦται κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ., ὁ δὲ ἥρωος Πίελος τὴν ἀρχαιοτέραν τοῦ 5^{ου} αἰ. περίοδον.

Ὅ,τι ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζει τοὺς μύθους κατὰ τὸν 4^{ον} - 3^{ον} π.Χ. αἰ., εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ δένδρου καὶ ἡ αὔξησις τῶν μυθικῶν ὀνομάτων θεσσαλικῆς καὶ τρωικῆς καταγωγῆς.

4. ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἄλλ' ἢ εἰσβολὴ τῶν νέων ὀνομάτων, θεσσαλικῶν καὶ τρωικῶν, δὲν περι-
ορίζεται μόνον εἰς τὸν μῦθον. Κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς καθιερωμένης ἑλ-
ληνικῆς ἀρχῆς τῶν κλασσικῶν χρόνων, μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου συνηθίζου-
ν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} αἰ., ἴσως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου}, νὰ λαμβά-
νουν ὀνόματα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τρωικοῦ κύκλου (Ἐλενος, Ἀνδρομάχη¹,
Πύρρος, Νῆσος, Τεῦκρος², Αἰακίδης, Δηιδάμεια, Νηρηΐς) ἢ ἐξ ἔθνικῶν,
γνωστῶν ἐκ τῶν ἀντιστοιχῶν μύθων (Φθία, Τρωάς, ἀλλὰ καὶ Ὀλυμπιάς,
Καδμεία)³, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλαιότεραν συνήθειαν νὰ λαμβάνουν κατὰ
τὸ πλεῖστον ἐγγῶρια Ἑπειρωτικὰ ὀνόματα (Θαρυψ-Θαρύπας⁴, Ἀρύββας,
Ἀλκέτας, Ἀλκων, Ἀλκίμαχος). Εἰς τὸ ἐξῆς ἡ νέα ὀνοματολογία, ἐπικρα-
τοῦσα βαθμιαίως, ἐκτοπίζει τὴν ἐπιχωρίαν παράδοσιν, ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς
τὰ λαϊκὰ στρώματα. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. μαρτυροῦνται ἐπιγραφι-
κῶς ἢ ἐκ τῆς παραδόσεως ὀνόματα, ὡς Ἐκτωρ, Ἀνδρομάχη-Ἀνδρόμαχος,
Πολυξένη-Πολύξενος, Ἀλέξανδρος, Μενέλαος, Ἀχιλλεύς, Νεοπτόλεμος⁵.

¹ Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ εἰς ἰαματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου}
π.Χ. αἰ., IG IV, 952, στ. 60=Syll³ 1169, 60, πιθανῶς ἀντίγραφον πρωτοτύπου τῶν μέ-
σων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Β. ΚΕΙΛ, AM 20, 1895, σ. 412. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 17-18
καὶ ὑποσ. 80. Εἰς ταύτην ἀναφέρεται Ἀνδρομάχη εὐχαριστοῦσα τὸν θεὸν διὰ τὴν γέννη-
σιν τοῦ υἱοῦ τῆς, τοῦ ὁποῦ πατὴρ ἀναφέρεται Ἀρύββας τις, πιθανώτατα ὁ Μολοσσὸς
βασιλεὺς, ἀδελφὸς τοῦ Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα. Ἐτέρα Ἀνδρομάχη ἀναφέρεται εἰς ρω-
μαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφὴν ἐκ τῆς γεφύρας τοῦ Ἀθηαίου ποταμοῦ παρὰ τὰ Τρίκαλα, ἀφιε-
ρώσασα ἑλεγεῖον τετράστιχον εἰς τὸν ἀποθανόντα σύζυγόν τῆς Ιατρὸν, καὶ ἑτέρα ἐκ τοῦ
τουρικοῦ τεμένους τῆς ἀγορᾶς τῆς πόλεως, IG IX, 2, 315, 317.

² Κατωτέρω σ. 97-98.

³ Περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων, M. NILSSON, Studien, σ. 8-9, καὶ Cults, Myths
κλπ., σ. 108. Περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων, εἰλημμένων ἐξ ἔθνικῶν, M. SAKELLARIOU,
La Migration, σ. 79 καὶ ὑποσ. 5.

⁴ Οὕτω καλεῖται ὁ περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν,
κατωτ. σ. 50 ἐξ. Ἄτερος Θαρυψ ἀναφέρεται εἰς τὸν κατάλογον θεωροδίκων ἐξ Ἐπιδαύ-
ρου IG IV 1504, 31, τῶν χρόνων 356-354 π.Χ., μὴ γνωστὸν ἄλλοθεν μέλος τῆς δυναστείας
τῶν Αἰακιδῶν, P. FRANKE, Alt Epirus, σ. 17, ὑποσ. 75.

⁵ SGDI 1347, 1351-52, 1354, 1369, 1370. Ἡπ. Χρον. 1935, σ. 245, 1, 248, 3,
260. Ἑλληνικά 15, 1957, σ. 249. Εἰς ἐπιγραφὴν ἐξ Ἀμαθοῦντος Κύπρου ἀναφέρεται
ἐπίσης Πολύξενος Αἰνιάν, E. SITTING, Hermes 1915, σ. 158-59. Ὄνομα ἄρχοντος Νεο-
πτολέμου ἀπαντᾷ πιθανώτατα ὡς μονόγραμμα ἐπὶ χαλκῶν νομισμάτων τῆς Κασσώπης,
πιθανῶς τῶν χρόνων 168-148 π.Χ., P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 82. Ἄτερος
Αἰακίδης Νεοπτόλεμος, ἑταῖρος καὶ ἀρχιυπασιπιστῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀναφέρεται
ὑπὸ τοῦ APPIANOU (Ἀνάβασις II 27.6), ἀναρριχηθεὶς πρῶτος εἰς τὸ τεῖχος τῆς Γάζης
(332 π.Χ., πρβλ. D. ROBINSON, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλλου, 1953, σ. 152 ἐξ.), τρί-
τος δὲ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους, ἀπόγονος τῆς Ὀλυμπιάδος, EDSON, Hesperia 18, 1949,
σ. 87 ἐξ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχιλλεύς μνημονεῖται παρὰ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ, Πύρρ. 2. 6, εἰς

Ὁ NILSSON τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον ἀπέδωκεν εἰς τὴν ὑπερβολικὴν λαίμαργίαν λαοῦ βαρβαρικοῦ, ἐπιδιώκοντος νὰ ἐμφανισθῇ μὲ ὑψηλοὺς τίτλους εὐγενείας, ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ κατάχρησις προδίδει κατ' αὐτὸν σαφῶς τὴν μὴ γνησιότητα τοῦ μύθου¹. Εἰς τὸν Θαρύπαν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἀνετράφη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀποδίδει οὗτος τὴν τάσιν πρὸς ἐξελληνισμὸν τῶν «βαρβάρων» Μολοσσῶν. Ὡς ἐκ τούτου πᾶν ἑλληνικὸν ὄνομα τῆς Ἡπειρωτικῆς ὀνοματολογίας, ὡς τὸ ὄνομα Ἀλκέτας, θεωρεῖ ὁ NILSSON ἐπίσασκτον.

Ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα ἐν Ἡπείρῳ ἔχουν παλαιότεραν τοῦ Θαρύπα παράδοσιν. Ὁ Ἡρόδοτος μνημονεῖ τὸν Μολοσσὸν Ἀλκωνα, πιθανώτατα μέλος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων τῆς Ἀγαρίστης, θυγατρὸς τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος Κλεισθέου², τρεῖς δὲ ἰερεῖαι τῆς Δωδώνης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου (II 55), ἡ Προμένεια, ἡ Τιμαρέτη καὶ

τῶν ἐντοπίων, ὁ ὁποῖος, διαβάς πρῶτος τὸν ποταμὸν, παρέλαβε τὸν διωκόμενον Πύρρον, νήπιον ὄντα, καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην. Ὁ J. GAGÉ, RHR 154, 1954, σ. 150 ἐξ., ἐθεώρησε τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ὄνομα πλαστά, ἐπινοηθέντα ὑπὸ τοῦ Προξένου, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ προσδώσῃ οὕτω συμβολικὴν ἔννοιαν εἰς τὸ γεγονός τῆς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ. Ἐπομένως καὶ ἡ διάβασις εἶναι πλαστή, διότι καὶ ὁ Πύρρος ἔπρεπε νὰ ἐκτεθῆ εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ χειμάρρου, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι μυθικοὶ ἥρωες (Ἰάσων, Περδίκκας, ΗΡΟΔ. VIII 138-39). Ἀντιθέτως ὁ P. LÉVEQUE, Pyrrhos, σ. 271-2, πρβλ. καὶ σ. 95, δέχεται τὸ γεγονός τῆς διαβάσεως ὡς ἱστορικόν, διότι ἕτερος τῶν συνοδῶν του, ὁ Μολοσσὸς Ἰππίας, ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Δελφῶν, BCH 64-65, 1940-41, σ. 83, ὁμοίως D. KIENAST, Pyrrhos, σ. 10.

¹ Studien, σ. 8, καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 108.

² VI 127. Τὸ περιστατικὸν χρησιμοποιοῖ ὁ BELOCH, Griech. Gesch. I 2, σ. 36, ὡς ἐπιχειρημα ὑπὲρ τῆς ἑλληνικότητος τῶν Ἡπειρωτῶν, ὁμοίως M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 260 καὶ 262 καὶ J. PERRET, REA ἔ.α. σ. 19 ἐξ. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Δωδώνης, Ἑλληνικά 15, 1957, σ. 248. Ἀλκων ἥρωας, μολοσσικῆς προελεύσεως, ἐλατρεύετο εἰς τὸ Φάληρον, πλησίον τῶν Δήμων Μουνιχίας καὶ Ξυπετῆς ἢ Τροίας, M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 60-61. Ἐπινόησιν σικυωνίαν ἢ κορινθιακὴν ἢ πιθανώτερον ἀττικὴν τοῦ 5^{ου} αἰ. θεωρεῖ ὁ E. LEPORE, Ricerche, σ. 146-147, τὸ πρόσωπον τοῦτο, ἀφειλομένην εἰς τὴν ἀττικὴν διπλωματικὴν τῶν χρόνων τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν. Κατὰ τῆς πλαστότητος ὅμως συνηγορεῖ ἡ ἐπιγραφικῶς βεβαιουμένη ὑπαρξίς τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐπίσης σύνηθες ὑπῆρξεν εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ ὄνομα Ἀλκίμαχος, τριετῆς δὲ βλαστὸς τοῦ γένους τῶν Αἰακιδῶν ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Ὀλυμπιάδος μνημονεύεται εἰς ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα τοῦ τέλους τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰ. ἐξ Ἐλευθεροχωρίου τῆς Μακεδονίας, ἀντίγραφον ἀρχαιοτέρου πρωτοτύπου, D. ROBINSON, ἔ.α. σ. 149-156. Σχετικῶς SEG XII, 340. CH. EDSON, Hesperia 18, 1949, σ. 84 ἐξ. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 310. Ὄνομα Ἀλκί... ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Δωδώνης SGDI 1347. Ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα, Ἀλκέτας, Ἀλκων, Ἀλκίμαχος, ἐπεχωρίαζον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον προκύπτει καὶ ἐκ τῆς συγγότητος τούτων εἰς τὰ ἀντίστοιχα βασιλικὰ γένη, RE I, σ. 1542, 1 καὶ σ. 1514, 1-5. Ὡσαύτως τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης προερχόμενα Ἀλεξάνωρ, Ἀλεξίμαχος, Ἀλκίνοος, Ἀλκάνωρ ἀπαντοῦν εἰς ἐπιγραφὰς ἐκ Δωδώνης καὶ Κασσώπης.

ἡ Νικάνδρη, ἔφερον ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἐτερος ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰσχρίων Ἀπειρώτας ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Ταινάρου, χρονολογουμένην κατὰ τὸ ἔτος 427/26, ὃ ὁποῖος ἀφιέρωσε τὸν δούλόν του εἰς τὸν Ποσειδῶνα, λατρευόμενον εἰς τὸ Ταίναρον¹, ἔνθα μάλιστα ἐδεικνύετο καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Ἄδην (Παυσ. III 25.4).

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ βασιλικὰ ὀνόματα, τὰ ἀρχαιότερα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. (Ἄδμητος, Θαρύπας, Ἄλκων), τὰ κύρια ὀνόματα λαμβάνονται ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰ. κατὰ προτίμησιν ἐκ τοῦ μυθικοῦ κύκλου τῆς Τροίας καὶ τῆς Φθίας. Οὕτως ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἄλκэта (420-370 π.Χ.), υἱοῦ τοῦ Θαρύπα, ὁ Νεοπτόλεμος ἀναφέρεται εἰς τὸν μυθολογικὸν κύκλον τῆς Φθίας, ὃ δὲ Ἀρύββας εἶναι ὄνομα τοπικόν. Τὰ ὀνόματα ἐπίσης τοῦ οἴκου, Αἰακίδης, Δηιδάμεια, Νηρηΐς, Φθία, Τεῦκρος, Τρωάς, Ηἰονεύς, Νῆσος, ἔχουν προέλευσιν ἐκ τῶν δύο τούτων μυθικῶν κύκλων.

Ἡ νέα νοοτροπία ἐκφράζεται σαφῶς διὰ τῆς Ὀλυμπιάδος (375-317 π.Χ.), κόρης Νεοπτολέμου τοῦ Α' καὶ ἀδελφῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', συζύγου δὲ Φιλίππου τοῦ Β', ἡ ὁποία ὑπερηφάνως ἀνῆγε τὴν καταγωγὴν τῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸν Αἰακὸν διὰ τοῦ Πύρρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν Δάρδανον διὰ τοῦ Ἐλένου².

Εἶναι ἀναμφισβήτητος ἡ ἐκπολιτιστικὴ συμβολὴ τοῦ Θαρύπα εἰς τὴν Ἠπειρον, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος. Ἡ ἐμφάνισις τούτου εἰς τὴν σκηνὴν τῆς Ἠπειρωτικῆς ἱστορίας, τὰ μεταρρυθμιστικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα εἰσήγαγε, συνετέλεσαν πράγματι εἰς τὸν ἐκσυγχρονισμόν καὶ ἐκπολιτισμόν τοῦ μέχρι τοῦδε συντηρητικοῦ καὶ πρωτογόνου φύλου. Ἄλλ' ἐκπολιτισμὸς δὲν σημαίνει ἀναγκαίως ἐξελληνισμόν. Ὁ NILSSON ἀποδίδει εἰς τὴν βαρβαρικὴν καταγωγὴν τοῦ φύλου τὴν τάσιν πρὸς οἰκαιοποίησιν τοσοῦτων μυθικῶν ὀνομάτων, ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ὀνοματολογίας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ὅτε πλέον δὲν ἐδίδοντο εἰς ζῶντας ἡρωικὰ ὀνόματα³. Ὅμως πρὸ παντὸς ἄλλου πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι οἱ Μολοσσοὶ τοῦ

¹ IG V 1, 1231=SGDI 4592. Ὁ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 9 καὶ ἰδίᾳ, Die antiken Münzen, σ. 290 καὶ ὑποσ. 3, ἀποκρούει τὴν Ἠπειρωτικὴν καταγωγὴν τοῦ Αἰσχρίωνος. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ ἐθνικὸν Ἀπειρώτας δὲν βεβαιοῦται ἐπιγραφικῶς εἰς ἄλλας περιοχάς, πλὴν τῆς Ἠπείρου, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν Ἠπειρωτικὴν καταγωγὴν τοῦ Αἰσχρίωνος τούτου. Πρβλ. καὶ H. TREIDLER, Gnomon 1956, σ. 620-621. Σχετικῶς, καὶ κατωτ. σ. 88 καὶ ὑποσ. 4.

² ΘΕΟΠ. παρὰ ΤΖΕΤΖΗ εἰς ΛΥΚΟΦΡ. Ἀλεξ. 1439 = F. Gr. Hist. II B, 115, ἀπόσπ. 355.

³ Cults, Myths κλπ., σ. 108. Πρβλ. ὅμως καὶ κατωτέρω, σ. 167 ἐξ. Περὶ μερικῶν ἐξαιρέσεων, FICK, Personennamen, σ. 304-314. BECHTEL, Personennamen, σ. 564 ἐξ. Ἰδίως αἱ ἑταῖραι ἐλάμβανον ἐνίοτε ὀνόματα μικρῶν θεοτήτων, BECHTEL, Frauennamen, σ. 64 ἐξ. M. J. MILNE, AJA 46, 1942, σ. 219 ἐξ.

5^{ου} καὶ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος ἔζων μὲν εἰς τὸν κλασσικὸν αἰῶνα, ἀλλ' οἱ ἴδιοι δὲν ὑπῆρξαν κλασσικοὶ εἰς τὴν σκέψιν καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει. "Απαντα τὰ Ἡπειρωτικὰ φύλα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μόλις ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ σταδίου, διάγοντα τὸν ἡρωικὸν αἰῶνα, τὴν ἐποχὴν τοῦ μύθου καὶ τῶν περιπετειῶν¹. Καθ' ὃν χρόνον εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἰωνίαν ὁ μῦθος εἶχεν ἀποβάλλει πλέον τὴν δημιουργικὴν δυνάμιν του, διαλυόμενος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, οἱ Ἡπειρωταὶ ἐθεώρουν τὸν μῦθον πραγματικότητα. Τὴν ἡρωικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν τάσιν πρὸς ἡρωικὰς περιπετείας σαφῶς ἐκφράζει ὁ ὑπὸ τοῦ Πύρρου παραλληλισμὸς τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἀπογόνων τῶν Τρώων, πρὸς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας τῶν προγόνων του, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου².

5. ΤΑ ΤΡΩΙΚΑ ΤΟΙΩΝΥΜΙΑ

Παραλλήλως πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα καὶ τὰς μυθικὰς παραδόσεις τῆς Τροίας παρατηρεῖται ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ ἡ ἐμφάνισις τρωικῶν τοπωνυμίων. Κατὰ τὸν Βεργίλιον³ τὰ πλοῖα τοῦ Αἰνείου, προερχομένου ἐκ Τροίας, προσορμίζονται εἰς τὸν λιμένα τῆς Κεστρίνης, Βουθρωτόν, ὀνομασθέντα οὕτω κατὰ μίαν ἄλλην παράδοσιν ἐκ τῆς βοός, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε νὰ θυσιάσῃ ὁ ἥρωας Ἐλενος ἐπὶ τοῦ πλοίου του κατὰ τὰ ἀ π ο β α τ ῆ-

¹ Πρβλ. καὶ J. PERRET, REA ἔ.ἀ. σ. 5.

² ΠΑΥΣ. I 12.1, πρβλ. καὶ ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛ. XXI 12. Τὴν θέσιν αὐτὴν ἀνέπτυξε τελευταίως ὁ J. PERRET, REA ἔ.ἀ. σ. 5 ἔξ., ἐκτενέστερον δὲ εἰς τὸ ἔργον του, Les Origines de la légende Troyenne de Rome, σ. 409 ἔξ. (παλαιότερον καὶ ὁ R. SCHUBERT, Geschichte des Pyrrhus, 1894, σ. 31-32), ἀλλ' ἠμφεσβήτησεν ὁ MOMIGLIANO, JRS 35, 1945, σ. 99 ἔξ., ὁμοίως παλαιότερον ὁ L. MALTEN, Archiv für Religionswiss. 29, 1931, σ. 51. "Ὅτι ὅμως τοιαῦται ἰδέαι ἐπενήργησαν ἀσφαλῶς εἰς τὰς σκέψεις τοῦ Πύρρου ὡς πρὸς τὴν τελικὴν ἀπόφασιν νὰ ἀναλάβῃ τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Ρώμης ἐκστρατείαν, καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ἐθεώρει ἑαυτὸν συνεχιστὴν τοῦ ἔργου τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, προκύπτει ἐκ τῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ὁ βασιλεὺς ἐκοίπε μὲ τὴν Ἀθηναῖαν Πρόμαχον, προστάτιδα τῶν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, τὸν Ἡρακλέα, φέροντα τὴν λεοντήν, κατ' ἀπομίμησιν τῶν νομισμάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὴν Νηρηίδα-Θέτιν ἐπὶ ἵπποκάμπου, φέρουσαν τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεαροῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ τῆς ἀ' ὄψεως, ἔχουσαν τὰ ἰδεαλιστικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ τοῦ Πύρρου, J. BABELON, Int. Num. Congr. 1953, II (1957), σ. 97 ἔξ., Am. Num. Soc. (Centennial), σ. 59, πίν. VII. D. KIENAST, ἔ.ἀ. στ. 28-29, πρβλ. καὶ στ. 7-9. A. ALFÖLDI, Die Trojanischen Urnahmen der Römer, Basel 1957, σ. 28. Γενικώτερον ἰδὲ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 250 ἔξ. J. GAGÉ, RHR 145, 1954, σ. 137 καὶ 144 ἔξ. Ἄλλ' ἡ ἀποψις τούτου (146, 1954, σ. 38 ἔξ.), ὅτι τὸν θρῦλον περὶ τοῦ Πύρρου-Ἀχιλλέως ἐκαλλιέργησε κυρίως τὸ ἱερατεῖον τῆς Δωδώνης, δὲν ἔχει ἔρεισμα.

³ Aen. III 292 ἔξ.

ρια¹. Αὕτη ὁμως τραθεῖσα ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, διαπεραιωθεῖσα εἰς τὴν ξηράν. Ἐκεῖ, ἔνθα τὸ ζῶον ἐξέπνευσεν, ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Αἰνείου ἡ πόλις Βουθρωτόν². Εἰς τὸν γειτονικὸν τόπον τῆς συναντήσεως τοῦ Αἰνείου μετὰ τοῦ Ἐλένου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης ἰδρύεται ἡ πόλις Τροία ἢ Ἴλιον, ἡ δὲ ἀκρόπολις ἐκλήθη Πέργαμον, συμφώνως πρὸς τὸ μυθικὸν Πέργαμον τοῦ Ἰλίου³. Κατ' ἄλλην πάλιν παράδοσιν ὁ Αἰνεῖας, προερχόμενος ἐξ Ἀμβρακίας, κατηυθύνθη εἰς τὴν Δωδώνην, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν θεὸν περὶ τῆς πόλεως τὴν ὁποῖαν ἔμελλε νὰ ἰδρῦσῃ, ἔνθα συναντᾷ τοὺς Τρῶας τοῦ Ἐλένου, ὁ δὲ στόλος του ὑπὸ τὸν Ἀγγίστην πλέει διὰ θαλάσσης πρὸς τὸ Βουθρωτόν. Ὁ λόφος παρὰ τὸ Βουθρωτόν, ἔνθα ἐστρατοπέδευσαν οἱ Τρῶες, ἐκλήθη Τροία⁴.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ μύθου εἶναι σαφής. Εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», στίχ. 1244 ἐξ., γίνεται ἀπλῶς ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ Ἐλένου, μεταβαίνοντος εἰς τὴν Ἡπειρον μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης, τὴν ὁποῖαν ὁ ἥρωας θὰ λάβῃ ὡς σύζυγον, ὁ δὲ Μολοσσὸς θὰ βασιλεύσῃ καταλείπων ἔνδοξον δυναστείαν. Ἐπομένως τόσον ἡ περὶ τοῦ Περγάμου, υἱοῦ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης παράδοσις (Παυσ. I 11.1), ἐπωνύμου τῆς πόλεως, ὅσον καὶ ἡ περὶ τοῦ Κεστρίνου,

¹ ΜΕΓ. ΕΤΥΜ. 210, 22 ἐξ. SERV. εἰς Verg. Aen. III 293. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Βουθρωτόν (κατὰ Τεῦχρον ἐκ Κυζίκου). Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 22-23 καὶ 26. H. TREIDLER, Epirus im Altertum, 106-107, ὑποσ. 508-509.

² VERG. Aen. III 292-293. Μνημονεύεται παρὰ ΣΤΡΑΒ. VII 7. 5. ΠΤΟΛΕΜ. Ὑφήγ. VII 13. 3 (Βουθρωτὸς κόλπος). ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ. LI 1. Περὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως Βουθρωτοῦ παρὰ τὴν λίμνην τοῦ Βουθρωτοῦ (Butrinto), L. UGOLINI, Albania antica I, 1927, σ. 153 ἐξ., καὶ Butrinto, 1937, σ. 15-187. OBERHUMMER, RE XIX, στ. 373-4, 1084, 2112. H. TREIDLER, Epirus im Altertum, σ. 105-107. A. PHILIPPSON, Griech. Landsch., II 1, σ. 68. MACK, Nordgrenzen, σ. 112.

³ VERG. Aen. III 336, 349-351: *Procedo, et parvam Troiam simulataque magnis/Per-gama et arentem Xanthi cognomine rivom/adgnosco, Scaeaesque amplector limina portae*. Πρβλ. καὶ SERV. εἰς Verg. Aen. III 349. Ἐκ τῆς πόλεως Περγάμου ὀνομάσθη καὶ ἡ περιουκὶς χώρα Περγάμις, VARRO, Res rustica II 2.1, πρβλ. καὶ L. ROBERT, Hellenica ἔ.ά. σ. 100 ἐξ. Κατὰ τὸν ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ., LI 1, δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς Βουθρωτόν τῶν Τρῶων παρουσίαν λόφος τις, ᾧ τότε στρατοπέδῳ ἐχρήσαντο, Τροία καλούμενος. Ὁ L. UGOLINI, Butrinto, ἔ.ά. σ. 72 ἐξ., ἐταύτισε τὴν Τροίαν ταύτην μετὰ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Βουθρωτοῦ, ἔνθα ἀναγνωρίζει τὰς ὑπὸ τοῦ ΒΕΡΓΙΛΙΟΥ (III 351) ἀναφερομένας Σκαιᾶς πύλας (αὐτ. σ. 117 ἐξ., εἰκ. 62-65, ὁμοίως P. PHILIPPSON, ἔ.ά. σ. 68), ἀλλὰ δὲν ἀποκλείει τὴν τοποθέτησιν τῆς Τροίας δύο χιλιόμετρα ἀνατολικώτερον, ἔνθα ἐρείπια ἐπὶ λόφου, ὁμοίως καὶ E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ά. σ. 68, ὑποσ. 6 καὶ σ. 208, εἰς τὸ Τσιφλίχ, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς μικρᾶς πεδιάδος, ἢ εἰς τὸ Καρὰ Ἀλῆ Μπέη.

⁴ ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ. I 51. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ VARRO, αὐτόπτης τοῦ χώρου, ἔχων ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν ὀνομάτων, SERV. εἰς Verg. Aen. III 349. Ἡ παράδοσις, ὡς συνδέουσα τὸ Βουθρωτόν καὶ τὴν Δωδώνην μετὰ τὴν Ἀμβρακίαν, ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Πύρρου. Σχετικῶς κατωτ. σ. 102-3 καὶ ἰδίᾳ 116 ἐξ.

υιού του Ἐλένου καὶ τῆς χήρας του Ἔκτορος (Παυσ. I 12.2, II 23.6), ἐπωνύμου του φύλου τῶν Κεστρινῶν, εἶναι μεταγενέστεραι, ἀρχαιότεραι ὅμως τῶν χρόνων του Πύρρου, ὅτε ἐπενοήθησαν οἱ δύο κλάδοι ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς Λανάσσης μὲ διάφορον σύνθεσιν του γενεαλογικοῦ δένδρου. Ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ἡ πόλις Πέργαμον ἢ Τροία ἢ Ἴλιον εἶναι κτίσμα ἀρχαιότερον του 3ου αἰ.

Ὁ L. ROBERT¹ τὰς περιπετείας του Αἰνείου καὶ τὰς περὶ Ἐλένου παραδόσεις περὶ τῆς Κεστρίνης ἀποδίδει εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖ πόλεως Τροίας. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὁ Βεργίλιος (Aen. III 132-134) συνέδεσε τὸν ἥρωά του καὶ μὲ τὸ Πέργαμον τῆς Κρήτης.

Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πόλις Τροία ἐκαλεῖτο καὶ Ἴλιον καὶ Πέργαμον² καὶ πύλη τῆς πόλεως ἐκαλεῖτο Σ κ α ι α ἰ, ἐκεῖ δὲ πλησίον ἔρρεε καὶ ποταμὸς Σ ι μ ὀ ε ι ς ἢ Ξ ἄ ν θ ο ς³, κατ' ἀπόλυτον ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν μητροπολιτικὴν Τροίαν του ἔπους, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς προεκτάσεως μέχρι τῆς Κεστρίνης τῶν τρωικῶν παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν. Εἰς τὰς παραδόσεις ταύτας συμπεριελήφθη καὶ τὸ ἀρχαιότερον ἐγχώριον τοπωνύμιον, Βουθρωτόν, θέσις προϊστορικὴ⁴, πλησίον του ὁποίου ἐκτίσθη ἡ Τροία ἢ τὸ Πέργαμον, ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς παρετυμολογήσεως τῆς λέξεως πρὸς τὴν βοῦν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν παράδοσιν ἐθυσιάσθη κατὰ τὰ ἀποβατήρια. Τὴν μέχρι τῆς Κεστρίνης ἐπέκτασιν τῶν μολοσσικῶν μύθων ὑποστηρίζει καὶ ἡ ἕτερα παράδοσις περὶ του Κεστρίνου, ἐπωνύμου τῶν Κεστρινῶν, ὡς υἱοῦ του Ἐλένου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης⁵. Ἡ ὑπαρξὶς τῆς πόλεως Περγάμου, ταυτοσήμου πρὸς τὴν Τροίαν, ἐπεβεβαιώθη ἐκ λιθίνης ἐπιγραφῆς του 3ου π.Χ. αἰ. (πίν. 1α), προερχομένης ἐκ του ἱεροῦ του Ἀρείου Διὸς παρὰ τὸ Γαρδίκι, ἐνθα ἔκειτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Μολοσσῶν, Πασσαρῶν⁶. Εἰς τὸ ψήφισμα τοῦτο

¹ Hellenica I, σ. 103.

² VERG. Aen. III 336, 349-351.

³ VERG. Aen. III 302 καὶ 350. Τὴν ὑπαρξίν τῶν τοπωνυμίων τούτων πιστοποιεῖ καὶ ὁ Οὐάρρων, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἄμεσον ἀντίληψιν τῶν τόπων τούτων, SERV. ξ.ά. III 349. Πρβλ. καὶ E. OBERHUMMER, RE VII A, στ. 600, 4. BÜRCHNER, RE IX, στ. 1065, 7. Τὸ ἐπίθετον Ξάνθιος εἰς Εὐριπίδειον ἀπόσπασμα 1102, J. ALLEN - G. ITALIE, A Concordance to Euripides, ἐν. λ. (σ. 422).

⁴ Ἀναφέρεται ἤδη ὑπὸ του Ἐκαταίου = ΣΤΕΦ. BYZ. ἐν λ. Τροία = F.Gr.Hist. I 106 (σ. 21-22). Τὸ ὄνομα εἶναι ἀβεβαίας ἐτυμολογίας, κατὰ μίαν ἄποψιν προελληνικῆς του αἰγαϊκοῦ κύκλου, κατ' ἄλλην ἐλληνικῆς. Σχετικῶς E. LEPORE, Ricerche, σ. 96 καὶ ὑποσ. 196. Περὶ τινῶν προϊστορικῶν εὐρημάτων ἐκ Βουθρωτοῦ, L. UGOLINI, ξ.ά. I, σ. 67-68, 115-116, πρβλ. καὶ AA 1931, σ. 690. OBERHUMMER, RE III, στ. 1084-1085.

⁵ ΠΑΥΣ. II 23. 6, πρβλ. καὶ VERG. Aen. III 333-334 καὶ III 295 ἐξ. SERV. εἰς Verg. Aen. II 166, III 321 ἐξ. JUST. XVII 3. 6.

⁶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἠπ. Χρον. 1935, σ. 260 ἐξ. = SEG XV 411, καὶ ΠΑΕ

γίνεται λόγος περὶ ἀνανεώσεως τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχούσης φιλίας καὶ προξενίας μεταξύ τῶν Περγαμίων καὶ τῶν Ἀτεράργων¹. Ἡ ἀνάθεσις τούτου ἢ ἀντιγράφου ἐκ τοῦ πρωτοτύπου² εἰς τὴν μολοσσικὴν πρωτεύουσαν ἐξηγεῖται εὐχερῶς, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ Πασσαρῶν ὑπῆρξε τὸ λίκνον τῶν τρωικῶν παραδόσεων. Ἡ πόλις τῶν Περγαμίων ἐκ σεβασμοῦ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς μείζονα ἐπισημότητα δὲν κατέθεσε τὴν ἀνανέωσιν τῆς φιλίας καὶ προξενίας μετὰ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀτεράργων εἰς τὸ σημαντικώτερον ἱερὸν τῆς Ἡπείρου, τὴν Δωδώνην, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τῆς φυλῆς, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος (πίν. 1α καὶ 2)³, τὴν ἔδραν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων.

1952, σ. 310, ὑποσ. 1. L. ROBERT, REG 42, 1939, σ. 472, καὶ Hellenica ἔ.ά. σ. 95 ἐξ. J. ROBERT - L. ROBERT, REG 69, 1956, σ. 135. FRAZER, JHS 74, 1954, σ. 56 ἐξ. G. KLAFFENBACH, Mus. Helv. 6, 1949, σ. 219 ἐξ. BCH 1951, σ. 38.

¹ Ἄγνωστος ἡ θέσις τῆς πόλεως τῶν Ἀτεράργων, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ἴσως εἰς τὴν Κεστρίνην, L. ROBERT, Hellenica ἔ.ά. σ. 104, πρβλ. καὶ σ. 95-96.

² Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τὸ ψήφισμα ἐθεσπίσθη εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀτεράργων, ἀντίγραφον δὲ τούτου κατετέθη, λόγῳ τῆς ἐπισημότητός του, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Μολοσσῶν, τὴν Πασσαρῶνα. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαρνάνων κατέθετε τὰ μὲν διεθνή ψήφισματα ἀπὸ τοῦ ἀ' ἡμίσεος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος, ἐνῶ τὰ συνήθη ψήφισματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ψήφισμα ἐπίσης τοῦ ἔτους 216 π.Χ. εἶχε κατατεθῆ κεχωρισμένως εἰς τὸ Ἀκτιον καὶ τὴν Ὀλυμπίαν (CHR. HABICHT, Hermes 85, 1957, σ. 86-122, στ. 61/62, 66/67, σχετικῶς καὶ εἰς σ. 99), ἕτερον δὲ ἐπὶ χαλκῆς στήλης ψήφισμα συνθήκης καὶ συμμαχίας μεταξύ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαρνάνων κεχωρισμένως εἰς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τῶν Ἀχαρνάνων, τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος, εἰς τὸ Θέρμον διὰ τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀπὸ κοινοῦ δὲ εἰς τοὺς Δελφοὺς, τὴν Δωδώνην καὶ τὴν Ὀλυμπίαν, IG IX, 1², 113. Εἰς τὸ Ἀκτιον ἐπίσης ἦτο κατατεθειμένον τὸ ἀπολεσθὲν ἀνέκδοτον ψήφισμα συνθήκης Ἀχαρνάνων καὶ Πύρρου, χρονολογούμενον πιθανῶς εἰς τὸ 281 π.Χ., HABICHT, ἔ.ά. σ. 90, ὑποσ. 1K καὶ 99, 2. G. KLAFFENBACH, Historia 4, 1955, σ. 48-49. Ἔτερα παραδείγματα καταθέσεως ψηφισμάτων εἰς περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς τύπου, ΣΕΡ. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ, Μνημειακὴ διαμόρφωσις τῶν ἐπιγραφῶν, 1956, σ. 11, ὑποσ. 4-5.

³ Ὁ ὑπὸ τοῦ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ ἀνασκαφεὶς ΒΔ. τῶν Ἰωαννίνων, μεταξύ τῶν χωρίων Ραδοτόβι καὶ Γαρδίκι, περίπτερος ἰωνικὸς ναὸς (Ἡπ. Χρον. 1935, σ. 260 ἐξ., ΠΑΕ 1952, σ. 306 ἐξ.) εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (Πύρρος 5) μνημονευόμενον ἱερὸν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος, ἔθθα κατὰ πατροπαράδοτον ἔθος οἱ βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν, θύοντες εἰς τὸν Ἀρειὸν Δία, ἔδιδον κατ' ἔτος ἐνόρκους διαβεβαιώσεις πρὸς τὴν συνάθροισιν τοῦ λαοῦ, ὅτι θὰ ἄρξουν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, ἐλάμβανον δὲ παρ' αὐτῆς ἐνόρκους διαβεβαιώσεις τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους (Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολ. ἔρευνες, σ. 46-80). Βεβαιωθέντος ὅτι ἡ ἀκρόπολις τοῦ Γαρδικίου εἶναι ἡ πρωτεύουσα τῶν Μολοσσῶν, ἡ Πασσαρῶν (πρβλ. καὶ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 213. D. KIENAST, RE ἐν λ. Pyrrhos, στ. 15. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 124. E. LÉPORE, Ricerche, σ. 64-65), ἡ ταύτισις τοῦ μοναδικοῦ περίπτερου ναοῦ εἰς τὴν κεντρικὴν Ἡπειρον μὲ τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῶν Μολοσσῶν εἶναι ἀναμφίβολουσ (πίν. 2). Ἐντεῦθεν καθίσταται εὐνόητος ἡ παρουσία ψηφισμάτων πόλεων, ὡς ἡ στήλη τῶν Περγαμίων καὶ τῶν Ἀτεράργων. Σχετικῶς καὶ KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ά. σ. 738-39.

Ἐκ τῆς λιθίνης ἐπιγραφῆς ἐκ Δαδώνης, ψήφισματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ βασιλείῳ Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα (περὶ τὸ 370 π.Χ.), προκύπτει ἀσφαλῶς ὅτι οἱ Μολοσσοὶ ἤδη πρὸ τοῦ ψήφισματος εἶχον ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ μεγάλου τμήματος τῆς Ἠπείρου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ὀμφαλες ἢ Κεστρίνοι. Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Δαδώνης SGDI 1347 τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' (342-331 π.Χ.) οἱ Ὀμφαλες, ὄντες Χάονες ἢ Θεσπρωτοί, χαρακτηρίζονται Μολοσσοί¹, διεπιστώσαμεν ἀλλαχοῦ² ὅτι ἡ Κεστρίνη, ἔνεκα τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς σπουδαιότητος τῆς θέσεώς της³, προσηρτήθη μετὰ τῆς Δαδώνης καὶ τῆς Κασσωπαίας ὀριστικῶς εἰς τὴν Μολοσσίαν καὶ ἀπετέλεσεν ἕκτοτε τμήμα τοῦ μολοσσικοῦ κράτους.

Ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τῆς παρουσίας ἐν Κεστρίνῃ ὀνομάτων, εἰλημένων ἐκ τοῦ τρωικοῦ καὶ τοῦ θεσσαλικοῦ μυθολογικοῦ κύκλου, εἶναι πλέον καταφανής. Οἱ Μολοσσοὶ δηλαδὴ, γενόμενοι κύριοι τῆς σημαντικῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἠθέλησαν νὰ κατοχυρώσουν τὴν κυριότητά των δι' ἀρχαιοφανῶν γενεαλογικῶν τίτλων. Καθ' ὃν τρόπον παλαιότερον ὁ Πίελος καὶ πιθανώτατα ὁ Γενβός καὶ ὁ Ἐθνήστης, βραδύτερον δὲ ὁ Ἄργος, εἰσῆλθον εἰς τὸ μυθικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῆς δυναστείας, οὕτω καὶ ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως Περγάμου ἐθεωρήθη τέκνον τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης. Προσέτι

¹ Κατὰ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. καὶ μέχρι τῶν γεγονότων τῆς Στράτου (429 π.Χ.), ἡ βορείως τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ) ποταμοῦ χώρα Κεστρίνη φαίνεται νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος (ΘΟΥΚ. I 46.4, πρβλ. E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.δ. II 1, σ. 207, 212) ἢ ἐλεγχομένη ὑπὸ τῶν Χαόνων (σχετικῶς καὶ σ. 50). Ἀπὸ τοῦ τέλους ὅμως τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., πάντως δὲ ἐπὶ βασιλείῳ Ἀλκέτα, ὑπήχθη αὕτη ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς. Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Δαδώνης τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' (342-331 π.Χ.) οἱ Κεστρίνοι (= Ὀμφαλες) ὀνομάζονται Μολοσσοὶ Ὀμφαλες (Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 95 ἔξ.). Ἐκ τῆς ἐσχάτως εὑρεθείσης εἰς Γκούμανην τῆς Κεστρίνης, παρὰ τὴν βόρειον ὄχθην τοῦ Θυάμιδος ποταμοῦ, λιθίνης στήλης τοῦ α' ἡμίσεος ἢ τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., περιεχομένης ἀπελευθερωτικῶν ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσπρωτῶν, προκύπτει ὅτι ἡ πόλις ὑπῆρξεν ἔδρα τοῦ Κοινοῦ τῶν Θεσπρωτῶν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑπήγετο εἰς τὴν Θεσπρωτίαν (JHS 1961, σ. 15. AJA 65, 1961, σ. 302.). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ Κεστρίνη ἀπέτελει ἀρχικῶς μοῖραν τῆς Θεσπρωτίας, ἀλλ' ἐπὶ τινα χρόνον, κατὰ τὴν περίοδον τῆς πιθανῆς ὑπεροχῆς τῶν Χαόνων ἔναντι τῶν ὁμόρων Ἠπειρωτικῶν φύλων (πάντως πρὸ τοῦ 429 π.Χ.) ὑπήγετο εἰς τὴν Χαονίαν, ἐπανεληθούσα βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐξασθένεισιν τῶν Χαόνων, εἰς τὴν Θεσπρωτίαν. Τούτων τῶν περιπετειῶν ἀπήχησιν διασφάζουν αἱ ἀντιφάσεις τῆς μεταγενεστέρως γραμματείας, ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.: ἐν λ. *Τροία*... ἔστι καὶ πόλις ἐν Κεστρίᾳ τῆς Χαονίας, καὶ ἐν λ. *Καμμανία*: μοῖρα Θεσπρωτίας, μετωνομάσθη δὲ Κεστρινία.

² ΑΕ 1957, σ. 95 ἔξ.

³ H. TREIDLER, ἔ.δ. σ. 103 ἔξ. A. PHILIPPSON, Griech. Landsch. ἔ.δ. 67-68. C. KLOTZSCH, ἔ.δ. σ. 5 ἔξ. καὶ 51. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 6, ὑποσ. 15. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ἔ.δ. σ. 97.

ὁ μάντις Ἐλενος μεταβαίνει μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης εἰς τὴν Κεστρίνην τῆς Χαονίας καὶ καθίσταται ὁ γενάρχης τῆς χώρας διὰ τοῦ υἱοῦ του Κεστρίνου¹.

Παράλληλον ἐμφάνισιν τοιούτων τρωικῶν παραδόσεων συναντῶμεν ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, ἀφ' οὔτου αὕτη περιῆλθεν ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς, καὶ εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, μετὰ τὴν ἀνακλήρυσιν τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου (295 π.Χ.), ὡς πρωτευούσης τοῦ κράτους (κατωτ. σ. 102 ἐξ., 114 ἐξ.).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λοιπὸν προκύπτει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (I 11. 1-2) παράδοσις περὶ τῶν τριῶν τέκνων τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, ὡς καὶ ἡ ἑτέρα περὶ τοῦ Ἐλένου καὶ τοῦ Κεστρίνου, ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου, ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀ' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., διότι ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὴν κατάκτησιν δηλαδὴ τῆς Κεστρίνης ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν.

Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ συνοψίσωμεν τὰς ἀνωτέρω διαπιστώσεις ὡς ἀκολούθως. Μετὰ τοὺς χρόνους τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης», ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ὁ γενεαλογικὸς μῦθος τῶν Μολοσσῶν ὑφίσταται σοβαρὰς μεταβολὰς. Παρὰ τὴν ἀναπύσσεια τῶν ἀναλόγως καὶ ὁ τρωικὸς κύκλος, μέχρι τοῦδε περιοριζόμενος εἰς τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν Ἐλενον. Βαθμιαίως τὸ μυθολογικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας, ἰδίᾳ εἰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι προσηρτήθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν Μολοσσίαν, ἤτοι τὴν Δωδώνην, τὴν Ἀμβρακίαν, τὴν Κεστρίνην, τὴν Ὀρεστίδα καὶ τὴν Τριφυλίαν², μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐμφάνισιν εἰς αὐτὰς τρωικῶν τοπωνυμίων. Ἀντίστοιχοι μεταβολαὶ παρατηροῦνται ἐπίσης εἰς τὴν ὀνοματολογίαν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Αἱ μεταβολαὶ αὗται, αἱ ὁποῖαι φαίνονται σύγχρονοι, ἔχουν τὴν ρίζαν των εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῆς Μολοσσίας καὶ ἀποτελοῦν ἀπὸ τῆς ἱστορικῶν γεγονότων, σημει-

¹ Ὡς ἐπισφράγις τῆς προσαρτήσεως τῆς Κεστρίνης εἰς τὴν Μολοσσίαν ἐπὶ Ἀλκέτα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ ὑποτιθέμενος γάμος τοῦ Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀλκέτα, μετὰ πριγκιπίσσης ἐκ Χαονίας (Κεστρίνης), τοῦ ὁποῖου μυθολογικὸν πρότυπον ἀποτελεῖ ὁ γάμος τοῦ Ἐλένου μετὰ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ ἡ μετάβασις τοῦ Κεστρίνου εἰς Κεστρίνην, ΠΑΥΣ. I 11.1-2, πρβλ. καὶ KAERST, Geschichte des Hellenismus, 1927, I, σ. 176, ὑποσ. 1. G. CROSS, Epirus, σ. 32 καὶ 101. J. FERRET, Les Origines, σ. 225-227 καὶ 218. P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 85, ὑποσ. 5 καὶ REG 70, 1957, σ. 498, ὑποσ. 66 καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 164. Κόρη τοῦ Νεοπτολέμου ὑπῆρξεν ἡ Ὀλυμπιάς, ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καυχωμένη διὰ τὴν καταγωγὴν τῆς ἐκ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἐλένου. ΘΕΟΠ. εἰς ΣΧΟΛ. Λυκόφρ. 1439. Ἡ προσπάθεια τοῦ E. LEPORE, Ricerche, σ. 55-58, νὰ ἀναδείξῃ τὴν Χαονίαν (Κεστρίνην) ὡς ἀρχικὴν κοιτίδα τῶν τρωικῶν παραδόσεων καὶ τοπωνυμίων δὲν μοῦ φαίνεται πειστικὴ.

² Πρβλ. καὶ Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΝ, AE 1957, σ. 97.

ουμένων περι τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} καὶ κατὰ τὸ α' τέταρτον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶ-
νος, κατὰ τὴν διάρκειαν δηλαδὴ τῆς βασιλείας τοῦ Θαρύπα καὶ τοῦ Ἀλκέτα,
περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

6. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ

Ἐπανελημμένως ἐτονίσθη ὅτι τὸ γνωστὸν χωρίον τῆς Ἰλιάδος Π 233 ἐξ.,
ἐνθα ὁ Ἀχιλλεύς προσεύχεται εἰς τὸν Δία τὸν Δωδωναῖον καὶ τὸν Πε-
λασγικόν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνδεσιν τοῦ ἥρωος μὲ τοὺς γενεαλογικοὺς
μύθους τῶν Μολοσσῶν¹. Ἄλλ' ἡ ἀποψὶς αὕτη προσκρούει σοβαρῶς εἰς τὸ
γεγονός, ὅτι ἡ μὲν Δωδώνη κατέστη μολοσσικὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} ἢ
ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.², ὁ δὲ μῦθος εἶναι κατὰ πολὺ ἀρχαιότερος.

Ἀλλαχοῦ ἐτονίσαμεν³, ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν δε-
δομένων, ὅτι εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὸν Δωδωναῖον Δία ὑπὲρ
τοῦ φίλου του Πατρόκλου ὑποκρύπτεται ἀσφαλῶς ἡ ἀρχαιότερα καὶ ἡ ἐγκυ-
ρότερα παράδοσις περὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ κράτους τῆς Φθίας ἐπὶ τμήματος
τοῦλάχιστον τῆς Ἠπείρου μέχρι τῆς Δωδώνης (Π 233 ἐξ.). Ὑπὸ τὰς δια-
ταγὰς τούτου συμμετέχουν εἰς τὴν κατὰ τῆς Τροίας ἐκστρατείαν τὰ μεταξὺ
τῆς Δωδώνης καὶ τῆς δυτικῆς Ἑσθιαιώτιδος Ἠπειρωτικῆς φύλα, οἱ Αἰνιᾶ-
νες καὶ οἱ Περραιβοί, συνεκστρατεύσαντες ὑπὸ τὸν Γουνέα, ἡγεμόνα τῆς Θεσ-
σαλικῆς Κύφου (Ἰλ. Β 749 ἐξ.)⁴. Παράλληλος πολιτικὴ κατάστασις δια-
πιστοῦται, ὡς εἶδομεν, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὅτε
ὀλόκληρος ἡ Ἠπειρος εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ταγῶν τῶν Φερῶν.

Εἰς τὴν Πατρόκλειαν ὑπόκειται προσέτι στενότερος δεσμὸς τούτου μετὰ
τῆς Ἠπείρου, διότι εἰς τὴν προσευχὴν διαφαίνεται σχέσις λατρευτικῆ τοῦ ἥρωος
μετὰ τῆς Δωδώνης. Βραδύτερον, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τῶν «Νόστων»,
ὁ Ἀχιλλεύς ἔχει ἤδη καταστῆ διὰ τοῦ Νεοπτολέμου ὁ ἀρχηγέτης τῶν Μολοσ-
σῶν, κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς μάλιστα χρόνους ἐλατρεῦετο παρ' αὐτῶν ὑπὸ τὴν
ἐπίκλησιν Ἄσπετος⁵. Ὅτι ἡ λατρευτικὴ αὕτη σχέσις πρὸς τὸν Ἀχιλλέα
ἀνέρχεται εἰς πολὺ παλαιοὺς χρόνους, δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ἐπίσης καὶ

¹ G. CROSS, Epirus, σ. 100, ὑποσ. 2. N. L. HAMMOND, BSA 32, 1931/32, σ. 150
καὶ ὑποσ. 5. C. KLOTZSCH, ξ.δ. σ. 220, ὅστις τὴν σχέσιν Μολοσσῶν καὶ Ἀχιλλέως ἀποδίδει
εἰς τὴν ταύτισιν τοῦ ἥρωος μὲ τὸν Ἄσπετον, σχετικῶς καὶ M. NILSSON, Cults, Myths
κ.λπ., σ. 107. J. FORSDYKE, Greece before Homer, London 1956, σ. 112-13.

² Κατωτέρω σ. 50-51. Πρβλ. καὶ σ. 21.

³ ΑΕ 1956, σ. 149 ἐξ.

⁴ Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 7.

⁵ ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 1. ΑΡΙΣΤ. Ὀπουπτιῶν Πολιτεία (HEΥΧ. ἐν λ. Ἄσπετος = F. Gr.
Hist. II 145, ΑΡΙΣΤΟΝΙΚΟΣ ἀπόσπ. 1 = F. Gr. Hist. I 297). Πρβλ. σχετικῶς RE I, στ.
222, ἐν λ. Ἄσπετος. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λ. M. SAKELLARIOU, La Migration,
σ. 263. LIDDELL-SCOTT λεξικὸν ἐν λ.

ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Πύρρος εἶχεν ἰαματικὰς ἰδιότητας¹, ὡς καταγόμενος ἐκ τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως-Ἀσπέτου, τοῦ ὁποίου ἡ σχέσις πρὸς τὰ ἰαματικὰ ὕδατα εἶναι γνωστή².

Ὁ NILSSON εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο διαβλέπει βαρβαρικὴν θεότητα τῶν Μολοσσῶν, συγχωνευθεῖσαν βραδύτερον μὲ τὸν Ἀχιλλέα³, καὶ ὀμιλεῖ περὶ «ἀνευ προηγουμένου λεηλασίας τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐκ μέρους τῶν βαρβάρων Μολοσσῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῶνται γνήσιοι Ἕλληνας, ἐνῶ δὲν ὑπῆρξαν»⁴. Βεβαίως πρόκειται ἐνταῦθα «λεηλασία» ξένων μυθολογικῶν παραδόσεων, ἀλλ' ὑπὸ δύο προϋποθέσεις. Πρῶτον, οἱ Μακεδόνες Μολοσσοὶ δὲν ἦσαν βάρβαροι, ἀλλ' ὀρεσίβιοι καὶ ἐκπολιτιστικῶς βραδυπορήσαντες Ἕλληνας, βιώσαντες ἐπὶ αἰῶνας ἐπὶ τῆς ΒΑ. Πίνδου, ἀπὸ τοῦ Βοῖου μέχρι τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Ἀλιάκμονος⁵, καὶ δεύτερον, ἡ λεηλασία αὕτη ὑπῆρξε καθ' ὅλα νόμιμος καὶ λίαν συνήθης εἰς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν ἰδιοποιήσις ξένων μύθων.

Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπομένως, ἀρχικῶς κυρίαρχος ἐπὶ τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς χρόνους, βραδύτερον, κατὰ τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς χρόνους, ἀποβαίνει ὁ ἀρχηγέτης τῶν Μολοσσῶν. Εἰς τοῦτον ἀπεδόθη ἡ ἐπίκλησις Ἀσπετος, ἔκφρασις τοῦ ὑψηλοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸν λατρευόμενον ἥρωα.

Οἱ ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰ. νέοι κυρίαρχοι τῆς κεντρικῆς Ἡπείρου Μολοσσοὶ

¹ ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 3. 4. Ὁ Πύρρος ἐθεράπευε τοὺς σπληνιῶντας πιέζων τὴν κοιλίαν τοῦ πάσχοντος διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδός: Ἄγεται δὲ τοῦ ποδός ἐκείνου τὸν μείζονα δάκτυλον ἔχειν δύναμιν θεῖαν, ὥστε μετὰ τὴν τελευταίην τοῦ λοιποῦ σώματος κατακαέντος ἀπαθὴ καὶ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ πυρὸς εὐρεθῆναι. Πρὸ τῆς θεραπείας ἐθύετο ἀλεκτροῦν λευκός, τὸν ὁποῖον ἐλάμβανεν ὁ βασιλεὺς ὡς δῶρον. Ὁ δάκτυλος οὗτος, ὡς λέγεται, διεφυλάχθη ἐντὸς χρυσοῦ νάρθηκος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης. NEP. Epit. VAL. MAX. IX 24. PLIN. NH VII 20. XXVIII 34. Πρβλ. P. FRANKE, Alt.- Epirus, σ. 73. D. KIENAST, RE ἐν λ. *Pyrrhos*, στ. 15. Εἰς τὰς θεραπευτικὰς αὐτὰς ἰδιότητας ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 70, ὑποσ. 1, διαβλέπει πρωτογόνους συνηθείας, πρβλ. καὶ G. Gr. Rel. I², σ. 116. Εὐφωῶς ὁ J. PERRET, RHR 145, 1954, σ. 146 ἐξ., συσχετίζει τὴν θεραπευτικὴν ἰδιότητα τοῦ μεγάλου δακτύλου μὲ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ὀστά τοῦ ταρσοῦ, σημαντικὰ διὰ τὴν κίνησιν τοῦ ποδός κατὰ τὸ βᾶδισμα, ἐνεῖχον, φαίνεται, μυστηριώδεις δυνάμεις, ἕνεκα τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν γῆν.

² M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 265-266. Ἰδιαιτέρως διαπιστοῦται ἡ προομηρικὴ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν Ἰωνίαν, διότι συνδέεται μὲ τὰς ἰαματικὰς πηγὰς καὶ τυγχάνει ἐπομένως ἀρχαιότερα τῆς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου διαμορφώσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἥρωος.

³ Cults, Myths κλπ., σ. 108, πρβλ. καὶ H. SCHMIDT, Epeiotika, σ. 20-22. v. WILAMOWITZ, Pindaros, σ. 167. Ὁ J. PERRET, REA ε. ἀ. σ. 13, ἐλαμβάνει τὴν παράδοσιν μεταγενεστέραν, στερουμένην τεκμηρίων.

⁴ M. NILSSON, Studien, σ. 8 καὶ Cults, Myths κλπ., σ. 108. C. KLOTZSCH, ε. ἀ. σ. 34.

⁵ R. MACK, Nordgrenzen Makedoniens, σ. 113 ἐξ. E. LEPORE, Ricerche, σ. 81.

εὔρον δηλαδή ἐκεῖ παλαιότερους κατοίκους, διάφορα θεσπρωτικά φύλα, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (VII 172) ἀναφερομένους Θεσσαλοὺς, ἔχοντα ἴδιον πολιτισμόν, ἰδίας μυθολογικὰς παραδόσεις καὶ λατρευτικὰς ἀντιλήψεις, συγγενεῖς πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας. Ἦδη, ὡς εἴπομεν, ἡ ἐπίδρασις τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶχε φθάσει εἰς τὴν κεντρικὴν Ἠπειρον, εἴτε διὰ Θεσσαλίας εἴτε ἐκ Νότου διὰ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν¹. Εἰς τὸν κεντρικὸν χῶρον τοῦ μολοσσικοῦ βασιλείου, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων, ὑπῆρχον ἤδη δύο ἀρχαιότατα ἱερά, ἡ Δωδώνη, μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς², καὶ ἡ Πασσαρῶν, μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀρείου Διὸς (πίν. 2)³. Ἐκ τοῦ λατρευτικοῦ τούτου στρώματος παρέλαβον οἱ Μολοσσοὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀρείου Διὸς, τὴν δὲ πόλιν κατέστησαν πρωτεύουσάν των, διότι μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ. δὲν κατάρθωσαν νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Δωδώνης, τοῦ ἐπισημοτέρου καὶ ἀρχαιοτέρου λατρευτικοῦ κέντρου τῆς Ἠπέρου, οἰκιοποιηθέντες τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους των ἐκ τοῦ μυθικοῦ κύκλου τῶν προϊστορικῶν τούτων κατοίκων.

Εὐρεθέντες λοιπὸν οἱ Μολοσσοί, Μακεδόνες ἐπήλυδες, εἰς τὴν κεντρικὴν Ἠπειρον, τὸ κατώφλιον τοῦ μυκηναϊκοῦ-ἀχαϊκοῦ κόσμου, ἀντελήφθησαν ὅτι οὐδένα εἶχον πρόγονον ὑψηλῆς καταγωγῆς, ὡς οἱ λοιποὶ Ἕλληνες καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντα φύλα. Υἱοθέτησαν ὡς ἐκ τούτου τῶν κατακτηθέντων φύλων τὰς μυθολογικὰς καὶ γενεαλογικὰς παραδόσεις, μερικαὶ τῶν ὁποίων ἀνεφέροντο εἰς τὸν πρωταγωνιστὴν ἥρωα τῆς Ἰλιάδος, τὸν βασιλέα τῆς Φθίας, Ἀχιλλέα⁴.

Βεβαίως οἱ Μολοσσοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἰσχυρισθῶν ὅτι κατήγοντο ἀπ' εὐθείας ἐξ ἐκείνου, διότι ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε φονευθῆ εἰς τὸ Ἴλιον, ἀφήσας ἕνα μόνον υἱόν, τὸν Νεοπτόλεμον. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀρκετόν, διότι τὸν μὲν Ἀχιλλέα ἐλάτρευσαν ὡς ἥρωα ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Ἀσπετον, βραδύτερον δὲ συνέδεσαν τὸ βασιλικὸν γένος των μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου-Πύρρου, τοῦ ἀπ' Αἰακοῦ. Οὕτως ἐξησφαλίσθη ἡ καταγωγὴ τοῦ δυναστικοῦ οἴκου ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Φθίας. Ἐντεῦθεν ἡ δυναστεία ἀνῆγεν εἰς αὐτὸν τὴν καταγωγὴν τῆς λαβοῦσα τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Πύρρου (Αἰακίδαι, Πυρρίδαι). Τὰ παλαιότερα προϊστορικὰ φύλα τῆς Ἠπέρου, κυρίως Θεσσαλοί, ὡς οἱ Πείαλες, οἱ Γενοαῖοι κ.ἀ., χρησιμεύσαντες ὡς μεσάζοντες εἰς τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις των, εἰσῆλθον εἰς τὸ μολοσσικὸν γενεαλογικὸν δένδρον. Βρα-

¹ AE 1956, σ. 146 ἐξ. Τὸ Ἔργον 1960, σ. 110-111. Σχετικῶς καὶ ἀνωτέρω σ. 6.

² S. I. DAKARIS, Antike Kunst, ε.ἀ. σ. 35-54, καὶ AE 1959, σ. 1-176.

³ Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤ., Πύρρος 5, 2, μνημονευομένης πρωτεύουσας τῶν Μολοσσῶν, Πασσαρῶνος, ἀνωτέρω σ. 39, ὑποσ. 3.

⁴ Πρβλ. καὶ AE 1957, σ. 105 ἐξ.

δύτερον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, οἱ Αἰακίδαι διέκοψαν ἐκ λόγων πολιτικῶν τὴν γενεαλογικὴν ἐξάρτησίν των ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων φύλων, ἀντικαταστήσαντες τοὺς ξένους γενάρχας, τὸν Πίελον καὶ ἐνδεχομένως τὸν Γενόον καὶ τὸν Ἄργον, ἐπώνυμους φύλων ἀμφισβητουμένων ὑπὸ τῶν Φερρῶν, διὰ τοῦ ἐπώνυμου τῆς φυλῆς Μολοσσοῦ. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη εἶχεν ἐκδηλωθῆ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸ τῆς διδασκαλίας τῆς («Ἀνδρομάχης») (423/2), ἐνδεχομένως δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} αἰ., ὅτε ὁ Πίνδαρος ἔγραψε τὸν VII Νεμεονίκτην (487-481 π.Χ.).

Εἰς τὰ φύλα ταῦτα, εὐρισκόμενα κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐκατέρωθεν τῆς διαβάσεως Μετσόβου-Θεσσαλίας, εἰς τὴν μεταξὺ νοτίων Χασίων καὶ Κόζιακα (Κερκετίου) περιοχὴν, τὸν χῶρον δηλαδὴ μεταξὺ Φθίας καὶ Μολοσσίας, διετηροῦντο λατρευτικαὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἥρωος τῆς Φθίας.

Ἐνωρὶς καταληφθέντα ὑπὸ τῶν Μολοσσοῦν παρεχώρησαν τοὺς γενεαλογικοὺς τίτλους των εἰς αὐτούς, θεωρηθέντα βραδύτερον ὡς φύλα μολοσσικά. Ἀντιθέτως, ἄλλα Ἡπειρωτικὰ φύλα, ὡς οἱ Ἐθνεῖται, βορείως τῆς Καστοριάς, καὶ οἱ Ἐνιῆνες-Αἰνιᾶνες, καίτοι καὶ ταῦτα διετῆρουν παρομοίας παραδόσεις¹, ἐπειδὴ ὅμως εὐρίσκοντο ἐκτὸς τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τῶν Μολοσσοῦν, παρέμειναν ἀνεξάρτητα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν περιελήφθησαν εἰς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον².

Ἴσως προσέτι καὶ τὸ ὄνομα Πίελος, προσομοιάζον πρὸς τὸ Πηλεύς, ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν τοῦ στενοτέρου συγγενικοῦ δεσμοῦ μετὰ τῆς Φθίας. Τοῦτο τοῦλάχιστον εἶχε παρατηρήσει ἡ ἀρχαία γραμματεία, διότι κατὰ τὸ Σχόλ. Εὐριπ. Ἀνδρομάχη στ. 32, ἀναγόμενον εἰς τὸ ἱστορικὸν τῶν Αἰακιδῶν Πρόξενον, *Πρόξενος δὲ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἡπειρωτικῶν Νεοπτολέμου μὲν Πιελόν φησι γεγονέναι, τὸν καὶ Πηλέα*³.

¹ ΑΕ 1956, σ. 93-94, 100, 106 καὶ ὑποσ. 6. Περὶ τῶν Ἐθνεστῶν ἰδὲ καὶ P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 285-289. Περὶ τῶν σημαντικῶν παραδόσεων τῶν Αἰνιάνων ἰδὲ J. FONTENROSE, The Cult and Myth of Pyrrhos at Delphi, 1960, σ. 195 κ.εξ.

² Κατὰ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ., λαμβάνοντα παρὰ τοῦ Θεσσαλοῦ Ριανοῦ, ἐν λ. Ἐθνεῖται ἔθνος Θεσσαλίας, ἀπὸ Ἐθνεῖτου τῶν Νεοπτολέμου παίδων ἑνός, ὡς Ριανός δ' καὶ ε' = F.Gr.Hist. III A 265 F 12. Ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης δὲν εἶναι φανερόν ἂν ἐνταῦθα ὑπόκειται μολοσσικὴ ἢ ἄλλη τις παράδοσις οὔτε ἐπίσης ἂν ὁ Ἐθνεῖτης Νεοπτολέμου προέρχεται ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἄργος, ὁ ἐπώνυμος τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργους τῶν Ἐθνεστῶν (Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 93, 7, 101, 1, πρβλ. καὶ P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 288), συγκαταλέγεται μετὰ τῶν ὀκτὼ τέκνων τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Λανάσσης, προκύπτει ἡ βεβαιότης ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἄργου ὑποκατασταθεὶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} αἰῶνος ἐπὶ βασιλείας Πύρρου ἐπώνυμος τοῦ φύλου Ἐθνεῖτης, εἶναι Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς, προερχόμενος ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, ἀλλ' ἡ τοπικὴ αὕτη παράδοσις διεσώθη ὑπὸ τοῦ Στεφ. Βυζαντίου ἑλλιπῆς.

³ Κατὰ τὸν ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἀνδρ. 32 καὶ κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ SCHWARZ, ὁ Πίελος ὀνομάζετο καὶ Πηλεύς. Πρβλ. καὶ FICK, παρὰ COLLITZ, SGDI 1352, σ. 8, καθ' ὃν

Ἐνιαία λοιπὸν παλαιοτάτη παράδοσις, ἔχουσα τὰς ρίζας τῆς εἰς τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς χρόνους, ὑπόκειται εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μυθολογικὰ φαινόμενα, βαθμιαίως ἐξελισσομένη. Τοῦτο εἶναι εὐνόητον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν συνεκτικότητα τοῦ πρωτογόνου πολιτισμοῦ τῆς Ἡπείρου. Ἡ προϊστορικὴ κεραμικὴ τῆς διετήρησε τὴν ἀρχέγονον μορφήν μέχρι τῆς στροφῆς τοῦ 5^{ου} πρὸς τὸν 4^{ον} αἰῶνα, αἱ δὲ ὑψίποδες κύλικες τῆς Καστρίτσῆς, χρονολογούμεναι ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἔχουν ἀπαραγνώριστον τὴν μυκηναϊκὴν καταγωγὴν των¹.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος θέματος τὸ πρόβλημα τῆς ἠρωολατρείας κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνδεομένης νεκρολατρείας².

Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἡ ἠρωολατρεία τοῦ Ἀχιλλέως, καίτοι βεβαία κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ κατὰ τοὺς ὑστερομυκηναϊκοὺς. Εἶναι δὲ τοῦτο φυσικὸν δι' ἐπιφανεστάτους ἥρωας, ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Νέστωρ κ.ἄ., οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ποιητῶν καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ 8^{ου} αἰῶνος ἐμφανίζονται ὡς ζῶντες

ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐθνικοῦ Πηλεΐδου (Σωσίβιος Σωσιβίου Πηλεΐδου) ἔδωσε πιθανῶς ἀφορμὴν πρὸς συσχέτισιν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου τῶν Αἰακιδῶν μετὰ τοῦ φύλου τῶν Πειθίων (ιδὲ καὶ G. CROSS, Epirus, σ. 7 καὶ 101. L. LÉVEQUE, Pyrrhos, σ. 86), ὅπερ ὅμως δὲν δέχεται ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 24, ὑποσ. 2, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ ἀπόγονοι τοῦ Νεοπτολέμου θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκαλῶνται καὶ Πηλεΐδαι, κατὰ τὸ Αἰακίδαὶ καὶ Πυρρίδαι (M. NILSSON, Studien, σ. 24, ὑποσ. 2.).

¹ ΠΑΕ 1951, σ. 182, εἰκ. 7, 1952, σ. 365, εἰκ. 3. Ἀνωτέρω σ. 6.

² Περὶ τῆς ἐκ τῆς νεκρολατρείας προελεύσεως τῆς ἠρωολατρείας γενικῶς M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 184 ἐξ., 378 ἐξ. καὶ MMR 1950, σ. 585-615. Τὴν κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους νεκρολατρείαν ἠμφεσβήτησε κυρίως ὁ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ (The Cult of the Dead in Helladic Times, Studies to D. M. Robinson 1952, I, σ. 64-105, Ancient Mycenae, London 1957, σ. 121-122, 169 ἐξ. AE 1958, σ. 153-207, ἰδίᾳ σ. 166-169, Ἔπετ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 4, 1953-54, σ. 278-279 καὶ 12, 1961-62 σ. 291-355; ἰδίᾳ 308 ἐξ.), διαπιστώνων πλήρη ἀδιαφορίαν ἐκ μέρους τῶν ἐπιζώντων διὰ τὰ ὄστα τῶν νεκρῶν. Τὰ τελούμενα κατὰ τὴν ταφὴν καὶ μετ' αὐτὴν εἶχον ἐφήμερον χαρακτῆρα, διαρκοῦντα ὅσον καὶ ἡ πλήρης ἀποσύνθεσις τῶν σαρκῶν, ὅτε ἡ ψυχὴ ἔπαυεν ἔχουσα δεσμούς μετὰ τὸ σῶμα, κατερχομένη εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν νεκρῶν. Μόνον κατὰ τοὺς ὑστέρους γεωμετρικοὺς χρόνους διεμορφώθη ἡ νεκρολατρεία ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐπικῶν διηγήσεων. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ γίνῃ διάκρισις κατ' ἀρχὴν μεταξὺ θολωτῶν τάφων, ἀνηκόντων εἰς τοὺς θεογενεῖς Μυκηναίους βασιλεῖς, καὶ τῶν λοιπῶν τάφων (MATZ, Gnomon 30, 1958, σ. 326) καὶ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ ἔχνη λατρείας τῶν νεκρῶν δὲν καθίστανται εὐχερῶς ἀντιληπτὰ, ἐξαφανίζονται δὲ εὐκόλως (M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 378 ἐξ. G. MYLONAS, The Cult of the Dead, σ. 64), προσέτι δὲ ὅτι καὶ ἀπλῆ ριψις χῶματος ἐπὶ τοῦ ἀτάφου νεκροῦ ἔθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς πλήρης ταφῆ καὶ ὡς ἐκπλήρωσις τοῦ πρὸς τοὺς νεκροὺς χρέους. Ἐπομένως ἡ θεωρία περὶ τοῦ ἐφήμερου δεσμοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἰς τὸν τάφον καὶ ἡ διὰ τῆς θεωρίας ταύτης ἐρμηνεία τῶν ἐπιταφίων θυσιῶν καὶ λοιπῶν προσφορῶν δὲν δίδει ὀριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ὑφιστάμενον πρόβλημα περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐμφανίσεως τῆς νεκρολατρείας.

καὶ μὲ δαιμονικὴν δύναμιν προικισμένοι. «Εἰς τὰ ἥρωικὰ ἐπύλλια πρέπει νὰ ἔχη ἀποτυπωθῆ τὸ ἰδιαιτέρον, τὸ ἑλληνικόν, σαφέστερον, παρ' ὅσον εἰς τὴν εἰκαστικὴν τέχνην, ἐξαρτωμένην ἀπὸ κρητικὰ πρότυπα. Ἐπίσης εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Μυκηναίων Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς νήσους παρέμεινεν ἡ ποίησις ἡ πρωτοπόρος τέχνη, ἐνῶ ἡ εἰκαστικὴ τέχνη διεδραμάτισε ρόλον περισσότερον συνοδευτικόν»¹.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα καθιστᾷ ὅλον ἐν σαφέστερον, ὅτι ἡ δωρικὴ εἰσβολὴ δὲν ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς συνεχείας τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πρωτογεωμετρικὴ τέχνη ἀποτελεῖ φυσικὴν ἐξέλιξιν τῆς ὑπομυκηναϊκῆς καὶ αὕτη τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς· οἱ ἐπικοί κύκλοι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς ἐπύλλια ἡρώων μυκηναϊκὰ ἢ λατρεία τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶναι συγχώνευσις τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων καὶ παραδόσεων τῶν δύο βασικῶς διαφορετικῶν ἑλληνικῶν φύλων². Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσης, τοῦ μύθου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ NILSSON, ὅτι μὲ τὰ μεγάλα μυκηναϊκὰ κέντρα συνδέονται μεγάλοι ἥρωικοὶ μῦθοι, καίτοι πολλὰ τούτων παρήκμασαν τελείως, ὡς αἱ Μυκῆναι, ἡ Πύλος καὶ ἡ Ἰωλκός, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, διότι ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ μεγάλοι μυθικοὶ κύκλοι, τοῦλάχιστον εἰς τὰ κύρια στοιχεῖά των, εἶχον ἀσφαλῶς διαμορφωθῆ εἰς γενικὰς γραμμάς. Τὸ γεγονός δέ, ὅτι πολλοὶ τῶν ἡρώων τούτων εἰς τοὺς μύθους συνδέονται στενῶς μετὰ τῶν θεῶν, ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ υἱὸς τῆς Θέτιδος, ἀποδεικνύει τὴν μυκηναϊκὴν καταγωγὴν τῆς λατρείας τῶν ἡρώων³.

Τὴν προομηρικὴν λατρείαν τοῦ Ἀχιλλέως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰ προδωρικὰ (αἰολικὰ) φύλα, τὰ μετὰ τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δωδώνης, τοὺς Ἐνιῆνας, Περραιβοὺς, Ἀρκτᾶνας, Κελαίθους, Πείαλας, Γενοαίους κλπ., δεδομένου ὅτι ἡ παρουσία θεσσαλικῶν, μολοσσικῶν καὶ δυτικῶν ἐν γένει φύλων καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως ἐπισημαίνονται εἰς τὴν Ἰωνίαν κατὰ τοὺς ἀμέσως πρὸ τῆς εἰσβολῆς χρόνους καὶ βραδύτερον⁴, εἰς δὲ τὰ φύλα ταῦτα ἐκατέρωθεν τῆς Πίνδου ἐπεχωρίαζον λατρευτικαὶ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως παραδόσεις. Προσέτι εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι ἡ γεωγραφικὴ διασπορὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως συμπίπτει μὲ τὸν γεωγραφικὸν ἠῶρον, ὁ ὁποῖος ὑπέστη τὸν ἀντίκτυπον ἐκ τῆς εἰσβολῆς. Ὁ ἥρωες ἐλατρεύετο, ἐκτὸς τοῦ Πόντου, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Ἰωνίας, κυρίως εἰς Δελφοὺς, Τανάγραν τῆς

¹ K. SCHEFOLD, Griechische Kunst als religiöses Phänomen, Hamburg 1959, σ. 17-18.

² M. NILSSON, ἔ.ἀ. σ. 329 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 343-45 καὶ σ. 383-84.

³ Αὐτ. σ. 26 καὶ 343.

⁴ M. SAKELLARIOU, ἔ.ἀ. σ. 300-301

Βοιωτίας, Θεσσαλίαν, Κόρινθον, ἼΗλιν καὶ εἰς τὴν Λακωνίαν¹. Ἡ διασπορὰ αὕτη ἐξηγεῖται, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ βόρειοι εἰσβολεῖς ἐκινήθησαν ἐξ αἰολικῶν περιοχῶν πρὸς Νότον διὰ δύο ὁδῶν, διὰ μέσου τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου².

Καίτοι ἡ Βοιωτία δὲν ὑπέστη ἰσχυρὸν τὸν κλονισμὸν ἐκ τῆς εἰσβολῆς, ὅμως ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι εὐνόητος, δεδομένου ὅτι ἐνταῦθα ἐγκατεστάθησαν οἱ ἐκ τῆς Ἄρνης τῆς ΝΔ. Θεσσαλίας Αἰολεῖς Βοιωτοί³, ἐνθα ἡ ἥρωολατρεία αὕτη κατὰ φυσικὸν λόγον ἦτο διαδεδομένη εὐρέως. Εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλωστε περὶ τὴν Κωπαΐδα διαπιστοῦται παρουσία μολοσσικῶν στοιχείων.

Ἀντιθέτως βεβαία ἥρωολατρεία τοῦ Νεοπτολέμου, ἀρχαιότερα τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἀλλαχοῦ.

Ἡ εἰς τοὺς Δελφούς λατρεία, ἐνθα ἐδεικνύετο καὶ τέμενος τοῦ Νεοπτολέμου, φαίνεται μεταγενεστέρα, τῶν χρόνων τῆς γαλατικῆς εἰσβολῆς, ἐπινοηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἱερέων πρὸς κολακείαν τοῦ ἰσχυροῦ Μολοσσοῦ ἡγεμόνος Πύρρου (κατωτ. σ. 136 ἐξ.). Ἐπίσης ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Νεοπτολέμου, προγόνου τοῦ Πρακός, ἐπιχωριάζουσα μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀρκαδίας, σχετιζομένη δὲ μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀχιλλέως, ἀνάγεται, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Πύρρου, ἐπινοηθεῖσα διὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὰς πολιτικὰς βλέψεις τοῦ φιλοδόξου Μολοσσοῦ ἡγεμόνος.

Ἀντιθέτως, ἐὰν ἡ λατρεία τοῦ Νεοπτολέμου καὶ αἱ μετ' αὐτοῦ συνδεόμεναι γενεαλογικαὶ παραδόσεις ἦσαν τόσον παλαιαί, ὅσον καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀχιλλέως ἐκατέρωθεν τῆς Πίνδου, θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναμείνωμεν σύμπτωσιν τόπων λατρείας τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις λοιπὸν ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αἱ περὶ τοῦ Νεοπτολέμου γενεαλογικαὶ παραδόσεις διεμορφώθησαν μετὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν «Νόστων».

Εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος (Ω 467) δὲν φαίνεται νὰ εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρξίν γνωρίζει. Τὸ ὄνομα

¹ Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν Λακωνίαν, S. WIDE, *Lakonische Kulte*, Leipzig 1893, σ. 232-236. ESCHER, *RE I*, στ. 221-245. ROSCHER, *Lexicon der Mythologie I*, σ. 60 (FLEISCHER). Ὁ FR. KIECHLE, *Historia 9*, 1960, σ. 48-50 καὶ *Lakonien und Sparta*, 1963, σ. 33-36, ἀποδίδει τὴν λατρείαν ταύτην εἰς τὸ προδωρικὸν (αἰολικὸν) στῶμα.

² Ὁ S. WIDE δέχεται τὴν ἐκ Βορρᾶ διὰ θαλάσσης προέλευσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν Λακωνίαν, καὶ πάντως ἐξ Αἰολικῆς περιοχῆς (ἐ.ἀ. σ. 233), ὁ N. L. HAMMOND, ἐ.ἀ. σ. 160, εὕρισκει ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῶν τόπων τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Δωριέων.

³ ΘΟΥΚ. I 12.

ἀπαντᾶ μόνον εἰς τὸ χωρίον T 327, ἀλλὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ἤδη ὑπὸ τῆς ἀρχαίας γραμματείας παρεμβολὴ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ὁ Νεοπτόλεμος εἶναι εἰσέτι παῖς εἰς τὴν νῆσον Σκυῖρον, μόνον δὲ εἰς τὴν Νέκυϊαν τῆς Ὀδυσσεΐας (λ 505-537) συμμετέχει εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας¹. Προσέτι ἡ μορφή τοῦ ὀνόματος, Νεοπτόλεμος, τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς αὐτόν, διότι πολὺ νέος συμμετέσχεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον, μαρτυρεῖ μεταγενεστέραν προέλευσιν, ὀφειλομένην εἰς ποιητικὴν ἐπινόησιν. Πιθανῶς τὸ ὄνομα ἐπλάσθη κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, ὅτε παρατηρεῖται ἀναζωογόνησις τῆς ἡρωολατρείας, ὀφειλομένης κυρίως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ τὴν ἐπέκτασίν των ἀνά τὴν κυρίως Ἑλλάδα².

¹ ΣΧΟΛ. A 326-27, πρβλ. G. REINCKE, RE XVI, στ. 2440. C. ROBERT, ξ. α. ΠΙ 2,1, σ. 1218 ἐξ. J. FONTENROSE, ξ. α. σ. 206.

² J. M. COOK, BSA ξ. α. σ. 33 καὶ Γέρας Κεραμοπούλλου, 112 ἐξ. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, αὐτ. σ. 87 ἐξ. καὶ ΑΕ 1933, σ. 98-99, καὶ Anz. Phil. Klasse der Österr. Akad. der Wissenschaften, 1961 (1962), σ. 238, πρβλ. καὶ Τὸ Ἔργον 1959 (ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ), σ. 119-120. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΠΑΕ 1953, σ. 208. G. MYLONAS, The Cult of the Dead, σ. 102 ἐξ., ΠΑΕ 1953, σ. 81 ἐξ., Ancient Mycenae, σ. 165 καὶ Ἐπετ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 12, 1961-62, σ. 308 καὶ ὑποσ. 1, 332, 336, 339. LORIMER, Homer and the Monuments, 109. Εἰς τὴν ἐπικὴν ἐπίδρασιν ἐπίσης ἀποδίδεται ἡ ἐπέκτασις τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν.

Γ'. ΔΥΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΩΝ ΜΟΛΟΣΣΩΝ

1. ΘΑΡΥΠΑΣ (423/2 - 390/385 π.Χ.)

Ἡ μνημονευθεῖσα λιθίνη στήλη τῆς Δαδώνης, ψήφισμα τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα, ἀποτελεῖ διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ τῶν γειτονικῶν Ἑπειρωτικῶν φύλων τὸ κατώτερον χρονικὸν ὄριον. Ἐξ ἄλλου ὡς ἀνώτερον ὄριον δύναται νὰ ὀρισθῇ ὁ περίπου χρόνος τῆς ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν καταλήψεως τῆς θεσπρωτικῆς Δαδώνης, ἡ ὁποία μέχρι τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου τῶν «Φοινισσῶν», ἦτοι μέχρι τοῦ 410 π.Χ. περίπου¹, ὑπήγετο ὑπὸ τοὺς Θεσπρωτοὺς, διότι εἰς τὴν τραγωδίαν αὐτὴν (στ. 982-3) ἡ Δαδώνη χαρακτηρίζεται εἰσέτι θεσπρωτικὴ (θεσπρωτὸν οὐδας)². Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐπισημότατον ἱερὸν τῆς Ἠλείου παρὰ τὴν μολοσσικὴν μεθόριον δὲν εἶχεν εἰσέτι περιέλθει ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς, ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Μολοσσοὶ δὲν εἶχον ἐγκαινιάσει εἰσέτι τὴν ἐπεκτατικὴν πολιτικὴν των. Ἄλλωστε κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῆς Στράτου (429 π.Χ.)³, εἰς τὰς ὁποίας μετέσχον καὶ τὰ σπουδαιότερα Ἑπειρωτικὰ φύλα, τὴν ὑπεροχὴν φαίνεται νὰ διατηροῦν οἱ Χάονες, τῶν ἡπειρωτῶν μαχιμώτατοι (Θουκ. II 81.4). Οἱ Μολοσσοὶ συμμετέχουν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Σαβυλίνθου, ἡγεμόνος τῶν Ἀτιντάνων, ἐπιτρόπου τοῦ παιδὸς εἰσέτι Μολοσσοῦ βασιλέως Θαρύπα (Θουκ. II 80. 6), χωρὶς οὐδεμίαν ἀξίωσιν στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς ἐναντι τῶν ἄλλων Ἑπειρωτῶν⁴. Τὸ γε-

¹ Περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν «Φοινισσῶν» κατὰ Ἰανουάριον ἢ πιθανώτερον κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 410, E. DELEBEQUE, Euripide et la guerre de Péloponèse, Paris, σ. 363-364.

² Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες, σ. 58 ἐξ., πρβλ. καὶ E. LEPORE, Annali 1960, σ. 12, ὑποσ. 23. Τὴν ἀξίαν τῶν τοπογραφικῶν καὶ γεωγραφικῶν εἰδήσεων τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου τονίζει ὁ E. DELEBEQUE, ἐ.ἀ. σ. 456. Ἀφ' ἑτέρου τὸν χαρακτηρισμὸν ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ τῆς Δαδώνης ὡς θεσπρωτικῆς ἐπιβεβαιώνει ὁ ΣΤΡΑΒ. VII 7.11: ἡ Δαδώνη τοίνυν τὸ μὲν παλαιὸν ὑπὸ Θεσπρωτοῖς ἦν...καὶ οἱ τραγικοὶ δὲ καὶ Πίνδαρος Θεσπρωτίδα εἰρήκασιν τὴν Δαδώνην. Ἀντίθετον ἄποψιν ὑποστηρίζει ὁ P. BOYANCÉ, REA 45, 1943, σ. 287-289.

³ ΘΟΥΚ. II 80-81. Εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν αὐτὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἀπέστειλε καὶ ὁ Περδίκκας 1000 Μακεδόνας (ΘΟΥΚ. I 80.7), ὅσους καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀρεστῶν Ἀντίοχος (BEAUMONT, JHS 1952, σ. 64):

⁴ Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων τοῦ Θουκυδίδου ἀναγνωρίζεται γενικῶς ἡ ὑπεροχὴ τῶν Χάωνων ἐναντι τῶν λοιπῶν φύλων (πρβλ. καὶ ΣΤΡΑΒ. VII 7.5), ἀλλ' ἡ συντριβὴ τούτων

γονός επίσης, ότι εις τὴν «Ἀνδρομάχην» οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ τῆς Κεστρίνης (ἀνωτ. σ. 37 ἐξ.), βραδύτερον συνδεθείσης μετὰ τοῦ Τρωῶς Ἐλένου, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Μεταξὺ λοιπὸν τῶν χρόνων τῆς συγγραφῆς τῶν «Φοινισσῶν» καὶ τῆς συντάξεως τοῦ ψηφίσματος τοῦ Νεοπτολέμου, ἦτοι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θαρύπα (423/2-395 π.Χ.) ἢ τοῦ Ἀλκέτα (385-370 π.Χ.), περιῆλθεν ἡ Δωδώνη ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς, προσαρτηθεῖσα ὀριστικῶς εἰς τὴν Μολοσσίαν.

Περὶ τοῦ Θαρύπα γνωρίζομεν ὅτι παῖς ἐστάλη ὀλίγον μετὰ τὸ 429 π.Χ. εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐκπαίδευσιν¹. Δὲν ἐγενήθη ἄρα πολὺ πρὸ τοῦ 440 π.Χ.² Τὸ γεγονὸς ὅμως, ὅτι οἱ Μολοσσοὶ κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Στράτου ἦσαν ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων, ὀλίγον δὲ βραδύτερον ὁ παῖς Θαρύπας καταφεύγει εἰς Ἀθήνας *cura servandi eius educandique*, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι σοβαραὶ μεταβολαὶ εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Μολοσσῶν εὐθὺς μετὰ τὸ 429 π.Χ., μὲ ἀποτέλεσμα τὴν στροφὴν τούτων πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν³. Πιθανώτατα ἢ προσέγγισις αὕτη

παρὰ τὴν Στράτον καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἡττα τῶν Ἀμβρακιωτῶν, συμμάχων τῶν Χαόνων, παρὰ τὰς Ὀλπας τὸ 426 (ΘΟΥΚ. III 112.8-113) ὑπῆρξαν ἡ ἀφειρητρία παρακιμῆς μετὰ τὴν παράλληλον ἀνοδὸν τῶν Μολοσσῶν, C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 10 καὶ 24 ἐξ. G. CROSS, Epirus, σ. 10-12. BOTTIN, ἔ.ἀ. 1925, σ. 190. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 63-64 καὶ 65.

¹ JUST. XVII 3. 11. Πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 19-35. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 239-243 καὶ σ. 191-194. M. NILSSON, Studien, σ. 43-46. (Τὸ γεγονὸς τῆς μεταβάσεως ὁ M. NILSSON ἀμφισβητεῖ, πρβλ. καὶ SCHWAHN, RE V, A, στ. 1308.) BELOCH, Griech. Gesch. III, 2 σ. 178. G. CROSS, Epirus, σ. 12. R. BEAUMONT, JHS 72, 1952, σ. 65. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 88. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες, σ. 55 ἐξ. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. II, 1, σ. 215 καὶ 271 (ὑποσ. 36). E. LEPORE, Ricerche, σ. 158-159.

² Κατὰ τὸν ΙΟΥΣΤΙΝΟΝ XVII 3. 11, ὁ Θαρύπας κατὰ τὴν ἀποδημίαν του εἰς Ἀθήνας ἦτο *rupillus et unicus*, παῖς καὶ ὁ μόνος ἐναπομείνας βλαστός, ἀποσταλεὶς εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐκπαίδευσίν του, C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 25-26. BOTTIN, ἔ. ἀ. σ. 191, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐπετροπεύετο κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Στράτου (429) ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ἀτιντάνων Σαβυλίνθου (ΘΟΥΚ. II 80. 6). Εἶχεν ἐπομένως ἡλικίαν προεφηβικὴν (J. PERRET, REA 48, 1946, σ. 26-27), ὅτε ἐστάλη εἰς Ἀθήνας (πιθανῶς τὸ ἔτος 427-26. Πρβλ. C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 25). Ἄφ' ἐτέρου, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐνηλικιωθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον του κατὰ τὸ ἔτος 423/22. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν μολοσσικὴν συνθήκειαν ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ βασιλέως ἄρχεται μὲ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας (ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 6.1), ἐγενήθη ἄρα ὁ Θάρυψ περὶ τὸ 440/439 π.Χ. (κατωτ. σ. 73 ὑποσ. 2), ὁμοίως καὶ G. CROSS, Epirus, ἔ.ἀ. σ. 12, ὑποσ. 2 (περὶ τὸ 440). BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 242-243 καὶ ὑποσ. 9 (439-390 π.Χ.). BELOCH, Griech. Gesch. III, 2, σ. 178, καὶ IV, 2, σ. 153 (ἐνθα κατὰλογος βασιλέων μὲ χρονολόγησιν). S. ACCAME, La Diarchia, ἔ.ἀ. P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 85. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 88. Ἀμφότεροι ὀρίζουν ὡς κατώτερον ὄριον βασιλείας του τὸν περίπου χρόνον 390/385.

³ JUST. XVII 3. 11. Πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 23-25. BOTTIN, ἔ.ἀ.

εἶχεν ἐπέλθει ἤδη τὸ 427 π.Χ., ὅτε τὸ δημοκρατικὸν κόμμα τῆς Κερκύρας ἐπεβλήθη τοῦ ὀλιγαρχικοῦ (Θουκ. III 72-4), ὑποστηριζομένου ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἢ τὸ 426 μετὰ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Λευκάδος (Θουκ. III 94) καὶ τὴν συντριβὴν παρὰ τὰς Ὀλπας (426 π.Χ.) τῶν Ἀμβρακιωτῶν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν συμμάχων Ἀκαρνάνων καὶ Ἀμφιλοχίων (Θουκ. III 112-113)¹. Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Θαρύπας ἐγένετο δεκτὸς μετὰ τιμῶν, πολιτογραφηθεὶς μάλιστα ὡς πολίτης Ἀθηναῖος².

Τὴν ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Μολοσσίαν, γενομένην, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατὰ τὸ ἔτος 423/22 π.Χ., καὶ τὴν μακρὰν σχετικῶς περιόδον τῆς βασιλείας του συνέδεσεν ἡ ἀρχαία παράδοσις μετὰ σειρὰν μεταρρυθμιστικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἔργων.

Κατὰ τὸν Πλούταρχον: *Τὸν Θαρύπαν πρῶτον ἱστοροῦσι ἑλληνικοῖς ἔθεισι καὶ γράμμασι καὶ νόμοις φιλανθρώποις διακοσμήσαντα τὰς πόλεις ὀνόμαστον γενέσθαι, κατὰ δὲ τὸν Ἰουστίνον³, οὗτος *primus itaque leges et senatum annuosque magistratus et reipublicae formam composuit.**

Ἄν καὶ ἡ σύγχρονος ἔρευνα ἀναγνωρίζει ὅτι ἐπαξίως ὁ Θαρύπας φέρει τὸν τίτλον τοῦ θεμελιωτοῦ τοῦ κράτους τῶν Μολοσσῶν⁴, ἐν τούτοις αἱ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἰουστίνου ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτὸν νομοθετικαὶ καὶ

σ. 191-192. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 65. J. PERRET, ἔ.ἀ. σ. 26. E. LÉPORE, Recherche, σ. 156 ἔξ.

¹ G. CROSS, Epirus, σ. 11-12. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 190-192. C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 26. Ὁ E. LÉPORE, Recherche, σ. 156, τοποθετεῖ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐξασθενήσεως τῆς κορινθιακῆς ἐπιφροῆς εἰς τὴν Ἠπειρον, ἐπομένως καὶ τῶν Χαόνων, κατὰ τὸ ἔτος 426/25, τὴν δὲ προσέγγισιν τῶν Μολοσσῶν μετὰ τὰς Ἀθήνας εἰς τὸ ἔτος 423. Δὲν ἀποκλείεται ἐν τούτοις ὁ νέος πολιτικὸς προσανατολισμὸς τῶν Μολοσσῶν νὰ εἶναι παράλληλον ἀποτέλεσμα πρὸς τὴν ἐπιτευθεῖσαν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Ἀρραβαίου, βασιλέως τῶν Λυγκηστῶν τῆς Δ. Μακεδονίας, πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς πολιτικῆς προσεγγίσεως τοῦ βασιλέως Περδίκκα, συμμάχου τῶν Λακεδαιμονίων, μετὰ τῶν Ὀρεστῶν καὶ τῶν Ἐλιμιωτῶν τῶν ἐπὶ ἀνάσθην ἔθνῶν (ΘΟΥΚ. II 100. 5. I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 10, 1959-60, σ. 196).

² Syll³. 228 = M. TOD, Greek Historical Inscriptions II 73 = IG II² 226. Ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 44 ἔξ., χρονολογεῖ τὴν πολιτογράφησιν τοῦ Θαρύπα περὶ τὸ 390. Πρβλ. καὶ BELOCH, Griech. Gesch. III, 2, σ. 292. G. CROSS, Epirus, σ. 12, ὑποσ. 3 καὶ 39. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 65.

³ ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 1. JUST. XVII 3. 12-3, πρβλ. καὶ ΠΑΥΣ. I 11.1.

⁴ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 24. BELOCH, Griech. Gesch. III, 2, σ. 178. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 71-72, Die antiken Münzen, σ. 86, 88-89. H. BERVE, Festschrift B. Schweitzer, 1954, σ. 273, ἔξ. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 65. J. KAERST, ἔ.ἀ. P³, σ. 175, ὑποσ. 1. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες, σ. 54, ἔξ. ΠΑΕ 1952, σ. 385-386. M. TOD, ἔ.ἀ. σ. 216. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 211-212 καὶ 227.

λοιπαὶ ἐκπολιτιστικαὶ ἐνέργειαι ἐθεωρήθησαν ἐνίοτε ὑπερβολικαί¹. Ὁ Ἰουστῆνος π.χ. θεωρεῖ τὸν Θαρύπαν ὡς τὸν εἰσηγητὴν τῶν νόμων καὶ τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων εἰς τὴν Ἑπειρον. Ἄλλ' οἱ Χάονες κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Στράτου (429 π.Χ.) εἶχον ἤδη καταργήσει τὴν βασιλείαν, διοικουμένοι ὑπὸ δύο ἐπιστατῶν, ἐπ' ἐτησίῳ προστασίᾳ, προερχομένων ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους (Θουκ. II 80.5)². Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως, συγγράφας *Πολιτείαν τῶν Ἑπειρωτῶν*³ καὶ γνωρίζων καλῶς τὰ τῆς Ἑπέρου, ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τῶν Μολοσσῶν, παρατηρεῖ: *Διὰ γὰρ τοῦτο (δηλ. διὰ τὸ βασιλείαν ἄγειν ἐπὶ τὸ μετριοτέρον) καὶ ἡ περὶ Μολοττοὺς πολλὸν χρόνον ἢ βασιλεία διέμεινε* ⁴. Ἡ διατήρησις λοιπὸν τῆς βασιλείας εἰς τοὺς Μολοσσούς ὠφείλετο εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Αἰακιδῶν μετριοπαθῆ ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας, εἰς τὸν περιορισμὸν δηλαδὴ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας πρὸς ὄφελος τῆς λαϊκῆς δυνάμεως καὶ τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ἐκφραζομένων διὰ τῶν ἐνιαυσίων ἀρχόντων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Θεσπρωτοὺς καὶ τοὺς Χάονας, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ μοναρχία εἶχεν ἀνατραπῆ βιαίως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἢ ἔποψις, ὅτι αἱ ἐνιαύσιοι ἀρχαὶ τῶν προστατῶν ἐθεσπίσθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ

¹ Ἀμφισβητεῖ τὴν σπουδαιότητα τῶν εἰδήσεων ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 43-44, ὁ δὲ BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 239 ἔξ., ἀμφιβάλλει μόνον διὰ τὴν νομοθετικὴν καὶ μεταρρυθμιστικὴν ἐν γένει δρᾶσίν του, τὴν δὲ εἰς Ἀθήνας ἐκπαιδευσίν του χαρακτηρίζει μὴ μὴδὲ ὅμως ἀναγνωρίζει εἰς αὐτὸν τὸ ἐκπολιτιστικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἔργον, με ἀποτέλεσμα τὴν ἐπέκτασιν τῶν Μολοσσῶν πρὸς Θεσπρωτίαν (σ. 242) ἢ πρὸς Νότον (KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 35). Ὁ CROSS, Epirus, σ. 13 ἔξ., θεωρεῖ τὸν Θαρύπαν ὡς συνεχίζοντα τὸν ἐξελληνισμὸν τῶν Μολοσσῶν, ἐγκαινισθέντα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου, περιορίζει ὅμως τὴν νομοθετικὴν συμβολήν, διότι θεωρεῖ τὴν κληρονομικὴν βασιλείαν με τὴν ἐκκλησίαν, τοὺς αἰρετοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν γερουσίαν ὡς σύμφυτον εἰς τὰ πρωτόγονα πολιτεύματα, ὡς τὸ τῆς Σπάρτης. Ὁ E. LEPORE, Recherche, σ. 158 ἔξ., πιστεύει ὅτι εἰς τὰς εἰδήσεις αὐτὰς ὑπόκειται ἑλληνιστικὴ πηγὴ, τροποποιηθεῖσα οὕτως, ὥστε μακρὰ καὶ βραδεῖα ἐξέλιξις τῶν Μολοσσῶν νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Θαρύπαν (πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 27).

² Ὁ C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 3 καὶ ἰδίᾳ σ. 9 ἔξ., τονίζει ἰδιαιτέρως τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κερκύρας ἐπὶ τῶν Χάονων καὶ τὴν ἐκεῖθεν προέλευσιν τοῦ θεσμοῦ τῶν προστατῶν, ὁμοίως ὁ E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ. ἀ. σ. 215. Τοῦτο ἀμφισβητεῖ ὁ G. CROSS, Epirus, σ. 16, ὑποσ. 1, διότι ἡ κατάργησις τῆς βασιλείας εἰς τοὺς Χάονας ἦτο πρόσφατος, ἐφ' ὅσον οἱ προστάται ἐλαμβάνοντο εἰσέτι ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 48-44. Σχετικῶς καὶ E. LEPORE, Recherche, σ. 155 καὶ ὑποσ. 50. KIRSTEN-KRAKER, ἔ. ἀ. σ. 738.

³ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ἀμύνται. F. Gr. Hist. 494. Πρβλ. ἰδίᾳ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 30 ἔξ.

⁴ Πολιτικά V 9, 1313 A, πρβλ. G. CROSS, Epirus, σ.1 6. ἐπίσης C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 31-32. P. LÉVÉQUE, ἔ.ἀ. σ. 213. Κατὰ τὸν E. LEPORE, Recherche, σ. 155, ἡ κατάργησις τῆς βασιλείας δὲν ἐπῆλθεν ἐνεκα ἐπιδράσεως ἑλληνικῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ἀλλ' ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ μιᾶς ὀλιγαρχικῆς ἢ ἀριστοκρατικῆς τάξεως φεουδαρχικοῦ τύπου, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ταγίαν τῶν Θεσσαλῶν.

τῶν Θεσπρωτῶν ἢ τῶν Χαόνων, δὲν εἶναι βεβαία, διότι ἐνδεχομένως εἰς τοῦτο προηγήθησαν οἱ Μολοσσοί, διατηρήσαντες ἕνεκα τούτου ἀκριβῶς τὸν βασιλικὸν θεσμόν, διὰ τὸ βασιλείαν ἄγειν ἐπὶ τὸ μετριώτερον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θαρύπας κατὰ τὸ ἔτος 429 π.Χ. ἦτο εἰσέτι παῖς, ὁ θεσμὸς τῶν ἐνιαυσίων ἀρχῶν εἰς τοὺς Μολοσσοὺς πιθανῶς ὑπῆρξε παλαιότερος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐτήσιου προστασίας τῶν Χαόνων διεμορφώθη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς βασιλείας, προκύπτει ὅτι οἱ Μολοσσοὶ εἶχον προηγηθῆ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν καθιέρωσιν δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῆ ὅτι αὕτη ἐλήφθη παρὰ τῶν Μολοσσῶν. Ἐνδεχομένως λοιπὸν ἡ *senatus* τοῦ Ἰουστίνου ὑποθέτει τὸν δημοκρατικὸν τοῦτον θεσμόν, τὸν περιστέλλοντα τὰς ἀθαιρείας τοῦ βασιλέως, ὅστις ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Θαρύπα, ἀλλὰ πιθανώτερον θεσμὸς παλαιότερος, ἀνασταλτικὸς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας¹. Παρόμοιον παράδειγμα συναντῶμεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἔνθα, παραλλήλως πρὸς τὴν κληρονομικὴν διπλῆν βασιλείαν, βαίνει ὁ θεσμὸς τῶν ἐφόρων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς ἀντήλλασεν ὄρκους².

Ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν ἐκφράζει τὰς τάσεις τῆς φυλῆς του, ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ³, συγχρόνως ὅμως εἶναι καὶ ὁ θρησκευτικὸς ἄρχων τοῦ λαοῦ του⁴, ὅπως παλαιότερον οἱ μυκηναῖοι ἡγε-

¹ G. CROSS, Epirus, σ. 13 ἐξ. (πρβλ. ἄνωτ. σ. 53 ὑποσ. 1). Ὁ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ διδόμενος εἰς Πασσαρῶνα ἀμοιβαῖος ὄρκος περὶ σεβασμοῦ τοῦ πολιτεύματος ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ CROSS, αὐτ. σ. 18, ὡς περιορισμὸς ἀρχέγονος τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας. Πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 32. Ὁ E. LÉPORE, ὁ ὁποῖος σημειωτέον δίδει τὸ προβάδισμα ὡς πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐξέλιξιν τῶν Ἡπειρωτικῶν φύλων εἰς τοὺς Χάονας (Ricerche, σ. 55 ἐξ., 159 κ.ἀ.), δὲν ἀποκλείει τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ τάσις αὕτη τοῦ λαοῦ νὰ περιορίξῃ τὴν πρωτόγονον ἐξουσίαν τοῦ μονάρχου εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἐνδεχομένως καὶ πρὸ τοῦ Θαρύπα· ἀλλ' ἡ δεκτικότης τοῦ νεαροῦ βασιλέως, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀττικὴν ἀγωγὴν, καὶ ἡ ἀττικὴ πολιτικὴ συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεως περὶ μεταρρυθμίσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀρχαία παράδοσις δίδει μορφικῶς τὸ σχῆμα τῆς *senatus* καὶ τῆς *magistratus annuus* (Ricerche, σ. 160). Ἐξ ἄλλου ὁ P. LÉVÊQUE, REG 71, 1957, σ. 497-8, ὁμιλεῖ περὶ συστάσεως ἤδη τοῦ πρώτου συμμαχικοῦ Κοινοῦ ἐκ τῶν τριῶν μεγαλύτερων φύλων τῆς Ἡπέρου ἐπὶ βασιλέως Ἀλέτα ἢ ἀκόμη καὶ ἐπὶ Θαρύπα (πρβλ. BELOCH, Gr. Gesch. III, 2, σ. 178). Μετὰ τὸ κοινὸν τοῦτο σχετίζεται ἡ γερουσία (*senatus*) τοῦ Ἰουστίνου, ταυτῶσμος μὲ τὴν ἀρχὴν τῶν δημιουργῶν, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἔνθα οἱ δημιουργοὶ ἀπετέλουν τὴν γερουσίαν.

² ΕΕΝ. Πολιτ. Λακεδ. XV 7. 11. Περὶ τοῦ ὄρκου τούτου πρβλ. A. MOMIGLIANO, Athenaeum 13, 1935, σ. 18, ὑποσ. 1. H. MICHEL, Sparte et les Spartiates, Paris 1953, σ. 85-86, πρβλ. καὶ P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 85.

³ G. CROSS, Epirus, σ. 14 ἐξ. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 73-74. D. KIENAST, RE ἐν. λ. *Pyrrhos* στ. 15. KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 737-738.

⁴ Τὴν ιδιότητα αὐτὴν μαρτυροῦν αἱ ἔνορκοι θυσίαι τῶν βασιλέων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ πρὸ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος, ὡς καὶ ἡ θεραπευτικὴ δύναμις τοῦ μεγάλου δακτύλου τοῦ δεξιῦ ποδὸς τοῦ βασιλέως Πύρρου.

μόνες. Τὴν δύναμιν αὐτὴν ἀντλεῖ ἐκ τῆς θείας του καταγωγῆς, ὡν ἀπόγονος τοῦ Ἀχιλλέως-Ἀσπέτου, διὰ τοῦτο δὲ διατηρεῖ ἰαματικὰς ιδιότητας ¹.

Ἀπροσδιόριστον εἶναι ἐπίσης τὸ περιεχόμενον τῆς φράσεως τοῦ Πλουτάρχου, ἔθεσι καὶ γράμμασι καὶ νόμοις φιλανθρώποις. Διὰ τῶν ἐθῶν βεβαίως πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸν τρόπον ζωῆς, τὰς συνηθείας τοῦ βίου, οἰκείας εἰς τοὺς νοτίους Ἑλληνας, περὶ τῶν ὁποίων ὁ λόγος κατωτέρω.

Ζήτημα ὅμως εἶναι ἐὰν ἡ εἰσαγωγή τῶν γραμμάτων ὑποθέτει τὴν καθιέρωσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἢ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ τελευταία ὑπόθεσις φαίνεται πιθανωτέρα ², διότι εὐλόγον ἦτο, ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθεὶς βασιλόπαις, θαυμαστῆς αὐτὸς τοῦ ἀττικοῦ πολιτισμοῦ, νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του τὴν ἀττικὴν διάλεκτον ἀντὶ τῆς τοπικῆς βορειοδυτικῆς διαλέκτου, ἢ ὁποία ἐπεχωρίαζεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἡ βορειοδυτικὴ λοιπὸν διάλεκτος προϋπήρχεν, ὡς φαίνεται, ὁ δὲ Θαρύπας εἰσήγαγε τὴν ἑλληνικὴν γραφὴν, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχαιότερον δεῖγμα ἀποτελεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ψήφισμα ἐκ Δαδώνης τῶν χρόνων τοῦ Νεοπτολέμου. Τῆς ἀπόψεως ταύτης σοβαρὸν στήριγμα θὰ εὕρωμεν κατωτέρω (Κεφ. Δ'). Οἱ Μολοσσοί, Μακεδόνες τὴν καταγωγὴν, ὁμιλοῦντες τὴν μακεδονικὴν διάλεκτον, συγγενεῖς τῶν Ὀρεστών Μολοσσῶν, κατοικοῦντων τὴν περὶ τὴν Καστοριὰν ὄρεινὴν περιοχὴν ³, ὀρεσίβιοι καὶ ἀπομεμονωμένοι, φυσικὸν εἶναι ὅτι ἠγνόουν γραφὴν.

Ἐκ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν προκύπτει ἐπίσης ὅτι, λήγοντος τοῦ 5^{ου} ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὁ προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῆς Καστρίτσας εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ ἐγκατελείφθη, οἱ δὲ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὴν ὄχυρωθεῖσαν κορυφὴν ⁴. Ὁ συνοικισμὸς δηλαδὴ τῶν προϊστορικῶν κωμῶν τῆς λεκάνης τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ κέντρου τῶν Μολοσσῶν, εἰς ὄχυρωμένην πόλιν συμπύπτει χρονικῶς μὲ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Θαρύπα.

Ἡ ἀποψις αὕτη φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντίθετος πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἀκμάσαντος ψευδο-Σκύλακος, συγγραφέως τοῦ σφζομένου Περίπλου (28-32), βεβαιοῦντος ὅτι τὰ κυριώ-

¹ Ἀνωτ. σ. 43, ὑποσ. 1.

² Πρβλ. καὶ C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 27-28.

³ ΕΚΑΤ. παρὰ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ὁρέσται = F.Gr.Hist. I 107 (σ. 22). Πρβλ. H. TREIDLER, Archiv für Anthropologie N.F. 17, 1919, σ. 107. J.SCHMIDT, RE XVIII, σ. 964-65. FR. GEYER, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, 1930, σ. 12, ἰδίᾳ R. MACK, Nordgrenzen, σ. 113 ἔξ. E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. II, 1, σ. 216. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 91 (χάρτης), 100-101. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 287, E. LÉPORE, Ricerche, σ. 87 ἔξ.

⁴ Σ.Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1951, σ. 183, 1952, σ. 385. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, φαίνεται, κατεσκευάσθη καὶ τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως τῆς Πασσαρῶνος, Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολογ. Ἐρευνες, σ. 55 ἔξ. Πρβλ. καὶ E. LÉPORE, Ricerche, σ. 161-62.

τερα Ἡπειρωτικά φύλα, οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοί, οἱ Κασσωπαῖοι καὶ οἱ Μολοσσοὶ κατὰ κώμας.

Περὶ τοῦ ψευδο-Σκύλακος τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἐπεξεργάσθη παλαιότερον Περίπλου τοῦ Ἑκαταίου ἢ τοῦ Σκύλακος Καρυανδέως¹, συγγράψαντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Τὸ ἐνδεχόμενον ἐπομένως, ὅτι ὁ ψευδο-Σκύλαξ ἀναφέρεται εἰς ἀρχαιότεραν κατάστασιν τῆς Ἡπείρου, δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ, ἰδίᾳ μάλιστα διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἡπείρου.

Ὁ ψευδο-Σκύλαξ, περιγράφων τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου μεταξὺ Ὀρικοῦ καὶ Ἀμβρακίας, σημειώνει μόνον τὰς δύο αὐτὰς πόλεις², καίτοι δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρῃ καὶ τὰς ἐν τῇ μεσογαίᾳ περιοχάς. Ὁ κατάλογος ἐπομένως τοῦ Περίπλου εἶναι ἐλλιπής, διότι ἐκτὸς τῶν τριῶν ἀποικιῶν τῶν Ἡλείων, τῆς Πανδοσίας, τοῦ Βουχετίου ἢ τῶν Βουχέτων καὶ τῆς Ἐλατρίας, ἀρχαιότερων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος³, καὶ ἡ Ἐφύρα ἢ Κίχυρος, ἐγγὺς τῆς Πανδοσίας, ἀν καὶ ἀρχαιοτάτη πόλις⁴, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Περίπλου. Προσέτι ὁ Ἑκαταῖος μνημονεύει δύο ἑτέρας πόλεις, τὴν Βαιάκην καὶ τὸ Βουθρωτόν, μὴ μνημονευόμενας ἐπίσης ὑπὸ τοῦ ψευδο-Σκύλακος⁵. Βεβαίως θὰ ἠδυνάτο τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι αἱ πόλεις αὗται ἦσαν ἀποικίαι καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ Ἡπειρωτικά⁶.

¹ F. Gr. Hist. I, σ. 317 ἐξ. Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως ἀρχαιότερας πηγῆς, τοῦ Σκύλακος Καρυανδέως, v. ARNIM, RE III A, στ. 644.

² Περίπλους 27 καὶ 33. Αἱ πόλεις μνημονεύονται ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου, F. Gr. Hist. I 106 (σ. 21). Περὶ τοῦ Ὀρικοῦ πρβλ. καὶ MACK, Nordgrenzen, σ. 93 ἐξ. PHILIPPSON-KIRSTEN, ἔ.ἀ. II, 1, σ. 58 ὑποσ. 2 καὶ σ. 244.

³ ΔΗΜΟΣΘ. ὑπὲρ Ἄλων. 32. Σχετικῶς N. HAMMOND, The Colonies of Elis, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον 1954, σ. 26 ἐξ. Πιθανώτατα αἱ ἀποικίαι αὗται προηγήθησαν τῆς Ἀμβρακίας, ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὴν περίοδον 720-650 π.Χ (ἀνωτ. σ. 10 ἐξ.). Σχετικῶς Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1956, σ. 152, ὑποσ. 3 καὶ E. LEPORE, σ. 121, ὑποσ. 12.

⁴ ΟΜΗΡ. Ὀδύσσεια α 259-62. ΠΙΝΔ. Νεμ. VII 37. ΗΡΟΔ. V 92. ΘΟΥΚ. I 46.4. Ἡ πόλις ἐταυτίσθη ἀσφαλῶς μετὰ τὴν προϊστορικῶν χρόνων ἀκρόπολιν τοῦ Ξυλοκάστρου, περὶ τοῦ 600 μ. βορείως τοῦ νεκρομαντείου, παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Κωκυτοῦ ποταμοῦ εἰς τὸν Ἀχέροντα. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1958, σ. 95 ἐξ. BCH 83, 1959, 665-666. JHS 1959, σ. 11. Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Archaeology 15, 1962, σ. 85-87, Antike Kunst 1963 (1es Beiheft), σ. 51.

⁵ Κατὰ ΕΚΑΤ. (ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Βαιάκη = F. Gr. Hist. 104), ἡ πόλις τῆς Χαονίας ἢ Βαιάκη. N. HAMMOND, BSA 1932, σ. 150. H. TREIDLER, Archiv, ἔ.ἀ. σ. 99. E. LEPORE, Ricerche, σ. 68, 101. Περὶ τοῦ Βουθρωτοῦ, ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. = F. Gr. Hist. 106.

⁶ N. HAMMOND, The Colonies, σ. 31. Εἰς ταύτας θὰ ἠδυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἄλλας εἰς τὴν μεσόγειον, ὡς π.χ. τὸ Θρόνιον, ἀποικίαν τῶν Ἀβάντων τῆς Εὐβοίας (ΠΑΥΣ. V 22.2), καὶ τὴν Λίσσον, ἀποικισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τῶν Συρακουσῶν (ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 13.4, 14.2). Περὶ τούτων R. BEAUMONT, JHS 72, 1952, σ. 66-68, 69-72. SCRANTON, Greek Walls, 1941, σ. 84. R. MACK, ἔ.ἀ. σ. 28, ἰδίᾳ 92. PHILIPPSON-KIRSTEN, Griech. Landsch. II, 1 σ. 58, ὑποσ. 1 καὶ 3, σ. 211-252, 284-285, ὑποσ. 39-40.

Πλησίον ὅμως τοῦ Ἀμβρακικοῦ ὑπῆρχε μεγάλη πόλις, ἡ Κασσώπη, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς κατὰ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἤτοι πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ Περίπλου τοῦ ψευδο-Σκύλακος, βεβαιοῦται ἐπιγραφικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς ¹. Περὶ ταύτης οὐδεμία ἔνδειξις ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ὑπάρχει ὅτι πρόκειται περὶ ἀποικίας. Τοῦναντίον τὸ ὄνομα σχετίζεται μὲ τὸ ἔθνικόν τῆς νοτίας Ἡπείρου, Κασσωπαῖος-Κασσώπιος (Κασσωπαῖα ὄρη).

Εἰς τὸ ἐσωτερικὴν ἐπίσης τῆς Ἡπείρου, εἰς τὴν Μολοσσίαν, εἶχεν ἰδρυθῆ πιθανώτατα περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἡ ἀκρόπολις τῆς Καστρίτσας, ἡ ἀρχαία Τέκμων, καὶ ἐνδεχομένως ἡ ἀκρόπολις τοῦ Γαρδικίου, ἡ πρωτεύουσα τῶν Μολοσσῶν Πασσαρῶν ².

Πολὺ ἐνωρίτερον τῆς συγγραφῆς τοῦ ψευδο-Σκύλακος εἶχον διαμορφωθῆ λοιπὸν εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς τῆς Ἡπείρου, ὡς εἰς τὸ Φανάριον, εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Πρεβέζης-Ἄρτης, εἰς τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων, αἱ πρῶται γηγενεῖς πόλεις, κατὰ τὸ πρότυπον βεβαίως τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, διὰ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν πέριξ οἰκισμῶν. Ὁ ψευδο-Σκύλαξ ἐπομένως δὲν περιγράφει σύγχρονον κατάστασιν, ἀλλὰ παλαιότεραν, ὡς ἤδη παρετήρηθη καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ³.

Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου δὲν εἶχον διαμορφωθῆ εἰσέτι εἰς τὴν Ἡπειρον αἱ γηγενεῖς πόλεις ⁴. Εἰς τοῦτο προη-

¹ Ἐνταῦθα πόλεις νοοῦνται αἱ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀποικιῶν τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἡλίδος ἰδρυθεῖσαι εἰς τὴν Ἡπειρον γηγενεῖς πόλεις, κατέχουσαι θέσιν φυσικῶς καὶ τεχνικῶς (τείχη) ὀχυράν, ἡ ὁποία δεσπόζει τῆς περιοχῆς καὶ εἰς τὴν ὁποίαν κατέφευγον οἱ περίοικοι, ἕνεκα δὲ τῆς οικονομικῆς καὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς των κατέστησαν τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς, ἀναπτυχθεῖσαι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς πόλεις ἢ πολισμοὶ. Ὁ Ε. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. II, 1, σ. 245 καὶ Die Griechische Polis, 1956, σ. 43 ἐξ., προτιμᾷ τὴν ἱστορικὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν διάκρισιν τῆς ἐννοίας πόλις καὶ κώμη. Ἡ πόλις προϋποθέτει τὴν προϋπαρξίν ἐπὶ ὑψώματος μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ, ὁ ὁποῖος βραδύτερον ἀπέκτησεν αὐτόνομον ἐξωτερικὸν πολιτικὸν ὄργανισμὸν μὲ κέντρον τὴν ἀγοράν.

² Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Κασσώπην προκύπτει ὅτι ἡ πόλις ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Περὶ τούτων Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 326, ἐξ., 1953 σ. 164 ἐξ., 1954, σ. 201 ἐξ., 1955, σ. 181 ἐξ., Τὸ Ἔργον 1954, σ. 28 ἐξ., 1955, σ. 59 ἐξ. Πρβλ. ἐπίσης P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 52 ἐξ. Εἰς κατάλογον θεωροδῶν ἐξ Ἐπιδαύρου (περὶ τὸ 360) μνημονεύεται ἤδη ἡ πόλις Κασσώπη, IG IV 2,1,95, στ. 25-73. Πρβλ. ὅμως καὶ KIRSTEN-KRAIKER, ἔ.ἀ. σ. 750-751, οἱ ὁποῖοι προφανῶς στηρίζονται εἰς τὸν ψευδο-Σκύλακα.

³ Ἀνωτ. σ. 55, ὑποσ. 4.

⁴ Ὁ MACK, Nordgrenzen, σ. 91, παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ ψευδο-ΣΚΥΛΑΚΟΣ 26 μνεία τῆς Ἀμαντίας, παρὰ τὸν Ὀρικόν τῆς Χαονίας, ὡς παραλιακῆς πόλεως, ἀποδεικνύει τὴν χρησιμοποίησιν παλαιότερας πηγῆς, διότι ἡ Ἀμαντία κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα εἶχε καταστῆ μεσόγειος ἕνεκα τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ καὶ συμπεραίνει (σ. 107 ἐξ.), ὅτι αἱ πληροφορίαι τοῦ Περίπλου τούτου ἀφήνουν χῶρον κενὸν πλέον τοῦ αἰῶνος (480-350 π.Χ.).

⁵ Τοῦτο δυνάμεθα ἐμμέσως νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι οἱ νοτίως τῆς,

γήθησαν, φαίνεται, οί Μολοσσοί, διότι ἡ μεταφορὰ τοῦ προϊστορικοῦ συνουκισμοῦ τῆς Καστρίτσας εἰς τὴν ὠχυρωμένην ἀκρόπολιν τοῦ ὁμωνύμου βουνοῦ ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος. Ποῖοι ἦσαν οἱ βαθύτεροι λόγοι αὐτῆς τῆς καινοτομίας θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἀντικαθίσταται ἡ ἐγχώριος χειροποίητος κεραμεικὴ προϊστορικοῦ τύπου διὰ τῆς τροχληάτου, κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς κεραμεικῆς καὶ τῶν ἀγγείων νοτίας προελεύσεως ¹.

Ἐπίσης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κόπτεται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἡπειρον ἐγχώριον νόμισμα. Τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ μολοσσικὰ νομίσματα παρουσιάζουν στενὴν τυπολογικὴν καὶ μετρολογικὴν συγγένειαν μετὰ ἀττικὰ καὶ ἰσχυρὰν ἀττικὴν ἐπίδρασιν, ἡ δὲ ἔναρξις τῆς κοπῆς των ἀνάγεται εἰς τοὺς περὶ τὸ 400 π.Χ. χρόνους, ἤτοι εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Θαρύπα. Ὡσαύτως καὶ τὰ ἀρχαιότερα χαλκᾶ νομίσματα τῶν Μολοσσῶν ἀνάγονται εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς παράλληλος ἐκδοσις τῶν ἀργυρῶν ². Προσέτι μερικὰ σύμβολα ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων, ὡς ἡ κεφαλὴ τῆς φειδιακῆς Παρθένου Ἀθηναῖς ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τοῦ ἀρχαιότερου μολοσσικοῦ νομίσματος ³, καὶ ὁ στέφανος ἐλαίας ὁ περιβάλλων τὸν κεραυνόν ⁴, μαρτυροῦν περὶ τῆς ἀττικῆς προελεύσεως τῶν συμβόλων καὶ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Μολοσσίαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θαρύπα ἢ τὸ βραδύτερον ἐπὶ Ἀλκέτα (385-370 π.Χ.) τοῦ πρώτου νομίσματος κατὰ τὰ ἀττικὰ πρότυπα ⁵.

¹ Ἡπειροῦ Ἀκαρναῆνες κατ' ἄνωγον κατὰ κόμας ἀτειχίστους, ἦσαν δὲ ὠμοφάγοι (ΘΟΥΚ. III 94. 4-5, πρβλ. καὶ I 5).

² Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 385. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Κερασόβου, ἀριστερᾶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων-Ἄρτης παρὰ τὸ 420ν χιλίωμ., περιεῖχεν, ἐκτὸς ἄλλων κτερισμάτων, καὶ 13 ἐρυθρόμορφα ἀττικὰ ἀγγεῖα τῶν χρόνων περὶ τὸ 400 π.Χ. BCH 84, 1960, σ. 745-46, JHS (Archaeology) 1960, σ. 14. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 86, ὑποσ. 5. Ἔτερον ἀττικὸν ληκύθιον τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἐκ τάφου τοῦ Ἀνακτορίου, ΑΕ 1953-4, σ. 83, εἰκ. 6, σ. 84, 87.

³ P. FRANKE, ἔ.δ. σ. 88 ἐξ. Gruppe I, I, II, III-IV. Καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἡπειρωτικὴ νομισματοκοπία προσανατολίζεται πρὸς τὰ κερκυραϊκὰ πρότυπα, ἡ δὲ τῆς Ἀμβρακίας καὶ Ἐλέας παρουσιάζει ἐξάρτησιν κορινθιακὴν, οἱ ἀργυροὶ ὄβολοι καὶ τριώβολοι τῶν Μολοσσῶν ἀκολουθοῦν τὸν ἀττικόν-εὐβοϊκὸν σταθμητικὸν κανόνα.

⁴ Αὐτ. σ. 88. Gruppe III, πίν. 8, V3-12 καὶ 9, V13.

⁵ Αὐτ. Gruppe IV, πίν. 18a, V13a, P 15 ἐξ.

⁶ Αὐτ. σ. 88-89. Τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ ἀρχαιότερα μολοσσικὰ νομίσματα ἐλλεῖπει ἐντελῶς ὁ στέφανος δρυός, τὸ ἱερὸν σύμβολον τοῦ δωδωναίου Διός, ἀντ' αὐτοῦ δὲ παρίσταται στέφανος ἐλαίας, ἀποτελεῖ ἴσως πρόσθετον ἐπιβεβαίωσιν, ὅτι μέχρι τῶν χρόνων τῆς κοπῆς τῶν νομισμάτων τούτων ἡ Δωδώνη μετὰ τὴν ἱερὰν δρυὸν δὲν εἶχε περιέλθει ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς, ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει νὰ χρονολογήσωμεν ταῦτα εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 380/370 π.Χ. χρόνους (ΑΕ 1959, σ. 146, ὑποσ. 4). Ἐπίσης ὁ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῶν νομισμάτων τούτων (Gruppe I-IV) εἰκονιζόμενος καθέτως κεραυνὸς συνδέεται μᾶλλον μετὰ τὸν Ἄρειον Δία τῆς

Ἐπιπέδου τέλος δὲν ἀπεκλείσαμεν τὴν σύστασιν τοῦ πρώτου Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Θαρύπα (423-404 π.Χ.), τὸ ὁποῖον πάντως ὑφίστατο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου του Ἀλκέτα (385-370 π.Χ.)¹.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπότομον ἐξέλιξιν τοῦ συντηρητικοῦ καὶ πρωτογόνου πολιτισμοῦ τῆς Κεντρικῆς Ἡπείρου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦδε ἀποβάλλει βαθμιαίως τὸν προϊστορικὸν χαρακτῆρά του καὶ προσαρμόζεται πρὸς τὰ νότια πρότυπα. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, ἔνθα διὰ πρώτην φοράν ἀνεγείρεται περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} τὸ πρῶτον λατρευτικὸν οἰκοδόμημα, μικρὸς ναῦσκος πλησίον τῆς ἱερᾶς φηγοῦ, πέριξ τῆς ὁποίας ἤσκειτο ὑπαιθρίως ἡ λατρεία ἀπὸ μακροτάτου χρόνου².

Τοιαῦτα σημαντικὰ γεγονότα, ὡς ἡ σύστασις πόλεως, ἡ κοπὴ νομίσματος, ἡ γραφή, ὁ περιτειχισμὸς τῶν πόλεων, ἡ κεραμεικὴ, ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἀρχαίου ὑπαιθροῦ λατρείας ἐν Δωδώνῃ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ πρώτου λατρευτικοῦ οἰκοδομήματος, εἶναι σημαντικὰ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡπείρου, διότι ὀρίζουν τὸ τέλος τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς καὶ τὴν εἴσοδόν τῆς εἰς τὴν ἱστορικὴν κοίτην τῆς³, ἀποτελοῦν δὲ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν κατὰ τὸν 4^{ον} καὶ τὸν 3^{ον} αἰῶνα προβολὴν τῆς εἰς τὸ ἱστορικὸν προσκήνιον.

Ἄλλ' ἡ δημιουργία πόλεως ἀπαιτεῖ νέαν διάρθρωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς διοικήσεως ὡς καὶ τὴν ὀργάνωσιν πολιτικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο ἡ ἴδρυσις τοῦ πρώτου Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως τούτου εἶναι λίαν πιθανή, δεδομένου ὅτι εἶχε πιθανῶς συσταθῆ καὶ τὸ γειτονικὸν Κοινὸν τῶν Ἀχαρνάνων εὐθὺς μετὰ τὸ 424 π.Χ.⁴

Πασσαρῶνος, παρὰ μὲ τὸν Νάιον Δία τῆς Δωδώνης, τοῦ ὁποίου γνωστὰ σύμβολα εἶναι ἡ περιστέρα, ὁ λάβρυς καὶ ἡ δρυς, ἀρχῆθεν συνδεόμενα μὲ τὴν ἐν Δωδώνῃ λατρείαν τῆς Θεᾶς Γῆς (ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 127 ἐξ.). Τὴν ἰσχὺν τοῦ κεραυνοῦ τούτου τονίζει ἡ ἐπιγραφή ὑπεράνω ἀναγλύφου παραστάσεως τοῦ Ἀρείου Διός, ἀρὰ τῷ Διὶ οὐ βέλος δίπταται (σχετ. κατωτ. σ. 89 ἐξ.). Ὡς ἐκ τούτου ἡ παράστασις τῆς κεφαλῆς Διὸς μὲ στέφανον κοτίνου καὶ κεραυνοῦ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως χαλκῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τῆς Ἡπειρικῆς Συμμαχίας (P. FRANKE, ἔ.ἀ. σ. 116 ἐξ. Gruppe II καὶ III = 297-270/65 περίπου π.Χ.) ἀποδίδει μᾶλλον τὴν μορφήν τοῦ Ἀρείου Διός, ὁ ὁποῖος ἐλατρεύετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Μολοσσῶν, Πασσαρῶνα.

¹ ΑΕ 1956, σ. 109 καὶ ὑποσ. 1. Πρβλ. καὶ K. BELOCH, Griech. Gesch. III, 2, σ. 178. P. LÉVEQUE, REG ἔ.ἀ. σ. 498.

² Σχετικῶς δι' ὀλίγων, Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκ. Πυρσοῦ ἔ.ἀ. σ. 756 ἐξ., ἰδίᾳ 760, καὶ ΑΔ 1960, σ. 4 ἐξ. Λεπτομερέστερον ἐν ΑΕ 1959, σ. 31 ἐξ.

³ ΑΕ 1956, σ. 109 καὶ 1959, σ. 144 ἐξ.

⁴ G. KLÄFFENBACH, IG IX, 1², 2, σ. XIV. Τὸ Κοινὸν τῶν Ἀχαρνάνων ὑφίστατο πάντως τὸ 389 π.Χ. (ΞΕΝ. Ἑλλην. VI 6. 14). Ὁ BELOCH, Griech. Gesch. III, 2, σ. 178, ἀποδίδει εἰς τὸν Θαρύπαν τὴν σύστασιν τοῦ πρώτου Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν, ὁμοίως ὁ BOT-

Ἡ νέα μορφή λοιπόν, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τὸ κράτος ὁ Θαρύπας (*rei-publicae formam composuit*), δὲν εἶναι κενὸς λόγος. Ὡστε, ἐὰν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου χαρακτηρισμὸς τοῦ βασιλέως ὡς θεσμοθέτου τῶν ἐνιαυσίων ἀρχῶν εἶναι ἐν μέρει ἀνακριβής, διότι πιθανῶς ἡ ἐνιαυσία ἀρχὴ τῶν προστατῶν ὑφίστατο ἤδη, ὡς καὶ ἡ θέσπισις δημοκρατικῶν τινῶν θεσμῶν, περιοριστικῶν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἢ ἀπόδοσις εἰς αὐτὸν σημαντικῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν μεταρρυθμίσεων εἶναι βεβαία.

Ἄλλὰ καὶ τὰς ἐνιαυσίας ἀρχὰς εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι διηύρυνεν¹ ἢ τοῦλάχιστον διωργάνωσε καλῦτερον, περιορίσας διὰ (νόμων φιλανθρώπων) ἔτι μᾶλλον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ διαρθρώσας τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον (σ. 82-83). Τοιαῦτα φιλολαϊκὰ νομοθετικὰ μέτρα δύναται καλῶς νὰ εἶναι οἱ «φιλόανθρωποι νόμοι» τοῦ Πλουτάρχου.

Ἡ νέα μορφή λοιπόν, τὴν ὁποίαν προσέδωσεν εἰς τὸ κράτος ὁ Θαρύπας, αἱ *leges*, οἱ *annui magistratus* τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἐν μέρει οἱ ἑλληνικοὶ τρόποι βίου τοῦ Πλουτάρχου (ἔθνη) φαίνονται ὅτι ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ἀρχαιολογικῶς.

Τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς κώμης καὶ τὴν δημιουργίαν πόλεως ἀπεδώσαμεν ἀλλαχοῦ εἰς τὴν ὑποκίνησιν τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖαι, ἐπιτυχοῦσαι τὴν ἀπόσπασιν τοῦ ἰσχυροῦ φύλου τῆς Ἠπείρου, τῶν Μολοσσῶν, ἀπὸ τὴν φιλολακωνικὴν καὶ φιλοκορινθιακὴν πολιτικὴν, ἐπεδίωξαν τὴν ἐνίσχυσιν τούτου καὶ τὴν σταθερὰν φιλίαν του². Ἡ ἐπίδρασις τῶν Ἀθηνῶν διαφαίνεται σαφέ-

TIN, ἔ.ἀ. 29, 1925, σ. 243. H. TREIDLER, Epirus im Altertum, σ. 14, ἐπιφυλακτικώτερος ὅμως βραδύτερον, Archiv ἔ.ἀ. σ. 121, καὶ P. LÉVÊQUE, REG ἔ.ἀ. σ. 498. Ἀντιθέτως ὁ C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 52 ἔξ., συνδέει τὸ κοινὸν μὲ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Ἀλκέτα. Σχετικῶς καὶ σ. 54, ὑποσ. 1 (E. LEPORE).

¹ Ἐνιαύσιοι ἀρχαὶ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα μαρτυροῦνται ἢ τῶν προστατῶν μετὰ τοῦ γραμματέως, τῶν δαμιουργῶν (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 1 ἔξ. = SEG XV, 384. K. MURAKAWA, Historia 1957, σ. 393-94. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 88-111. P. LÉVÊQUE, REG ἔ.ἀ. σ. 488 ἔξ.), τῶν συνέδρων, τῶν συναρχόντων (Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἑλλην. 15, 1957, σ. 247, ἔξ. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ἔ.ἀ. σ. 111-113. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 287 καὶ ὑποσ. 25, πρβλ. καὶ σ. 134) καὶ τῶν ἱερομνημόνων ἢ ἱερομνημονευόντων (Ἡπ. Χρον. 10, 1935, σ. 245, 1. Πρβλ. καὶ P. FRANKE, Atl-Epirus, σ. 39, ὑποσ. 166 καὶ 168. P. FRASER, JHS 1954, σ. 57, 7). Ἐκ τούτων ὁ θεσμὸς τοῦ προστατοῦ εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἀρχαιότερος τοῦ Θαρύπα, ὁ δὲ τῶν δαμιουργῶν ἀποδεικνύεται ἐπιγραφικῶς ἀρχαιότερος τῶν ἐτῶν 370-368 π.Χ., θεσπισθεὶς εἴτε ὑπὸ τοῦ Ἀλκέτα εἴτε ὑπὸ τοῦ Θαρύπα. Ὁμοίως ὁ θεσμὸς τῶν συναρχόντων ὑφίστατο πάντως κατὰ τὸ β' τρίτον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (ΑΕ 1957, σ. 111-113).

² Ἀρχαιολ. ἐρευνες σ. 56, ὑποσ. 1, ΑΕ 1957, σ. 109 καὶ ὑποσ. 1. E. KIRSTEN παρὰ PHILIPPSON, ἔ.ἀ. σ. 215. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶναι ἡ μοναδική. Οὕτως ἡ σύνδεσις τῶν Μεγάρων μὲ τὸν λιμένα τῆς Νισαίας διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν (ΘΟΥΚ. Ι 103.4), ἢ κατασκευὴ τῶν τειχῶν τοῦ Ἄργους πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν θάλασσαν (ΘΟΥΚ. V 82. 5-6), ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἀθηναίους, συμμαχήσαντας μὲ τὸ ἰσχυρότερον κόμμα τῶν Μεγάρων (462 π.Χ.) καὶ μὲ τὸ Ἄργος (417 π.Χ.) πρβλ. R.L. SCRANTON,

στερον εἰς τὴν κεραμεικὴν καὶ εἰς τὴν μετρολογικὴν καὶ τυπολογικὴν συγγένειαν τῶν ἀρχαιοτέρων νομισμάτων τῶν Μολοσσῶν. Εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον θὰ διαπιστώσωμεν ἐπίσης τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἔσχον οἱ ἄττικοὶ τραγικοί, καὶ ἰδίως ὁ Εὐριπίδης, εἰς τὸν μῦθον καὶ εἰς τὸν βίον τῶν Μολοσσῶν.

Θὰ ἦτο βεβαίως περίεργον ἐὰν ὁ νέος βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν, ἀποκαθιστάμενος εἰς τὸν προγονικὸν θρόνον μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀθηναίων, τῆς κατ' ἐξοχὴν δημοκρατουμένης πόλεως, δὲν ἐνεκαινιάζεε τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ διὰ νέων ἑλληνικῶν καὶ φιλανθρώπων νόμων. Ἐὰν δὲ μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἢ ἀμέσως μετὰ ταῦτα παρουσιάζονται οὐσιώδεις μεταβολαὶ εἰς τὸ μυθικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν καὶ εἰς τὴν ὀνοματολογίαν τῶν βασιλικῶν μελῶν καὶ τοῦ λαοῦ, συμφώνως πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀρχάς, κατανοοῦμεν καλύτερον ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ἦθη τοῦ Πλουτάρχου δὲν εἶναι κενὸς λόγος¹. Ἡ παλαιὰ συντηρητικὴ παράδοσις τῶν Ἡπειρωτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θαρύπα καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἀκτινοβολίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀθηναίων ἤρχισε νὰ ἀποβάλλῃ τὸν ἀρχέγονον χαρακτήρα τῆς καὶ νὰ προσαρμύζηται βαθμιαίως πρὸς τὰ νότια πρότυπα.

Ὅταν λοιπὸν κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Θαρύπα ἡ Μολοσσία ἀναδιοργανοῦται ριζικῶς διὰ τῆς δημιουργίας πόλεων ὠχυρωμένων καὶ διαμορφοῦται ὁ ἀστικός βίος διὰ τῆς θεσπίσεως νέων δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τοῦ πρώτου νομισματος; ὅταν ἐξ ἄλλου ὁ προϊστορικὸς πολιτισμὸς τῆς Ἡπέρου ἀρχίζῃ νὰ ἀποβάλλῃ βαθμιαίως τὸν προϊστορικὸν του χαρακτήρα καὶ νὰ προσαρμύζηται πρὸς τὰ ἄττικά ἢ νοτιοελληνικὰ ἐν γένει πρότυπα, αἱ δὲ μεταβολαὶ αὐταὶ εὐρίσκουν ἀπήχησιν εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους καὶ εἰς τὸν «ἐξελληνισμὸν» τῶν κυρίων ὀνομάτων, δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν ἀρχαίαν

Greek Walls, σ. 86-87. Ἐπίσης μετὰ τὴν σύναψιν συμμαχίας μὲ τὴν Κόρινθον αἱ Ἀθηναὶ ἀποκατέστησαν ἐκ νέου τὰ μακρὰ τεῖχη τοῦ Πειραιῶς καὶ ἀνωκοδόμησαν τὰ μακρὰ τεῖχη τῆς Κορίνθου (ΞΕΝ. Ἑλλ. III 5. 1-2, IV 2. 17, Πρβλ. καὶ SCRANTON, ἔ.ἀ. σ. 86-87 καὶ 117). Τὸ αὐτὸ ἐπιχειρεῖ βραδύτερον ὁ Φίλιππος ὁ Β' τειχίζων πόλεις τῆς Ἰλλυρίας, γειτονέουσας μὲ τὴν Ἄνω Μακεδονίαν, ΔΗΜΟΣΘ. IV 48. Ἴσως εἰς τὴν πολιτικὴν φιλίαν τοῦ Ἀρχελάου τῆς Μακεδονίας μετὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τὰ κοινὰ συμφέροντα ὀφείλονται καὶ ὁ τειχισμὸς τῶν πόλεων καὶ ἡ διάνοιξις εὐθειῶν ὁδῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν (ΘΟΥΚ. II 100. 2).

¹ Ἡ εἰσαγωγή τροχοῦ πρὸς κατασκευὴν ἀγγείων, ἢ ἀνέγερσις τοῦ πρώτου λατρευτικοῦ οἰκοδομήματος εἰς Δωδώνην, αἱ δραματικαὶ παραστάσεις, τὸ πρῶτον εἰσαγόμεναι ἐπὶ βασιλείᾳ Θαρύπα (κεφ. Δ'), τὰ πλούσια κτερίσματα, ὡς ὁ ἀργυροῦς δακτύλιος τοῦ τάφου τοῦ Κερασόβου (πίν. 3), ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα δείγματα τῆς εἰσαγωγῆς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θαρύπα τῶν «ἑλληνικῶν ἐθῶν» τοῦ Πλουτάρχου.

παράδοσιν, ὡς αὕτη διετηρήθη μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Πλουτάρχου περὶ τοῦ Θαρύπα.

Νομίζω ὅτι ὑποτιμᾶται ἡ σημασία τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου τοῦ βασιλέως Θαρύπα, ἐὰν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν πρώτων περιτειχισμένων μολοσσικῶν κέντρων δίδωμεν μόνον τὸν «ἐνεργὸν ἐξελληνισμόν» τῆς χώρας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων¹.

Ὁ συνοικισμὸς τῶν κωμῶν εἰς πόλεις προϋποθέτει τὴν ριζικὴν μεταβολὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν, τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν διάρθρωσιν τῆς χώρας. Αἱ πληροφορίες τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Παυσανίου εἶναι μὲν γενικαί, ἀλλὰ διαφωτίζονται ἐπαρκῶς διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι παράλληλοι ἐξελίξεις παρατηροῦνται κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἐπὶ βασιλείῳ Ἀρχελάου τοῦ Α' εἰς τὴν γείτονα Μακεδониαν, μετὰ τῆς ὁποίας τόσον στενῶς συνδέεται ἡ ἱστορία τῆς Ἡπείρου. Ὁ βασιλεὺς προέβη εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους διὰ τῆς προσθήκης πολυαριθμῶν τειχῶν εἰς τὰ ὀλίγα προϋπάρχοντα, διὰ τῆς κατασκευῆς εὐθειῶν ὁδῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἀσφαλείας τῆς χώρας καὶ τᾶλλα διεκόσμησε τὰ τε κατὰ πόλεμον ἵπποις καὶ ὄπλοις καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσοις ἢ ξύμπαντες οἱ βασιλεῖς ὅκτω οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι².

Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ ἀντιστοιχία εἰς τὰ μεταρρυθμιστικὰ ἔργα τῶν δύο συγχρόνων μεγάλων ἡγεμόνων, τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Θαρύπα· ὅτι δὲ καὶ ὁ Μολοσσὸς βασιλεὺς, ἐκτὸς τοῦ περιτειχισμοῦ, ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς κατασκευῆς ὀδικοῦ δικτύου, εἶναι εὐνόητον· διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ποῖον σκοπὸν θὰ ἐξεπλήρωνεν ἢ κατὰ μῆκος τῶν πρὸς τὴν Θεσπρωτίαν συνόρων κατασκευὴ φρουρίων, ἄνευ ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς κατασκευῆς ὀδικοῦ δικτύου;³ Ἄλλωστε μόνον διὰ μιᾶς τοιαύτης προετοιμασίας ἦτο δυνατόν ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θαρύπα, ἢ πιθανώτερον ἐπὶ τοῦ διαδόχου του Ἀλκέτα (385-370), ἐπέκτασις τῆς κυριαρχίας τῶν Μολοσσῶν ἐφ' ὅλοκλήρου σχεδὸν τῆς Ἡπείρου⁴.

Ἀλλὰ καὶ ἡ κοπὴ τοῦ πρώτου ἐγγωρίου νομίσματος, προϋποθέτουσα τὴν κατάργησιν τοῦ ἀναχρονιστικοῦ ἀνταλλακτικοῦ ἐμπορίου, δὲν δύναται

¹ E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 158 ἐξ., ἰδίᾳ 162.

² ΘΟΥΚ. II 100. 2. Σχετικῶς καὶ I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, *Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν Ε' π. Χ. αἰῶνα*, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Ἀθηνῶν, 1961-62, σ. 207-223, ἰδίᾳ 208-209, 212-213 καὶ Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ, Ὁ Ἀρχέλαος καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, σ. 58 ἐξ.

³ Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολ. Ἔρευνες, σ. 55-57 καὶ 58-63. E. LEPORE, *Ricerche*, σ. 122 καὶ 161-162.

⁴ LEPORE, ἔ.ἀ. σ. 135.

νά θεωρηθῆ συμπτωματική, διότι παρακολουθεῖται ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἐκπολιτιστικῶν ἐξελίξεων, αἱ ὁποῖαι αἰτιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς σταθμοῦ ἱστορικοῦ, ἐγκαινιάζοντος τὴν μετὰβασιν ἐκ τοῦ προῖστορικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν ἱστορικόν.

Ἐπισημάνθησαν ὅλων αὐτῶν τῶν σημαντικῶν ἐξελίξεων διετηρήθη εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἐκτενῶς. Ὡς ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ὅταν μάλιστα περὶ τοῦ ἀντιθέτου οὐδὲν ἔρεισμα ὑπάρχη.

Ἡ ἀρχαία παράδοσις φαίνεται ὅτι ὁμοφώνως διετήρησε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστοῦ, συνδέσασα, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὴν μεγάλην αὐτὴν προσωπικότητα μὲ μερικὰς μυθικὰς διηγήσεις¹ καὶ θεωρήσασα αὐτὸν ἱστορικὸν σταθμόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὑπελογίζοντο μυθολογικαὶ ἡλικίαι καὶ ἱστορικὰ γεγονότα, ὡς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Πausανίας (I 11. 1).

Ἄλλ' ἐὰν περὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ καὶ μεταρρυθμιστικοῦ ἐν γένει ἔργου τοῦ Θaρύπα αἱ ὀλίγαι ἀρχαῖαι μαρτυρίαι κατανοῶνται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων καὶ ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν μερικῶν βεβαίων συμπερασμάτων, ἡ ἀρχαία παράδοσις παρασιωπᾷ τελείως τὴν στρατιωτικὴν δραστηριότητα τούτου². Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Μολοσσοὶ ἐπέξετειναν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ τῶν περισσοτέρων φύλων τῆς Ἡπειροῦ κατὰ τὴν περίοδον 410-370/68 π.Χ., τὸ δὲ ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα (πίν. 1β), κατατεθὲν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης (370-368 π.Χ.), ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν περὶ τούτου. Τῆς περιόδου ταύτης τὸ τελευταῖον τρίτον καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς ἐξεχούσης φυσιογνωμίας τοῦ Ἀλκέτα, υἱοῦ τοῦ Θaρύπα, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ λόγος ἀμέσως κατωτέρω.

2. ΑΛΚΕΤΑΣ (385 - 370 π.Χ.).

Δὲν εἶναι γνωστὸς ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς διαδοχῆς τοῦ Θaρύπα ὑπὸ τοῦ Ἀλκέτα³. Ἡ πτώσις ὅμως τῶν Ἀθηναίων ἐπέφερε πάντως καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς πολιτικῆς θέσεως τῶν συμμάχων των Αἰακιδῶν⁴.

¹ C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 27. EYSEB. II 234 (ἐκδ. Schoene).

² Ἡ πρὸς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν νοτιαν Ἡπειρον ἐπέκτασις τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ βασιλέως Θaρύπα (BOTTIN, ἔ. ἀ. σ. 242. C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 35), ἀν καὶ πιθανή, δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐκ τῶν πηγῶν.

³ Περὶ τοῦ ἱκανωτάτου τούτου ἡγεμόνος C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 36-55. BOTTIN, ἔ. ἀ. σ. 244-251. SCHUBERT, ἔ. ἀ. σ. 90-98. K. BELOCH, Griech. Gesch. IV, σ. 143. G. CROSS, Epirus, σ. 30 ἐξ. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 14 ἐξ. E. LEPORE, Ricerche, 162-65.

⁴ G. CROSS, Epirus, σ. 30-31. C. KLOTZSCH, ἔ. ἀ. σ. 37.

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν περίοδον ἡ Σπάρτη φαίνεται ἐλέγχουσα τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἡπειρον¹. Ὁ διάδοχος τοῦ Θαρύπα Ἀλκέτας, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον, ἐξώσθη ὑπὸ τῆς φιλολακωνικῆς, ὡς φαίνεται, μερίδος, ἡ ὁποία ἤλεγχε τὴν κατάστασιν καὶ πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Στράτου. Ὁ Ἀλκέτας ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν Διονύσιον². Μὲ τὴν ὑποστήριξιν τούτου καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν μισθοφόρων Ἰλλυριῶν, τοὺς ὁποίους διέθεσεν ὁ Διονύσιος, ἀποβλέπων εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου, κατάρθωσεν ὁ Ἀλκέτας νὰ ἐπανακτήσῃ τὸν θρόνον περὶ τὸ 385 π.Χ.³ Ἡ Σπάρτη, εὐρεθεῖσα πρὸ τετελεσμένου γεγονότος καὶ μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν φίλον τῆς Διονύσιον, ἠρέσθη εἰς τὸ νὰ ἀξιῶσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐξ Ἡπείρου τῶν μισθοφόρων Ἰλλυριῶν⁴. Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του (370 π.Χ.) οὐδεμία πολιτικὴ μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὴν Μολοσσίαν.

Κατὰ τὴν ὁμαλὴν ταύτην περίοδον ὁ Ἀλκέτας, πιστὸς εἰς τὴν πολιτικὴν γραμμὴν τοῦ πατρὸς του, προσεχώρησεν εἰς τὴν Β' ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν (377 π.Χ.)⁵. Μετ' ὀλίγον, τὸ 373 π.Χ., διηυκόλυσε τὴν διὰ τῆς Μολοσσίας διέλευσιν καὶ τὴν διαπεραιώσιν εἰς Κέρκυραν ἐκ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἡπείρου, τὰς ὁποίας ἤλεγχεν, ἀγῆματος 600 Ἀθηναίων πελταστῶν ὑπὸ τὸν Στρησικλέα⁶.

Ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς ἐκ Δωδώνης, ψηφίσματος τῶν χρόνων τοῦ Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα, χρονολογουμένης εἰς τὰ ἔτη 370-368 π.Χ., προκύπτει ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, ἐπὶ Ἀλκέτα ἢ Θαρύπα, οἱ Μολοσσοὶ εἶχον ὑποτάξει ἢ εἶχον ὑπαγάγει ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν των τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἡπείρου, τὴν Κασσωπαίαν, μέρος ἢ ὅλον τῆς Θεσπρωτίας, τὴν Κεστρίνην, νοτίως τῆς Χαονίας, τὴν Τριφυλίαν, τμημα τῆς δυτικῆς Μα-

¹ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 13. C. KLOTZSCH, *ε. ἀ. G. CROSS, Epirus, σ. 31. E. LEPORE, Ricerche, σ. 163.*

² Τὸν χρόνον τῆς ἐξορίας τοῦ Ἀλκέτα συνδέει ὁ CROSS (*ε. ἀ. σ. 31*) μετὰ τὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν κατὰ τὰ ἔτη 389 καὶ 388 (*ΞΕΝ. Ἑλλ. IV 6. 2-7. 1*). E. LEPORE, *Ricerche, σ. 163.*

³ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 36. 5. Πρβλ. C. KLOTZSCH, *ε. ἀ. σ. 38* ἐξ. G. CROSS, *Epirus, σ. 31* καὶ 103. N. G. L. HAMMOND, *History of Greece to 322 B. C., Oxford 1959, σ. 479.* E. LEPORE, *Ricerche, σ. 163-164.* P. FRANKE, *Alt-Epirus, σ. 20-21.*

⁴ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 13.3

⁵ Syll. 147, στ. 109/110. M. TOD, *ε. ἀ. II, σ. 123.* ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 36.5. G. CROSS, *Epirus, σ. 34.* C. KLOTZSCH, *ε. ἀ. σ. 50.* P. FRANKE, *Alt-Epirus, σ. 20.*

⁶ ΞΕΝΟΦ. Ἑλλην. VI 2. 10. C. KLOTZSCH, *ε. ἀ. σ. 51.* M. NILSSON, *Studien, σ. 58.* BELOCH, *Griech. Gesch. III 2, σ. 179.* P. FRANKE, *Alt-Epirus, σ. 18-19.* M. TOD, *ε. ἀ. σ. 217.*

κεδονίας, περιλαμβάνον τούς Ἐθνεστάς καί τούς Ὀρέστας, ὡς καί τούς Τυμφαίους, τούς Αἰθίικας, τούς Τριπολισσίους (Περραιβοῦς) καί τούς Ἀρκτᾶνας ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ἑσθιαιώτιδος καί τῆς βορείου Ἀθαμανίας¹.

Ἡ ἀναμφισβήτητος αὐτῆ μαρτυρία εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀλκέτα, ὁ ἐν τῇ Ἡπειρῷ ὑπαρχος². Ἡ ἀκρίβεια τοῦ χαρακτηρισμοῦ, ὑπήκοος τοῦ Ἰάσονος, ἡμφεσβητήθη δικαίως³, διότι τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Ἀλκέτα μετὰ τοῦ υἱοῦ του Νεοπτολέμου προηγεῖται τοῦ Ἰάσονος εἰς τὸν κατάλογον τῆς ἀθηναϊκῆς ναυτικῆς συμμαχίας (377 π.Χ.). Ἐπειδὴ δὲ ἡ σειρά τῶν ὀνομάτων εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐγένετο συμφώνως πρὸς τὸν χρόνον τῆς προσχωρήσεως ἐκάστης πόλεως, ἔπεται ὅτι ὁ Ἀλκέτας ἐνήργησεν ἀνεξαρτήτως τοῦ Ἰάσονος, ὅπερ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἐὰν ἦτο «ὑπήκοος» τῶν Φερῶν⁴. Περὶ τούτου ὅμως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπει πλέον τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ ἔλεγχος τῶν Μολοσσῶν εἶχεν ἐπεκταθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῆς κυρίως Ἡπείρου, ἀλλὰ καί ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ἑσθιαιώτιδος. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐπομένως τοῦ ὑπηκόου πρέπει νὰ ἀναφέρηται εἰς παρωχημένην κατάστασιν, ἐκλιποῦσαν ἤδη. Τούναντίον ὁ τίτλος ὁ ἐν τῇ Ἡπειρῷ ὑπαρχος ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα, δεδομένου ὅτι οἱ Μολοσσοὶ ἤδη πρὸ τοῦ 370 π.Χ. ἤλεγχον τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἡπειρον⁵.

Ἀναμφιβόλως λοιπὸν κατὰ τὴν δεκαετίαν 380-370 π.Χ. ὁ Ἀλκέτας ἦτο κύριος τῶν Ἡπειρωτικῶν ἀκτῶν, διὰ νὰ δυνηθῆ ἐκεῖθεν νὰ διαπεραιωθῆ τὸ ἐκ Θεσσαλίας καί μέσῳ τῆς Μολοσσίας προερχόμενον ἀθηναϊκὸν ἄγημα ὑπὸ τὸν Στησικλέα (373 π.Χ.). Ἐπειδὴ ὅμως ἡ διαβίβασις τοῦ ἀγῆματος ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἦτο δυσχερής, διότι οἱ Λευκάδιοι καί οἱ Ἀμβρακιῶται, σύμμαχοι τῆς Σπάρτης, ἐπετήρουν τὴν ἐξοδον, εἰς δὲ τὸ στενὸν τῆς Κερκύρας εὐρίσκετο ὁ ναύαρχος Σπαρτιάτης Μνάσιππος⁶, ἡ διαβίβασις τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος διὰ μέσου τῆς Μολοσσίας ἐγένετο ἔκ τινος βορειοτέρου λιμένος. Ἐξ ἄλλου ἡ Θεσπρωτία μὲ τὰς βραχώδεις ἀκτὰς δὲν προσφέρεται εὐκόλως διὰ τοιαύτας ἐπιχειρήσεις, περιλαμβάνουσα τέσσαρας

¹ AE 1957, σ. 88 ἐξ.

² ΞΕΝ. Ἑλλην. VI 1. 7.

³ Ἀντιθέτως J. B. BURY, ἐ.ἀ. σ. 591. N. C. L. HAMMOND, A History of Greece, σ. 495. Ἀνωτ. σ. 30.

⁴ Syll³. 147, στ. 109/110. M. TOD, ἐ.ἀ. σ. 123, στ. 25-7 καὶ 29. Πρβλ. BOTTIN, ἐ.ἀ. σ. 248 ἐξ. C. KLOTZSCH, ἐ.ἀ. σ. 46 καὶ 49. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 14 ἐξ., 18 ἐξ.

⁵ M. NILSSON, Studien, σ. 58. C. KLOTZSCH, ἐ.ἀ. σ. 45-46. G. CROSS, Epirus, σ. 32-33. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1957, σ. 88 ἐξ. ἰδία σ. 108-109, πρβλ. C. KLOTZSCH, ἐ.ἀ. σ. 51.

⁶ ΞΕΝ. Ἑλλην. VI 2. 3-11. ΔΙΟΔ. XV 47.1.

ὄρμους οὐχὶ σημαντικούς, τὸν παρὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἀχέροντος ὄρμον τοῦ Γλυκέος, τὸν ἀσφαλέστερον ὄρμον τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, τῆς Πάργας καὶ τῆς Πλαταριάς, ἀπέχοντας πολὺ ἀπὸ τῆς Κερκύρας, ἐνδεχομένως δὲ ὑποκειμένους εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ Ἀλκέτα¹. Ἀντιθέτως αἱ ἀκταὶ τῆς Κεστρίνης μὲ τὸν πλούσιον διαμελισμόν, περιλαμβάνουν σειρὰν βαθέων ὄρμων καὶ λιμένων, σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων εἶναι ὁ κόλπος τῶν Ἀγ. Σαράντα καὶ οἱ ὄρμοι τοῦ Βουθρωτοῦ (εἰκ. 1), τῆς Φτελιᾶς, τῆς Σαγιαῆδος, τοῦ Βάλτου καὶ τῆς Ἡγουμενίτσης, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Θυάμιδος, τοῦ νοτίου ὀρίου τῆς Κεστρίνης (Θουκ. I 46. 4), τὸ δὲ βάθος τῶν ὑδάτων των, κατὰ κανόνα πλεόν τῶν 3-4 μέτρων, ἐπιτρέπει τὴν προσόρμισιν πολλῶν πλοίων².

Ὁ ὄρμος τῆς Φτελιᾶς εἶναι τὸ πλησιέστερον σημεῖον ἀπὸ τῆς πόλεως Κερκύρας, ἀπέχον μόλις δέκα χιλιόμετρα, ὁ τοῦ Βουθρωτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς μόλις πέντε, οἱ δὲ εὐρύχωροι ὄρμοι τῆς Σαγιαῆδος καὶ τῆς Ἡγουμενίτσης, οἱ πλεόν προσιτοὶ ἐκ τῆς Μολοσσίας, ἀπέχουν ὁ μὲν πρῶτος 22 χιλιόμετρα, ὁ δὲ δεύτερος 32 χιλιόμετρα.

Ὅθεν πρὸ τοῦ γεγονότος τῆς διαβιβάσεως τοῦ ἀγῆματος καὶ ἴσως πρὸ τῆς κατὰ τὸ 375 π.Χ. προσχωρήσεως τῶν Μολοσσῶν καὶ τῶν Χαόνων εἰς τὴν Β' ναυτικὴν συμμαχίαν, ἡ Κεστρίνη εἶχε περιέλθει ὑπὸ τοὺς Μολοσσοὺς. Ἡ ὀριστικὴ προσάρτησις τῶν Ὀμφάλων-Κεστρίνων εἰς τὴν Μολοσσίαν, ἡ φυσικὴ σύνδεσις τῆς Μολοσσίας μετὰ τῆς Κεστρίνης, ἡ ὑπαρξίς λιμένων, ἡ μικρὰ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Κερκύρας καθίστων αὐτὴν βᾶσιν ἀσφαλῆ διὰ μίαν τοιαύτην ἐπιχείρησιν, ὡς ἡ μεταβίβασις εἰς Κέρκυραν τῶν Ἀθηναίων πελταστῶν, καθ' ὃν χρόνον ὁ σπαρτιατικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μνάσιππον ἐπετήρει τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας.

Ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Ἀθηνῶν (404 π.Χ.) καὶ μέχρι τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀλκέτα (385 π.Χ.) δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐνάρξεως τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῶν Μολοσσῶν, διότι τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἠπειρον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤλεγχε πλεόν ἡ Σπάρτη, ἔπεται ὅτι εἴτε κατὰ τὴν περίοδον 410-404, ἐπὶ βασιλείᾳ Θαρρύπα, εἴτε μᾶλλον κατὰ τὰ ἔτη 385-375³, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλκέτα,

¹ H. TREIDLER, *Epirus* 110-112. N. L. HAMMOND, *JHS* 65, 1947, σ. 26.

² Σχετικὴ βιβλιογραφία ἀνωτ. σ. 40, ὑποσ. 3.

³ P. LÉVÉQUE, *Pyrgos*, σ. 212, 243, καὶ *REG* 70, 1957, σ. 477-98 καὶ ὑποσ. 64. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *AE* 1957, σ. 109 καὶ ὑποσ. 1. Κρίσιμον χαρακτηρίζει ὁ B. LÉPORE, *Ricerche*, σ. 164-165, τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλκέτα, ὅτε σημειώνεται ἡ ἐναρξίς τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἐνότητος τῶν Ἠπειρωτικῶν φύλων: διὰ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιγαμίας μὲ τὰ φύλα τῶν Χαόνων καὶ διὰ τῶν νέων θεσμῶν μὲ τοὺς Ἐλενίδας τῆς Κεστρίνης ἐπετεύχθη ὁ ἔλεγχος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν.

εἶχον ἐπιβάλει τὴν κυριαρχίαν των οἱ Μολοσσοὶ ἐπὶ τῆς Ἠπείρου, ἐπομένως καὶ ἐπὶ τῆς Κεστρίνης, καὶ εἶχον συμπήξει τὸ πρῶτον Κοῖνόν.

Ἡ ἀναδιοργάνωσις τῆς χώρας μὲ τὴν ὑποκίνησιν τῆς συμμάχου πόλεως τῶν Ἀθηνῶν διὰ σειρᾶς μεταρρυθμιστικῶν μέτρων τοῦ Θαρύπα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας του (423-410 π.Χ.) εἶχε καρποφορήσει, ὥστε βραδύτερον νὰ ἐγκαινιασθῇ ἐνδεχομένως ἡ πραγματοποιήσις τῶν πολιτικῶν σχεδίων τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ἐλέγχου τῆς Ἠπείρου διὰ τῶν Μολοσσῶν καὶ διὰ μέσου αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὴν Μακεδονίαν ¹. Ἄλλ', ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, οὔτε ἡ ἀρχαία παράδοσις προσφέρει ἔρεισμα οὔτε τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα δύνανται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ στηρίζουν τὴν ἄποψιν περὶ τῆς στρατιωτικῆς ὑπερσχύσεως τῶν Μολοσσῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θαρύπα. Γεγονὸς ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς Ἠπείρου, ἐὰν δὲν εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Μολοσσῶν περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἶχεν ὑπαχθῆ πάντως εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸ ἀ' τέταρτον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐπέκτασις τῶν μολοσσικῶν μύθων καὶ τῶν τραϊκῶν τοπωνυμίων εἰς τὴν Κεστρίνην ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἀποτελεῖ ἀντικατόπτρισιν τῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων κατὰ τοὺς χρόνους 410-404 ἢ 385-375 ².

Ἄπασαι αἱ μεταβολαὶ αὗται ὡς πρὸς τοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῆς Μολοσσίας καὶ τῆς Κεστρίνης ἔχουν κοινὴν τὴν ρίζαν ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, ἀλλ' ἡ ἀφορμὴ τῆς νέας ἐξελίξεως τῶν παραδόσεων τούτων εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Μολοσσῶν ὑπὸ τοῦ Θαρύπα, κατὰ παρακίνησιν τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς. Πόσον δὲ αἱ Ἀθηναῖοι ἐπηρεάσαν τὸν μῦθον, τὴν σύγχρονον ζωὴν καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν Μολοσσῶν θὰ τὸ ἴδωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὴν Μολοσσίαν, διότι ὁ μέγας τραγικὸς διέθεσε συνειδητῶς τὴν τέχνην του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του, πρὸς ἐπιδιώξιν συγκεκριμένων πολιτικῶν σκοπῶν, ἀσυνειδήτως ὅμως συνέβαλεν εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ μυθικοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Μολοσσῶν.

¹ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ λεκανοπεδίου τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὸ ὁποῖον διασταυροῦνται αἱ ὁδοὶ πρὸς Θεσσαλίαν, Μακεδονίαν, Ἰλλυρίαν, Κέρκυραν, Ἀμβρακίαν, Ἀμβρακικὸν κόλπον, βλ. N. HAMMOND, BSA 32, 1931/32 σ. 139, ἐξ., ἰδίᾳ R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 62, ἐξ., ὁ ὁποῖος τονίζει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν δυτικὴν ὁδὸν Ἀκαρνανίας-Ἠπείρου, καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 158.

² Ἄνωτ. σ. 50-51.

Δ'. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΚΑΙ ΗΠΕΙΡΟΣ

1. Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ «ΑΝΔΡΟΜΑΧΗΣ» ΕΝ ΜΟΛΟΣΣΙΑ.

Κατὰ τὸ δρᾶμα, τὸ ὁποῖον ἐκτυλίσσεται εἰς τὸ Θετίδειον τῆς Φθίας¹, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ δοριάλωτος σύζυγος τοῦ Νεοπτολέμου, ἀπειλεῖται νὰ φονευθῆ μετὰ τοῦ μικροῦ τέκνου τῆς, τοῦ Μολοσσοῦ², ὑπὸ τῆς ζηλοτύπου Σπαρτιάτιδος Ἑρμιόνης, νομίμου, ἀλλ' ἀγόνου συζύγου τοῦ Νεοπτολέμου. Οὗτος ἀπουσιάζει ἐκ Φθίας, μεταβάς εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Δελφικοῦ Ἀπόλλωνος, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν θεὸν διὰ προγενεστέραν ὕβριν³. Εἰς τὴν ἐγκληματικὴν συνωμοσίαν συνεργεῖ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἑρμιόνης Μενέλαος, ἐπὶ τούτῳ ἐλθὼν ἐκ Σπάρτης. Τοῦτο ἀντιληφθεῖσα ἡ αἰχμάλωτος τὸν μὲν Μολοσσὸν ἀπέκρυψεν, αὐτὴ δὲ κατέφυγεν ἰκέτις εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Θέτιδος εἰς τὸ Θετίδειον. Ὁ Μενέλαος ὅμως, ἀνακαλύψας τὸ κρησφύγετον τοῦ Μολοσσοῦ, ἐκβιάζει τὴν Ἀνδρομάχην νὰ ἀπομακρυνθῆ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ φόνου τοῦ τέκνου τῆς, ὑπόσχεται δὲ νὰ φεισθῆ τῆς ζωῆς του, ἐὰν αὐτὴ ἐπιείθετο εἰς τοὺς λόγους του. Ἡ Ἀνδρομάχη ὑπακούει, ἀλλ', ἐνῶ ὁ Μενέλαος, ἀναιρέσας ἰταμῶς τὴν ὑπόσχεσίν του, ἐτοιμάζεται νὰ φονεύσῃ ἀμφοτέρους, ἐπεμβαίνει ὁ γέρον Πηλεὺς καὶ σώζει

¹ Τὸ ἱερὸν τῆς Θέτιδος τοποθετεῖται ΒΑ. τῶν Φαρσάλων, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐνιπέως, ἔνθα καὶ ὁ ἀρχαῖος συνοικισμὸς τῆς Φθίας, Θετίδειον, ταυτιζόμενον εἴτε μὲ τὰ ἀρχαῖα λείψανα ναοῦ παρὰ τὸ Κάστρον, 2 χιλιόμετρα νοτίως τοῦ Ἀλχανί, εἴτε μὲ τὰ εἰρηπια μεταξὺ τοῦ χωρίου Μπεκῆδες καὶ Ὀρμάν Μαγούλα, FR. STAHLIN, Das Hellenische Thessalien, σ. 141-142. Ν.Δ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Θεσσαλικά Β', 1959, σ. 11.

² Τὸ ὄνομα τοῦ Μολοσσοῦ δὲν ἀναφέρεται, ὡς εἴπομεν, εἰς τὸ δρᾶμα. Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 19, ὑποσ. 3.

³ Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν ἐδεικνύετο ὁ βωμὸς, ἔνθα ὁ ἥρωας ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος (ΠΑΥΣ. Χ 24.4) κατ' ἐπιταγὴν τοῦ θεοῦ ἢ τῆς Πυθίας (I 13.9), εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διαρπάξῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἱεροῦ (ΠΑΥΣ. Χ 7.1) εἴτε (ΣΤΡΑΒ. ΙΧ 3.9), διότι ἐζήτησε παρὰ τοῦ θεοῦ ἱκανοποίησιν διὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του, πράγματι ὅμως διὰ νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ (πρβλ. καὶ σ. 75, ὑποσ. 1). Περὶ τῶν διαφόρων ἐκδοχῶν περὶ τοῦ φόνου J. FONTENROSE, The Cult and Myth of Pyrgos at Delphi, 1960, σ. 212-213. J. DEFRADES, Les thèmes de la propagande Delphique, 1954, σ. 148-149. Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν παραστάσεων τοῦ φόνου εἰς τὸν κρατῆρα τοῦ Ruvo, τὴν οἰνοχόην ἐκ Καμπανίας, τοιχογραφίαν τῆς Πομπηίας καὶ ἐτρουσκικὰ κάτοπτρα, G. ROUX, Antike Kunst, 1964, σ. 36-37 καὶ ὑποσ. 33, ὅστις εἰς τὴν ἀνάγλυφον παράστασιν ἐπὶ χρυσοῦ ἀγγελίου τῆς Panagurische τῆς Βουλγαρίας ἀναγνωρίζει τὴν σκηνὴν τοῦ φόνου τοῦ ἥρωος εἰς Δελφούς. Περὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς Panagurische ἐσχάτως καὶ N.M. KONTOLEON, Balkan Studies 3,1, 1962, σ. 185 ἐξ. ἰδίᾳ 196-198.

τὰ θύματα ἐκ βεβαίου θανάτου. Ὁ Μενέλαος προσβεβλημένος ἀναχωρεῖ διὰ τὴν Σπάρτην, ἡ δὲ Ἑρμιόνη ἐγκαταλείπει τὴν συζυγικὴν ἐστίαν τῇ προτροπῇ τοῦ ἀπροσδοκῆτως ἐλθόντος ἐκ Δελφῶν Ὁρέστου, τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ, φοβουμένη τὴν ὄργην τοῦ Νεοπτολέμου.

Μετ' ὀλίγον προσκομίζεται ὁ Νεοπτόλεμος νεκρός, δολοφονηθείς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς Δελφούς διὰ τῶν μηχανορραφῶν τοῦ Ὁρέστου¹. Ἀλλ', ἐνῶ ὁ Πηλεὺς ἀπηλπισμένος θρηγεῖ τὸν νεκρὸν Νεοπτόλεμον, ἐπιφαίνεται ἡ Νηρηΐς Θέτις, ἡ ὁποία παραγγέλλει τὴν ταφὴν τοῦ Νεοπτολέμου εἰς Δελφούς, τὸν γάμον τῆς Ἀνδρομάχης μετὰ τοῦ Ἑλένου καὶ τὴν ἀναχώρησιν των εἰς τὴν Μολοσσίαν, προλέγουσα ὅτι ὁ Μολοσσὸς θὰ βασιλεύσῃ ἐκεῖ καταλείπων εὐτυχῆ καὶ ἔνδοξον διαδοχὴν τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μολοσσῶν.

Ἰκανὰς συζητήσεις προεκάλεσε μέχρι σήμερον τὸ ζήτημα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» τοῦ Εὐριπίδου. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόλογοι εἶχον παρατηρήσει ὅτι τὸ δράμα πρέπει νὰ ἐδιδάχθῃ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου². Μερικὰ ἀσθενῆ σημεῖα τοῦ δράματος, ἰδίᾳ εἰς τὸ δεύτερον μέρος (στ. 1047 ἐξ.), ἐνθα, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς Ἀνδρομάχης, ἡ τραγωδία φαίνεται νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἐνότητά της³, ἡ βιαιότης μὲ τὴν ὁποίαν ὁ τραγικὸς καταφέρεται κατὰ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἐντιμότητος τῆς Σπάρτης, οὐχὶ εὐχερῶς ἀνεκτὴ ἐν Ἀθήναις, ἡ περιεργὸς καὶ ὅλως ἀπροσδόκητος λύσις τοῦ δράματος ἐπιβεβαιοῦν τὴν πληροφориαν τοῦ Σχολίου 445, ὅτι ἡ «Ἀνδρομάχη» ἐδιδάχθη ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν.

¹ Ὅτι ὁ Ὁρέστης δὲν ὑπῆρξεν αὐτουργὸς ἢ συνεργὸς τοῦ φόνου, ἀλλ' ἠθικὸς αὐτουργός, ὑποκινήσας καὶ προετοιμάσας τὴν δολοπλοκίαν, A. LESKY, Österr. Akad. Wiss., Philos. - Histor. Klasse 84, 1947, Nr. 10, σ. 99-115. V. WILAMOWITZ, Hermes 60, 1925, σ. 284 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 289 ἐξ. SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. σ. 404, ὑποσ. 1. M. POHLENZ, Die Griechische Tragödie II², 1954, σ. 20.

² ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἀνδρ. 445: ὃ πᾶσιν ἀνθρώποισιν: ταῦτα ἐπὶ τῶν Ἀνδρομάχης προσήματι φησιν Εὐριπίδης λυδορούμενος τοῖς Σπαρτιάταις διὰ τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον. Καὶ γὰρ δὴ καὶ παρεσπονδήκεσαν πρὸς Ἀθηναίους, καθάπερ οἱ περὶ τὸν Φιλόχορον ἀναγράφουσιν (Fr. 169a). εἰλικρινῶς δὲ τοὺς τοῦ δράματος χρόνους οὐκ ἔστι λαβεῖν οὐ δεδίδαται γὰρ Ἀθήνησιν. Ὁ δὲ Καλλιμάχος ἐπιγραφεῖν φησι τῇ τραγωδίᾳ Δ η μ ο κ ρ ἄ τ η ν.... Φαίνεται δὲ γεγραμμένον τὸ δράμα ἐν ἀρχαῖς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω σχολίων παρὰ BERGK, Die Abfassungszeit der Andromache des Euripides, Hermes 18, 1883, σ. 489 ἐξ. M. POHLENZ, Die Griechische Tragödie II², σ. 121. Τὸ χωρίον, φαίνεται δὲ γεγραμμένον τὰ δράμα ἐν ἀρχαῖς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀνήκει εἰς ἕτερον σχολιαστὴν, προστεθὲν μετὰ τὰς πληροφориὰς τοῦ Φιλοχόρου καὶ τοῦ Καλλιμάχου.

³ W. SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. VII 1. 3, σ. 404 ἐξ. A. LESKY, Die Griechische Tragödie, 1938, σ. 169 ἐξ. E. DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 200-201. R. CAMERER, Gnomon 28, 1956, σ. 112.

Ἡ μαρτυρία αὕτη ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν χρονολόγησιν τῆς διδασκαλίας τοῦ δράματος κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (429 π.Χ.)¹, ὅτε εἰδικοὶ πολιτικοὶ λόγοι, ὡς ἡ προσπάθεια τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ τῶν βορειοδυτικῶν ἀκτῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ καταστήσουν ἀνέφικτον τὴν συνεργασίαν τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς Σπάρτης-Κορίνθου, ὠδήγησαν τελικῶς τοὺς Μολοσσοὺς εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν (σχετικῶς ἄνωτ. σ. 50 ἐξ., 62 ἐξ.).

Κατ' ἄλλους ὅμως ἡ ὀξεῖα ἐπίθεσις τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ δράμα δύναται νὰ ἀνταποκρίνηται καὶ εἰς ἄλλας φάσεις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εἴτε κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου εἴτε καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Νικισίου εἰρήνης. Τοιοῦτοτρόπως ἐπροτάθησαν διάφοροι χρονολογίαι ἀπὸ τοῦ 429 μέχρι τοῦ 411².

Ἀκριβέστερον ὥρισε τὸν χρόνον διδασκαλίας παλαιότερον ὁ BERGK³, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησε τελευταίως ὁ POHLENZ⁴, δεχθεὶς ὁ μὲν τὸ ἔτος 422, ὁ

¹ W. SCHMID εἰς CHRIST, *Gesch. der Griech. Litt.*, 1908, I⁵, σ. 343. W. SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. σ. 404-405 (περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου). C. FIRNHABER, *Philologus* 3, 1848, σ. 408 ἐξ. (431-430 π.Χ.). V. WILAMOWITZ, *Analecta Euripidea*, 1875, II, σ. 4 καὶ *Hermes* 60, 1925, σ. 284 ἐξ. *ιδία*. 295 (ἀρχαί Ἀρχιδαμείου πολέμου).

² Σύνοψις τῶν διαφόρων τούτων γνωμῶν παρὰ E. DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 178-182. Πρβλ. καὶ τοὺς εἰδικῶς ἀσχοληθέντας μετὰ τὴν Ἡπειρον, C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 221. D. ROBERTSON, *Class. Rev.* ἔ.ἀ. σ. 58-60. BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 192 ἐξ. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 65. G. CROSS, *Epirus*, σ. 42 καὶ 101.

³ Τὸ δράμα ἐγράφη διὰ νὰ παιχθῇ κατὰ τὰ Διονύσια τοῦ 422, ἔ.ἀ. σ. 487-510, *ιδία* 498.

⁴ *E. ἀ. I²*, σ. 289-290, II, σ. 121 ἐξ., κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ παρασπόνδησις αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν παραβίασιν τῆς τριανκταετοῦς εἰρήνης (431 π.Χ.), ἀλλὰ τῆς ἐνιαυσίου ἐκεχειρίας (423 π.Χ.). Ὁμοίως W. SCHADEWALDT, *Monolog und Selbstgespräch*, 1926, σ. 178, ὑποσ. 1. Ἡ θέσις τοῦ POHLENZ περιέχει ἐν πυρῇν ὅ,τι ἀνέπτυξεν εὐρύτερον ὁ DELEBEQUE. Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ 429 οἱ Μολοσσοὶ ὑπῆρξαν ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων καὶ σύμμαχοι τῆς Σπάρτης (ΘΟΥΚ. II 80, ἄνωτ. σ. 50-51), τὸ δὲ δράμα ἐξαιρεῖ τὴν μολοσσικὴν δυναστείαν, ἀποκλείει ὅπωςδῆποτε τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Μετὰ δύο ἢ τρία ἔτη (ἄνωτ. σ. 50 ἐξ.) οἱ Μολοσσοὶ κατέστησαν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, ὁ δὲ νεαρὸς τότε Θαρύπας διέτριψεν ἐπὶ μερικὰ ἔτη εἰς Ἀθήνας, πολιτογραφηθεὶς μάλιστα καὶ Ἀθηναῖος πολίτης. Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι οἱ Σπαρτιᾶται ἀδίκως ἠτύχουν (Ἄνδρ. 449), δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφερθῆται εὐθὺς μετὰ τὴν συμφορὰν των εἰς τὴν Σφακτηρίαν. Τὸ μῖσος κατὰ τῆς Σπάρτης ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως ἐντονον κατὰ Μάρτιον τοῦ ἔτους 423, ὅτε ὁ Βρασίδης παρεβίαζε τὴν ἰσχύουσαν ἐκεχειρίαν καὶ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Σκιώνης καὶ τῆς Μένδης εἰς τὴν Χαλκιδικὴν μετέστρεφεν ἄρδην τὴν πολιτικὴν κατάστασιν ὑπὲρ τῆς Σπάρτης. Εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα ἀναφέρεται ἐπίσης ἡ φράσις τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ (IV 117. 2), ὡς ἔτι Βρασίδης ἠτύχει. Ταύτην τὴν παραβίασιν ἐπομένως ὑπονοεῖ τὸ σχόλιον Ἄνδρ. 445: καὶ γὰρ δὴ καὶ παρεσπονθήκεσαν (οἱ Σπαρτιᾶται) πρὸς Ἀθηναίους. Τέλος ἡ σύγκρισις τῶν χορικῶν τῆς «Ἀνδρομάχης» καὶ τῆς «Ἐκάβης», διδαχθεῖσης τὸ 423, δεικνύει ὅτι ἐκεῖνα προέρχονται ἐκ τῶν τελευταίων τούτων.

δὲ τὸ 423. Τὴν ἔποψιν ταύτην ὑπεστήριξεν ἀναλυτικώτερον ἐσχάτως ὁ E. DELEBEQUE, δεχθεὶς ὅτι τὴν τραγωδίαν συνέγραψεν ὁ τραγικὸς διὰ τὰ Λήνια ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων τοῦ ἔτους 423, ἐδίδαξεν ὅμως κατὰ τὰ Μεγάλα Διονύσια εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους¹. Ἡ γνώμη αὕτη ἔτυχε γενικωτέρας ἐπιδοκιμασίας, ὥστε πλέον νὰ μὴ τίθεται ζήτημα περὶ τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας². Πράγματι ἡ συσχέτισις τῶν ὑπαινιγμῶν τῆς τραγωδίας, τὴν ὁποίαν πειστικῶς ἐπιχειρεῖ οὗτος μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 423, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης³, ἐντεῦθεν δὲ δικαιολογεῖται καὶ ἡ δριμύτης τῶν λόγων τοῦ τραγικοῦ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς συνάψεως τῆς ἐνιαυσίου ἐκχειρίας μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηναίων (Θουκ. IV 117 ἐξ.), τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ Βρασίδης παρεβίαζε προκλητικῶς διὰ τῶν πραξικοπηματικῶν ἐπιχειρήσεων του εἰς τὴν Χαλκιδικήν, διὰ τῆς καταλήψεως δηλαδὴ τῆς Σκιώνης καὶ τῆς Μένδης (Θουκ. IV 123), ἀθηναϊκῶν ἀποικιῶν, τὴν ἐπαύριον τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης (423)⁴. Τὴν παλαιότεραν γνώμην τοῦ BUSOLT⁵, ὅτι ἡ βιαία ἐπίθεσις κατὰ τῆς Σπάρτης παρέχει τὴν εἰκόνα τῆς ἐν Ἀθήναις κρατούσης καταστάσεως κατὰ τὸ ἔτος 423, στηρίζει περαιτέρω ὁ DELEBEQUE μὲ τὴν συσχέτισιν τῶν ἀλλεπαλλήλων ὑπαινιγμῶν τοῦ δράματος καὶ τῆς κρατούσης καταστάσεως, δεχόμενος τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ ἔτους τούτου, ὡς terminus post quem διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς τραγωδίας (αὐτ. σ. 201-2). Ἀφ' ἐτέρου ὁ terminus ante quem ἐξασφαλίζεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ («Ἀνδρομάχη») θὰ ἀπέβαλλεν ὄλην τὴν ἐπικαιρότητα τῆς μετὰ τὴν σύναψιν τῆς Νικιείου εἰρήνης (421-417 π.Χ.).

Ἡ ἐχθρότης αὕτη, ἐντελῶς πρωτοφανὴς διὰ τὴν δραματικὴν ποίησιν, οὐδέποτε ἐξεδηλώθη πρὸ τοῦ 423 τόσον ὀξεῖα καὶ ἀπροκάλυπτος οὔτε ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ἀρχαιότερα δράματα τοῦ τραγικοῦ, τὴν («Ἐκάβην») καὶ τοὺς («Ἡρακλεί-

¹ Ἐ. ἀ. σ. 178-202, ἰδίᾳ δὲ σ. 201-202.

² R. CAMERER, ἔ.ἀ. σ. 110 ἐξ. ἰδίᾳ σ. 115. A. GARZYA, Giornale It. di Filol. V, 1952, σ. 346-66.

³ DELEBEQUE, ἔ. ἀ. σ. 182 ἐξ.

⁴ Παρομοίως περίπου ἀπόψεις διατυπώνει ἡ DELCOURT, Bibl. des Facultés de Philos. et des Lettres de l' Université de Liège 44, 1930, σ. 426, ὑποστηρίζουσα ὅτι ἡ «Ἀνδρομάχη» ἐγράφη κατὰ τὸ ἔτος 424, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνιαυσίας ἐκχειρίας, ὅτε ὁ Βρασίδης ἐπληττε καιρῶς ζωτικὰ συμφέροντα τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Τὸ σχέδιον τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρξε, λέγει, ἀφ' ἐνός μὲν νὰ καταδείξῃ εἰς τὰ φῦλα τοῦ Βορρᾶ ὅτι ὁ Βρασίδης δὲν ἦτο γενναῖος στρατηγός-βασιλεὺς, ἀφ' ἐτέρου δὲ νὰ τονίσῃ τὴν βαναυσότητα καὶ τὴν παρανομίαν τῆς Σπάρτης, τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται τὸ σχόλιον 445.

⁵ Griech. Gesch. III, 1904, σ. 1171, ὑποσ. 3.

δας», διδαχθέντα τὸ 423¹. Προσέτι τὰ χορικά τῆς τραγωδίας προϋποθέτουν τὰ χορικά τῆς «Ἐκάβης»².

Ἄλλὰ τὸ πρόβλημα περὶ τοῦ τόπου τῆς διδασκαλίας δὲν εὔρεν εἰσέτι ὀριστικὴν λύσιν. Πρῶτος ὁ SCHMID εἶχε δεχθῆ ὅτι τὸ δράμα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Ἥπειρον, διότι εἰς τοῦτο τονίζεται ἡ αἴγλη τοῦ δυναστικοῦ οἴκου τῶν Μολοσσῶν³. Αἱ πολιτικαὶ ὁμῶς συνθῆκαι εἰς τὴν Ἥπειρον δὲν ἐπέτρεπον κατ' αὐτὸν τὴν παράστασιν τοῦ ἔργου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Θαρύπας πρέπει νὰ εὐρίσκετο εἰς Ἀθήνας, ὅταν ἐγράφη τὸ ἔργον, τὸ δὲ δράμα ἀποτελεῖ ἐν μέρει προπαγάνδαν φιλοαθηναϊκὴν. Τὴν ἔποψιν ταύτην δὲν ἀποκρούει ὁ KLOTZSCH⁴, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐσημειώσαμεν, διαφωνεῖ μόνον ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας. Προσέτι καὶ ὁ CROSS θεωρεῖ τὸ δράμα πολιτικὴν φιλοφρόνησιν ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Μολοσσὸν βασιλέα⁵.

Τὰς ἀπόψεις ταύτας ὑπεστήριξε διὰ νέων ἐπιχειρημάτων ὁ D. ROBERTSON εἰς περιεκτικὸν ἄρθρον του⁶. Ἡ ἐξύμνησις καὶ ἡ δραστηκωτάτη προπαγάνδα ὑπὲρ τοῦ μολοσσικοῦ οἴκου, ὡς καὶ ἡ ἐχθρική στάσις ἐναντι τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑρμιόνης, τῶν κυρίων ἐκπροσώπων τῆς Σπάρτης, καὶ τοῦ Ὁρέστου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπονοοῦνται οἱ Ὁρέσται Μολοσσοί, ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀπόσπασιν τῶν Μολοσσῶν ἀπὸ τῆς Σπάρτης καὶ εἰς τὴν πανηγυρικὴν ἀναγνώρισιν τῆς νομιμότητος τοῦ μολοσσικοῦ οἴκου⁷. Προσέτι τὸ ἐπίθετον Ἥπειρωτῆς, δις ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Ἀνδρομάχην καὶ οὐδέποτε ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου χρησιμοποιοῦμενον, ἀποτελεῖ ὑπαινιγμὸν περὶ τῶν δεσμῶν τῆς ἡρωίδος μετὰ τῆς Ἥπειρου⁸.

Ἡ διαπραγματεύσις τοῦ μύθου ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ, ἀποτελοῦσα τὸν καλύ-

¹ Εἰς τὴν «Ἐκάβην» περιέχεται σπερματικῶς τὸ μῖσος, τὸ ἐκδηλούμενον εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 178 καὶ 181-182, πρβλ. ἐπίσης σ. 12-13, καὶ 420. POHLENZ, ἔ.ἀ. I², σ. 290, II, σ. 112. DELCOURT, ἔ.ἀ. σ. 125.

² POHLENZ, ἔ.ἀ. σ. 99, II¹, σ. 85-86.

³ G. Gr. Litt., I², 1908, σ. 343. W. SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. σ. 405. ROBERTSON, ἔ.ἀ. σ. 59-60. G. CROSS, Epirus, σ. 4 καὶ 12-13. R. BEAUMONT, ἔ.ἀ. σ. 65.

⁴ Ἐ. ἀ. σ. 221, ὁμοίως BOTTIN, ἔ.ἀ. σ. 185 ἐξ.

⁵ Ἐ. ἀ. σ. 12-13.

⁶ Ἐ.ἀ. σ. 58-60.

⁷ Κατωτ. σ. 92 ἐξ.

⁸ Ἐ. ἀ. σ. 60, ὑποσ. 13. Ὁ G. CROSS, Epirus, σ. 4, διαβλέπει εἰς τὴν λέξιν διπλὴν ἔννοιαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ κατοίκου τῆς Ἀσίας καὶ τῆς βαλκανικῆς Ἥπειρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς φαρμακευτρίας, διότι οἱ Ἥπειρωταὶ ἐθεωροῦντο ἔμπειροι περὶ τὰ τοιαῦτα (AIIAN. Περὶ ζῳῶν, IE 11). Ἀμφισβητεῖ τὴν σχέσιν τοῦ ἔθνικοῦ πρὸς τὴν Ἥπειρον ὁ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 8-9. Πρβλ. καὶ R. CAMERER, ἔ.ἀ. σ. 112. Ἴδὲ ὁμῶς καὶ κατωτ. σ. 88.

τερον ὕμνον τῆς ἡρωικῆς καταγωγῆς τῆς δυναστείας τῶν Μολοσσῶν, εἶναι πράγματι τὸ σοβαρώτερον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, μὴ δυνάμενον νὰ παραμερισθῆ εὐχερῶς. Οὕτως ἡ DELCOURT δὲν θὰ εἶχεν ἀντίρρησην ἐπ' αὐτοῦ, ἐὰν δὲν ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ καταβιβάσῃ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας εἰς τὴν περίοδον τῆς Νικιείου εἰρήνης (421-417)¹, ὅτε ὅμως ἡ βιαιότης τοῦ δράματος θὰ ἀπέβαιεν ἀδικαιολόγητος, διότι ὁ Θαρύπας, λέγει, κατὰ τὸ ἔτος 429, ἦτο εἰσέτι ἀνήλικος καὶ ἐπομένως δυσκόλως συμβιβάζεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ 424, ὅτε κατ' αὐτὴν ἐδιδάχθη τὸ δράμα, οὗτος εὕρισκετο εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ δράματος. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τοῦτο ὁ Εὐριπίδης τανίζει τὴν σπουδαιότητα τοῦ Βορῶ, δέχεται ὅτι ἐδιδάχθη εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλ' οἱ ἐνδοιασμοὶ οὗτοι δύνανται νὰ παρακαμφθοῦν εὐχερῶς, διότι κατὰ τὴν διάρκειαν πέντε ἐτῶν (429-424) εἶναι δυνατὸν εἰς βασιλόπαις νὰ ἐνηλικιωθῆ. Ἐξ ἄλλου τὸ δράμα ἐδιδάχθη δύο ἔτη βραδύτερον (422 π.Χ.), ἤτοι μετὰ πάροδον ἑπτὰ ὀλοκλήρων ἐτῶν, ὅτε πλεόν ὁ Θαρύπας εἶχεν ἐνηλικιωθῆ². Τὰς ἀπόψεις ταύτας ἀκολουθεῖ ἐπίσης καὶ ὁ DELEBEQUE, ὅστις ἀναγνωρίζει μὲν τὰς πολιτικὰς ἰδέας τῆς «Ἀνδρομάχης», ἀλλὰ δὲν δέχεται τὴν Ἠπειρον ὡς μόνην χώραν, δυνάμενην νὰ διεκδικήσῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δράματος³. Κατ' αὐτὸν οἱ συχνοὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς τὸ δράμα σχετίζονται μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰ ἔτη 424-423 π.Χ. Ἡ διέλευσις κατὰ τὸ 424 διὰ μέσου τῆς Θεσσαλίας, χώρας ζωτικῆς διὰ τὰς Ἀθήνας, σπαρτιατικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Βρασίδαν πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ ἡ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἄρνησις τῶν Θεσσαλῶν, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὑποκίνησιν τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐκ νέου διέλευσιν λακωνικοῦ ἀγῆματος ὑπὸ τὸν Ἰσχαγόραν, σπεύδοντα πρὸς βοήθειαν τοῦ Βρασίδα, καὶ εἰς τὴν συνομολογηθεῖσαν συμφωνίαν μετὰ τοῦ Περδίκκα, ὑπονοοῦνται εἰς τὴν αὐθαίρετον ἐπέμβασιν τοῦ Με-

¹ Ἐ.ἀ. σ. 126-127.

² Ἀνωτ. σ. 51, ὑποσ. 2. Κατωτέρω θὰ ἐνισχυθῆ ἡ γνώμη τοῦ ROBERTSON, ἔ.ἀ., ὅτι ὑπὸ τὸν Μολοσσὸν τῆς τραγωιδίας νοεῖται ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Θαρύπας. Τὴν ταύτησιν ταύτην ἀποδεχόμενος ἐπίσης καὶ ὁ J. PERRET, REA ἔ.ἀ. σ. 26-27, συμπεραίνει ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ δράματος, ὅτι ὁ Μολοσσὸς ὑποτίθεται ἔχων ἀνεπτυγμένην ἡλικίαν παιδός, περίπου 12 ἐτῶν, διότι ἔχει συνείδησιν τοῦ κινδύνου (στ. 501 ἔξ.), εἶναι ἀνίσχυρος ὅμως νὰ ἀμνηθῆ κατὰ τοῦ Μενελάου (στ. 709-710 καὶ κατωτ. σ. 85, ὑποσ. 3). Ἐπομένως καὶ ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου μεταξὺ Μολοσσοῦ καὶ Θαρύπα προκύπτει ὅτι ὁ εἰς Ἀθήνας καταφυγὼν περὶ τὸ ἔτος 427-26 διὰ νὰ σωθῆ Θαρύπας εἶχε ἡλικίαν περίπου 12-13 ἐτῶν. Μετὰ παρέλευσιν 4-5 ἐτῶν, ὅτε, ἐνηλικιωθεὶς ὁ βασιλόπαις, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἠπειρον (423/2), ἦτο τοῦλάχιστον δεκαεπταετής, διὰ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον (ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 4. 1).

³ Ἐ. ἀ. σ. 199-201

νελάου¹. Ἡδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀλκήστιδος» (438 π.Χ.) ὁ Εὐριπίδης ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν χώραν ταύτην. Τὸ 423 ἡ Θεσσαλία προσχωρεῖ εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων, ἡ δὲ «Ἀνδρομάχη» εἶναι ἀκριβῶς δρᾶμα κολακευτικὸν δι' αὐτούς (στ. 759-60, 1229-30), ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Κλέωνος ἀνατεθείσης εἰς τὸν Ἀμυνίαν πολιτικῆς. Ὅλα δεικνύουσιν ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸ 423 προσεπάθουν νὰ προσεταιρισθῶν τὴν χώραν γεωγραφικῶς σημαντικὴν, διὰ νὰ καταστῇ ἀδύνατος ἡ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Βρασιίδου ἐπικοινωνία². Τέλος φρονεῖ ὅτι ὁ τίτλος τοῦ δράματος «Δημοκράτης» ὑποδηλώνει ἕως τὴν διδασκαλίαν εἰς τὸν Βορρᾶν, ἀποκρουσθεῖσαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος ὡς ἀσύμφορον διὰ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του κατὰ τὸ ἔτος 422³.

Διάφορον γνώμην διατυπώνει ὁ ROHLENZ⁴. Ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ σχολίου στ. 445, εἰλικρινῶς δὲ τοὺς τοῦ δράματος χρόνους οὐκ ἔστι λαβεῖν οὐ δεδίδακται γὰρ Ἀθήνησιν, συμπεραίνει ὅτι ἡ «Ἀνδρομάχη» οὐδέποτε ἐδιδάχθη. Τοῦτο δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς μορφῆς τῆς τραγωδίας, μὴ λαβούσης τὴν τελικὴν ἐπεξεργασίαν, διότι εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἀδιαφορία τοῦ ποιητοῦ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ χρόνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κινουῦνται οἱ ἥρωες. Τελευταίως μάλιστα ὁ R. CAMERER⁵ ἀρνεῖται ἀδιστακτικῶς τὴν γνώμην, ὅτι νεῦρον τοῦ δράματος εἶναι ὁ μολοσσικὸς δυναστικὸς οἶκος, ἀλλ' ἕτερα προβλήματα, συνδεδεμένα μὲ τὰς ἑλληνικὰς λατρευτικὰς σχέσεις.

Εἰς τὴν θέσιν τοῦ GARZYA⁶, ὅτι τὸ δρᾶμα ἐγράφη διὰ τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἔνεκα τῆς μεταβολῆς τῶν πολιτικῶν σχέσεων ἐδιδάχθη εἰς τὴν Δωδώνην τὸ ἔτος 422, ὁ CAMERER παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἀνωτέρω σχόλιον οὐδὲν στήριγμα προσάγει πρὸς τοῦτο, μὲ μόνην διαφορὰν, ὅτι τὸ τέλος τοῦ δράματος (στ. 1048 ἐξ.), κρινόμενον ἐξ αἰσθητικῶν καθαρῶς λόγων, εἶναι ἐξωδραματικὸν καὶ παρέχει οὕτω συμβατικὴν λύσιν ὡς παραχώρησιν ὑπὲρ τοῦ μολοσσικοῦ οἴκου. Μὲ τὴν σιωπηρὰν ὅμως παρουσίαν τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Μολοσσοῦ εἰς τὸ δεῦτερον μέρος (στ. 1047 ἐξ.), τὴν ὁποίαν δέχεται ὁ CAMERER, ἡ σκηρικὴ εἰκὼν ἐξασφαλίζει τὴν αἰσθητικὴν ἐνότητα τοῦ ἔργου⁷. Ἡ μελλοντικὴ θέσις τῆς Ἀν-

¹ Αὐτ. σ. 186 ἐξ. τὸ πλῆθος (τῶν Θεσσαλῶν) Ἀθηναίοις ἀείποτε εὖνον (ΘΟΥΚ. IV 78.2) εἶχε ἐπιτρέψει τὴν πάροδον διὰ τῆς Θεσσαλίας τοῦ Βρασιίδου, κατόπιν τῆς παρεμβάσεως τοῦ Περδίκκα, πρβλ. καὶ I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθηνῶν 10, 1959-60, σ. 200 ἐξ.

² DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 186 ἐξ. Πρβλ. καὶ σ. 181, 200

³ Αὐτ. σ. 200-201.

⁴ Ἐ. ἀ. II², σ. 121 καὶ I², σ. 290.

⁵ Gnomon ἔ.ἀ. 111-112.

⁶ Andromaca, Napoli 1953, σ. 21.

⁷ Ἐ.ἀ. σ. 112. Ἡ Ἀνδρομάχη μὲ τὸν Μολοσσὸν θεωροῦνται ὅτι εἰσέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ στίχου 1041 ἐξ. καὶ παρακολουθοῦν βουβοὶ τὰ διαδραματιζόμενα,

δρομάχης άπηχεΐ άντιλήψεις του άττικου περι γάμου δικαίου και άποκλείει την Δωδώνην ως τόπον διδασκαλίας, την όποίαν έπικαλεΐται ό GARZYA. Η Άνδρομάχη παρίσταται ως παράδειγμα άφράστου ανθρωπίνης άξιοπρεπείας, αντιπροσωπεύουσα την άττικήν νομικήν άντίληψιν περι του προβλήματος των αίχμαλώτων.

Προσέτι ό υπό τής Έρμιόνης (στ. 173) και τής Τροφοΰ (στ. 870) χαρακτηρισμός τής ήρωίδος ως «βαρβάρου» παρέχει πρόσθετον δυσχέρειαν εις την υπόθεσιν, ότι τó δρᾶμα έδιδάχθη εις την Ήπειρον, την όποίαν, λέγει ό CAMERER, δέν ήδυνήθη νά άρη ό GARZYA. Ό ποιητής προφανώς περιώρισε τās άπαιτήσεις του χοροΰ, σχεδιάσας αυτόν μάλλον ως πανηγυρικόν χορόν, ίνα άνταποκρίνηται καλύτερον πρós τās οικονομικās δυνάμεις του τοπικου χορηγοΰ. Έκ των πολλων θεάτρων εκτός των Άθηνων, τά όποια προσφέρονται πρós διδασκαλίαν, άποκλείει τους Δελφούς, ένεκα τής μεροληπτικής θέσεως του ποιητου εναντι αυτών (στ. 1161 έξ.), θεωρεΐ δέ ως κατάλληλον τόπον διδασκαλίας και άλλα θεάτρα, άλλ' ιδίως την Δήλον κατά τὰ Μεγάλα Δήλια του έτους 421, ένεκα τής μεγάλης παραδόσεως εις μουσικήν και άγῶνας.

Έκ των παρατηρήσεων αυτών του CAMERER προβάλλει όμως ή άπορία, διατι ό ποιητής έξέλεξε περιωρισμένης σημασίας γενεαλογικόν μύθον φύλου, σχεδόν άγνωστου και ένίοτε θεωρουμένου βαρβαρικού, δια νά προβάλλη τās ιδικās του άντιλήψεις ή και τής πόλεως επί ζητημάτων νομικων, ως τó περι γάμου και τó περι αίχμαλώτων; Και έν τοιαύτη περιπτώσει, ποιον σκοπόν έξυπηρετεΐ ή καταφανώς μεροληπτική ύπερ των Μολοσσων έξύμνησις τής καταγωγής τής δυναστείας των; Ένίοτε μάλιστα ό τραγικός μεταβάλλει ύπερ των Μολοσσων ή και παρασιωπᾶ έσκεμμένως δυσάρεστα εις αυτους γεγονότα του μύθου, τά όποια ήδύναντο νά ήχήσουν δυσάρεστως εις μολοσσικόν άχροατήριον. Η επίθεσις π.χ. του ποιητου κατά του ίεροΰ και τής πόλεως των Δελφων, ή μερική παραποίησης τής παραδόσεως ως πρós τόν σκοπόν τής μεταβάσεως του Νεοπτολέμου εις Δελφούς¹ δέν θά ήσαν αναγκαΐαι,

καθ' όν τρόπον ή Τέκμησσα παρίσταται εις την σκηνήν εις τó Β' μέρος του «Αΐαντος».

¹ Κατά την «Άνδρομάχην», στ. 49-55, 1106-1108, 1125-26, μεταβαίνει εις τους Δελφούς δια νά ζητήση συχώρησιν παρά του Άπόλλωνος, από τόν όποιον προηγουμένως είχεν άπαιτήσει ίκανοποίησιν δια τόν φόνον του πατρός του. Πρβλ. και V. WILAMOWITZ, Hermes ξ.ά. σ. 286. SCHMID-STAEHLIN, ξ.ά. σ. 398. ROHLENZ, ξ.ά. Ι², σ. 288, ΙΙ², σ. 119, ένθα και ή σχετική βιβλιογραφία. DELEBEQUE, ξ.ά. σ. 192 έξ. BERGK, Hermes ξ.ά. σ. 501. Ό ΠΙΝΔΑΡΟΣ αρχικως, Παιαν VI (περι τó 490), παρουσιάζει τόν Νεοπτόλεμον φονευθέντα κατά την διάρκειαν φιλονεικίας εις Δελφούς, βραδύτερον όμως επαλινώδησε, Νεμ. VII (487-81 π.Χ.), δια νά ίκανοποιήση τους ενδιαφερομένους δια τόν Νεοπτόλεμον Άχαιοΰς. Κατά τόν DELEBEQUE, ξ.ά. σ. 194 έξ., ή επίθεσις κατά των Δελφων όφείλεται εις τόν λακωνισμόν του Μαντείου, τελούντος πρδ τής ένιαυστου έκχειρίας, υπό την έπιτροπήν τής Σπάρτης. Έπειδή δέ ή προσέλευσις εις τó ίερόν των Άθηναίων παρεκωλύετο

ἐὰν τὸ κύριον νεῦρον τοῦ δράματος ἀπετέλει ἡ νομικὴ ἀποψις τοῦ ἀπτικοῦ κώδικος. Εἰς τὸ δράμα ὁ Νεοπτόλεμος ἐμφανίζεται ὡς τὸ ἀθῶν ὄμμα τῆς δολοφονικῆς πλεκτάνης τοῦ Ὀρέστου καὶ τῶν Δελφῶν. Ὁ ποιητὴς δὲν παρουσιάζει τὸν Νεοπτόλεμον ὡς τὸν τραχὺν ἥρωα τοῦ ἔπους καὶ οὐδεμίαν μνεῖαν κάμνει περὶ τοῦ ἀγρίου φόνου ἐν Τροίᾳ τοῦ Ἀστυάνακτος¹. Διὰ τὴν Ἀνδρομάχην, ἐὰν δὲν εἶναι οὗτος ὅ,τι ἄλλοτε ὁ Ἔκτωρ, ἀπομένει πάντοτε ὁ πατήρ καὶ προστάτης τοῦ τέκνου τῆς². Καίτοι ἀπὸν πρόσωπον εἰς τὴν σκηνὴν, εἶναι πάντοτε παρὸν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ δράματος καὶ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀκροατῶν. Ὁ ποιητὴς ἀναμφιβόλως συμπεριφέρεται πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μεγίστης εὐλαβείας καὶ ὀμιλεῖ περὶ αὐτοῦ ὡς θὰ ἐπεθύμουν οἱ ἀπόγονοι τοῦ ἥρωος.

Διὰ τοὺς Μολοσσούς προσέτι ὁ πρῶτος καὶ μέγιστος τῶν προγόνων τῶν εἶναι ὁ ὑπ' αὐτῶν λατρευόμενος ἥρωας Ἄσπετος-Ἀχιλλεύς, ἡ ἐντύπωσις δὲ αὕτη εἶναι διάχυτος εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», διότι συχνότερον παντὸς ἄλλου ἤχει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλέως, μνημονουόμενον εἰς αὐτὸ δεκάκις³, εἰς πολλὰς δὲ περιπτώσεις ὁ Νεοπτόλεμος ἀποκαλεῖται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς του, παῖς Ἀχιλλέως ἢ γόνος Ἀχιλλέως⁴. Ἡ μορφή τοῦ Ἀχιλλέως αἰωρεῖται διαρκῶς κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δράματος.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ τραγικὸς ἀναπτύσσει τὸν μῦθον καὶ διαγράφει τοὺς χαρακτήρας τῶν ἡρώων, ὡς νὰ ἤθελε νὰ ἀρέσῃ εἰς τὸ ἀκροατήριον· διότι πᾶσα δυσάρεστος ἀνάμνησις ἔχει ἐπιμελῶς ἀπαλειφθῆ, ὁ δὲ ποιητὴς προδίδεται δι' εὐμενῆ ὑπὲρ τῶν ἀκροατῶν μεροληψίαν, τῶν ὁποίων τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις γνωρίζει καλῶς.

Μετὰ τοῦ ζητήματος τούτου συνδέεται τὸ πρόβλημα τῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰσαγωγῆς νεωτερισμῶν εἰς τὸν μῦθον. Ἐχει τονισθῆ ἤδη ὅτι ἡ περιγραφή τῶν χαρακτήρων, ἐπομένως καὶ ἡ διαπραγματεύσις τοῦ πρώτου μέρους τῆς

ὑπὸ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Φωκῶν (ΘΟΥΚ. IV 118. 2), ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Δελφῶν εἶναι εὐνόητος εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην». Εὐστόχος εἶναι ἐπίσης ὁ συσχετισμὸς τῶν στίχων 1092 ἐξ. μετὰ τὴν κλοπὴν τοῦ θησαυροῦ τῶν Δελφῶν περὶ τὸ τέλος τοῦ 424 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 423 (ΘΟΥΚ. IV 118.3), περὶ τοῦ ὁποῦ ἐλαμβάνετο μὲν πρόνοια εἰς τὴν ἐνιαύσιον ἐκχειρίαν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς γενομένης καταχρήσεως τῶν ἱερῶν χρημάτων, οὐδεμία ὅμως φροντίς ἐξεδηλώθη εἰς τὴν πραγματικότητα (ΘΟΥΚ. ἔ.ἀ. πρβλ. καὶ BERGK, ἔ.ἀ. σ. 501).

¹ ROHLENZ, ἔ.ἀ. 1², σ. 287, 289.

² Ἡ σιωπηρὰ στάσις τῆς Ἀνδρομάχης εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἐμφάνισεως τοῦ νεκροῦ Νεοπτολέμου εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη, διότι ψυχικῶς ἀνήκει πάντοτε εἰς τὸν Ἔκτορα. Ἐὰν οὐδεμίαν λέξιν ἐκφέρῃ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς ἀγγελίας τοῦ φόνου (1070 ἐξ. SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. VII 1. 3, σ. 400), τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ ἥρωος δὲν τὴν ἤγγισεν εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τῆς.

³ Στ. 8, 149, 212, 247, 343, 615, 655, 881, 1237, 1260.

⁴ Στ. 21, 25, 125, 268, 971, 993-994, 1119, 1169, 1239.

τραγωδίας, εἶναι ἐπινόησις τοῦ ποιητοῦ¹. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ μύθου εἰς τὴν Φθίαν, ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων καὶ ἡ ἔντονος σύγκρουσις τῶν δύο γυναικῶν, τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῆς Ἑρμιόνης, ἡ ἐκδοχὴ τοῦ φόνου εἰς Δελφούς, ὁ κίνδυνος τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ τέκνου της, ἡ μεσολάβησις τοῦ Πηλέως, ἡ πανηγυρικὴ λύσις τοῦ δράματος μετὰ τὴν πρόρρησιν τῆς θεᾶς Θέτιδος περὶ τῆς μεταβάσεως τῆς Ἀνδρομάχης μετὰ τοῦ Ἑλένου ἐκ τῆς Φθίας εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ περὶ τῆς ἀδιασπάστου διαδοχῆς τοῦ ἐνδόξου γένους τοῦ Μολοσσοῦ, εἶναι ἐπινοήσεις τοῦ ποιητοῦ.

Ἄλλ' ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου, ὁ Εὐριπίδης ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς πάντα νεωτερισμόν. Οὔτε ὁ Ἑλενος οὔτε ὁ Μολοσσὸς εἶναι ἐπινοήσεις τοῦ ποιητοῦ (ἀνωτ. σ. 19-20 καὶ 27 ἐξ.). Ἡ εὐλάβεια ἐναντι τῶν μολοσσικῶν παραδόσεων εἶναι φανερά. Τοῦτο εἶναι εὐλογον, διότι οἱ ἐπιδικώμενοι σκοποὶ ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε νὰ ἀποκλείηται ἡ σκέψις περὶ καινοτομίας ἐπὶ τῆς γενεαλογικῆς πίστεως τῶν Μολοσσῶν. Εἰς τὸ δράμα εἶναι σαφῆς ἡ πρόθεσις τοῦ τραγικοῦ νὰ καταστοῦν ἄρεσταί εἰς τοὺς Μολοσσοὺς αἱ Ἀθηναίαι, οἱ δὲ Σπαρτιαῖται, οἱ προαιώνιοι ἐχθροὶ τῆς φυλῆς, μισητοί. Πᾶσα αἴρεσις ἐπὶ τῶν βασικῶν γραμμῶν τοῦ μύθου περιεῖχε τὸν κίνδυνον νὰ δυσαρεστήσῃ τὸ ἀκροατήριον ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ σκοποῦ.

Ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰς περιπετείας τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος Πιέλου, γενάρχου τῶν Μολοσσῶν, ὅτι ἡ ἀντικατάστασις του διὰ τοῦ Μολοσσοῦ εἶναι πιθανώτατα ἀρχαιοτέρα τῶν χρόνων τοῦ Εὐριπίδου, προσέκυψε δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ δρομολογίου τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὴν Μολοσσίαν διὰ τῶν Ἰονίων ἀκτῶν καὶ οὐχὶ διὰ ξηρᾶς (Πινδ. Νεμ. VII 37 ἐξ., ἀνωτ. σ. 27 ἐξ.). Εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ τραγικὸς ἐπεδίωξε νὰ ἐκθρονίσῃ, ἄνευ σοβαροῦ λόγου, τὸν πρῶτον γενάρχη τῶν Μολοσσῶν, τὸν Πίελον, πρὸς χάριν τοῦ Μολοσσοῦ, διότι αἱ ἐπιδιώξεις τοῦ δράματος οὐδόλως ἐδυσχεραίνοντο διὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἐτέρας περιπτώσεως. Προφανῶς ὁ Πίελος εἶχεν ἤδη ὑποκατασταθῆ ὑπὸ τοῦ Μολοσσοῦ ἐνωρίτερον (ἀρχαί 5^{ου} αἰ.), ὁ δὲ ποιητὴς ἐπισημοποίησε τὴν νέαν κατάστασιν. Ἐπίσης ἡ ἐντελῶς παρεμβατικὴ ὑπόμνησις περὶ Ἑλένου εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος (στ. 1243 ἐξ.) δὲν εἶναι ἐπινόησις τοῦ ποιητοῦ, ὡς ἐνόητε ὑπεστηρίχθη². Ὁ ἥρωος οὗτος εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ δράμα καὶ διὰ τοῦτο ἦτο δυνατόν νὰ παραλειφθῇ ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματός του, χωρὶς νὰ ζημιωθῇ ἡ οἰκονομία τοῦ δράματος. Ἡ Ἀνδρομάχῃ ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἡπειρον μετὰ τοῦ υἱοῦ της, ἄνευ τῆς συνοδείας τοῦ Ἑλένου. Προφανῶς ὁ Τρῶς ἥρωος προϋπῆρχεν εἰς τὰς δοξασίας τῶν Μολοσ-

¹ v. WILAMOWITZ, ἔ.ἀ. σ. 287.

² SCHMID-STAEHLIN, VII 1.3, σ. 404. Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 29-30.

σῶν, ὁ δὲ τραγικὸς παρέλαβεν αὐτούσιον τὸ περίγραμμα τοῦ μολοσσικοῦ μύθου, διὰ τὴν ἀναπτύξιν τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν τοῦ δράματος καὶ τὰς πολιτικὰς ἀντιλήψεις τῆς πόλεως του¹. Ἐπομένως ἡ τόσον πιστὴ προσήλωσις τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ γράμμα τοῦ μύθου μαρτυρεῖ ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ἀπετέλει βασικὸν σκοπὸν τοῦ δράματος καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ ὁ ποιητὴς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξύμνησιν τοῦ δυναστικοῦ οἴκου τῶν Αἰακιδῶν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸ ἔτος 423 εἶναι φανερόν καὶ τοῦτο ἔδειξε μετὰ πειστικότητος ὁ DELEBEQUE. Τρεῖς εἶναι οἱ κύριοι πολιτικοὶ σκοποὶ τοῦ δράματος, τὸ μῖσος κατὰ τῆς Σπάρτης καὶ ἐν μέρει κατὰ τοῦ λακωνίζοντος δελφικοῦ μαντείου, ἡ προσπάθεια πρὸς προσεταιρισμὸν τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν Μολοσσῶν καὶ τέλος ἡ ἐξύμνησις τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰακιδῶν. Ὁ μολοσσικὸς μῦθος ἐξυπηρετεῖ κατὰ τρόπον μοναδικόν καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς σκοπούς, διότι συνεδέετο ἀπὸ καταβολῆς πρὸς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς Τροίας, τῆς Φθίας καὶ τῆς Μολοσσίας, ὑπέθαλπε δὲ τὸ μῖσος κατὰ τῶν Δελφῶν ἕνεκα τοῦ φόνου τοῦ Νεοπτολέμου. Ἄλλ' ἐὰν ὁ μῦθος τοῦ δράματος διεδραματιζέτο εἰς χῶρον μολοσσικόν, δὲν θὰ ἐξυπηρετοῦντο αἱ πολιτικαὶ ἐπιδιώξεις τῶν Ἀθηναίων ὡς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἡ ἐξελιξις τοῦ ἐπομένου εἰς τὸ Θετίδειον τῆς Φθίας, εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Θέτιδος καὶ τοῦ Πηλέως, εἶναι ἐπινόησις τοῦ τραγικοῦ. Μὴ εὐροῦσα ὅμως ἀπήχησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Μολοσσῶν, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου εἶχον ἤδη ἐπιχειρήσει τὴν μεταβολὴν τοῦ μύθου ὡς πρὸς τὸ δρομολόγιον τοῦ Νεοπτολέμου πρὸς χειραφέτησίν του ἐκ τῶν θεσσαλικῶν παραδόσεων², οὐδέποτε υἰοθετήθη παρ' αὐτῶν, ἀγνοηθεῖσα εἰς τὸ ἐξῆς ἐντελῶς.

Προσέτι ἐκ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὅποιον οὗτος ἀνέπτυξε τὸν μῦθον, καθίσταται φανερόν, ὅτι τὸ κέντρον βάρους δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλ' εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐκ τῶν τεσσάρων συμπαθῶν ἡρώων τοῦ δράματος ἡ Ἀνδρομάχη, ὁ Μολοσσὸς καὶ ὁ Νεοπτόλεμος συνδέονται ἀποκλειστικῶς ἢ κατὰ κύριον λόγον μὲ τὴν Μολοσσίαν, ὁ δὲ Θεσσαλὸς Πηλεὺς ὁ Αἰακοῦ εἶναι ὁ πρῶτος πρόγονος τῶν Μολοσσῶν Αἰακιδῶν. Ἐὰν ἐπομένως ὁ μῦθος ὡς παρελθὸν ἐξελισσεται εἰς τὴν Φθίαν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐκ τοῦ Μολοσσοῦ θὰ προκύψῃ ἀδιάσπαστος διαδοχὴ τοῦ θρόνου³. Ἡ πρόρρησις αὕτη, ἐξαγγελλομένη διὰ τοῦ στόματος τῆς θεᾶς, συνοψίζουσα ὀλόκληρον τὴν γενεαλογικὴν πίστιν τῶν Μολοσσῶν, ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τοῦ μύθου. Ἀναμφιβόλως τὸ ἠθικὸν κέντρον τοῦ δράματος μετατο-

¹ Πρβλ. καὶ v. WILAMOWITZ, ἔ.ἀ. σ. 287.

² Ἄνωτ. σ. 29 ἔξ.

³ Στ. 1247 ἔξ. : βασιλέα δ' ἐκ τοῦδε χερῆ
ἄλλον δι' ἄλλον διαπερᾶν Μολοσσίας
εὐδαιμονοῦντας

πίζεται κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ἀπὸ τῆς Φθίας εἰς τὴν Πασσαρῶνα, τὴν κοιτίδα τῶν μυθολογικῶν τούτων δοξασιῶν.

Τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν, ὅτι κύριος σκοπὸς τοῦ δράματος εἶναι ἡ φιλικὴ σχέσις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς Μολοσσίας κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ὅτι ὁ τρόπος τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ μύθου λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ἀκροατήριον μολοσσικόν, ἐνισχύουν οἱ περιεχόμενοι εἰς τὸ δράμα ὑπαινιγμοί.

Ἀποβαίνει ἐξαιρετικῶς δυσχερῆς συνήθως ἡ ἐρμηνεία τῶν ὑπαινιγμῶν τούτων διὰ χώραν ἀπομεμακρυσμένην, ὡς ἡ Ἡπειρος, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν σχεδὸν γνωρίζομεν διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ μόνη αὐθεντικὴ παράδοσις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὁ Θουκυδίδης, δὲν μᾶς πληροφορεῖ λεπτομερῶς εἰς τὰ πρῶτα ἑπτὰ βιβλία του οὐδὲ ἀκόμη διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του. Ἐνεκα τούτου δίδεται εἰς τοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ δράματος διάφορος ἐνίοτε ἐρμηνεία, σύμφωνος πρὸς τὴν ἐκάστοτε θέσιν τοῦ ἐρευνητοῦ. Παρὰ ταῦτα αἱ ἐλάχισται εἰδήσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Μολοσσίαν κατὰ τὸν 4^{ον} ἰδίως αἰῶνα, ἐπιτρέπουν τὴν ἐρμηνείαν μερικῶν τοῦλάχιστον ὑπαινιγμῶν.

Εἶναι πλέον ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ πρωτοφανὴς βιαιότης τοῦ ποιητοῦ κατὰ τῆς Σπάρτης μαρτυρεῖ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἔτους 423/22, πολλοὶ δὲ τῶν ὑπαινιγμῶν φυσικῶ τῶ λόγῳ ἀναφέρονται εἰς τὴν παραβίασιν τῆς εἰρήνης ἐκ μέρους τοῦ Βρασίδου καὶ εἰς τὴν διπρόσωπον πολιτικὴν τῆς Σπάρτης ἔναντι τῶν Ἀθηνῶν¹. Ὑπάρχουν ὅμως ὑπαινιγμοί, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν Σπάρτην οὔτε μᾶς ἀναγκάζουν νὰ σκεφθῶμεν τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὸ στόμα τοῦ χοροῦ, αὐτῆς τῆς ἀπροσώπου κοινῆς γνώμης, ὁ ποιητὴς θέτει τοὺς κατωτέρω στίχους (465-485),

οὐδέποτε δίδυμα λέκτρο' ἐπαινέσω βροτῶν
οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους,
ἔριδας οἴκων δυσμενεῖς τε λύπας.
.....
οὐδὲ γ' ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες
μῆς ἀμείνονες φέρειν,
ἄχθος ἐπ' ἄχθει καὶ στάσις πολίταις·
.....
πνοαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλους θοαί,
κατὰ πηδαλίων δίδυμαι προπίδων γνῶμαι,
σοφῶν τε πλήθος ἀθρόον ἀσθενέστερον
φανλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς.

¹ Στ. 445 ἐξ. 590 ἐξ. Πρβλ. καὶ DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 182 ἐξ.

ἐνὸς ἅ δύνασις ἀνά τε μέλαθρα
κατά τε πόλιας, ὁπόταν εὐ-
ρεῖν θέλωσι καιρόν.

“Ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ χοροῦ δὲν ὑπαινίσσονται τὴν διπλὴν βασιλείαν τῆς Σπάρτης προκύπτει ἐκ τῶν στίχων 366 ἐξ., ἔνθα ὁ Μενέλαος, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Σπάρτης, καυχᾶται λέγων, τάδ’ ἐστὶ σμικρὰ καὶ μοναρχίας / οὐκ ἄξι’, ὡς φῆς, τῆς ἐμῆς. Ἀσφαλῶς ὁ ποιητὴς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιπέση εἰς τοιαύτην ἀντίφασιν, ὥστε τὸν Μενέλαον μὲν νὰ παρουσιάσῃ μονάρχην τῆς Σπάρτης, τὴν δὲ Σπάρτην νὰ ἐπικρίνῃ διὰ τὴν δίπτυχον τυραννίδα. Ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ τραγικὸς ἐχρησιμοποίησε τόσον ἡπίαν γλῶσσαν περὶ τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς πρὸς τὸ ἀδιάφορον θέμα τῆς πολυαρχίας, ἐνῶ περὶ τούτων μεταχειρίζεται διὰ τοῦ στόματος τῆς Ἀνδρομάχης (στ. 445 ἐξ.) δριμυτάτην γλῶσσαν,

ὦ πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἔχθιστοι βροτῶν,
Σπάρτης ἐνιοικοὶ, δόλια βουλευτήρια,
ψευδῶν ἀνακτες, μηχανορῳάφοι κακῶν,
ἐλικτὰ κοῦδὲν ὑγιές, ἀλλὰ πᾶν πέριξ
φρονοῦντες, ἀδίκως εὐτυχεῖτ’ ἀν’ Ἑλλάδα.

Ὡς ἤδη παρετηρήθη¹, ἡ ἐξύμνησις τῆς μοναρχίας προσδίδει εἰς τὸ δράμα εἰδικὸν χαρακτῆρα, δικαιολογούμενον μόνον, ἐφ’ ὅσον τοῦτο ἐπρόκειτο νὰ διδαχθῇ εἰς βασιλικὴν αὐλήν.

Τέλος ἡ δυαρχία πόλεως δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ στόχον ὀξείας ἐπικρίσεως, ὅταν μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑπερίσχυον οἱ δημαγωγοί, ὡς ὁ Κλέων. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ χοροῦ διατυποῦνται μὲ τόσῃ γενικότητα καὶ πολλὴν ἀβρότητα, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἄλλ’ οὔτε καὶ ὡς κριτικὴ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ πολιτικὴ κατάστασις εὗρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Ὑπερβόλου, ἐναντίον δὲ τῶν δημαγωγῶν τούτων εἶχεν ἐπιτεθῆ ὀλίγον πρότερον ὁ τραγικὸς εἰς τὴν «Ἐκάβην» (στ. 254 ἐξ.)². Ὅταν λοιπὸν εἰς τὴν Ἀνδρομάχην, στ. 479 ἐξ., διδάσκῃ διὰ τοῦ χοροῦ,

πνοαὶ δ’ ὅταν φέρουσι ναντίλους θοαί,
κατὰ πηδαλίων δίδνμαι πρσιπίδων γνῶμαι,

¹ E. KIENZLE, Der Lobpreis von Städten und Ländern in der älteren griech. Dichtung (Diss. Basel 1936). Τὴν παραπομπὴν λαμβάνω παρὰ SCHMID-STAEHLIN, ξ.ἀ. VII 1.3, σ. 404, ὑποσ. 9.

² DELEBEQUE, ξ.ἀ. σ. 191, πρβλ. καὶ 152 καὶ 433.

*σοφῶν τε πλῆθος ἄθροον ἀσθενέστερον
φαιλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς*

δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ αὐτοκρατῆς φροῆν ἀναφέρεται εἰς τὸν δημαγωγὸν Κλέωνα, τοῦ ὁποίου τὴν γνώμην προτιμᾷ ὁ ποιητὴς ἀντὶ τῆς γνώμης τῶν πολλῶν σοφῶν ¹.

Οἱ λόγοι τοῦ χοροῦ εἶναι ἀσφαλῶς ὑποδείξεις φιλικαί, διατυπούμεναι μὲ ἄκραν λεπτότητα, γενικαὶ καὶ ἄνευ αἰχμῶν, ἀποτεινόμεναι πρὸς χώραν σύμμαχον, ἢ ὁποία πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ μεταξὺ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μολοσσίας, μετὰ τῶν ὁποίων στενῶς συνδέεται ἡ τραγωδία.

Ἄτυχῶς οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἡπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς ἀρχαιοτέρους τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Μερικοὶ μόνον ἔμμεσοι ψίθυροι ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι συχνὰί ταραχαὶ συνεκλόνηζον τὴν Μολοσσίαν καὶ τὸν θρόνον. Ρίζα τοῦ κακοῦ τούτου ὑπῆρξεν ὁ παλαιὸς θεσμὸς τῆς διπλῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου, τῆς ὁποίας γνώρισμα ἦτο, ὅτι ἡ βασιλεία ἐνίοτε ἠσκειτο ὑπὸ δύο συμβασιλέων μὲ ἴσα δικαιώματα καὶ οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ, τὸ δὲ βασιλείον παρέμεινεν ἐνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον ². Ἐξ αἰτίας τούτου ἐπανει-

¹ Αὐτ. σ. 191-192, πρβλ. καὶ 153. Ὁ ROHLENZ ὅμως, ἔ. ἀ. II², σ. 120, ὑποστηρίζει ὅτι αἱ δίπτυχοι τυραννίδες καὶ τὸ σοφῶν πλῆθος ἄθροον ἀσθενέστερον / φαιλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς, δυνατὸν νὰ ἀναφέρονται καὶ εἰς τὸν Κλέωνα, ἀλλὰ καὶ εἰς κατάστασιν ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων.

² Ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 71-72, σύγκρινει τὸν θεσμὸν τοῦτον τῶν Μολοσσῶν μὲ τὴν συμβασιλείαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν παλαιογερμανικῶν φύλων, ὡσαύτως, Das Homerische Königtum, Sb. der Preuss. Akad. der Wissen. 1927, σ. 26 ἐξ. καὶ Homer and Mycenae, 1933, σ. 220-222. Κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἕκαστον βασιλικὸν μέλος ἔχει δικαίωμα συμμετοχῆς εἰς τὸν θρόνον, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ πρεσβυτέρου, ἀλλ' ἡ ἰκανότης τούτου νὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὰ πολεμικὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως. Ἀνάλογον φαινόμενον ὑποτίθεται ὅτι ἴσχυσεν ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Μυκῆνας κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, διότι καὶ ἐκεῖ φαίνεται ὅτι τὸν ἀποθανόντα βασιλέα διαδέχεται ὁ ἀδελφός, ἐπανέρχεται δὲ εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς τοῦ πρώτου, F. MICHEL, ἔ. ἀ. σ. 83-84, ἐνθα πλείονα παραδείγματα κατὰ τοὺς πρὸ τῆς εἰσβολῆς ἰδία χρόνους. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Γέρας Κεραμοπούλλου, σ. 84-85. Κατὰ τὸν ΗΣΙΟΔΟΝ (Θεογ. 1011 ἐξ.) οἱ ἀδελφοὶ Λατῖνος καὶ Ἄγριος, ὑπῆρξαν ἐπίσης συμβασιλεῖς τῶν Τυρσηνῶν. Τοιοῦτοτρόπως δημιουργεῖται διπλοῦς δυναστικὸς κλάδος καὶ ἀναφύονται ἐριδες περὶ τοῦ θρόνου, τῶν ὁποίων ἀμέτοχος δὲν ὑπῆρξεν ἐνεκα τούτου καὶ ἡ Μολοσσία κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα (Νεοπτόλεμος-Ἀρύββας, Πύρρος-Νεοπτόλεμος). Σχετικῶς πρβλ. ἐπίσης S. ACCAME, La diarchia dei Molossi, ἔ. ἀ. 522 ἐξ. P. FRANKÉ, Alt-Epirus, σ. 72. J. BABELON, Am. Num. Soc. 100, σ. 55. Τὴν δυαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Σπάρτης θεωρεῖ ὁ H. BERVE, Sparta, 1937, σ. 17-18, ὅτι ἔχει τὰς ρίζας τῆς εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Δωριέων, μὴ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς δημιουργηθείσης σχέσεως τῶν κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, ἐνῶ κατ' ἄλλην ἀποψιν, ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Ἀρχαία Σπάρτη, 1960, σ. 22, ὁ θεσμὸς τῆς

λημμένως εἶχον ἀναφυῆ ἔριδες εἰς τὴν Μολοσσίαν περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου.

Ὁ Πανσανίας (I 11.3) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς συμβασιλείας εἰσῆχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλκέτα, τοῦ Νεοπτολέμου τοῦ Α' καὶ τοῦ Ἀρύββα (368-360). Ἀλλ' ὁ NILSSON παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι προκειται περὶ αὐτοσχεδιασμοῦ τοῦ περιηγητοῦ, ἀφ' οὗ ἤδη προηγουμένως ὁ Ἀλκέτας εἶχε δεχθῆ ὡς συμβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Νεοπτόλεμον, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τῶν χρόνων 375¹. Εἰς τὴν αἰτίαν αὐτὴν πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθοῦν αἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου παρατηρούμεναι ἀνωμαλῖαι εἰς τὴν Μολοσσίαν (ἀνωτ. σ. 50 ἐξ.)· διότι, ἐνῶ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Στράτου οἱ Μολοσσοὶ εἶναι σύμμαχοι τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Σπάρτης, ὁ δὲ ἀνήλικος Θαρύπας ἐπιτροπεύεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀτιντάνων Σαβυλίνθου (ΘΟΥΚ. II 80), μετ' ὀλίγον ὁ Θαρύπας ἀποστέλλεται εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ πιθανῶς *servandi cura*, ἔνθα ἀποκτᾷ πολιτικὰ δικαιώματα, ἀκολούθως δὲ ἐπιστρέφει εἰς τὸν θρόνον του. Τὰ γεγονότα ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι σοβαραὶ ἀνωμαλῖαι εἶχον ἐπισυμβῆ εἰς τὴν Μολοσσίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου μὲ ἀποτέλεσμα τὴν στροφὴν τῶν Μολοσσῶν πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν παρέμειναν ἔκτοτε πιστοί.

Ὁπωσδήποτε ἡ γαλήνη τοῦ κράτους ἐπανειλημμένως, φαίνεται, εἶχε διασαλευθῆ ἔνεκα τοῦ θεσμοῦ τῆς κληρονομικῆς συμβασιλείας, τῆς ὁποίας ἡ συχνότης μαρτυρεῖ περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ θεσμοῦ², καὶ τὴν ὁποίαν ὑπαινίσσεται ὁ Εὐριπίδης εἰς τοὺς στίχους 471 ἐξ.,

οὐδὲ γ' ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες
μῖα ἀμείνονες φέρειν,
ἄχθος ἐπ' ἄχθει καὶ στάσις πολίταις·

Ἦδη μὲ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θαρύπα, φίλου τῶν Ἀθηναίων, ὁ τραγικὸς δι' ἐπιτηδείας διπλωματικῆς γλώσσης συνίστα εἰς τοὺς Μολοσσοὺς τὴν ἀνάγκην αὐτοκρατοῦς φρενός.

Ἀλλ' ὁ Θαρύπας κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολοσσίας ἔφερε μαζί του μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα. Καθ' ὑπόδειξιν τῶν Ἀθηναίων, ὡς εἶδομεν, εἰσῆγαγε τὴν ἑλληνικὴν γραφὴν, τὰ ἑλληνικὰ ἤθη, προέβη εἰς τὸν

συμβασιλείας ὑπηρετήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπὸ τῶν κυριάρχων διατηρήσεως τῶν κατακτηθέντων καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ χώρου τῆς κυριαρχίας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ εἰς εἶχε τὴν φροντίδα τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, ὁ δὲ ἕτερος τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 85,2, ἀντιθέτως ἀποκρούει τὸν νόμιμον χαρακτήρα τῆς συμβασιλείας, θεωρῶν αὐτὴν ὡς ἀνώμαλον κατάστασιν.

¹ Syll.³ 147, 109-110, Πρβλ. Studien, σ. 72. Ἀντιθέτως S. ACCAME, ἔ.ἀ. σ. 524

² M. NILSSON, Studien, σ. 71 ἐξ.

συνοικισμὸν τῶν κωμῶν εἰς πόλεις καὶ πιθανώτατα εἰς τὴν κοπὴν τοῦ πρώτου χαλκοῦ καὶ ἀργυροῦ νομίσματος, ἐγκαινιάσας οὕτω τὴν ἀστικὴν διάρθρωσιν τοῦ κράτους του. Προσέτι διηύρυνε τὰς ἐνιαυσίους ἀρχὰς εἰς βάρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἴδρυσεν ἐνδεχομένως τὸ πρῶτον Κοινόν, προέβη εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χώρας του δώσας μορφήν εἰς τὸ κράτος (*formam composuit*) καὶ εἰσήγαγε νόμους φιλανθρωπous, δηλαδὴ δημοκρατικούς. Τὴν ἀνοδὸν λοιπὸν τοῦ νεαροῦ βασιλέως εἰς τὸν θρόνον συνώδευσεν ἡ θέσπισις δημοκρατικῶν θεσμῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐνστερνισθῆ κατὰ τὴν μακρὰν παραμονὴν του εἰς τὰς δημοκρατουμένας Ἀθήνας. Οὕτως ὁ δοκιμασθεὶς θρόνος ἐγκαινιάζεται διὰ τοῦ δημοκράτου καὶ πεπαιδευμένου βασιλέως.

Ἐκπληττόμεθα, ὅταν τὸ σχόλ. 445 μᾶς πληροφορῇ ὅτι ἡ «Ἀνδρομάχη» ἔφερε καὶ τὸν τίτλον «Δημοκράτης», διότι τὸ δράμα αὐτὸ οὐδεμίαν πρόθεσιν ἔχει νὰ ἀναπτύξῃ δημοκρατικὰς ἰδέας. Πρὸς ἐξήγησιν τούτου ὑπετέθη ὅτι ὁ τίτλος, «Δημοκράτης», ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ χοροδιδασκάλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσεν ὁ Εὐριπίδης τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ δράματος ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς¹. Τοῦτο ὅμως ὁ ROHLENZ ἀπέχρυσεν ὀρθῶς, διότι, ἐὰν ὁ Καλλιμάχος, ἐξ οὗ λαμβάνει ὁ σχολιαστὴς, εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ διδασκαλικοῦ καταλόγου καὶ ἐθεώρει τὸν τίτλον «Δημοκράτης» ὡς ὄνομα χοροδιδασκάλου, ἡ ἀμφιβολία περὶ τοῦ χρόνου τῆς διδασκαλίας τοῦ δράματος θὰ διελύετο ἐκ τῶν καταλόγων τούτων².

Ὁ δευτερεύων τίτλος τοῦ δράματος λοιπὸν πρέπει νὰ συνδεθῆ μετ' ἄλλην αἰτίαν, μετ' τοὺς ἐσωτερικοὺς λόγους τοῦ δράματος, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος. Ἡ διδασκαλία συνέπιπτε μετ' τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θαρύπα (423/2 π.Χ.), τοῦ νεαροῦ φιλαθηναίου βασιλέως, ἀνατραφέντος εἰς τὰς Ἀθήνας μετ' τὰ δημοκρατικὰ ἰδεώδη, φορέως τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν, ὁ δὲ τίτλος «Δημοκράτης» ὑπηνίσσετο τὸν βασιλέα τοῦτον, τὸν ὁποῖον, ἐπανερχόμενον εἰς τὴν Μολοσσίαν μετὰ πολυετῆ ἀπουσίαν, συνώδευεν ἡ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου «Ἀνδρομάχη» ἢ «Δημοκράτης», διὰ νὰ διδαχθῆ ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν δοκιμασθέντα θρόνον³.

¹ SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. VII 1.3. σ. 397, 4. Αὐτόθι ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία περὶ τοῦ ζητήματος.

² Ἐ.ἀ. Π², σ. 121. Ὁ BERGK, ἔ.ἀ. σ. 488 ἐξ., συνδέει τὸ ὄνομα μετ' τὸν Τιμοκράτην, φίλον τοῦ ποιητοῦ, ἐξ Ἄργους, ἐνθα κατ' αὐτὸν ἐδιδάχθη τὸ δράμα. Ὁ ROBERTSON, ἔ.ἀ. σ. 60, προσεγγίζει εἰς τὴν ἀλήθειαν, θεωρῶν τὸ ὄνομα ψευδώνυμον τοῦ ἔργου, διότι ὁ ποιητὴς δὲν ἔμεινεν ἱκανοποιημένος ἐξ αὐτοῦ.

³ Δῶρον τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν πατρίδα του Θαρύπαν χαρακτηρίζει δικαίως τὴν τραγωδίαν ὁ ROBERTSON, ἔ.ἀ. σ. 59. Καθ' ὅμοιον τρόπον, δεκαπέντε ἔτη περίπου βραδύτερον, ὁ ποιητὴς ἀφιέρωσεν εἰς τὸν φιλόμουσον βασιλέα τῆς

Είναι φανερόν, ὅτι ὁ Εὐριπίδης ἔγραψε τὴν τραγωδίαν αὐτὴν καθ' ὑπόδειξιν τῶν Ἀθηναίων, ἵνα διὰ τῆς τραγικῆς τέχνης τοῦ ἐνισχύσῃ τὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τῆς πατρίδος του. "Ἐνεκα τῆς καθ' ἐπιταγὴν συγγραφῆς τοῦ δράματος μὲ ἔντονον τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα, φυσικὸν εἶναι νὰ παρουσιάσῃ ἐνδεχομένας ἀδυναμίας ὡς πρὸς τὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν σκηνηκὴν ἐνότητά¹, ἢ ὁποία ὅμως διασώζεται μὲ τὴν παρουσίαν τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Μολοσσοῦ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νεοπτολέμου (ἀνωτ. σ. 74).

Συγχρόνως ὅμως ὁ ποιητὴς προέβαλλεν ἀπὸ σκηνῆς εἰς τὸ εὐρύτερον κοινὸν τῶν Μολοσσῶν τὰς ἀπόψεις τῆς πόλεως του. Οὔτε αἱ δίπτυχοι τυραννίδες (τῶν Μολοσσῶν) οὔτε ἡ διακυβέρνησις τοῦ σκάφους ὑπὸ τῶν πολλῶν εἶναι προτιμότεραι τοῦ ἑνός, ἔστω καὶ μετρίου· διότι τότε ἐπέρχεται ἄχθος ἐπ' ἄχθει καὶ στάσις πολίταις, ἐκ τῶν ὁποίων στάσεων τόσον εἶχε δοκιμασθῆ ἡ χώρα των κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Τὴν ὀρθὴν αὐτὴν πολιτικὴν κατεύθυνσιν ὑπεδείκνυε μὲ πολλὴν διακριτικότητά ὁ ἀθηναῖος τραγικὸς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς γαλήνης εἰς τὴν Μολοσσίαν καὶ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ «Δημοκράτου» βασιλέως. Οὕτως αἱ Ἀθηναῖοι, ἀόρατοι εἰς τὸ δρᾶμα, προέβαλλον, παραλλήλως πρὸς τὸ λοιπὸν μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα, τὰς πολιτικὰς των πεποιθήσεις διὰ τοῦ Θαρύπα, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστῆ ὁ ἔνθερος θιασώτης τῶν δημοκρατικῶν ἰδεωδῶν της.

Αἱ ἰδέαι λοιπὸν τοῦ δράματος ἀπηυθύνοντο πρὸς μολοσσικὸν ἀκροατήριον, αἱ δὲ περιπέτειαι τοῦ γενάρχου Μολοσσοῦ ὑπῆρξαν καὶ περιπέτειαι τοῦ ἀ-

Μακεδονίας, Ἀρχέλαον, τὴν ὁμώνυμον τραγωδίαν του, κατὰ τοὺς SCHMID-STAEHLIN, VII 1.3, σ. 627, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἠθικῶς τὸν φίλον του βασιλέα, ὁ ὁποῖος εἶχε σφετερισθῆ τὸν θρόνον, δολοφονήσας τὸν νόμιμον διάδοχον, γνήσιον υἱὸν τοῦ Περδίκκα ἐκ τῆς Κλεοπάτρας, τὴν ὁποίαν συνεζεύχθη. Ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Εὐριπίδου συνάγεται ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς Μακεδονίας, προφανῶς ὑπηρετῶν τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του. Ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Σπάρτης, ἰδίᾳ μετὰ τὰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς Πέρσας (408), ἠνάγκασε τὰς Ἀθήνας εἰς νέους πολιτικοὺς χειρισμοὺς πρὸς ἐξασφάλισιν ζωτικῶν σημείων διὰ τὴν ἐλευθέραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ. Τιμητικὸν ψήφισμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων (407/406) ἐπαινεῖ τὸν Μακεδόνα βασιλέα διὰ τὰς διευκολύνσεις αὐτὰς πρὸς τὴν πόλιν (TOD, ἔ.ἀ. 91) καὶ μάλιστα διὰ τὸ δικαίωμα τῆς ναυπηγήσεως ἐν Μακεδονίᾳ πλοίων (αὐτ. στ. 15). Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ὁ καθηγητὴς I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, ἔ.ἀ. σ. 209 ἐξ., συμπεραίνει ὅτι τὰς διπλωματικὰς αὐτὰς ἐνεργείας ἐχειρίσθη ὁ Εὐριπίδης, ἡγηθεὶς διπλωματικῆς ἀποστολῆς, ἐπιτυχῶν παρὰ τοῦ Ἀρχελάου τὰς εἰς τὸ ψήφισμα ἀναφερομένας διευκολύνσεις ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων. "Ἐνεκα τῶν ὑπηρεσιῶν του πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἐτιμήθη ἐκεῖ ὁ τραγικὸς διὰ προξενίας καὶ ἀτελείας. Ἐπομένως τὸ τιμητικὸν ψήφισμα καὶ ἡ ὁμώνυμος τραγωδία, τὴν ὁποίαν συνέγραψεν ὁ τραγικὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀρχελάου, ἐμπνέονται ἐκ τῆς αὐτῆς πολιτικῆς γραμμῆς.

¹ SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. VII 1.3, σ. 405.

νηλικού Θαρύπα, ὁ ὁποῖος, ὡς ἄλλοτε ὁ υἱὸς τῆς Ἀνδρομάχης, ἐφυγαδεύθη εἰς τὰς Ἀθήνας¹.

Αἰτία τοῦ κακοῦ ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη διὰ τοῦ ἐπαναστατήσαντος φιλολακωνικοῦ κόμματος τῶν ἀριστοκρατῶν ἢ ἡ ἀντίθετος βασιλικὴ μερὶς ἐκ τοῦ ἐτέρου κλάδου τῆς δυναστείας, ἔχουσα τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης. Ἴσως ὁ κλάδος οὗτος προήρχετο ἐκ τῶν Ὀρεστῶν Μολοσσῶν, τὴν προδοτικὴν στάσιν τῶν ὁποίων ὑπαινίσσονται αἱ δολοπλοκίαι τοῦ Ὀρέστου εἰς Δελφούς². Ἡ σωτήριος ὅμως ἐπέμβασις τῶν Ἀθηναίων ἔσωσε τὸ ἀθῶον θῦμα, τὸν Θαρύπαν, ὁ ὁποῖος ἐνηλικιωθεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπανέρχεται, ἵνα καταλίπη ἐνδοξον βασιλικὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου.

Οἱ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ βασιλέως εἰσαχθέντες νέοι δημοκρατικοὶ θεσμοί, ἡ αἴγλη τῆς δυναστείας καὶ τοῦ θρόνου, τὸ ἐθνικὸν δρᾶμα τῶν Μολοσσῶν «Ἀνδρομάχη», ὑπῆρξαν τὰ τρία κυριώτερα ἠθικὰ ἐρείσματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἠδραιούτο ὁ θρόνος τῆς Μολοσσίας. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς θέσεως τοῦ Θαρύπα ἐξησφαλιζέτο καὶ ἡ σταθερότης τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας τῶν Μολοσσῶν μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ὅταν λοιπὸν εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ δράματος ἐπιφαίνεται ἡ θεὰ Θέτις προλέγουσα (στ. 1247 ἐξ.),

βασιλέα δ' ἐκ τοῦδε χρῆ
ἄλλον δι' ἄλλον διαπερᾶν Μολοσσίας
εὐδαιμονοῦντας·

ἀναγνωρίζονται κατὰ τὸν πανηγυρικώτερον τρόπον εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὸ βασικώτερον σημεῖον τοῦ ἔργου, ἡ θεία καταγωγὴ τοῦ θρόνου καὶ ἡ νομιμότης τῆς διαδοχῆς ὑπὸ τοῦ Θαρύπα, ἐν ᾧ τὴν εὐθύνην τῶν λόγων ἀναλαμβάνει αὐτὴ ἡ θεὰ. Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν διαρκῶς ὑπονοεῖ ἡ ἐξέλιξις τῆς τραγωδίας, ὑπάρχει στενοτάτη ἀντιστοιχία. Τὰ σύγχρονα γεγονότα ἐπενδύονται μὲ τὴν γενικότητα καὶ τὴν ὑπερβατικὴν δύναμιν τοῦ μύθου, προβάλλονται δὲ ὡς νὰ ἔχουν προκαθορισθῆ ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως³.

¹ Πρὸς κατανόησιν τοῦ δράματος δὲν πρέπει νὰ παραρῶθῃ ὁ παράγων ἀκροατήριον. Ἡ ἐξῆμνησις τοῦ Πηλέως, διὰ τῆς ὁποίας κλείει τὸ ὅλον δρᾶμα, δικαιολογεῖται ἐν ὄψει ἀκροατηρίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐνδιέφερετο μόνον διὰ τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν Μολοσσόν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν Πηλέα. Ἐπὶ τῆς ὀρθῆς κατευθύνσεως ὁδηγεῖ ἡ πρόρρησις τῆς Θέτιδος (1244 ἐξ.) περὶ τοῦ Μολοσσοῦ, ἐπωνύμου τῆς Μολοσσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ μέλλον (SCHMID-STAEHLIN, ἔ.δ. VII 1.3, σ. 405), χώρα ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν βασικὸν πολιτικὸν σκοπὸν τοῦ δράματος.

² Κατωτ. σ. 93, ὑπόσ. 1.

³ Ἦδη ὁ PARMENTIER παρετήρησε μερικὰς πειστικὰς ἀντιστοιχίας μετὰ τοῦ μυθικοῦ Μολοσσοῦ, ὡς διαγράφεται εἰς τὸ δρᾶμα, καὶ τοῦ ἱστορικοῦ βασιλόπαιδος Θαρύπα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν περιπετειῶν του, L' Andromaque d' Euripide, Bull. de l' Acadé-

Ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀπήχησις τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὰς καρδίας τῶν Μολοσσῶν καὶ ποίαν ἐπίδρασιν ἔσχεν αὕτη εἰς τὸ μέλλον τοῦ θρόνου καὶ τὴν φιλίαν τῶν Μολοσσῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας, δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τοῦ ὁποίου ἔτυχον αὕτη καὶ τὰ συγγενῆ τρωικὰ δράματα ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν Μολοσσῶν (κατω. σ. 92 ἐξ.). Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ὁ γενεαλογικὸς μῦθος ἀναπτύσσεται καὶ ἐπεκτείνεται εἰς τὰς γειτονικὰς περιοχάς. Ἡρωικὰ ὀνόματα λαμβάνονται ἐκ τῶν τραγωδιῶν τούτων διὰ τὰ μέλη τῆς δυναστείας καὶ τοῦ λαοῦ, τρωικὰ τοπωνύμια ἀναβιοῦν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς προσεγγίσεως ὑπῆρξεν ἡ σταθερὰ φιλία τῶν Μολοσσῶν μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀλκέτα ἐκ τῆς ἐξορίας (385 π.Χ.), ὀφειλομένης εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ Μολοσσοὶ προσεχώρησαν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Β' ἀθηναϊκὴν ναυτικὴν συμμαχίαν¹. Ὄταν βραδύτερον, περὶ τὸ 342 π.Χ., ὁ Ἀρύββας ἠναγκάσθη ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Μακεδόνων νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Μολοσσίας, κατέφυγεν εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι ἐτίμησαν τὸν φυγάδα διὰ τῆς χορηγήσεως εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ τέκνα του πολιτικῶν δικαιοματίων, τὰ ὁποῖα εἶχον δοθῆ πρὶν εἰς τὸν πατέρα του καὶ τὸν πάππον του².

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατανοοῦμεν τὸ ἔντονον ἀντιλακωνικὸν μῦθος τοῦ δράματός. Ἐὰν διὰ πᾶν ἄλλο ἀκροατήριον ἢ ὀξεῖα πολεμικὴ κατὰ τῆς Σπάρτης

mie royale de Belgique, Classe des Lettres, 1920, σ. 371-373. Ἐπίσης κατὰ τὸν PERRET, REA ἔ.ἀ. σ. 26-27 καὶ ὑποσ. 1-2, πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 73, ὑποσ. 2, ὁ υἱὸς τῆς Ἀνδρομάχης ἦτο εἰς τὴν φαντασίαν ὅλον ὁ ἀνήλικος Θαρύπας, ὄρφανὸς ὡς ἐκεῖνος (JUST. XVII 3.10, πρβλ. καὶ Ἀνδρ. 1246-47), τῆς αὐτῆς ἡλικίας, 12 περίπου ἐτῶν, ἔχων συναίσθησιν τοῦ κινδύνου. Ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη ἐπαρκῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων διὰ τὰς δύο ἐλληδικὰς χώρας τοῦ Βορρᾶ, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἡ πραγματοποίησις τῶν πολιτικῶν τούτων ἐπιδιώξεων τῶν Ἀθηναίων ἐξηρτάτο ἀμέσως ἐκ τῆς φιλίας καὶ τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως τῶν δύο ἡγεμόνων, τοῦ Θαρύπα καὶ τοῦ Ἀρχελάου. Ὅτι ὁ Θαρύπας εἶχεν ἀνάγκην ἠθικῆς ὑποστηρίξεως ἀνεπτύξαμεν διεξοδικῶς ὅτι τοιοῦτόν τι δὲν ἀποκλείεται καὶ περὶ τοῦ Ἀρχελάου ὑπέθεσαν ἤδη οἱ SCHMID - STAEBLIN, ἔ.ἀ., ἰδιὰ μάλιστα ἔνεκα τῶν τεταμένων σχέσεων μετὰ τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἐπάνωθεν ἐθνῶν, τῆς Ἑλιμίας καὶ τῆς Λυγκηστίδος (ΑΡΙΣΤ. Πολιτ. 5. 1311 β. ΣΤΡΑΒ. VII 7. 8) καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Πυδναίων (410 π.Χ. Σχετικῶς I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, ἔ.ἀ. σ. 209 ἐξ.). Ἀφ' ἐτέρου ὁ πολιτικὸς χαρακτῆρ τῆς ἀπολεσθείσης τραγωδίας «Ἀρχελαος» εἶναι ἐκδηλός. Πρὸς τοῦτο θὰ ἤρκει ὁ τίτλος καὶ μόνον τοῦ δράματος (σχετικῶς I. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ, ἔ.ἀ. σ. 213 ἐξ.). Ὡς ἐκ τούτου εὐλόγον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ κύρια σημεῖα τοῦ δράματος τούτου, ὡς ἡ ἐξῆμνησις τῆς δυναστείας καὶ τοῦ θρόνου, συνδεομένης διὰ δεσμῶν αἵματος μετὰ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, ἡ νομιμότης τοῦ θρόνου, κατεχομένου ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου, συμπίπτουν μετὰ τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς «Ἀνδρομάχης». Περὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ «Ἀρχελάου», HYGINUS, Fab. 219. Σχετικῶς GEYER, ἔ.ἀ. σ. 99. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ, ἔ.ἀ. σ. 103. ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Ἐπετ. Φιλ. Σχολ. Παν. Ἀθηναίων 1958, σ. 56 ἐξ.

¹ Ἀνωτ. σ. 64 καὶ 65.

² Ἀνωτ. σ. 52 καὶ ὑποσ. 2.

ἡδύνατο νὰ παραμείνη ἐν μέρει ἀκάλυπτος, διὰ τὸν θρόνον καὶ τὸν λαὸν τῆς Μολοσσίας τὸ μῖσος ὑπῆρξεν ἀπολύτως ἠτιολογημένον. Ἡ ἄλλοτε ἐπαμφοτερίζουσα στάσις τῶν Μολοσσῶν, ἕνεκα τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων, ἔπρεπε νὰ μεταμορφωθῆ εἰς μῖσος ἄσπονδον κατὰ τῆς Σπάρτης, ὑπαιτίου τόσων δεινῶν διὰ τοὺς Μολοσσούς. Διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ Πηλεὺς, μετὰ τὴν σωτηρίαν ἐπέμβασίν του, ἀπευθύνηται πρὸς τὸ ἄθῳον θῦμα, τὸν Μολοσσόν, λέγων (στίχ. 723-4),

..... ἐν Φθία σ' ἐγὼ
θρέψω μέγαν τοῖσδ' ἐχθρόν

πᾶς τις ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν λόγων, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς τὸν δοκιμασθέντα νεαρὸν Θαρύπαν καὶ ἔχουν ὡς ἀκροατήριον τὸν συμπάσχοντα λαὸν του. Οὕτω διακείμενοι οἱ Μολοσσοὶ ἔναντι τῆς Σπάρτης ἤχουον εὐχαρίστως τὴν δριμύτητα τῶν λόγων τοῦ ποιητοῦ, τὸ δὲ μῖσός των ὠγκοῦτο πρὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Σπάρτης, αἱ ὁποῖαι ὑπενεθύμιζον εἰς αὐτοὺς προσφάτους προσβλητικὰς ἐνεργείας.

Ὁ μῦθος λοιπὸν λαμβάνει εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» διὰ τῆς δεξιοτεχνίας τοῦ ποιητοῦ διττὴν σημασίαν, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξαίρει τὴν ἔνδοξον καὶ θείαν καταγωγὴν τοῦ θρόνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπιδιώκει νὰ ἐξυψώσῃ εἰς τὰ ὅμματα τῶν Μολοσσῶν τὸν πολιτικὸν φίλον τῶν Ἀθηναίων, βασιλέα Θαρύπαν, καὶ νὰ ἐνισχύσῃ ἠθικῶς τὴν θέσιν του, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν καλλιέργειαν μίσους πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ φιλίας πρὸς τὰς Ἀθήνας¹.

Τοιοτουτρόπως ὁ δοκιμασθεὶς θρόνος ἐξήρχετο ἐνισχυμένος διὰ τῶν δημοκρατικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ διὰ τῆς πανηγυρικῆς ἀναγνωρίσεως τῆς θείας καὶ ἐνδόξου καταγωγῆς του. Φαινομενικῶς ὁ τίτλος τοῦ δράματος ἦτο «Ἀνδρομάχην», ἐκ τοῦ κυρίου προσώπου τοῦ δράματος, κατ' οὐσίαν ὅμως θὰ ἤρμοζεν ὁ τίτλος «Θαρύπας»². Ἀντ' αὐτοῦ ὁ Εὐριπίδης προετίμησε τὸν συγκεκαλυμμένον, ἀλλὰ συνώνυμον τίτλον, «Δημοκράτης», δηλοῦντα τὸν φορέα τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν, τὸν νεαρὸν βασιλέα Θαρύπαν.

Ἡ ὑπόθεσις ἐπομένως, ὅτι ὑπὸ τὸ μυθικὸν ὄνομα Μολοσσός ὑπονοεῖται εἰς τὸ δράμα ὁ Θαρύπας, εἶναι βεβαία. Καθ' ὃν τρόπον ὁ Μολοσσός, οὕτω καὶ ὁ βασιλεὺς οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κτίστης καὶ ἱστορικὸς σταθμὸς, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου οἱ Μολοσσοὶ καθώριζον τοὺς χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς των (Παυσ. I 11.1). Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι μοναδικόν, διότι καὶ εἰς ἄλλους ἐξέχοντας βασιλεῖς τῆς Μολοσσίας, εἰς τὸν υἱὸν του Ἀλκέταν (385-370), ὡς καὶ εἰς τὸν μεγάλον Πύρρον (297-272), εἶχον δοθῆ ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν μυθικὰ ὀνόματα (κατωτ. σ. 145), ληφθέντα ἐκ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου των.

¹ Παρόμοιοι σκοποὶ ὑπολανθάνουν, ὡς εἶπομεν, εἰς τὸν «Ἀρχέλαον» τοῦ Εὐριπίδου

² Πρβλ. τὴν μεταγενεστέραν τραγωδίαν «Ἀρχέλαος».

Θετικήν επίσης σημασίαν ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὴν Μολοσσίαν περιέχει καὶ τὸ ἐπίθετον Ἑπειῶτις, ἀποδιδόμενον δις εἰς τὴν Ἀνδρομάχην ὑπὸ τῆς Ἑρμιόνης (στ. 159) καὶ τοῦ Μενελάου (στ. 652). Ἦδη ὁ ROBERTSON ἐθεώρησε τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἡρωίδος μετὰ τὴν Ἑπειρον¹. Ἀλλ' ὁ ROHLENZ διερωτᾷται ἐὰν εἶναι δυνατόν ὁ ποιητὴς νὰ ὀνομάζῃ δις περιφρονητικῶς τὴν Ἀσιάτιδα Ἀνδρομάχην («Ἑπειῶτιν»), ὅταν τὸ ὄνομα σημαίνῃ ἤδη καὶ τὸν κάτοικον τῆς Ἑπείρου². Προσέτι ὁ CAMERER, ἀποκρούων τὴν ἄποψιν τοῦ GARZYA περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς τραγωδίας εἰς τὴν Δωδώνην, παρατηρεῖ ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ἑρμιόνης (στ. 173) καὶ τῆς Τροφοῦ (στ. 870) χαρακτηρισμὸς τῆς ἡρωίδος ὡς «βαρβάρου» δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὸ ἀκροατήριον τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης³. Αἱ ἐπιφυλάξεις αὗται αἴρονται εὐχερῶς, διότι οἱ χαρακτηρισμοὶ οὗτοι δίδονται κυρίως ὑπὸ τῆς Ἑρμιόνης καὶ τοῦ Μενελάου, ἐχθρῶν τῆς Ἀνδρομάχης, ἰδίως ὅμως διότι οἱ Μολοσσοὶ μετὰ ὑπερηφάνειαν ἐλάμβανον ὀνόματα βαρβαρικά, ὑπενθυμίζοντα τὴν ἔνδοξον καταγωγὴν των ἐκ τῆς Τροίας. Ὅταν ὁ βασιλικὸς οἶκος ἐδανείζετο τρωικὰ ὀνόματα, ὡς π.χ. Πάνδαρος, τοῦ ὁποίου ἡ δρᾶσις εἰς τὴν Ἰλιάδα οὐδόλως εἶναι τιμητική, ὅταν δὲν διστάζῃ νὰ υἱοθετῇ τρωικὰ τοπωνύμια, ὡς Πέργαμον, Ἴλιον κλπ., δὲν γνωρίζομεν διατὶ ἡ λέξις Ἑπειῶτις, ἔστω καὶ μετὰ τὴν ὑποτιμητικὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ἡ Ἑρμιόνη, θὰ εἶχε δυσμενῆ ἀπήχησιν εἰς τὸ μολοσσικὸν ἀκροατήριον. Ἀλλωστε ἡ ἐξύψωσις τῆς Ἀνδρομάχης εἰς τὸ δρᾶμα, ἡ συντριπτικὴ ὑπεροχὴ τῆς ἐναντι τῆς ἑλληνίδος Ἑρμιόνης, καθίστων συμπαθὲς τὸ περιεχόμενον τῆς λέξεως αὐτῆς. Ἡ λέξις λοιπὸν Ἑπειῶτις μετὰ τὴν διπλὴν σημασίαν, τῆς Ἀσιάτιδος-Τρωάδος καὶ τῆς Ἑπειῶτιδος, οὐδεμίαν ὑποψίαν μομφῆς παρεῖχε, συνδέει ὅμως καταφανῶς τὸ δρᾶμα μετὰ τὴν Ἑπειρον, ἔνθα ἐδιδάχθη⁴.

¹ Ἄνωτ. σ. 72.

² Ἐ. ἀ. II², σ. 121.

³ Gnomon ἔ.ἀ., σ. 112.

⁴ Κατὰ τὸν J. PERRET, REA, ἔ.ἀ. σ. 27, τὸ ὄλον δρᾶμα εἶναι οὕτω συντεταγμένον, ὥστε νὰ καταδείξῃ ὅτι εἰς τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον ἡ διάκρισις αὕτη δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ βάρβαρος (Ἑπειῶτις) Ἀνδρομάχη εἶναι ἀνωτέρα καὶ καθαρωτέρα τῆς Ἑρμιόνης. Ἀλλωστε εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ κλασσικοῦ Ἕλληνος δὲν ὑπῆρχε μῖσος κατὰ τῆς Τροίας καὶ τῶν Τρώων ἡρώων, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Αἰνειάδα τοῦ Βεργιλίου. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔπος καὶ ἡ ἀρχαία τραγωδία δὲν ἐκφράζουν ἐχθρότητα διὰ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἑλλήνων Τρώας, ἀλλὰ τοῦναντίον συμπάθειαν, πρβλ. F. BOYANÇÉ, REA 45, 1943, σ. 278. Ἐπομένως ἔκτοτε τὰ ὀνόματα Ἑπειρος-Ἑπειῶτις εἶχον ἀποκτήσει τὴν εἰδικὴν γεωγραφικὴν καὶ πολιτικὴν ἔννοιαν, παρὰ τὴν ἀντίθετον, ἄποψιν τοῦ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 9, καὶ Die antiken Münzen, σ. 290, ὑποσ. 3. Ὡς ἐκ τούτου τὸ κυριώτερον ἐμπόδιον αἴρεται ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ Ἑπειῶτου Αἰσχροίωνος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ Ταινάρου τοῦ ἔτους 427/6 π.Χ. (ἀνωτ. σ. 35 καὶ ὑποσ. 1).

Εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἡ τραγωδία δὲν ἐδιδάχθη εἰς τὴν Δωδώνην, διότι τὸ ἱερὸν κατὰ τὸ ἔτος τῆς διδασκαλίας (423/422 π.Χ.) ἠύρισκετο εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν Θεσπρωτῶν, περιελθὼν ὑπὸ τοὺς Μολοσσοὺς βραδύτερον, κατὰ τὴν περίοδον 410-404 ἢ 385-375 π.Χ. (ἀνωτ. σ. 50-51). Ἐπομένως ὡς τόπον διδασκαλίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν ἔδραν τῆς αὐλῆς, τὴν Πασσαρῶνα, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Μολοσσῶν, 11 χιλιόμετρα ΒΔ. τῶν Ἰωαννίνων, πλησίον τοῦ χωρίου Γαρδίχι¹.

Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὴν Ἠπειρον ὑποδεικνύουν ὁ ἀκριβῆς γεωγραφικὸς καθορισμὸς τῆς Δωδώνης, θεσπρωτῶν οὐδᾶς, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ περὶ τῆς αὐτοψίας τοῦ χώρου², κυρίως ὅμως ὁ στίχος 860 τῆς τραγωδίας «Ἰκετίδες», συγγραφείσης τὸν χειμῶνα τοῦ 421/20 π.Χ., διδαχθείσης δὲ κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια τοῦ 420³, ἤτοι δύο ἔτη μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὴν Πασσαρῶνα. Ὁ στίχος, ὁρᾶς τὸν ἄβρον οὐ βέλος διέπτατο⁴, ἐνθυμίζει ἀμέσως τὸν στίχον ἐπὶ τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως ἐκ Πασσαρῶνος τοῦ Ἀρείου Διὸς (πίν. 5), ἀρὰ τῷ Διὶ οὐ βέλος διέπταται⁵, ἀμφότεροι δὲ τὸν περιφερόμενον στίχον, μνημονεύμενον ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (V 9.5), ἀποδιδόμενον δὲ εἰς τὴν παρῳδήσιν τοῦ ποιητοῦ Σάμου, φίλου τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Ε'. Κατὰ τὸν Πολύβιον δηλαδὴ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἠπειρῶται, ἀνταποδίδοντες τὰς κατὰ τὸ ἔτος 219 π.Χ. καταστροφὰς τῶν Αἰτωλῶν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ τοῦ Δίου (IV 67. 1-4), εἰσέβαλον τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς τὸ Θέρμον, τὸ ὁποῖον ἐλεηλάτησαν⁶. Καταστρέψαντες περὶ τοὺς 2000 ἀνδριάντας, πλὴν τῶν εἰκόνων τῶν θεῶν, κατέγραφον οἱ στρατιῶται εἰς τοὺς τοίχους τῶν οἰκοδομημάτων τὸν περιφερόμενον στίχον, ὁρᾶς τὸ δῖον οὐ βέλος διέπτατο;

Πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀναγλύφου ὁ στίχος τοῦ Πολυβίου εἶχε θεωρηθῆ δικαιολογημένως παρῳδήσις τοῦ στίχου 860 τῶν «Ἰκετίδων». Ὁ WALBANK

¹ Σ.Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολ. Ἔρευνες, σ. 46 ἐξ. Σχετικῶς P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 213, ὑποσ. 3. D. KIENAST, RE ἐν λ. Pyrrhos, σ. 15 (ὑποσ.). P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 95, ὑποσ. 69, σ. 124, ὑποσ. 44. E. LÉPORE, Ricerche, σ. 64-65 καὶ 161-162.

² Ἀνωτ. σ. 50. Φοίν. 982-83. Τὸ δρᾶμα ἐδιδάχθη κατὰ τὸ ἔτος 410, DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 345 ἐξ.

³ DELEBEQUE, ἔ.ἀ. σ. 203 ἐξ., ἰδίᾳ 223-24.

⁴ Ἡ λ. ἄβρον διορθοῦται καὶ εἰς δῖον καὶ λάβρον.

⁵ Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες, σ. 68 ἐξ. M. TREU, Glotta 37, 1958, σ. 269, ὑποσ. 3. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 68, ὑποσ. 5. E. LÉPORE, Ricerche, σ. 65 ὑποσ. 105.

⁶ ΠΟΛΥΒ. V 9. 1-4. Σχετικῶς, W. TARN, CAH VII, 1928, σ. 765 ἐξ. B. NIESE, Geschichte der Griechischen und Makedonischen Staaten, II, 1899, σ. 436 καὶ 445. F. WALBANK, Philipp V of Macedon, σ. 54-55, καὶ A Historical Commentary on Polybius I, 1957, σ. 522 καὶ 546-47.

βραδύτερον ἐχαρακτήρισε τὸν στίχον τοῦ ἀναγλύφου παραλλαγήν τοῦ εὐριπιδείου, μαρτυροῦσαν τὴν δημοτικότητα τοῦ τραγικοῦ¹. Ἄλλ' ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ἀμφισβητήσιμος. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν ἱστορικός, ὡς ὁ Πολύβιος, νὰ ἀγνοῇ τὴν προέλευσιν τοῦ «περιφερομένου» στίχου, ἐνῶ οἱ ἀπλοῖκοι στρατιῶται τοῦ Φιλίππου, Μακεδόνες καὶ Ἑπειῶται, ἐγνώριζον ἤδη τοῦτον καὶ τὸν εἶχον ἀποστηθίσει; Ὁ στίχος πρέπει νὰ εἶχεν ἄλλην προέλευσιν, ὡς ὑπεθέσαμεν ἀλλοῦ². Ἀπετέλει μέρος ὕμνου ἢ ἴσως ἦτο ἐπίκλησις πρὸς τὸν Ἄρειον Δία τῆς Πασσαρῶνος, γνωστὴ εἰς τοὺς Ἑπειώτας στρατιώτας κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Θέρμου. Τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ στίχου τῆς ἐπιγραφῆς μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πρώτη λέξις ἀρά, ἀποτελεῖ τὸ ἐτυμολογικὸν αἴτιον τῆς ἐπικλήσεως «Ἄρειος» (Ζεύς), περὶ οὗ ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος ἐν συντομίᾳ (σ. 39). Προφανῶς λοιπὸν ὁ Εὐριπίδης παρέλαβε τὸν στίχον τοῦτον ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Ἄρειου Διδὸς εἰς Πασσαρῶνα, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπισκεφθῆ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διδασκαλίας τοῦ δράματος, 423/22, καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν δύο ἔτη βραδύτερον εἰς τὰς «Ἰκέτιδας».

Ὁ CAMERER, ἀναγνωρίζων ὅτι ὁ ποιητὴς περιώρισε τὸν χορὸν εἰς τὸ δράμα, προσαρμόσας αὐτὸν εἰς τὰς δυνατότητας τοῦ τοπικοῦ χορηγοῦ, δέχεται ὅτι ἐκ τῶν γνωστῶν θεάτρων ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων προσεφέροντο πολλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς «Ἀνδρομάχης», ὡς τὸ θέατρον τοῦ Θορικοῦ, τῆς Ἐρετρίας, διὰ γενικωτέρους ὅμως λόγους προκρίνει τὸ θέατρον τῆς Δήλου (ἀνωτ. σ. 75)³.

Ἄλλ' ἡ ἀπουσία μονίμου θεάτρου ἐκ τινος πόλεως δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν διδασκαλίαν τραγωδίας εἰς αὐτήν, διότι καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος δὲν ὑπῆρχε μόνιμος κατασκευὴ, ἀλλ' αἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἀρχικῶς μὲν ἐγίνοντο πιθανώτατα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγοράν, βραδύτερον δὲ εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου, ἐνθα κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ. εἶχεν ἀνεγερθῆ τὸ μαρμαρίνον θέατρον. Πρὸς τοῦτο ἤρκει ἀπλῆ ὀρχήστρα, πρόχειρος τοῖχος, ὡς σκηρικὸν βάθος, καὶ ἀνωφέρεια, ἐνθα ἐκάθηντο οἱ θεαταὶ ἢ ἐτοποθετοῦντο τὰ ἴκρια⁴. Θὰ ἦτο παράλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης δὲν ἐδιδάσκοντο αἱ τραγωδίαι τῶν Ἀττικῶν πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου, ὅποτε πλέον κατεσκευάσθη τὸ γιγάντιον λίθινον θέα-

¹ Historical Commentary, σ. 547.

² Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες, σ. 73.

³ Gnomon ἔ. ἀ. σ. 114.

⁴ Βαθμιαίως κατὰ τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰ. αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ θεάτρου εἰς τὰς Ἀθήνας κατέστησαν πολυπλοκώτεραι, W. DINSMOOR, The Architecture of Ancient Greece, σ. 207-208. Ἡ διδασκαλία ἐπίσης τοῦ «Ἀρχελάου» εἰς τὴν Πέλλαν δὲν ἀπαιτεῖ ἀναγκαιῶς τὴν ὑπαρξίν λιθίνου θεάτρου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.

τρον¹, διότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 5^{ου} πρὸς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα ἀποδεικνύεται, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἰσχυρὰ ἡ ἐπίδρασις τῶν τραυικῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὴν Ἡπειρον.

Ἐπεὶ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς συνηγορεῖ ἔργον τορευτικῆς τέχνης, ἔγγλυφος ἀργυροῦς δακτύλιος, ἐργαστηρίου τοῦ Τάραντος, τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ., εὐρεθεὶς ἐντὸς κιβωτιοσχήμου τάφου παρὰ τὸ χωρίον Κερασῶν (παλαιότερον Κεράσοβον), ἀριστερᾶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων-Ἀρτης (πίν. 3), μετὰ παράστασιν τοῦ φόνου τῆς Κλυταιμῆστρας ὑπὸ τοῦ Ὁρέστου. Ὁ τορευτὴς ἔχει ἐμπνευσθῆ τὴν σκηνὴν ἀπὸ τὴν «Ἡλέκτραν» τοῦ Σοφοκλέους, διότι ἡ Κλυταιμῆστρα, πληγεῖσα ἤδη εἰς τὸ στήθος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς, πρόκειται νὰ δεχθῆ τὸ δεύτερον θανατηφόρον τραῦμα, συμφώνως πρὸς τὸν στίχον 1415, παῖσον, εἰ σθένης, διπλῆν².

Ὁ κιβωτιόσχημος τάφος, χρονολογούμενος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} αἰ., περιεῖχε δέκα τρία ἀττικὰ ἀγγεῖα καὶ τρεῖς πηλίνους λύχνους, μαρτυροῦντα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀττικοῦ πολιτισμοῦ ἔκτοτε³. Ἡ καλὴ κατασκευὴ τοῦ τάφου, τὰ πλούσια κτερίσματα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κερασῶνος σῶζονται ἐρείπια ἀρχαίας ἀκροπόλεως, μαρτυροῦν περὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς τοῦ εὐπόρου νεκροῦ, ταφέντος εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόνον ὁρῶν ἀπὸ τῆς Δαυδῶνης καὶ ἐπὶ τῆς κυρίας ὁδοῦ ἐπικοινωνίας τοῦ ἱεροῦ μετὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ.

Πολλοὶ σοβαροὶ λόγοι ἐπομένως στηρίζουν τὴν ἄποψιν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὴν Μολοσσίαν. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ μύθου, συνδέοντος τὴν Τροίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τὴν Ἡπειρον, ὁ τρόπος τῆς ἀναπτύξεως τούτου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀκροατήριον, καὶ δὴ καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν συμπαθῶν καὶ ἀσυμπαθῶν ὡς πρὸς τοὺς Μολοσσοὺς προσώπων τοῦ δράματος, ἡ παρουσία εἰς τὸ δρᾶμα τῶν ἀπόντων προσώπων, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Νεοπτολέμου, καὶ ἡ ἐξύμνησις τῆς δυναστείας τῶν Μολοσσῶν, εἶναι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν περὶ τῶν δεσμῶν τῆς «Ἀνδρομάχης» μετὰ τὴν Ἡπειρον. Προσέτι ἡ σημασία μερικῶν ὑπαινιγμῶν, ὅσων τοῦλάχιστον ἡ ἐρμηνεῖα κατέστη δυνατὴ, καὶ ἡ ὀξύτατη πολεμικὴ κατὰ τῆς Σπάρτης, δυσκόλως ἀνεκτὴ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἀπολύτως ἠτιολογημένη διὰ μολοσσικὸν ἀκροατήριον, εὐρίσκουν τὴν ἐξήγησίν των μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἔποψιν.

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. (συμπλήρωμα), τ. ΙΙ, 1960, σ. 757 καὶ ΑΔ 1960, σ. 17 ἐξ. BCH 84, 1960, σ. 746 ἐξ. JHS 1959, σ. 14 (Archaeology). AJA 64, 1960, σ. 270. KIRSTEN-KRAIKER, Griechenlandkunde, σ. 745-746.

² BCH ἔ.δ. σ. 745-6, εἰκ. 2. JHS ἔ.δ. σ. 14, εἰκ. 12. P. FRANKE, ἔ.δ. σ. 86, ὑποσ. 65. Πρῶτος ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων, κ. Φ. Πέτσας, ἀνέγνωσεν ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ δακτυλίου τὸ ἑλλιπέδες ὄνομα, Κλυταιμῆστρα.

³ Τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀττικῆς τραγωδίας τοῦ 5^{ου} αἰ. θεωρεῖ πιθανὴν καὶ ὁ J. GAGÉ, RHR 146, 1954, σ. 38.

Ἄλλ' ἐκεῖνα, τὰ ὅποια βαρύνουν ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς θέσεως ταύτης, εἶναι κυρίως ὁ δευτερεύων τίτλος τοῦ δράματος, «*Δημοκράτης*», ἀναφερόμενος εἰς τὸν δημοκρατικὸν βασιλέα *Θαρύπαν*, καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ μύθου, τὸ ὅποιον ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν παραδεδομένην πίστιν τῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν. Τοιαύτη περιφανῆς ὁμολογία πίστεως ἐκ μέρους τοῦ ἀττικοῦ τραγικοῦ προϋποθέτει ἀκροατάς, ἀμέσως ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ μύθου.

Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς τραγωδίας πρέπει νὰ ὑπῆρξε συγκλονιστικῆ, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν ἔσχεν εἰς τὸ μῦθον καὶ τὴν ζωὴν τῶν Μολοσσῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι αἰσθητῆ ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς στροφῆς τοῦ 5^{ου} πρὸς τὸν 4^{ον} αἰῶνα (ἀνωτ. σ. 33 καὶ 41-42), ἔπεται ὅτι ἡ «*Ἀνδρομάχη*» εἶχεν ἤδη ἀκουσθῆ εἰς τὴν Μολοσσίαν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Ἡ διαπίστωσις αὕτη δὲν ἐνισχύει μόνον τὴν ἔποψιν περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς τραγωδίας εἰς τὴν Ἡπειρον κατὰ τὸ ἔτος 423/22, ἀλλ' ἐπιβεβαιώνει καὶ τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν γνώμην (σ. 55), ὅτι ὁ Πλούταρχος (Πύρρ. 5) διὰ τῆς φράσεως, τὸν *Θαρύπαν* πρῶτον ἱστοροῦσιν ἑλληνικοῖς . . . γράμμασι . . . διακοσμήσαντα τὰς πόλεις ὀνομαστὸν γενέσθαι, δὲν ἐννοεῖ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς Μολοσσοὺς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν οὗτοι ἐγνώριζον, ἀφ' οὗ κατενόουν τὴν γλῶσσαν τῆς ἀττικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γραφὴν.

2. Η ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΤΡΑΓΙΚΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς «*Ἀνδρομάχης*» τοῦ *Εὐριπίδου* εἰς τὴν Ἡπειρον, ἡ τραγωδία αὕτη, ἄκρως τιμητικῆ διὰ τοὺς Μολοσσοὺς καὶ τὴν ἐνδοξὸν δυναστείαν των, θὰ εἶχε καταστῆ προσφιλέστατον ἀκρόαμα τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ ἐπανειλημμένως θὰ εἶχε διδαχθῆ εἰς τὰ θέατρα τῆς Ἡπέρου. Ἀναμφιβόλως τὸ «*ἔθνικόν*» τοῦτο δρᾶμα τῶν Μολοσσῶν θὰ ἤκουετο ἐκεῖ μὲ μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν παρ' ὅσον ὁ «*Ἀρχέλαος*», διότι εἰς αὐτὸ ἐξιστοροῦντο ἡ θεία καταγωγὴ, αἱ περιπέτειαι καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς¹.

Διὰ πρώτην φοράν καὶ διὰ τῶν πλέον δραστικῶν παραστατικῶν μέσων τῆς δραματικῆς σκηρῆς ἀπεκαλύπτετο εἰς τὸ ἀπλοῦκὸν ἀκροατήριον τῶν Μο-

¹ Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Τεγέας, IG V², 118 = Syll³. 1080, χρονολογουμένην εἰς τὸν 3^{ον} - 2^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ST. DOW, Hesperia 4, 1935, σ. 89 καὶ ὑποσ. 2, ἀναφέρεται ἡ διδασκαλία ἐν Δωδώνῃ κατὰ τὰ Νάια τῶν τραγωδιῶν «*Ἀρχέλαος*» τοῦ *Εὐριπίδου* καὶ «*Ἀχιλλεύς*» τοῦ *Χαιρήμονος*. Ἡ διδασκαλία τραγωδίας, ὡς ὁ «*Ἀχιλλεύς*», συνδεομένης στενῶς μὲ τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις τῶν Μολοσσῶν, εὐρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος.

λοσσῶν τὸ μεγαλεῖον τῆς φυλῆς καὶ τῆς δυναστείας: ὁ Νεοπτόλεμος καὶ ἡ Ἄνδρομάχη, υἱὸς ὁ πρῶτος τοῦ μεγάλου Θεσσαλοῦ ἥρωος, χήρα ἡ ἄλλη τοῦ Τρωᾶδος ἥρωος Ἐκτορος, τῶν δύο κορυφαίων πρωταγωνιστῶν τοῦ τραϊκοῦ δράματος, ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι γενάρχαι των. Καρπὸς ἐκ τῆς σχέσεως τούτων ὑπῆρξεν ὁ ἐπώνυμος τῆς ἐνδόξου φυλῆς, ὁ Μολοσσός, ὁ νεαρὸς βλαστός, τοῦ ὁποῖου τὴν ζωὴν ἐπεβουλεύθησαν οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μενελάου καὶ τῆς Ἑρμιόνης, οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ μηχανορραφίαι κατὰ τῶν ἀνυπερασπίστων θυμάτων, τῆς Ἄνδρομάχης καὶ τοῦ τέκνου της, ἐξυφανθεῖσαι ὑπὸ τῆς ζηλοτύπου συζύγου τοῦ Νεοπτολέμου, Ἑρμιόνης, καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς της, τυπικῶν ἐκπροσώπων τῆς Σπάρτης, ὁ ἄγριος φόνος τοῦ Νεοπτολέμου εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν διὰ τῶν δολοπλοκίων τοῦ Ὀρέστου (στ. 1115-6)¹, ἡ ἀνέλπιστος ἐπέμβασις τοῦ γέροντος Πηλέως, ὁ ὁποῖος ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ σώζει τὰ δύο ἀθῶα θύματα, ἡ ἐπιφάνεια τῆς Θετίδος καὶ ἡ πρόρρησις της περὶ τοῦ ἐνδόξου μέλλοντος τοῦ Μολοσσοῦ καὶ τῆς δυναστείας του (στ. 1243 ἐξ.), ἐπέφερον ἰσχυρὰς συγκινήσεις εἰς τὸ ἐκπληκτον ἀκροατήριον. Συναισθήματα μίσους καὶ ἀγάπης, ὀργῆς καὶ ἀγαλλιάσεως, τραγικοῦ

¹ Κατὰ τὸν D.S. ROBERTSON, Class. Rev. 36, 1922, σ. 59-60, ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Ὀρέστου ὑπονοοῦνται οἱ Ὀρέσται Μολοσσοί, καταγόμενοι ἐκ τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἑρμιόνης (ΣΤΡΑΒ. VII 7.8. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ὀρέσται), τοὺς ὁποῖους οἱ Αἰακίδαι ἐθεώρουν ἐπαναστάτας, ἐποφθαλμιῶντας τὸν θρόνον. Ὁ βασιλεὺς τούτων Ἀντίοχος (ΘΟΥΚ. II 80.6) εἶχεν ἐπιβουλευθῆ τὴν ζωὴν τοῦ μικροῦ Θαρύπα, πρβλ. καὶ ΒΟΤΤΙΝ, ἔ.ἀ. σ. 192 καὶ 234-240. Ἄλλ' ἡ ἀποψις τούτου, ὅτι ἡ ἐπιθεσις τοῦ ποιητοῦ κατὰ τῶν Δελφῶν ὀφείλεται εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸ ἱερατεῖον τῆς Δωδώνης, τὴν ὁποίαν ἐκλαμβάνει μολοσσικὴν, δὲν εἶναι ὀρθή, διότι τὸ ἱερὸν ὑπήγετο εἰσέτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διδασκαλίας τῆς Ἀνδρομάχης ὑπὸ τοὺς Θεσπρωτοὺς (ἀνωτ. σ. 50-51). Ὁ E. DELEBEQUE, Euripide, σ. 198-199, ἐξ ἄλλου μὲ ἐπιφύλαξιν δέχεται ὅτι ὁ Ὀρέστης τοῦ δράματος εἶναι δυνατὸν νὰ συνδεθῆ μὲ τὴν Ὀρεσθίδα τῆς Ἀρκαδίας (ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ὀρέσται καὶ Ὀρεστίαι), ἔνθα παρὰ τὸ Λαοδίκειον συνήφθη τὸ 423 (ἔτος συγγραφῆς τῆς Ἀνδρομάχης) ἀμφίρροπος ἀγὼν μεταξὺ Τεγεατῶν καὶ Μαντινέων (ΘΟΥΚ. IV 134, πρβλ. καὶ V 64). Τοὺς Μαντινεῖς ὑπονοοῦν ἐπίσης (στ. 733 ἐξ.) οἱ ἀπειλητικοὶ λόγοι τοῦ Μενελάου, ἔστι γὰρ τις οὐ πρόσω / Σπάρτης .. πόλις τις, ἢ πρὸ τοῦ μὲν ἦν φίλη, / νῦν δ' ἐχθρὰ ποιεῖ τὴν δ' ἐπεξελεῖν θέλω / στρατηλατήσας χύποχεῖριον λαβεῖν. Τὴν ἐπικρατεστέραν ἀποψιν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη, ἄλλοτε φιλικὴ εἰς τὴν Σπάρτην, τῶρα δὲ ἐχθρική, εἶναι τὸ ἀργολικὸν Ἄργος, ὁ DELEBEQUE ἀποκρούει δικαίως, δεδομένου ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ ποιητὴς νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ἄργους τούτου ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀργείου Ὀρέστου, διότι ἡ πόλις ὡς ἐχθρὰ εἰς τὴν Σπάρτην ἦτο φίλη τῶν Ἀθηναίων. Νομίζω ὅτι ἡ ἀποψις τοῦ ROBERTSON, ὅτι ὑπὸ τὸν Ὀρέστην ὑπονοοῦνται πάντοτε οἱ Ὀρέσται, εἶναι πιθανωτέρα, ἔνεκα τῶν ἐκτεθέντων ἀνωτέρω λόγων. Τὴν σχέσιν τῶν Ὀρεστῶν μὲ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν μαρτυρεῖ, ὡς εἶδομεν, τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῶν ὀκτῶ τέκνων τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Λανάσσης (ΣΧΟΛ. Εὐρ. Ἄνδρ. 24) ὑπῆρξεν ὁ Ἄργος, ἐπώνυμος τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργους, ὁ δὲ Ἐθνήστης ὑπῆρξεν εἰς τῶν παιδῶν τοῦ Νεοπτολέμου (ἀνωτ. σ. 22 καὶ 27., Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 93, ὑποσ. 7 καὶ 101, ὑποσ. 1),

φόβου καὶ ἐλέους ἐπλήρουν τὰς καρδίας τῶν ἀπλοϊκῶν θεατῶν. Τώρα μόνις ἀπεκαλύπτετο εἰς αὐτοὺς τὸ ἐνδοξὸν παρελθὸν τῆς φυλῆς, διότι τὰ ἕως τότε θρυλούμενα ἦσαν κενοὶ λόγοι δι' ἓνα ἀκαλλιέργητον λαόν, κατὰ πολὺ ὑποδεέστεροι εἰς δύναμιν καὶ φαντασίαν. Ἡ ἰσχὺς καὶ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς ἦσαν ἐμπεπιστευμένα εἰς τοὺς θεοὺς.

Λαμπροτέραν διαφῆμισιν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ πομπωδεστέραν ἔξαρσιν τοῦ φυλετικοῦ φρονήματος δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν¹. Πόσον ραγδαία ὑπῆρξεν ἡ ἐπενέργεια τῶν ἐντυπώσεων τούτων γίνεται ἀντιληπτὸν ἐκ τῆς ἀπηχῆσεως, τὴν ὁποίαν ἡ τραγωδία εὔρεν εἰς τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις καὶ εἰς τὸν βίον τῶν Μολοσσῶν. Εἷς ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἀλκέτα, ὁ Νεοπτόλεμος, λαμβάνει ὄνομα ἐκ τοῦ θεσσαλικοῦ κύκλου. Εἰς τὸ ἐξῆς οἱ δύο οὔτοι κύκλοι θὰ ἀποτελέσουν τοὺς δύο πόλους, περὶ τοὺς ὁποίους θὰ περιστρέφονται αἱ μυθολογικαὶ παραδόσεις τῶν Μολοσσῶν. Ἀπαξ δὲ ὁ Εὐριπίδης κατέστη ὁ προσφιλέστερος ποιητῆς εἰς τὴν Μολοσσίαν, εἶναι εὐνόητον, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ τραγωδίαι τοῦ τραγικοῦ, ἰδίᾳ τὰ συγγενῆ δράματα, αἱ «Τρωάδες», ἡ «Ἐκάβη»², ὁ «Ρῆσος», ὁ «Ἀλέξανδρος», ὁ «Τήλεφος», ὁ «Ἀχιλλεύς» τοῦ Χαιρήμονος ἠχοῦντο εὐχαρίστως.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ τρόπος τῆς προελεύσεως μερικῶν τῶν ὀνομάτων τούτων, ὡς Νεοπτόλεμος, Πύρρος, Μολυσσός, Ἀλέξανδρος, Αἰακίδης, Δηιδάμεια, Τεῦκρος, Ἐλενος, εἶναι εὐλόγος³, ὅμως πολλῶν ἄλλων, ὡς Πάνδαρος, Εὐρύλοχος, Νῆσος, Ἡσιονεύς, Φθία, Νηρηΐς, Ὀλυμπιάς, Καδμεία, Κασσάνδρα, Πέργαμος-Πέργαμον, Τροία-Ἴλιον, Ξάνθος, Σιμόεις, ἑτερογενῶν τὴν προέλευσιν ἢ ἄλλως ἀσυνήθων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὀνοματολογίαν, δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως τῶν δραμάτων τούτων. Ἡ ἐπίδρασις τῶν τραγωδιῶν τούτων εἰς τὴν Ἡπειρον δίδει τὴν κλεῖδα τοῦ προβλήματος. Κατωτέρω παρέχονται μερικὰ παραδείγματα⁴.

κυρίως ὅμως ὅτι ἐκ τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἑρμιόνης, δύο ἐκ τῶν μισητῶν ἐχθρῶν τοῦ Μολοσσοῦ ἐπομένως καὶ τῶν Μολοσσῶν, κατήγοντο οἱ Ὀρέσται.

¹ Ὡς ἐξῆς χαρακτηρίζει ὁ ROBERTSON, ἔ. ἀ. σ. 59, τὴν σημασίαν τοῦ δράματος διὰ τοὺς Μολοσσούς: «it would be hard to imagine more effective propaganda. The fate of their king's great ancestor—their link with Achilles and Hector— would be thrilling interest to a molossian audience».

² Ἡ Ἐκάβη ἐγράφη διὰ νὰ διδαχθῇ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 423, αἱ δὲ Τρωάδες τὸ 416/15, E. DELEBEQUE, ἔ. ἀ. σ. 147-164, ἰδίᾳ 163-164 καὶ 245 ἐξ.

³ M. NILSSON, Studien, σ. 8-9 καὶ Cults, Myths, κ.λ.π., σ. 108.

⁴ Περὶ τῆς θέσεως τῶν προσώπων τούτων εἰς τὸ ἱστορικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν πρβλ. τοὺς γενεαλογικοὺς πίνακας, παρὰ BELOCH, Griech. Gesch. IV 2, σ. 153. G. CROSS, Epirus, παρένθετος πίναξ. D. ROBINSON, Γέρας Κεραμοπούλλου, σ. 154. P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 84. D. KIENAST, RE ἐν λ. Pyrrhos, Stammtafel I καὶ II. Ἴδὲ ἐπίσης τὰ λεξι-κὰ PAPE-BENSELER, Wörterbuch der Griechischen Eigennamen καὶ FR. BECHTEL, Die Historischen Personennamen, εἰς τὰς ἀντιστοιχοῦς λέξεις.

Φθία ὠνομάζετο ἡ σύζυγος τοῦ Αἰακίδου, μήτηρ τοῦ βασιλέως Πύρρου¹, κόρη τοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς Φθίας Μένωνος, ἐπίσης ἡ κόρη τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Ὀλυμπιάδος, σύζυγος τοῦ Δημητρίου τοῦ Β', υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ, ἀναφερομένη εἰς ψήφισμα ἀττικὸν καὶ εἰς ἐπιγραφὴν ἀπολογιστικὴν ἐκ Δήλου, ἀποθανοῦσα περὶ τὸ 235-34 π.Χ. πιθανῶς². Τρίτη τέλος ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ Ἀδμήτου, βασιλέως τῶν Μολοσσοῦν, τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς περιπετείας τοῦ Θεμιστοκλέους, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (Θεμιστ. 24. 5), τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἀμφισβητεῖται³.

Τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τῆς Φθίας τῆς Θεσσαλίας, ἔδρας τοῦ Πηλέως, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Νεοπτολέμου, ἔνθα ἐκτυλίσσεται ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος. Ἡ πόλις, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἀκούεται εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» δωδεκάκις⁴, ὑπῆρξε τὸ ἱερὸν λίκνον τῆς μολοσσικῆς δυναστείας.

Νηρηίς. Ἐσφαλμένως κατὰ Πολύβιον (VII 4.5) κόρη τοῦ μεγάλου βασιλέως Πύρρου, πράγματι δὲ κόρη τοῦ ὁμωνύμου ἐγγόνου τούτου⁵, μνημονευομένη εἰς ἀναθηματικὴν βᾶσιν τῶν Δελφῶν, ἔνθα ἕσταντο δύο ἀνδριάντες, τοῦ πατρὸς τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ πάππου τῆς Πύρρου, ἀφιέρωμα τῆς Νηρηίδος. Παρόμοιον ἀφιέρωμα ἀνέθεσεν αὐτῇ καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας με ἀγάλματα ἐπίσης μελῶν τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν, ἡ ὁποία πρὸ ὀλίγου εἶχε καταλυθῆ βιαίως (234/33 π.Χ.) με ἀποτέλεσμα τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοκρατίας⁶. Ταύτην ἐνυμφεύθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἰέρωνος τοῦ Β',

¹ ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 1.7. Πρβλ. K. ZIEGLER, RE XX, στ. 960, 10. M. NILSSON, Studien, σ. 9. G. CROSS, Epirus, σ. 43, 2. D. KIENAST, ἔ.δ. στ. 9. P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 83.

² BELOCH, Griech. Gesch. IV 2, σ. 149-150, πρβλ. καὶ σ. 138. G. CROSS, Epirus, σ. 96, 125, 127. W. HOFFMANN, RE XX, στ. 959-960, 10. TARN, Glass. Quart. 1924, σ. 18.

³ Ἀνωτ. σ. 31, ὑποσ. 3. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 38, ὑποσ. 2. K. ZIEGLER, RE XX, στ. 959, 8, πρβλ. καὶ RE I ἐν λ. *Admetos*.

⁴ Στ. 16, 202, 403, 507, 723, 730, 760, 887, 1230, ὡς ἔθνικὸν δέ, 119, 861, 925, ὁμοίως Ἐκάβη 451, Τρωάδες 242, Ρῆσος, 236.

⁵ Τὸ αὐτὸ λάθος ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ ΠΛΟΥΤ. VI 12.3. Inschr. v. Olympia, 1896, σ. 435, ἀρ. 310=Syll. 453. Ὅμοίως καὶ POMTOW, Delphica II, σ. 51 (Berl. Phil. Wochenschr. 1909, σ. 286), ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν Πολύβιον. Τὴν ὀρθὴν γενεαλογικὴν σχέσιν διεῖδεν ὁ BELOCH, ἔ.δ. IV 2, σ. 150-151 καὶ 284. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 9, ὑποσ. 1. G. CROSS, Epirus, σ. 125. H. BERVE, Festschrift B. Schweitzer 1954, σ. 272. P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 279 ἔξ.

⁶ Διὰ τῶν δύο τούτων ἀναθημάτων εἰς τὰ ἐπισημότερα ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπεδίωξεν ἡ Νηρηίς ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ τιμήσῃ τοὺς προγόνους τῆς δυναστείας, μέλη τῆς ὁποίας εἶχον φονευθῆ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἡπειρωτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῶν φονέων καὶ τῶν πολιτικῶν φορέων τοῦ νέου πολιτεύματος (P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 281).

τυράννου τῶν Συρακουσῶν, Γέλων ὁ Β' ¹. Τὸ ὄνομα ἀσφαλῶς συνδέεται μὲ τὴν κόρην τοῦ Νηρέως, τὴν Νηρηίδα Θέτιν, τὴν μητέρα τοῦ Ἀχιλλέως, πρὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς ὁποίας, εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Πηλέως, διαδραματίζεται ἡ περιπέτεια τῆς τραγωδίας. Τὸ ὄνομα Νηρηίς, ἀντὶ τῆς Θέτιδος, ἀκούεται εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» τετράκις ², διὰ δὲ τῆς ἐπιφανείας τῆς Νηρηίδος Θέτιδος, ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ, παρέχεται ἡ πανηγυρικὴ λύσις τοῦ δράματος.

Τ ρ ω ά ς. Ἐκαλεῖτο ἡ κόρη τοῦ Νεοπτολέμου τοῦ Α', ὑπανδρευθεῖσα τὸν ἐκ πατρὸς θεῖόν τῆς Ἀρύββαν, ἀδελφὴ τῆς ὀνομαστῆς Ὀλυμπιάδος. Ἐπίσης ἐκαλεῖτο οὕτως ἡ ἀδελφὴ τοῦ Πύρρου ³. Τὸ ὄνομα παρελήφθη ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ Τρῶς-Τρῶς, θηλ. Τρωιάς-Τρωάς ⁴. Εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», ὑπὸ τὸ ὄνομα Τρῶς νοεῖται πάντοτε ἡ Ἀνδρομάχη ⁵.

Ὀ λ υ μ π ι ά ς. Θυγάτηρ Νεοπτολέμου τοῦ Α', ἀδελφὴ τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' καὶ τῆς Τρωάδος, ὀνομάζετο πρὸ τοῦ γάμου τῆς μὲ τὸν Φίλιππον τὸν Β' τῆς Μακεδονίας Μυρτάλη ἢ Στρατονίκη ἢ Πολυζένη ⁶. Τὸ τελευταῖον ὄνομα προέρχεται ἐκ τοῦ τραϊκοῦ κύκλου, τὸ δὲ ὄνομα Ὀλυμπιάς ἐσχηματίσθη συμφώνως πρὸς τὰ ἐξ ἐθνικῶν προερχόμενα ἐπίθετα (Τρωάς, Φθία). Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναφέρεται καὶ ἑτέρα πριγκίπισσα, ἡ κόρη τοῦ βασιλέως Πύρρου ἐκ τῆς Ἀντιγόνης, ἐξαδέλφη καὶ σύζυγος Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' ⁷.

Κ α δ μ ε ί α. Κόρη Ἀλεξάνδρου τοῦ Β', υἱοῦ Ἀλκέτα τοῦ Β', καὶ ἀδελφὴ Νεοπτολέμου τοῦ Β', συμβασιλέως τοῦ Πύρρου ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐφονεύθη ⁸. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τῆς Καδμείας, ἀκροπόλεως τῶν Θηβῶν. Δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», ἀλλ' εἰς ἄλλα συγγενῆ δράματα ⁹.

¹ ΠΟΛΥΒ. VII 4.6, πρβλ. καὶ LIV. XXIV 6. 8. ΠΛΥΣ. VI 12.3. JUST. XXVIII 3.4. Ἀργυροῦν νόμισμα τοῦ Γέλωνος τοῦ Β', φέρον κεφαλὴν μὲ διάδημα τοῦ τυράννου πρὸς ἀριστερὰ ἐπὶ τῆς α' ὀψεως, καὶ ἀετὸν πρὸς δεξιὰ ἐπὶ κεραυνοῦ, σύμβολον μολοσσικόν, ἐπὶ τῆς β' ὀψεως, συνεδέθη ὑπὸ τοῦ P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 276-284, πίν. 55, 14-15, μὲ τοὺς γάμους τοῦ Ἰέρωνος καὶ τῆς Μολοσσίδος Νηρηίδος.

² Στ. 46, 135, 161, πρβλ. καὶ 1267 (Νηρηίδων χορός).

³ ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 1. BELOCH, Griech. Gesch. IV 2, σ. 147. G. CROSS, Epirus, σ. 42, 47, ὑποσ. 1.

⁴ Τρωιάς κατὰ τὸ Ἑλλάς, Ἰάς, FR. BECHTEL, Die Historischen Personennamen, σ. 546.

⁵ Στ. 867, πρβλ. καὶ 970. «Τρωάδες», στ. 32, 288, 299, 477, 523, 872.

⁶ ΠΛΟΥΤ. Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν, 14B. 401A. JUST. IX 7, 13. RE XVIII, στ. 178.

⁷ JUST. XXVIII 1.1. Syll. 393. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ Φάλανα τῆς Περραιβίας, IG IX, 2, 1227, 5.

⁸ Πρβλ. γενεαλογικοὺς πίνακας ἀνωτ. σ. 94, ὑποσ. 4.

⁹ Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 5.5. Τὸ ὄνομα ἀναφέρεται εἰς τὰς «Τρωάδας», στ. 242. Ἐπίσης εἰς τὰς «Φοινίσσας» καλεῖται τετράκις ἡ ἀκρόπολις τῶν Θηβῶν

Αἰακίδης. Υἱὸς τοῦ Ἀρύββα καὶ πατὴρ τοῦ Πύρρου¹, προσέτι δὲ ὁ μυθικὸς υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης (ἀνωτ. σ. 22). Εἶναι ὁ ἀπόγονος τοῦ Αἰακοῦ, πατρὸς τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Τελαμῶνος, υἱοῦ τοῦ Διὸς ἐκ τῆς Αἰγίνης². Τὸ ὄνομα Αἰακὸς ἀπαγγέλλεται ἅπαξ εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» στ. 1246, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπισημοτέραν στιγμὴν διὰ τῶν προφητικῶν χειλέων τῆς Θέτιδος.

Ἀλέξανδρος. Μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, πανελληνίως εὐχρηστον, ἀναφέρονται ὁ υἱὸς Νεοπτολέμου τοῦ Α' καὶ ἀδελφὸς τῆς Ὀλυμπιάδος, φονευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ (331 π.Χ.), προσέτι δὲ υἱὸς Ἀλκέτα τοῦ Β' καὶ τέλος ὁ υἱὸς τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Ἀντιγόνης³. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Πάρις εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» καὶ εἰς τὰς λοιπὰς συγγενεῖς τραγωδίας ἐπανειλημμένως. Ὁμωνύμου τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου διεσώθησαν ἀποσπάσματα εἰς τὸν πάπυρον ἐκ Στρασβούργου⁴.

Ἡϊονεὺς καὶ Νῆσος. Δὲν εἶναι εὐκρινῆς ἡ προέλευσις τῶν δύο ὀνομάτων, τοῦ Ἡϊονεῶς καὶ τοῦ Νίσου⁵, νεωτέρων ἀδελφῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου

Κάδμου πόλις, τετράκις γὰ Καδμείων, πεντάκις γὰ Κάδμου, δις Καδμεία, Πρβλ. καὶ ANT. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, *Θηβαϊκὰ Εὐριπίδεια*, AE 1918, σ. 60. Σχετικῶς καὶ C.H. MACURDY, *Hellenistic Queens*, σ. 47-48. J. ALLEN-C. ITALIE, *A Concordance*, ἐν λ. (σ. 306). Ἰσως ἡ παράδοσις περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας ἐκ Θηβῶν εἰς τὴν Ἥπειρον συνετέλεσεν εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ ὀνόματος. Ἐκ τῆς Ἥπειρου μετεφέρθη, ὡς φαίνεται, ὁ μῦθος εἰς τὴν Σαμοθράκην διὰ τῆς Ὀλυμπιάδος, ἔνθα κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων ὁ Κάδμος ἐγνώρισε καὶ ἀτήγαγε τὴν Ἀρμονίαν. Εἰς τὴν μυθικὴν αὐτὴν παράδοσιν διέκρινεν ὁ K. KERÉNYI, *Die Heroen der Griechen*, 1958, σ. 38, ὡς ἱστορικὸν πρότυπον τὴν ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' γνωριμίαν καὶ ἀπαγωγὴν τῆς Ὀλυμπιάδος κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων εἰς Σαμοθράκην. Περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως, σχετιζομένης μὲ ἑδαφικὰς ἐξάρσεις καὶ ποταμούς, M. SAKELLARIOU, *La Migration*, σ. 369 ἐξ. Περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ μύθου τούτου εἰς τὸν Ἰλλυρίαν MACK, *Nordgrenzen*, σ. 185 ἐξ., ὁ ὁποῖος, παρατηρεῖ σχέσηιν τῶν Ἑγγελλάνων μὲ τὸ μυθικὸν τοῦτο ζεῦγος, διότι, ὅπου τῆς Ἰλλυρίας μνημονεύεται ἡ λατρεία αὕτη, τοποθετοῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑγγελλᾶνες. Ὅτι τὸ ὄνομα Καδμεία ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῶν Θηβῶν (οὕτω M. NILSSON, *Studien*, σ. 9. C. KLOTZCH, ἔ.ἀ. σ. 3. M. SAKELLARIOU, ἔ.ἀ. σ. 372, ὑποσ. 1), εἶναι μᾶλλον ἀπλῆ σύμπτωσις, διότι τὸ ὄνομα τοῦτο εἰς τὴν Ἥπειρον ὀφείλει τὴν προέλευσίν του εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου.

¹ RE I, στ. 922. BELOCH, *Griech. Gesch.* IV 2, σ. 146.

² Περὶ τῆς σχέσεως τῶν Μολοσσῶν Αἰακιδῶν μὲ τὴν Αἰγίαν, τελευταίως P. FRANKE, *Die antiken Münzen*, σ. 269-270.

³ Ἀνωτ. σ. 94, ὑποσ. 4.

⁴ CRÖMERT, *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaft zur Göttingen, Philol. Hist. Klasse* 1922, σ. 1 ἐξ. KÖRTE, *Archiv für Papyrusforschung* 7, 1924, 225. B. SNELL, *Euripides, Alexandros, Hermes* (Einzelschriften), 1937, σ. 1 ἐξ.

⁵ Περὶ τῶν μυθικῶν τούτων ὀνομάτων RE V, στ. 2117-2118, ἐν λ. *Eioneus* (HOFFER) καὶ XVII, στ. 759-760, ἐν λ. *Nisos* (W. KROLL).

καὶ τοῦ Τεύκρου, υἱῶν Ἀλκίετα τοῦ Β', μνημονευομένων μόνον ὑπὸ τοῦ Διοδώρου¹. Ἀμφότεροι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ πατρός των Ἀλκίετα τὸ 307 π.Χ. ὑπὸ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑπειρωτῶν². Εἰς τὴν Ἰλιάδα, X 435, ἀναφέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἡϊονεύς ὁ πατὴρ τοῦ Θρακὸς ἥρωος Ρήσου, φονευθέντος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡρώων. Ὁμώνυμος τραγωδία «Ρῆσος» πιστεύεται ὅτι ἐγράφη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἀπομιμουμένη τὸν Σοφοκλέα³. Ἐσχάτως ὅμως ὑπεστηρίχθη ὅτι εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Εὐριπίδου, ποιηθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου⁴. Ὁ Ἡϊονεύς ἐξ ἄλλου καλεῖται καὶ Στρυμῶν ὑπὸ τῶν νεωτέρων⁵, οὕτω δὲ εἶναι γνωστὸς εἰς τὸ ἀνωτέρω δράμα. Πιθανῶς εἰς τὴν καθιέρωσιν τοῦ ὀνόματος συνετέλεσεν ἡ σκηνὴ τοῦ ἐπιλόγου τοῦ δράματος «Ρῆσος» (στ. 974-977), εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ νεκροῦ ἥρωος ἡ μήτηρ του Μοῦσα, θρηνοῦσα καὶ προλέγουσα τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὸν κοινὸν θρῆνον μετὰ τῆς Θέτιδος,

*ῥᾶον δὲ πένθος τῆς θαλασσίας Θεοῦ
οἴσω· θανεῖν γὰρ καὶ τὸν ἐκ κείνης χρεῶν.
θρήνοις δ' ἀδελφαὶ πρῶτα μὲν σὲ ὑμνήσομεν,
ἔπειτ' Ἀχιλλέα Θέτιδος ἐν πένθει ποτέ.*

Προσέτι ὁ Ἡϊονεύς εἶναι πάππος τῆς Ἑκάβης, υἱὸς τοῦ Πρωτέως⁶. Ὑπὲρ τῆς ἐκ τῆς τραγικῆς ποιήσεως προελεύσεως τοῦ ὀνόματος τούτου συνηγοροῦν καὶ τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν δύο ἐτέρων ἀδελφῶν τοῦ Ἡϊονέως, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Τεύκρου. Ἡ σχέσις ὅμως τοῦ μυθικοῦ ὀνόματος Νῆσος μὲ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν διαφεύγει τὴν γυνῶσίν μας.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ὀνόματα προσώπων τῆς τραγωδίας, διακειμένων ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ δράματος, ὡς ὁ Μενέλαος, ἡ Ἑρμιόνη, ὁ Ὀρέστης, οὐδέποτε εὔρον θέσιν εἰς τὸ ἱστορικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Αἰακιδῶν, ἀπ' εὐθείας ἀπογόνων τῶν δοκιμασθέντων γεναρχῶν των. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πανδάρου, υἱοῦ τοῦ μυθικοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τοῦ κλάδου τῆς Λανάσσης⁷. Οὐσιαστικῶς οὗτος εἶναι ξένος πρὸς τοὺς Μολοσσούς, διότι δὲν εἶναι καὶν Τρώες, ἀλλ' ἐκ Λυκίας, υἱὸς τοῦ Λυ-

¹ XIX 89.3, πρβλ. καὶ W. KROLL, RE ἔ.ἀ. BELOCH, Griech. Gesch. IV 2, σ. 147.

² P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 103.

³ SCHMID-STAEHLIN, ἔ.ἀ. VII 1.3, σ. 838.

⁴ DELEBEQUE, ἔ. ἀ. σ. 110-128. Αὐτ. καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵ RE V, στ. 2117, IA 1, στ. 626.

⁶ RE V, στ. 2117, VII, στ. 2652.

⁷ Ἴδὲ ἀνωτ. σ. 22 καὶ 23. Ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 29, θεωρεῖ ἀνεξήγητον τὴν θέσιν τούτου εἰς τὸ μυθολογικὸν γενεαλογικὸν δένδρον.

κάνονες, συμμάχου τῶν Τρώων¹. Οὗτος ὅμως εἶναι ὁ τοξεύσας δολίως τὸν Μενέλαον κατὰ συμβουλήν ἀπατηλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τραυματίσας αὐτὸν εἰς τὸν μηρὸν κατὰ τὴν μονομαχίαν του μὲ τὸν Πάριν (Ἰλ. Δ 88 ἐξ.). Καίτοι ἡ ὕβρις αὕτη τοῦ Πανδάρου ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ ὀλέθρου διὰ τοὺς Τρώας, ἐν τούτοις τὸ μῖσος τοῦ Πανδάρου κατὰ τοῦ Μενελάου, τοῦ πλέον μισητοῦ εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην», καὶ εἰς τοὺς Μολοσσούς, κατέστησε τὸν Πάνδαρον τόσον συμπαθῆ ἥρωα εἰς τοὺς Μολοσσούς, ὥστε νὰ ἐξασφαλίση τιμητικὴν θέσιν εἰς τὸ γενεαλογικὸν δένδρον των².

Ἄλλ' ἐνῶ τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἀπέφευγον ἐπιμελῶς νὰ λαμβάνουν ὀνόματα ἐχθρικά ὡς πρὸς τοὺς ἥρωάς των, ὁ πολὺς λαὸς δὲν συνεμερίζετο πάντοτε τὴν ἀντίληψιν ταύτην καὶ δὲν συνεμορφοῦτο αὐστηρῶς. Ἐξ ἐπιγραφῶν ἐκ Δωδώνης κ.ἄ. καὶ ἐκ τῆς γραπτῆς παραδόσεως προκύπτει ὅτι ἐκτὸς τῶν φιλικῶν ὀνομάτων Ἐκτωρ³, Πολυξένη⁴, Πολύξενος⁵, Ἀνδρομάχῃ⁶, Ἀνδρόμαχος⁷, Ἀχιλλεύς⁸, Ἀλέξανδρος⁹, Νεοπτόλεμος¹⁰, ἀπαντοῦν ἐνίοτε καὶ ὀνόματα ἐχθρικά, ὡς Μενέλαος¹¹.

Ἐκ τῶν ὀκτῶ λοιπὸν ὀνομάτων τῶν υἱῶν τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Λαονάσσης ἢ προέλευσις τῶν ἑπτὰ, τοῦ Ἄργου, Περγάμου, Πανδάρου, Γενόου, Πιέλου, Δωριέως καὶ τοῦ Χαύνου, εἶναι γνωστά, παραμένει δὲ ἄγνωστος ἡ προέ-

¹ Εἰς Ἰλ. Β 824-827 πατρὶς τούτου φέρεται ἡ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης Ζέλεια.

² Μὲ τὸ ὄνομα Πάνδαρος ἀναφέρεται ἐπίσης βραδύτερον καὶ σύντροφος τοῦ Αἰνείου (VERG. Aen. IX 627 ἐξ.), τὸν ὅποιον ἐφόνευσεν ὁ Turnus (IX 722 ἐξ., XI 396, πρβλ. καὶ RE XVIII, στ. 507, 3). Πάνδαρος Θεσσαλὸς ἀπαντᾷ εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, IG IV 951, 48.

³ SGDI 1347. Ἑλληνικά 15, 1957, σ. 248. Εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» τὸ ὄνομα ἀναφέρεται ἑνδεκάκις, εἰς τὰς «Τρωάδας» τρίς.

⁴ SGDI 1369. Εἰς τὴν «Ἐκάβην» εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων προσώπων τοῦ δράματος, πρβλ. καὶ «Τρωάδας» στ. 40, 261, 502 (ἀνωτ. σ. 33 ὑποσ. 5). Ἀπαντᾷ τετράκις εἰς ἐπιγραφὰς ἐκ Θεσσαλίας (IG IX, 2).

⁵ SGDI 1352, 1356. Ἀνωτ. σ. 33, ὑποσ. 5. Ἀπαντᾷ ἐπανειλημμένως εἰς Θεσσαλικὰς ἐπιγραφάς.

⁶ Ἀνωτ. σ. 33, ὑποσ. 1.

⁷ SGDI 1347, 1370. Ἀπαντᾷ συχνάκις εἰς θεσσαλικὰς ἐπιγραφάς.

⁸ Ἀνωτ. σ. 33, ὑποσ. 5.

⁹ SGDI 1351, 1354. Ἡπ. Χρον. ἔ.ἄ. σ. 245, ὁμοίως εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Κασσώπης τῶν μέσων περιῖπου τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος, P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 54-55, ὑποσ. 20. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1953, σ. 206. Πρβλ. AJA 1955, σ. 227.

¹⁰ Μολοσσὸς Νεοπτολέμου ἀπαντᾷ εἰς ψήφισμα ἐκ Μιλήτου τοῦ ἔτους 205/4 π.Χ., Milet (Das Delphinion), III, 1914, σ. 147, στ. 98, ἐπίσης εἰς ἀττικὸν ἀμφορέα τῆς Ν. Ὑόρκης τοῦ ζωγράφου τοῦ Λυκάονος, BEAZLEY, ARV, σ. 690, 1. G. RICHTER, Attic Red-Figured Vases, 1958, σ. 128. Τὸ ὄνομα σύνηθες εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν-θεσσαλικὴν ὀνοματολογίαν, IG IX 2, 216, 20, 489, 23, 61, 15 (Λαμία).

¹¹ SGDI 1347, 1354. Ἑλληνικά ἔ.ἄ. σ. 249. Ἡπ. Χρον. ἔ.ἄ. σ. 245, 1.

λευσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐρυλόχου. Πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι, ὡς ἤδη εἴπομεν (σ. 23 ἐξ.), ἤρωες δευτερευούσης σημασίας, ἔναντι τοῦ σημαντικωτέρου κλάδου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Πύρρος, ὁ Μολοσσός, ὁ Αἰακίδης καὶ ἡ Τρωάς.

Ἄλλ' ἡ ἄποψις περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν τρωικῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου εἰς τὸ μυθολογικὸν καὶ ἱστορικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν διαπιστοῦται προσέτι καὶ ἐκ τῶν τοπωνυμίων τῆς Κεστρίνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔνωρίς, ὡς εἴπομεν, ἐπεξετάθησαν οἱ μολοσσικοὶ γενεαλογικοὶ μῦθοι, ὡς ἀπήχησις ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἡ ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν ἰδρυθεῖσα πόλις τῶν Κεστρίνων Πέργαμον ἐκλήθη, ὡς εἴπομεν, καὶ Τροία καὶ Ἴλιον, κατὰ πιστὴν ἀπομίμησιν τῆς ὀμηρικῆς Τροίας, διότι προφανῶς ἡ Ἡπειρωτικὴ γαῖα Τροία ἐκτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς μυθικῆς καὶ περιεβάλλετο ὁμοίως ὑπὸ τειχῶν, ὡς ἡ Τροία, ἔχουσα ἐπίσης τὰς Σκαιὰς πύλας, ὡς ἐκείνη, πλησίον δὲ αὐτῆς παραρρέοντας τοὺς ποταμοὺς Ἐάνθον καὶ Σιμόεντα¹.

Ἡ πολυωνυμία αὐτῆ, ὀφειλομένη εἰς τὴν Τροίαν τοῦ ἔπους, ἔχει τὴν προέλευσιν τῆς ἐκ τῶν τρωικῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου, ἔνθα ἀνευρίσκομεν τὰ τρία ὀνόματα τῆς μυθικῆς πόλεως. Οὕτω τὸ ὄνομα Ἴλιον ἀπαντᾷ εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» πεντάκις καὶ ἰσαριθμῶς τὸ ἔθνικόν ἐπίθετον Ἰλιάς, τὸ δὲ ὄνομα Τροία εἰς 21 τόπους. Ἐπίσης τὰ τείχη τῆς πόλεως ἀποκαλοῦνται *πέργαμα*. Εἰς τὴν τραγωδίαν αὐτὴν ὁ ποιητὴς καλεῖ τὸν ἐν Ἰλίῳ εὐτειχῆ πάγον (στ. 1009) καὶ *πέργαμα Τροίας* (292)². Ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ Σιμόεντος μνημονεῦται ἐπανειλημμένως εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ ποιητοῦ³, ὁ δὲ Ἐάνθος εἰς τὰ ὀμηρικὰ ἔπη καὶ τὴν Αἰνειάδα (III 350)⁴.

Ἡ προέλευσις ἐπομένως τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Περγάμου ἢ Τροίας ἢ Ἰλίου δὲν ὀφείλεται εἰς τὸ Πέργαμον τῶν Ἀτταλιδῶν τῆς Μυσίας⁵, ἔνθα ἐπίσης ἀνευρίσκομεν ἐπέκτασιν τῶν μολοσσικῶν γενεαλογικῶν μύθων, καὶ διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὸ Πέργαμον ἐκεῖνο δὲν συναντῶμεν τὰ λοιπὰ τοπωνύμια τῆς ὀμηρικῆς Τροίας. Ἐπομένως τὸ Πέργαμον τῆς Κεστρίνης ἔχει τὰς ρίζας του εἰς τὸ μολοσσικὸν μυθολογικὸν στρῶμα καὶ διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Τροίας. Ἡ ἐπέκτασις μέχρι τῆς Κε-

¹ Ἀνωτ. σ. 36 ἐξ.

² Πρβλ. καὶ VERG. Aen. III 349/50. Εἰς τὰς «Τρωάδας» ἀναφέρονται διὰ τὰ τείχη τῆς Τροίας αἱ φράσεις, *ἰερὰ Πέργαμος* (στ. 1065), *Πέργαμα Τροίας* (598), *Περγάμων ἔδρα* (556/7), *Περγάμων ὄλεθρος* (851), *Περγάμων κτύπος* (1325), *Περγάμων τέραμα* (1295/6).

³ Ἀνδρ. στ. 1019, 1183, Τρωάδ. 810, 1116, Ρῆσ. 546, 827.

⁴ Ἀνωτ. σ. 38 καὶ ὑποσ. 3.

⁵ M. NILSSON, Studien, σ. 27, ὑποσ. 1.

στρίνης ("Ομφαλες) τῶν γενεαλογικῶν τούτων παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν, ὀφειλομένη εἰς τὴν διαμορφωθεῖσαν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν, εὔρεν ἀπήχῃσιν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ὀνοματολογίαν τοῦ λαοῦ. Εἰς ψηφίσματα ἐκ Δωδώνης κ.ἄ. ἀναφέρονται ὀνόματα ἐκ Κεστρίνης, σχετιζόμενα μὲ τὴν Τροίαν καὶ τὴν Φθίαν¹, ὡς Ἔκτωρ καὶ Μενέλαος.

Ἡ ἀπήχῃσις, τὴν ὁποίαν εὔρε τὸ δρᾶμα τοῦτο εἰς τοὺς Μολοσσούς, ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ἡ «Ἀνδρομάχη» κατέστη ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. ἡ γενεαλογικὴ βίβλος τῶν Μολοσσῶν, τὸ ἔθνικόν ἀνάγνωσμα. Εἰς τὴν τραγωδίαν αὐτὴν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὰς συγγενεῖς ἀπεδώσαμεν οὐχὶ ἀβασίμως τὰς μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι παρατηροῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. εἰς τὸ μυθολογικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν, εἰς τὰ τοπωνύμια, εἰς τὴν ὀνοματολογίαν τῆς δυναστείας καὶ τῶν πολιτῶν (ἀνωτ. σ. 33 ἐξ.) Τὴν ἀπάντησιν λοιπὸν εἰς τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ἡ ποίησις τοῦ τραγικοῦ ἐπηρέασε τὴν μολοσσικὴν μυθολογίαν καὶ ποίαν ἀπήχῃσιν εὔρεν αὕτη εἰς τὸ μολοσσικὸν ἀκροατήριον δίδουν αἱ παρατηρηθεῖσαι μεταβολαί, ἀρχομένου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.

¹ Ἡ συχρότης τῶν τρωικῶν τούτων ὀνομάτων καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Κεστρίνων (Ὀμφάλων) βεβαιοῦται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Δωδώνης. Εἰς ἐπιγραφὴν SGDI 1347 ἀναφέρονται εἰς Ὀμφαλος Ἔκτωρ Ἄνδρ(-ομάχου;) καὶ ἕτεροι δύο μὲ πατρωνυμικὸν Ἔκτωρ καὶ Μενέλαος, ἕτερος Ὀμφαλος Μενέλαος, Ἑλληνικά ἔ.ἄ. σ. 249 καὶ ἕτερος Κόριθος Μενελάου Κεστρινός, Ἡπ. Χρον. 1935, σ. 248, 3.

Ε'. Η ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

1. ΔΩΔΩΝΗ

Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλκέτα (385-370 π.Χ.) κυριαρχία τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ τῆς βορείως τοῦ Θυάμιδος ποταμοῦ Κεστρίνης ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, ἡ αἰτία τῆς ἐπεκτάσεως τῶν μυθικῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων τῶν Μολοσσῶν εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν. Ὅτι αἱ παραδόσεις αὗται εἰσέδυσαν, διαρκοῦντος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἠπείρου, σημαντικὰς ἀπὸ ἐπόψεως στρατηγικῆς θέσεως ἢ θρησκευτικῆς ἐπιρροῆς, εἶναι εὐλογον, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν εἰδήσεων τῆς ἀρχαίας γραπτῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων δὲν ἐπιτρέπουν πάντοτε τὴν διακρίβωσιν αὐτῆν. Ἐξ ἄλλου ὁ τρίτος αἰὼν ἐγκαινιάζεται μετὰ τὴν ἡρωικὴν μορφήν τοῦ βασιλέως Πύρρου (297-272 π.Χ.), τοῦ ὁποῦ αἱ πολιτικαὶ ἐπιδιώξεις ὑπερβαίνουν τὰ στενὰ γεωγραφικὰ ὅρια τῆς Ἠπείρου. Ἡ διερεύνησις ἐπομένως εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο τοῦ ζητήματος κατὰ πόσον ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἡγεμόνος εὗρεν ἀπήχησιν καὶ εἰς τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος.

Τὴν ἐπέκτασιν τῶν μολοσσικῶν τρωικῶν μύθων μέχρι τοῦ ἱεροῦ τῆς γειτονικῆς Δωδώνης εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνεμένομεν, δεδομένου ὅτι ἡ Δωδώνη ἤδη πρὸ τοῦ ψηφίσματος τοῦ Νεοπτολέμου εἶχεν ὑπαχθῆ εἰς τοὺς Μολοσσούς (ἀνωτ. σ. 50-51).

Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα (I 51.1)¹ ὁ ἥρωες Αἰνείας, προερχόμενος ἐξ Ἀμβρακίας, φθάνει μετὰ τῶν συντρόφων του εἰς τὴν Δωδώνην, διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν θεὸν περὶ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν μέλλει νὰ ἰδρύσῃ. Ἐκεῖ συναντᾷ τὸν Ἑλενον, σύζυγον τῆς Ἀνδρομάχης. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου οἱ Τρῶες ἀνέθεσαν κρατῆρας χαλκοῦς, ὧν τινες ἔτι περιέεισι ἐπιγραφαῖς πάνυ ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέτας. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει μολοσσικὴν προέλευσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διήγησις συνδέει τὴν Δωδώνην μετὰ τὴν Ἀμβρακίαν, ἡ ὁποία τὸ πρῶτον ὑπήχθη ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς ἐπὶ βασιλέως Πύρρου, καταστᾶσα πρωτεύουσα τοῦ κράτους του (295)²,

¹ Πρβλ. καὶ ΜΑΚΡΟΒ. VII 28. Πλείονα κατωτ. σ. 114 ἔξ.

² P. LÉVEQUE, Pyrrhos, σ. 228-232. D. KIENAST, ἔδ. στ. 18.

εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπινόησις τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου, ὀφειλομένη εἰς τὸν σύγχρονον Ἑπειρώτην ἱστορικὸν τῆς αὐλῆς Πρόξενον, πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως καὶ ἡ Ἀμβρακία ἀποκτήσῃ τοὺς μολοσσικοὺς γενεαλογικοὺς μύθους τῆς καὶ συνδεθῆ μετὰ τῆς Δωδώνης δι' ἀρχαιοπρεπῶν ἡρωικῶν παραδόσεων¹.

Τὴν ἐπέκτασιν τῶν παραδόσεων τούτων ὅμως ὑποστηρίζει καὶ ἡ θέσις τῆς Κασσάνδρας, διδύμου ἀδελφῆς τοῦ Ἑλένου², ὡς τῆς πρώτης μυθικῆς ἱερείας τοῦ δωδωναίου ἱεροῦ.

Εἰς τὴν χαλκῆν ἐνεπίγραφον πινακίδα (πίν. 4), ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Καραπάνου, ἀφιέρωμα εἰς τὸν Δία τῆς Δωδώνης, ἀναφέρονται ὡς ἀναθέται ὁ Ἀγάθων Ἐχεφύλου καὶ ἡ γενεά του ἐκ Ζακύνθου, πρόξενοι Μολοσσῶν ἀπὸ τριάκοντα γενεῶν, τῆς ἀφετηρίας ὑπολογιζομένης ἀπὸ τῆς Τρωάδος Κασσάνδρας³. Κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς, χρονολογουμένης συμφώνως πρὸς τὴν μορφήν τῆς γραφῆς περὶ τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} ἢ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ., πάντως δὲ μετὰ τὸ 329/325, ὡς μνημονεύουσης τὴν συμμαχίαν τῶν Μολοσσῶν⁴, προκύπτει ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων τοῦλάχιστον ἡ Κασσάνδρα ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν ὡς πρώτη

¹ Ἡ προσπάθεια τοῦ GAGÉ, RHR 146, 1954, σ. 41 ἐξ., νὰ ἀναδείξῃ τὴν Δωδώνην κοιτίδα τῶν τρωικῶν παραδόσεων περὶ τοῦ Ἑλένου, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ βάσιν καὶ διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἀνεπτύξαμεν, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ τρωικοὶ μῦθοι ἔχουν μολοσσικὴν προέλευσιν, ἡ δὲ Δωδώνη μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος τοῦλάχιστον ὑπῆρξε θεσπρωτικὴ. Πρβλ. ἐπίσης E. LEPORE, Ricerche, σ. 57-58.

² ΣΧΟΛ. Ἰδ. Η 44. W. OTTO, RE VIII, στ. 2845.

³ Θεός : Τύχα/Ζεῦ Δωδώνης μεδέ/ων, τόδε σοι δῶρον πέ/μω παρ' ἐμοῦ, Ἀγάθων/ Ἐχεφύλου καὶ γενεά,/ πρόξενοι Μολοσσῶν/καὶ συμάχων ἐν τ/ριάκοντα γενεαῖς ἐκ Τρωίας Κασσάν/δρας, γενεά(ι) / Ζακύνθιοι. C. CARAPANOS, Dodone et ses ruines, σ. 39, πίν. XXII. W. CHRIST, Rheinisches Museum für Philologie 33, 1878, σ. 610 ἐξ. J. DAVREUX, La légende de la prophétesse Cassandre, d'après les textes et les monuments, Liège 1942, σ. 85-87. P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 38, οἱ ὁποῖοι ἀναγινώσκουν ὡς ἐξῆς τοὺς στίχους 8-9, ἐκ Τρωίας, Κασσάν/δρας γενεά,/Ζακύνθιοι. Ὁμοίως P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 242 καὶ J. GAGÉ, ἔ.ἀ. σ. 43 ἐξ.

⁴ Ὁ EGGER, παρὰ C. CARAPANOS, Dodone, ἔ.ἀ. σ. 196-199, χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τὸ 370, ὁ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 38, ὀλίγον μετὰ τὸ 334, στηριζόμενος εἰς τὴν φράσιν τῆς ἐπιγραφῆς, πρόξενοι Μολοσσῶν καὶ συμάχων, διότι ἡ Συμμαχία τῶν Ἑπειρωτῶν διεδέχθη τὸ Κοινὸν τῶν Μολοσσῶν μετὰ τὸ 334 π.Χ. καὶ μάλιστα κατὰ τὰ ἔτη 329/25 π.Χ. Ἡ J. DAVREUX, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων, χρονολογεῖ εἰς τὸ α' ἡμῖς τοῦ 3^{ου} αἰῶνος (ἔ.ἀ. σ. 85). Ἐνεκα τῆς στενῆς ὁμοιότητος τῆς γραφῆς πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Δωδώνης SGDI 1368 (βασιλεὺς Πύρρος καὶ / Ἑπειρωταὶ καὶ Ταραντῖνοι / ἀπὸ Ρωμαίων καὶ τῶν /συμμάχων Διὶ Ναίῳ. Περὶ ταύτης ἐσχάτως ὁ P. FRANKE, ἔ.ἀ. σ. 62 ἐξ. Anlage 2) καὶ τῶν ὅσων θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἡ ἐπιγραφή πρέπει νὰ τοποθετηθῇ πιθανώτατα εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου (297-272).

ίερεία τῆς Δωδώνης καὶ ἀπὸ ταύτης ἐχρονολόγουν συμφώνως πρὸς τὴν πανελληνιον συνήθειαν.

Ὅτι ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα ἐπινόησις δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ὀδυσσεΐας (λ 421 ἐξ.) εἶναι γνωστὸς ὁ φόνος τῆς Κασσάνδρας ὑπὸ τῆς Κλυταιμῆστρας εἰς Μυκῆνας καὶ τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἀγνοεῖ ἡ μυθολογικὴ φιλολογία¹. Τὸ ἀποδιδόμενον ἐπομένως εἰς τὴν Κασσάνδραν ἀξίωμα τῆς ἀρχηγέτιδος ἱερείας ἀντίκειται σαφῶς πρὸς τὴν κοινῶς παραδεκτὴν παράδοσιν. Πρὸς τοῦτοις λαμβάνει αὕτη τὸ τραγικὸν χάρισμα τῆς προφητείας κυρίως παρὰ τῆς τραγικῆς ποιήσεως. Εἰς τὴν Ἰλιάδα εἶναι ἡ *Πριάμοιο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη* (N 365), *ικέλη χρυσῆ Ἀφροδίτῃ* (Ω 699)². Τέλος ἡ λατρεία ταύτης περιορίζεται εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἰδίᾳ τὰς Μυκῆνας καὶ τὴν Λακωνίαν, διότι ἡ μοῦρά της συνεδέθη μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, περὶ τοῦ ὁποῦ αἱ παραδόσεις καὶ ἡ λατρεία συνεδέοντο μετὰ τὴν Πελοπόννησον.

Εἶναι λοιπὸν ἀνεξήγητος ἡ παρουσία ταύτης εἰς Δωδώνην. Ὁ EGGER³ διερωτᾶται εὐλόγως ὑπὸ ποίαν ἄρα γε ἰδιότητα προσάγεται ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν ἢ προφῆτις ὡς ἱερεία καὶ ὡς ἀφετηρία χρονολογήσεως. Τὰ ὑπὸ τοῦ Πausανίου παραδιδόμενα (II 16.6-7) περὶ τῶν διδύμων υἱῶν της ἐκ τοῦ Ἀ-

¹ ΠΙΝΔ. Πυθ. XI 20 ἐξ. ΑΙΣΧ. Ἀγαμ. 950. Πρβλ. J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 4 ἐξ., ἔνθα εὐρύτερα συζητήσις περὶ τῶν δυσερμηνεύτων στίχων τῆς Ὀδυσσ. λ 423-424, σχετικῶς καὶ σ. 24 ἐξ. Ἐπίσης καὶ εἰς τὰς «Τρωάδας», στίχ. 361 ἐξ., ἡ Κασσάνδρα ὑπανίσσεται τὸ οἰκτρὸν τέλος της, τελοῦσα ἐν μαντικῇ καταστάσει.

² Τὸ χωρίον τῆς Ἰλιάδος (Ω 699 ἐξ.), ἔνθα ἡ Κασσάνδρα, ἰσταμένη ἐπὶ τοῦ τείχους, βλέπει μόνῃ τὸν Πρίαμον ἐρχόμενον μετὰ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος, ἔδωκεν ἴσως ἀφορμὴν εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν προφητικῶν ἰδιοτήτων ὑπὸ τῆς ποιήσεως. Πρβλ. ΠΙΝΔ. Πυθ. XI 33. ΑΙΣΧ. Ἀγαμ. 458. ΕΥΡΙΠ. Τρωάδες, Ἐκάβη, στ. 88-89, 676-677. Σχετικῶς J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 1 ἐξ. BETHE, RE X, στ. 2291 ἐξ. Τὸ πρῶτον ὅμως εἰς τὰ «Κύπρια ἔπη» τοῦ Στασίνου (ἐγγραφή κατὰ τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα) γίνεται μνεῖα περὶ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος τῆς ἡρώιδος, μεταδοθέντος ὑπὸ τοῦ διδύμου ἀδελφοῦ Ἑλένου, ΠΡΟΚΛΟΥ, Χρηστομάθεια=KINKEL, Epic. Graec. Fragm. 1877, I, σ. 17. ALLEN, Cyclus, Homers Opera 1911, σ. 103 1-2. Περὶ τῶν παραστάσεων εἰς τὴν τέχνην, ἐμπνεομένων ἐκ τῶν «Κυπρίων», J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 119 ἐξ. Ἡ Κασσάνδρα ἐμφανίζεται ἄλλοτε μὲν ὡς προφῆτις καὶ σεμνὴ ἱερεία, ἄλλοτε δὲ ὡς κατεχομένη ὑπὸ μαντικῆς ἐκστάσεως. Αἱ δύο ἀντιλήψεις συμβαδίζουν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος, ὅτε, μετὰ τὴν τραγικὴν ποίησιν τοῦ Αἰσχύλου καὶ ἰδίᾳ τοῦ Εὐριπίδου, ἐπικρατεῖ ἡ δευτέρα ἰδιότης τῆς βακχίδος κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἐπεκτεινομένης εἰς τὴν Ἀττικὴν Διονυσιακῆς λατρείας (DAVREUX, αὐτ. σ. 10 ἐξ., 25-48 ἐξ.). Τώρα ἡ Κασσάνδρα εἶναι ἡ ἔνθεος, ἡ φοιβιάς, ἡ δρομάς, ἡ φοιβόληπτος, ἡ θοάζουσα ὡς μαινάς, ἡ ἐκβακχεύουσα μαινάς, ἡ σύμβακχος θεοῖς (Ἐκάβη 827, Τρωάδ. 42, 170, 255, 307, 349, 366, 408, 500), ἡ φρενομανῆς (ΑΙΣΧ. Ἀγαμ. 1140, πρβλ. καὶ 1186 ἐξ., 1217 ἐξ.), τῆς ὁποίας ὁ ἐκβακχισμὸς προξενεῖ ἐντροπὴν εἰς τὴν Ἐκάβην (Τρωάδ. 169-172).

³ CARAPANOS, ἔ.ἀ. σ. 197.

γαμέμνονος, τοῦ Τηλεδάμου καὶ τοῦ Πέλοπος, φονευθέντων νηπίων μετὰ τῆς μητρὸς των εἰς Μυκῆνας, ἔνθα μάλιστα ἐδεικνύοντο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ περιηγητοῦ καὶ οἱ τάφοι των, δὲν διαφωτίζουν τὸ ζήτημα¹. Οὐτε ἐξ ἄλλου προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ἔνδειξις, ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ Ἀγάθωνος προήρχετο ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀπόλλωνος μετὰ τῆς Τρωάδος Κασσάνδρας, ὡς ὑπέθεσεν ὁ CHRIST², ὅσον καὶ ἂν ὑπῆρξεν εὐρεῖα ἢ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου ἐν Ζακύνθῳ³, καὶ μετὰ τῆς νήσου συνδέονται μερικαὶ τρωικαὶ παραδόσεις⁴. Ἐξ ἄλλου οὐδεμία ἔνδειξις προκύπτει ὅτι ὁ Ἀγάθων ἀνῆκεν εἰς ἱερατικὸν γένος⁵. Ἡ ἀρχαία παράδοσις γνωρίζει τὴν Κασσάνδραν ὡς παρθένον, ἀποκρούσασαν τὸν ἔρωτα τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐτιμωρήθη ὑπ' αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴ γίνηται πλέον πιστευτή⁶. Ὁρθῶς ἐπίσης ἀποκρούεται ὑπὸ τῆς J. DAVREUX⁷ ἡ ἐκδοχὴ τῆς καταγωγῆς τῆς ἐκ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Κασσάνδρας, διότι ἄλλως ὁ Ἀγάθων θὰ ἐμνημόνευεν ὑπερῆφάνως τοὺς ἐνδόξους προγόνους του.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς ὑποστηριζομένη ἔποψις (ἔ. ἀ. σ. 86-87), ὅτι ὁ ἀρχαιότατος πρόγονος τοῦ Ἀγάθωνος θὰ ὑπῆρξε καρπὸς τοῦ ἀνοσίου ἐκείνου βιασμοῦ τῆς ἱερείας ὑπὸ τοῦ Αἴαντος τοῦ Λοκροῦ, ὅτε ἐκείνη κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἐναγκαλισθεῖσα τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς, δὲν εἶναι πειστικὴ⁸.

¹ Κατὰ τὸν περιηγητὴν οἱ μὲν τάφοι τοῦ Ἀτρέως, τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς ἀκολουθίας του εὕρισκοντο ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ἐνῶ τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμῆστρας ἄλλοι ἀπωτέρω τοῦ τείχους, ἀπαξιωθέντων τῆς ταφῆς ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ἕνεκα τοῦ φόνου. Ἐσχάτως, μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ταφικοῦ περιβόλου Β, ἐταυτίσθη οὗτος μετὰ τοὺς τάφους τῶν ἀπαξιωθέντων, A. J. B. WACE, Festschrift B. Schweitzer, 1954, σ. 24 ἐξ. I. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ILN, Sept. 27, 1952, σ. 505-507, 1954, 27-2-54. Ἄλλ' αἰ νεώτεροι ἔρευναι (J. COOK, Γέρας Κεραμοπούλλου, σ. 112 ἐξ. BSA 48, σ. 33. G. MYLONAS, Ancient Mycenae, σ. 171-174) καθιστοῦν τὴν ὑπόθεσιν προβληματικὴν. Εἰς δύο διάφορα βασιλικὰ γένη ἀποδίδει τοὺς δύο περιβόλους ὁ καθηγ. Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Γέρας Κεραμοπούλλου, 1953, σ. 83 ἐξ. Πρβλ. καὶ Γ. ΜΥΛΩΝΑΝ, AE 1958, 1961, σ. 171.

² Rhein. Mus. Phil. 33, 1878, σ. 610 ἐξ. Κατ' αὐτὸν ὁ Ἀγάθων θὰ ὑπῆρξεν ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ζακύνθῳ, τοῦ ὁποῦ τοῦ γένος καὶ τὸ ἀξίωμα ἀνήγοντο εἰς τὴν ἀπολλωνιακὴν ἱερείαν Κασσάνδραν, ὁμοίως J. DAVREUX, ἔ. ἀ. σ. 85 ἐξ.

³ CHRIST, ἔ. ἀ. BURSIAN, Georg. II, σ. 382. HEAD HN², 1911, σ. 429-430.

⁴ Κατωτ. σ. 114 καὶ 127. Ὁ ἐπώνυμος τῆς νήσου Ζάκυνθος εἶναι υἱὸς τοῦ Δαρδάνου, ΠΑΥΣ. VIII 24.3. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ζάκυνθος. Πρβλ. καὶ ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 50.

⁵ EGGER, ἔ. ἀ. σ. 198.

⁶ ΑΙΣΧ. Ἀγαμ. 1203 ἐξ.

⁷ Ε. ἀ. σ. 86.

⁸ Ἄν καὶ ὁ βιασμός τῆς ἱερείας παραδίδεται ὑπὸ τῆς μεταγενεστέρης γραμματείας, ἐν τούτοις ἡ γυμνότης ταύτης εἰς τὴν τέχνην, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ βου καὶ μέχρι τῶν ὑστεροκλασσικῶν χρόνων, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τοῦ βιασμοῦ ἦτο ἔκτοτε γνωστὴ. Πρβλ. A. FURTWÄNGLER-K, REICHHOLD, Griechische Vasenmalerei I, 1909, σ. 185.

Κατὰ μίαν ἐκδοχὴν δηλαδή, οὐχὶ ἀρχαιοτέραν τοῦ 3^{ου} αἰ.¹, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἴαντος, ἀποτίοντες ποινήν διὰ τὸ ἀνοσιούργημα ἐκεῖνο, ἀπέστειλλον ἕκτοτε καὶ ἐπὶ 1000 ἔτη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸ Ἰλιον ὡς ἐξιλαστήριον θυσίαν δύο παρθένους². Ἐκ τούτου συμπεραίνει ἡ J. DAVREUX ὅτι τὸ ἀνάθημα τοῦ Ἀγάθωνος ἀπετέλει τὴν λύσιν τῆς ποινῆς μετὰ χίλια ἔτη.

Ἄλλ' ἡ ἔποψις ἐγείρει πολλὰς ἀντιρρήσεις. Κατ' ἀρχὴν τὸ ἀφιέρωμα θὰ εἶχε θέσιν εἰς τὰς Μυκήνας ἢ εἰς τὸ Ἄργος καὶ μάλιστα εἰς τὴν Τροίαν, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἔνθα συνετελέσθη ὁ βιασμός³. Ἐξ ἄλλου οὐδεμία ἀπολύτως μνεῖα γίνεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τούτου, ὡς θὰ ἦτο φυσικόν, δεδομένου ὅτι τὸ ἀφιέρωμα ἀπετέλει τὴν λύσιν χιλιετοῦς ὀφειλῆς⁴.

Δὲν εἶναι εὐλόγον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ παράδοσις τοῦ Λυκόφρονος εἶναι τόσοσ παλαιὰ καὶ ὅτι ἐπὶ χίλια ἔτη ἐξετίετο ἡ ποινή, ὁ δὲ Ἀγάθων ἐκπροσωπεῖ τὴν λύσιν ταύτης δι' ἑνὸς ἀσημάντου ἀφιερώματος. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς λοιπὸν τοῦ Ἀγάθωνος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ βασίμως σχέσις τοῦ Ζακυνθίου Ἀγάθωνος μετὰ τῆς Κασσάνδρας.

Ἄς ἴδωμεν ὅμως ἐκ νέου ποία ἡ σχέσις τῆς Κασσάνδρας μετὰ τῆς Δωδώνης.

Ταύτης τόποι λατρείας ἀναφέρονται, ὡς εἶπομεν, ἰδίᾳ αἱ Μυκῆναι, αἱ

A. MÜLLER, Nacktheit und Entblössung in der Altorientalischen und alter Griechischen Kunst, 1906, σ. 77 καὶ 148 ἐξ. Ἰδὲ ἐπίσης γενικῶς περὶ τοῦ γυμνοῦ εἰς τὴν τέχνην, B. SCHWEITZER, RM 44, 1929, σ. 10 ἐξ. Περὶ τοῦ διαπραχθέντος βιασμοῦ καὶ τῆς σχετικῶς ἀρχαίας εἰκονογραφήσεως, J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 12-13, ἰδίᾳ σ. 140 ἐξ. P.E. ARIAS, RIA, NS. 4, 1955, σ. 102. εἰκ. 9, σ. 110 ἐξ. E. KUNZE, Olympische Forschungen II, 1950, σ. 161-162 καὶ σ. 161, ἔνθα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρέπει ὅμως νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι ἡ παράστασις τῆς Κασσάνδρας γυμνῆς ἢ ἐνδεδυμένης ὡς μαινάδος δυνατὸν νὰ ὑπαινίσσεται ἐκ παραλλήλου τὴν βακχικὴν ιδιότητα ταύτης, γνωστὴν ἤδη εἰς τὸν Βακχυλίδην, τὴν τραγωδίαν καὶ τὸν Πίνδαρον.

¹ TZETZ. Σχόλ. εἰς Λυκοφρ. Ἀλεξ., στ. 1141.

² DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 53 ἐξ., ἔνθα καὶ αἱ σχετικαὶ ἀρχαῖαι μαρτυρίαι, καὶ σ. 87.

³ Εἰς Ὀδύσσειαν δ 517 ὁ Ἀγαμέμνων φονεύεται εἰς τὸ κτήμα τοῦ Αἰγίσθου, ἐνῶ εἰς τὸν «Ἀγαμέμνονα» τοῦ Αἰσχύλου εἰς τὸ Ἄργος, ἔνθα καὶ ὁ τάφος του, κατὰ δὲ τὸν Εὐριπίδην εἰς τὰς Μυκήνας, τὰς ὁποίας ἀποκαλεῖ καὶ Ἄργος (ΣΤΡΑΒ. VIII 6. 19). Τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς Ἀμύκλας τῆς Λακωνίας (ΠΑΥΣ. III 19. 6. ΗΡΟΔ. VII 159. Σχετικῶς ἰδὲ καὶ κατωτέρω).

⁴ Αἱ τριάκοντα γενεαὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἀντιστοιχοῦν πρὸς 1000 ἔτη. Οἱ Ἰωνεὺς λογογράφοι, ὡς ὁ Ἐγκαταῖος, ὑπελόγιζον τὴν γενεὰν Ἰσὴν πρὸς 40 ἔτη, ὁ Ἡρόδοτος πρὸς 40 ἢ πρὸς 1/3 τοῦ αἰῶνος (33 1/3), ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ οἱ λοιποὶ Ἀττικοὶ ἱστοριογράφοι ἄλλοτε μὲν πρὸς 40 ἔτη, διὰ γεγονότα χρονολογηθέντα ἤδη ὑπὸ τῶν Ἰῶνων λογογράφων, ἄλλοτε δὲ πρὸς 30, διὰ γεγονότα τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτῶν χρονολογούμενα. Σχετικῶς M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 309 ἐξ., 323-4. D. W. PRAKKEN, Studies in Greek Genealogical Chronology, 1943, σ. 19 ἐξ., ἰδίᾳ 47-48 (ΗΡΟΔΟΤΟΣ) καὶ σ. 49 ἐξ., ἰδίᾳ δὲ 71-72 (ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ).

Ἄμυκλαι, τὰ Λεῦκτρα καὶ αἱ Θαλάμαι τῆς Λακωνίας¹. Εἰς Ἄμυκλας ἐλατρεύετο ἀρχικῶς νύμφη τις Ἀλεξάνδρα, τῆς ὁποίας ὁ Πausανίας μνημονεύει ἱερὸν ἄξιον θέας καὶ ἄγαλμα (III 19.6)², συγχωνευθεῖσα βραδύτερον, πάντως ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} αἰ., μετὴν Κασσάνδραν³. Μνήμα ταύτης εἰς Ἄμυκλας ἀναφέρει ὁ Περιηγητής, ἐνῶ περιγράφει τὸν ἐν Μυκῆναις τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν σὺν ἐκείνῳ (II 16.6)⁴. Ἐπίσης εἰς τὰ Λεῦκτρα τῆς Λακωνίας ὑπῆρχον ναὸς καὶ ἄγαλμα τῆς Κασσάνδρας, Ἀλεξάνδρας ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων καλουμένης (Πaus. III 26.5). Τρίτος τόπος ἀναφέρονται αἱ Θαλάμαι, ἐνθα ἐλατρεύετο ἡ μινωικὴ θεότης Πασιφάκη, βραδύτερον συγχωνευθεῖσα μετὴν Κασσάνδραν⁵.

Λατρεία ταύτης ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν Δαυνίαν τῆς Ἀπουλίας⁶, προσελθοῦσα εἴτε ἐκ τοῦ Τάραντος, κατὰ λακωνικὴν παράδοσιν,

¹ ΠΛΟΥΤ. Ἄγις 9. ΠΑΥΣ. III 19.6. Πρβλ. καὶ WIDE, ἔ.ἀ. σ. 248-250 καὶ 333-339. L. FARNELL, Greek Hero Cults, σ. 329-332.

² Ταύτης ἀνάγλυφον παράστασις ἐπὶ στήλης τοῦ 2^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἰδὲ παρὰ G. LÜSCHKE, AM 3, 1878, σ. 164 ἐξ. R. STIGLITZ, ÖJh 40, 1953, σ. 72-83, εἰκ. 21. Ἐσχάτως ἡ θέσις τῆς λατρείας ἐταυτίσθη ὑπὸ τοῦ ΧΡΥΣ. ΧΡΗΣΤΟΥ μετὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφέντα χῶρον πλησίον τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ Ἀμυκλαίου, ἐνθα ἀποθέτης περιμανδρωμένος, μετὰ χθονίαν εὐρημάτων, χθονίας λατρείας, ἦτοι ἀγγεῖα μετὰ ἐπιγραφὰς (Ἀλεξάνδρα ἢ (Κασσάνδρα), Ἀγαμέμνονι, μικρὸν ἀγγεῖα (περὶ τῆς χθονίας σημασίας τούτων, CASKEY-AMANDRY, Hesperia 21, 1952, σ. 212, πίν. 52-59. J. COOK, BSA 45, 1950, σ. 273. M. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, Πελοποννησιακά, 1956, σ. 271, 309), πῆλινα πινακίδια μετὰ ἀναγλύφους παραστάσεις προσφορῶν εἰς χθονίαν θεότητα ἢ δαίμονα, συνοδευόμενον ὑπὸ ὄφρα, κρατοῦντα κάρναρον. Σχετικῶς τὸ Ἔργον 1960, σ. 167-173, 1961, σ. 172-174. BCH 1960, Chronique σ. 685, 1961 (1960), σ. 723-24. AD 1960 (1962), Χρον. σ. 102-103. Πολλὰ τῶν πινακιδίων τούτων ἐνθυμίζουσι τὰ γνωστὰ λακωνικά (ἡρωικὰ) ἀνάγλυφα, τῶν ὁποίων τὸν χθόνιον χαρακτῆρα ἐτόνισε τελευταίως ὁ M. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ.ἀ. σ. 253 ἐξ.

³ Ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ΠΙΝΔ., Πυθ. XI 31-32 (περὶ τὸ 474 π.Χ.), τοποθετεῖ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Κασσάνδρας εἰς Ἄμυκλας, συνάγεται ὅτι ἡ ταῦτις τῆς νύμφης μετὰ τὴν Τρωάδα ἰερίαν εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, R. STIGLITZ, ἔ.ἀ. σ. 77. Τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἀκολουθοῦν ἐπίσης ὁ Στρησίχορος καὶ ὁ Σιμωνίδης, ΣΧΟΛ. Εὐρ. Ὀρέστης 46, πρβλ. καὶ BETHE, RE X, στ. 2292.

⁴ Ὁ BELGER, Berliner Philol. Wochenschrift 42, 1891, σ. 1315, ἀμφισβητεῖ κατὰ πόσον προκύπτει ἐκ τοῦ Πausανίου ὅτι οἱ Ἀμυκλαῖοι ἔδειξαν εἰς αὐτὸν τὸν τάφον τῆς Κασσάνδρας, ἀντιθέτως ὁ WIDE, ἔ.ἀ. σ. 335 ἐξ., καὶ ἡ J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 89, ὑποσ. 2.

⁵ Κατὰ ΠΛΟΥΤ. Ἄγις 9, ἐκλήθη οὕτω διὰ τὸ πᾶσι φαίνειν, ὅπερ ἴσως ἔδωσεν ἀφορμὴν πρὸς συσχετισμὸν μετὰ τὴν προφητικὴν ιδιότητα τῆς Κασσάνδρας, FARNELL, ἔ.ἀ. σ. 360.

⁶ ΤΖΕΤΖΗΣ εἰς Λυκόφρ. Ἀλεξ. 1128. Πρβλ. LÜSCHKE, ἔ.ἀ. σ. 170-171. FARNELL, ἔ.ἀ. σ. 330-331. Πιθανῶς ὁμοίως πρόκειται ἐνταῦθα τοπικὴ διάφορος θεότης, C. WENTZEL, RE I, στ. 1375,1. J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 94 ἐξ.

εἶτε ἐκ τῶν ἀχαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μ. Ἑλλάδος. Εἰς ταύτην κατέφευγον ὅσαι παρθένοι ἤθελον νὰ ἀποφύγουν γάμον ἀνεπιθύμητον.

Εἶναι ἄγνωστος ὁ λόγος τῆς ταυτίσεως τῆς Κασσάνδρας μετὰ τῆς Σωσιπόλιδος θεότητος Ἀλεξάνδρας-Κασσάνδρας¹ ἐν Ἀμύκλαις, ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὸ ἱερὸν καὶ παρὰ τὸ ἄγαλμα τῆς Σωσιπόλιδος Ἀλεξάνδρας ὑπῆρχον ἀγάλματα τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῆς Κλυταιμῆστρας, οἱ Ἀμυκλαῖοι ἤξιουν ὅτι ἐκεῖ ἐγένετο ὁ φόνος (Πινδ. Πυθ. XI 32).

Ἄλλ' εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν μαρτυρεῖται λατρεία τῆς Κασσάνδρας βορείως τῆς Πελοποννήσου. Προσέτι ἡ χρονολόγησις με ἀφετηρίαν τὴν Κασσάνδραν, ἔχουσα τὴν ἀντιστοιχίαν εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ἐλληνικῶν ἱερῶν νὰ χρονολογοῦν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερείων, ὑποστηρίζει τὴν ἰδιότητα τῆς ἱερείας καὶ οὐχὶ τὴν χθονίαν λατρείαν τῆς Κασσάνδρας-Ἀλεξάνδρας.

Ὅτι ἡ Κασσάνδρα, ἡ μυθικὴ ἱερεῖα καὶ προφῆτις τοῦ Δωδωναίου Διός, ἀπετέλει ἀφετηρίαν χρονολογήσεως κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀναθέσεως ὑπὸ τοῦ Ἀγάθωνος τῆς ἐπιγραφῆς, προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς χρονολογήσεως τῶν Τρωικῶν. Κατὰ τὸ Πάριον χρονικὸν ἢ καταστροφή τῆς Τροίας ἐπῆλθε τὸ 1209 π.Χ., κατὰ δὲ τὸν Ἐρατοσθένην τὸ 1183. Ἐὰν ὅμως ὑπολογίσωμεν δι' ἐκάστην γενεὰν τοῦ Ἀγάθωνος 30 ἢ 33 1/3 ἔτη, ὅσον δηλαδὴ ὑπελόγιζε τὴν γενεὰν ἢ ἀρχαία παράδοσις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, καὶ δεχθῶμεν ἡλικίαν τῆς ἐπιγραφῆς τὸ α' τέταρτον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τότε τὴν χρονολογικὴν ἀφετηρίαν με βάσιν τὴν Κασσάνδραν πρέπει νὰ θέσωμεν περὶ τὸ α' τέταρτον τοῦ 12^{ου} αἰ. ἢ περὶ τὸ α' τέταρτον τοῦ 13^{ου}, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγάθωνος ἐκπροσωπούμενη τριακοστὴ γενεὰ δὲν εἶχε συμπληρώσει εἰσέτι πλήρως τὸν κύκλον τῆς². Εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν περίπτωσιν ἡ συμφωνία τῆς ἐπιγραφῆς με τὴν χρονολόγησιν τοῦ Ἐρατοσθένους (1183) εἶναι καταφανής. Ἐὰν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ Πausanias (I 11.1) ὑπολογίζει περίοδον 15 γενεῶν μόνον μεταξὺ τοῦ μυθικοῦ Νεοπτολέμου καὶ τοῦ Θαρύπα (τέλος 5^{ου} αἰ.)³, κατανοοῦμεν πόσον

¹ FARNELL, ἔ.ἀ. σ. 331. Πιθανῶς τὸ παλαιότερον ὄνομα τῆς Κασσάνδρας, Ἀλεξάνδρα, ἀντίστοιχον πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Πάριδος-Ἀλεξάνδρου, συνετέλεσεν εἰς τοῦτο. Ἡ ταῦτισις τῆς Ἀλεξάνδρας πρὸς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τῆς πρώτης ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Κλυταιμῆστρας συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ φόνου εἰς Ἀμύκλας τῆς Κασσάνδρας. Ὁ WIDE, ἔ. ἀ. σ. 336, ἀποδίδει τοῦτο εἰς τοπικὴν φιλοδοξίαν καὶ εἰς τὴν βαθμιαίαν συσκότισιν τῆς μορφῆς τῆς Ἀλεξάνδρας, ὁμοίως STIGLITZ, ἔ.ἀ. σ. 77. J. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 90 ἐξ. Περὶ τῆς Σωσιπόλιδος ἢ Σωτειρας ἢ Σωσάνδρας γενικῶς ἰδὲ LÖSCHKE, ἔ.ἀ. σ. 165 ἐξ. WIDE, ἔ.ἀ. σ. 337. STIGLITZ, ἔ.ἀ. σ. 77 καὶ 80. M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 414 ἐξ.

² Ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω (σ. 106, ὑποσ. 4), κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ γενεὰ ἐλαμβάνετο ἴση πρὸς 30 ἢ 33 1/3 ἔτη.

³ Εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ παραδιδόμενον ὑπολογισμὸν 15 γενεῶν ἀπὸ τοῦ Θα-

ἀκριβέστερος εἶναι ὁ χρονολογικὸς ὑπολογισμὸς τῶν Τρωικῶν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ στηρίζουν σοβαρῶς τὴν ἔποψιν, ὅτι ἡ Κασσάνδρα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν χθονίαν λατρείαν τῆς Σωσιπόλιδος ἢ Ἀλεξάνδρας, ἀλλ' ἡ παρουσία της εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Δωδωναίου Διὸς ὀφείλεται εἰς τὴν προφητικὴν ιδιότητα τῆς ἱερείας, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως τονίζεται, ὡς εἶπομεν, εἰς τὴν τραγωδίαν.

Ἀναμφιβόλως λοιπὸν ἡ ὑπὸ τῶν κυκλικῶν ἐπῶν μέχρι τῶν χρόνων τῆς τραγωδίας διαμορφωθείσα προφητικὴ ιδιότης παρέσχεν εἰς τὴν Κασσάνδραν τὴν ὑψηλὴν θέσιν εἰς τὸ πελασγικὸν μαντεῖον. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ., ἐφ' ὅσον χρόνον δηλαδὴ ἡ Δωδώνη ὑπήγχετο εἰς τοὺς παλαιότερους κυρίους, τοὺς Θεσπρωτοὺς, ἡ Κασσάνδρα δὲν εἶχε θέσιν εἰς τὸ ἱερόν, διότι αἱ τρωικαὶ παραδόσεις ἔχουν τὴν κοίτην των εἰς τὴν Μολοσσίαν¹. Παλαιοτάτην σχέσιν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸ θεσπρωτικὸν ἱερόν διεπιστώσαμεν ἀνωτέρω, ἀλλ' οὐδεμία προκύπτει σχέσις τῶν τρωικῶν μύθων πρὸς τὸ θεσπρωτικὸν ἱερόν καὶ πρὸς τοὺς Θεσπρωτοὺς ἐν γένει. Αἱ ἀρχαιότεραι θεσπρωτικαὶ παραδόσεις ὁμιλοῦν περὶ τῶν Πελασγῶν, ὡς πρώτων οἰκιστῶν τοῦ ἱεροῦ², περὶ τοῦ Δευκαλίωνος, τῆς Πύρρας καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ³, περὶ τοῦ δρυτόμου Μανδύλα ἢ Ἐλλοῦ, ἀποπειραθέντος νὰ κόψῃ διὰ τοῦ πέλεκως τὴν ἱερὰν φηγὸν καὶ ἀποτραπέντος ὑπὸ τῆς περιστερᾶς⁴, περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὸν Ὀδυσσεά⁵. Εἰς τὴν Δωδώνην ἐπίσης ἤκουσεν ὁ

ρῦπα μέχρι τοῦ μυθικοῦ Νεοπολέμου συμφωνεῖ καὶ ὁ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, I 223, ἐκδ. Schöne: Πύρρος τρίτος καὶ εἰκοστὸς ἀπὸ Ἀχιλλεύς τοῦ Θέτιδος ὦν.

¹ Ἀντίθετον ἄποψιν περὶ τῆς παλαιοτάτης ρίζης εἰς Δωδώνην τῶν παραδόσεων περὶ Ἐλένου καὶ Κασσάνδρας ὑποστηρίζει ὁ J. GAGÉ, RHR 146, 1954, σ. 41 ἐξ. Πρβλ. ὁμοίως ἀνωτ. σ. 103 ὑποσ. 4 καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 57-58 καὶ ὑποσ. 95.

² Ἰλ. II 233. ΗΡΟΔ. II 52. Ἔφορος παρὰ ΣΤΡΑΒ. IX 2.4 Πρβλ. καὶ VII 7. 10. ΣΚΥΜΝ. Περιηγ. 448. ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ. I 19. Περὶ τοῦ δυσνόητου χωρίου τοῦ Διονυσίου ἰδὲ A. B. COOK, Class. Rev. 17, 1903, σ. 268 ἐξ. ἰδίᾳ J. GAGÉ, RHR 146, 1954, σ. 18 ἐξ. 147, 1955, σ. 30-31.

³ ΑΡΙΣΤ. Μετεωρ. I 14. ΠΛΟΥΤ. Πύρρ. 1.

⁴ ΦΙΛΟΣΤΡ. Εἰκόνες II 33.1. Ἡ περὶ τοῦ βουκόλου Μανδύλα παράδοσις φαίνεται παρᾶλλαγή παλαιότερου μύθου, συνδέοντος τὸν δρυτόμον Ἐλλόν, ἐπάνυμον τῶν Σελλῶν, μετὰ τὴν δρυὸν, τὴν περιστερὰν καὶ τὸν διπλοῦν πέλεκυν, σύμβολα σχετιζόμενα μετὰ τὴν ἀρχέγονον λατρείαν τῆς Γῆς. Σχετικῶς ἰδὲ ἀνωτέρω κεφάλαιον Α. Ὅμοίως ἰδὲ A. LESKY, Wiener Studien 46/47, 1927/29, σ. 48 ἐξ. B. SCHWEITZER, Herakles, σ. 21-58. A. B. COOK, Zeus I, σ. 524 ἐξ. II, σ. 677 ἐξ. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, Μεγ. Ἑλλ. Ἑγκυκλ. (Συμπλήρωμα) II, σ. 760. Δ. ΒΥΡΓΓΕΛΙΔΗΣ-Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, Τὸ ἱερόν τῆς Δωδώνης, ΑΕ 1959 (1964), σ. 129, ὑποσ. 2, 162, 163.

⁵ Ἀνωτ. σ. 7-8. ΟΜ. Ὀδύσσεια τ 269 ἐξ. Σχετικῶς Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 120. E. LEPORE, Ricerche, σ. 9.

Ἡρόδοτος τὴν διήγησιν περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου περιστερᾶς πελειάδος, ἡ ὁποία ὤρισε τὴν θέσιν τῆς λατρείας¹. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐπιβεβαιοῦται ἐκ χαλκοῦ νομίσματος τῶν περὶ τὰ 300 π.Χ., μὲ παράστασιν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὀψεως τῆς ἱερᾶς δρυὸς καὶ τριῶν περιστερῶν, μιᾶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ τῶν ἐτέρων δύο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκατέρωθεν τοῦ κορμοῦ².

Ἡ διήγησις αὕτη περὶ τῶν τριῶν ἢ τῆς μιᾶς περιστερᾶς, ἀνερχομένη εἰς προϊστορικὴν περίοδον, ὡς συνδεομένη μὲ τὴν λατρείαν τῆς Γῆς, διατηρεῖτο ζῶσα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου καὶ βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κοπῆς τοῦ χαλκοῦ νομίσματος. Ἐπεβάλλετο λοιπόν, ὅπως καὶ οἱ νέοι κυρίαρχοι τοῦ ἱεροῦ, οἱ Μολοσσοί, ἀποκτήσουν τὰς ἰδικὰς τῶν παραδόσεις, ὡς ἀκριβῶς ἔπραξαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ διὰ τὴν Κεστρίνην καὶ βραδύτερον διὰ τὴν Ἀμβρακίαν κ.ἄ. Ἐναντι τῶν Θεσπρωτῶν Πελειάδων ἱερείων ἔπρεπε νὰ ἀντιπαραθέσουν οἱ Μολοσσοὶ ἰσότιμον μυθικὴν ἱέριαν ἐκ τῶν ἰδικῶν τῶν παραδόσεων τοῦ τρωικοῦ ἢ θεσσαλικοῦ κύκλου. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ τελευταῖος δὲν προσεφέρετο, διότι δὲν παρεῖχε τὸ κατάλληλον μυθικὸν πρόσωπον μὲ τὸ προφητικὸν χάρισμα, ὁ τρωικὸς κύκλος παρεῖχε τὴν περίφημον ἱέριαν τοῦ Ἀπόλλωνος, τὴν Κασσάνδραν, τὴν δίδυμον ἀδελφὴν τοῦ Ἐλένου, ἱερέως μὲ τὸ προφητικὸν ἐπίσης χρῆσμα, ὁ ὁποῖος κατεῖχε σημαντικὴν θέσιν εἰς τοὺς μολοσσικοὺς μύθους. Εἶναι προσέτι ἡ μόνη παρθένος ἐκ τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Πριάμου, τῆς Λαοδίκης καὶ τῆς Μηδεσικάστης (Ἰλ. Γ 124, Ν 173). Ἐπὶ πλεόν ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων, πάντως ἤδη πρὸ τοῦ Ἡροδότου, εἶχε καθιερωθῆ ἐν Δωδώνῃ ὁ θεσμὸς τῶν ἱερείων ἀντὶ τῶν ἱερέων, διατηρηθεῖς μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν³.

¹ ΗΡΟΔ. II 55 πρὸς καὶ ΣΟΦ. Τραχ. 169-172. Σχετικῶς P. FRANKE, AM 71, 1956, σ. 60 ἐξ. καὶ Die antiken Münzen, σ. 371-322. Περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου τροποποιήσεως τῆς τοπικῆς ταύτης παραδόσεως τῶν τριῶν περιστερῶν πλείονα, Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ-Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1959. Antike Kunst, 1963 (1es Beiheft), σ. 48, 49.

² P. FRANKE, Die antiken Münzen, πίν. 15, V41 καὶ 64 (ἐν μεγεθύνσει) καὶ AM ἐ.ἀ. πίν. 42, 1-2. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ-Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ ἐ.ἀ. σ. 10, ὑποσ. 1, σ. 95-96.

³ Κατὰ τὸν M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 425, αἱ ἱερεῖαι τῆς Δωδώνης καθιερώθησαν κατὰ τὸ δελφικὸν πρότυπον· ἀλλ' ἐπίδρασις τῶν Δελφῶν εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ἱεροῦ δὲν ἀποδεικνύεται. Ἴσως ἡ καθιέρωσις τῶν ἱερείων νὰ εἶναι ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἱερείων τῆς Προμενείας, Τιμαρέτης καὶ Νικάνδρου (II 55 καὶ 57), ἀν καὶ ἡ ἀρχαιότερα ὀμηρικὴ παράδοσις (II 233 ἐξ.), τὴν ὁποῖαν ἀπηχεῖ ἐπίσης καὶ ὁ ΣΤΡΑΒ. VII 7. 12, ὁμιλεῖ περὶ Σελλῶν ὑποφητῶν. Τὸ γεγονός δὲ ὅμως, ὅτι αἱ ἱερεῖαι ἦσαν τρεῖς, ὅσαι καὶ αἱ περιστεραι τῆς Δωδώνης ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ νομίσματος, αὗται δὲ ἐκαλοῦντο πέλειαι ἢ πελειάδες, δηλ. περιστεραι, ἡ δὲ λατρεία τῆς Διώνης εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑστερομυκηναϊκῶν χρόνων, συνεχίζουσα τὴν παλαιότεραν λατρείαν τῆς Γῆς ἢ τῆς Θεᾶς μὲ τὰς περιστεράς, στήριζει τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ καθιέρωσις τῶν ἱερείων εἶναι πολὺ ἀρχαιότερα τοῦ Ἡροδότου, πιθανώτατα σύγχρονος πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Διώνης.

Εἰς κλῆμα μυθοποιητικῆς φαντασίας ζῶντες οἱ Μολοσσοὶ ἐπλήρωσαν τὸ κενὸν τῆς ἱερείας καὶ προφήτιδος διὰ τῆς συγγενεστέρως πρὸς τοὺς μυθικοὺς προγόνους των προφήτιδος, ἡ ὁποία εἶχε καταστῆ εἰς αὐτοὺς λίαν γνωστὴ καὶ προσφιλὴς διὰ τῶν τρωικῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου. Ἦδη εἰς αὐτὸ τὸ ἐθνικὸν δράμα τῶν Μολοσσῶν, τὴν «Ἀνδρομάχην», γίνεται σαφῆς ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς προφητικῆς δωρεᾶς τῆς μυθικῆς ἱερείας, ἡ ὁποία, ἐν μαντικῇ ἐκστάσει τελοῦσα, προβλέπει τὸν μελλοντικὸν ὄλεθρον τῆς Τροίας ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Πάριδος¹. Εἰς τὰς «Τρωάδας», στ. 308 ἐξ., εἰς τὸν «Ἀλέξανδρον»² καὶ τὴν «Ἐκάβην», εἶναι πρόσωπον τῆς τραγωδίας, κατεχόμενον ὑπὸ βακχικῆς μαντείας, ἡ ἔνθεος κόρη (στ. 121), ἡ ἐρμηνεύουσα, ὡς ὁ Ἐλενος, τὰ ὄνειρα (στ. 87 ἐξ.), τὸ βακχεῖον κᾶρα τῆς θεσπιωδοῦ (στ. 676), διάχυτον ἐκ προφητικῆς ἐμπνεύσεως (στ. 426, 677, 827, 1275)³.

Ποίαν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἔσχον αἱ τρωικαὶ τραγωδίαι τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἰδίᾳ ἡ «Ἀνδρομάχην» ἐτονίσθη ἀνωτέρω. Ἡ ποίησις τοῦ τραγικοῦ κατέστη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. ἡ μυθικὴ βίβλος τῶν Μολοσσῶν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ παρουσία τῆς Κασσάνδρας ἐν Δωδώνῃ ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Βεβαίως οὐδεμίαν σημασίαν εἶχε τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Ὀδύσειαν (λ 422) καὶ εἰς τὸν «Ἀγαμέμνονα» τοῦ Αἰσχύλου (950 ἐξ.) ἡ Κασσάνδρα ἐσφάγη μετὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τῆς Κλυταιμῆστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου εἰς Μυκῆνας ἢ εἰς τὸ Ἄργος καὶ εἶχε ταφῆ εἰς Μυκῆνας ἢ, κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν, εἰς Ἀμύκλας τῆς Λακωνίας. Ἴσως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ἐκ τούτου ὅτι αἱ τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου δὲν ἦσαν τόσον προσφιλεῖς καὶ γνωσταὶ εἰς τοὺς Μολοσσούς.

Φυσικὸν ἦτο τοιαύτη κατάφωρος νοθεία τῆς παραδόσεως νὰ μὴ ὑπερβῆ τὰ τοπικὰ ὄρια καὶ διὰ τοῦτο ταχέως ἐλησμονήθη. Τυχαίως περιήλθεν αὕτη εἰς γνῶσιν μας ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ζακυνθίου Ἀγάθωνος, ὁ ὁποῖος τιμηθεὶς ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν διὰ πρόξενίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκτήσει ἡ γενεὰ του, ἠθέλησε νὰ ἀνταποδώσῃ τὴν φιλοφρόνησιν, μνημονεύων τὴν τοπικῶς περιωρισμένην παράδοσιν περὶ Κασσάνδρας. Ἡ ἐπινόησις τοῦ μύθου, οὐχὶ παλαιότερα τῆς στροφῆς τοῦ 5^{ου} πρὸς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ., ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν ἡ Δωδώνη, ἦτο εἰσέτι νωπὴ, ὅταν περὶ τὸ 300 π.Χ., ἡ ὀλίγον βραδύτερον, ὁ Ἀγάθων ἀνέθεσεν εἰς τὸν Δωδωναῖον Δία τὴν σημαντι-

¹ ὅτε νιν παρὰ θεσπεσίῳ δάφνῃ / βόασε Κασσάνδρα κτανεῖν, / μεγάλην Πριάμου πόλεως λῶβαν (στ. 296-298).

² Ἀπόσπ. 15. Τὸ δράμα ἐδιδάχθη τὸ 415, SNELL, ἔ.ἀ. σ. 7.

³ Καὶ αἱ ἱερεῖαι τῆς Δωδώνης ἐπίσης κατεῖχοντο, ὡς ἡ Πυθία τῶν Δελφῶν, ὑπὸ θείας μανίας, ΠΛΑΤ. Φαῖδρ. 244 Α ἐξ. Ἄλλ' ἡ μανία αὕτη δὲν εἶναι ψυχοπαθολογικὴ κατάστασις, ἀλλὰ θεία ἐμπνευσις, P. AMANDRY, La mantique Apollinienne à Delphes, Essai sur le fonctionnement de l'Oracle (Bibliothèque École Franc. 162), Paris 1950, σ. 43 ἐξ. M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 172-173 καὶ σ. 424-25.

κὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν¹, ἀλλ', ὡς φαίνεται, ἡ παράδοσις ταχέως ἐλησημονήθη, πάντως δὲ περιωρίσθη εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Μολοσσίας, μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν πανελλήνιον παράδοσιν περὶ τῆς Κασσάνδρας, ὡς παλλακῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος, φονευθείσης μετ' αὐτοῦ εἰς Μυκῆνας.

Ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀγάθωνος ἐκ Δωδώνης συμφωνεῖ πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως μνημονευομένης χρονολογήσεις τῶν Τρωικῶν, τοῦ Παρίου Μαρμάρου (1209) καὶ τοῦ Ἐρατοσθένους (1183). Ἐτηρεῖτο λοιπὸν καὶ ἐν Δωδώνῃ χρονολογικὸν σύστημα μὲ ἀφετηρίαν τὰ Τρωικά, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποῖου ἐχρονολογοῦν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Δύο ἐκδοχαὶ ἐπομένως εἶναι δυναταί. Ἡ ἐτήρουν ἀπὸ παλαιότερων χρόνων τοιούτους καταλόγους, εἴτε ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης ἐξελίξεώς του, υἰοθέτησαν οἱ Μολοσσοὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης τὸ ἐπικρατέστερον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους σύστημα χρονολογήσεως. Εἶναι δηλαδὴ πιθανόν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἐποχὴν τῶν «Νόστων» τοῦ Ἀγίου, εἶχε θεσπισθῆ ἔνδεχομένως χρονολογικὸν σύστημα μὲ βάσιν τὰ Τρωικά. Ἡ παράδοσις τῶν γεγονότων τούτων δὲν θὰ εἶχε λησημονηθῆ εἰς τὴν Ἡπειρον, διότι, ὡς εἴπομεν, ἡ περὶ Νεοπτολέμου παράδοσις τῶν «Νόστων» ὑπῆρξεν ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Ἡείρῳ. Διτηρεῖτο παράδοσις συνεχῆς περὶ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τῆς Τροίας, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν προἱστορικῶν φύλων τῆς Ἡείρου, τῶν Πειάλων, τῶν Γενοαίων κ.ἄ., τὴν ὁποίαν παρέλαβον οἱ Μολοσσοὶ μετὰ τῶν λοιπῶν σχετικῶν παραδόσεων.

Πιθανωτέρα ὅμως εἶναι ἡ ἐποψις, ὅτι ἡ χρονολογικὴ βάση εἶναι μεταγενεστέρα, ληφθεῖσα ἐκ τινος πηγῆς τοῦ 5^{ου}-4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ὁ Θουκυδίδης, περιγράφων τὰς τελευταίας περιπετείας τῶν Βοιωτῶν (I 12), ἀναφέρει ὅτι οὗτοι ἔφθασαν ἐξήκοντα ἔτη μετὰ τὰ Τρωικά εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς περὶ τὴν Θεσσαλικὴν Ἄρνην κοιτίδος των ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο «ἐκ Θεσπρωτῶν» τῆς Ἡείρου (Ἡροδ. VII 176), ἀπωθηθέντες καὶ οὗτοι εἰς Θεσσαλίαν κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Μολοσσῶν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἡπειρον κατὰ τὸν 13^{ον}-12^{ον} π.Χ. αἰῶνα². Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα εὐρί-

¹ Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι αἱ τρωικαὶ παραδόσεις τῆς Ζακύνθου ἔχουν προέλευσιν μολοσσικὴν, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πύρρου καλλιέργειαν τῶν γενεαλογικῶν τούτων μύθων πρὸς πραγματοποίησιν τῶν κατακτητικῶν σχεδίων του (κατωτ. σ. 114 ἐξ., ἰδίᾳ 127). Ἐν τιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀγάθωνος δὲν εἶναι ἀρχαιότερα ἀσφαλῶς τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὅπως ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν καὶ ἡ μορφή τῶν γραμμάτων.

² LENK, RE XVI, στ. 16. N. L. HAMMOND, BSA 32, 1938-32, σ. 147 ἐξ., ἰδίᾳ σ. 151 ἐξ. καὶ A History of Greece, σ. 75 ἐξ. καὶ ἀνωτ. σ. 8 ἐξ.

σκονται εἰς ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν μὲ τὴν μεταγενεστέραν πρὸς Νότον κίνησιν, τὴν λεγομένην κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Θουκυδίδης (I 12.3) τοποθετεῖ χρονολογικῶς 80 ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τροίας¹.

Ὁ ἱστορικὸς δὲν μᾶς παραδίδει τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῶν Τρωικῶν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶ τὰ μεταγενέστερα ἱστορικὰ γεγονότα, διότι θεωρεῖ ταύτην ὡς γενικῶς γνωστὴν, ἀσφαλῶς ὅμως εἰς τὰς πληροφορίας ταύτας τοῦ Θουκυδίδου ὑπόκειται ἀξιόπιστος πηγὴ κοινῶς παραδεκτὴ².

Προσφάτως ὁ καθηγ. C. BLEGEN εἰς μελέτην του, καταστάλαγμα πολυετῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν Τροίαν καὶ τὴν Πύλον τῆς Μεσσηνίας, ὑπεστήριξε, μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν σαφήνειαν καὶ ἐμβριθείαν, ὅτι τὰ ἀνάκτορα τῆς Πύλου τοῦ Νέστορος εἰς τὸν Ἐπάνω Ἐγκλιανόν, ὡς καὶ τὰ πλεῖστα μυκηναϊκὰ κέντρα καὶ ἀνάκτορα τῶν μυκηναϊκῶν ἡγεμόνων, ἐληλατήθησαν καὶ κατεστράφησαν περὶ τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς IIIB (1300-1230 π.Χ.), ἢ δὲ Τροία τοῦ Πριάμου, ἢ πόλις VIIa, ἐπυρπολήθη περὶ τὸ μέσον τῆς φάσεως IIIB ἢ ὀλίγον πρότερον (1270-60), ἦτοι δύο περίπου γενεᾶς πρὸ τῆς ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀναφερομένης καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν³.

Μὲ τὴν χρονολόγησιν αὐτὴν τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας VIIa ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων συμφωνεῖ ἢ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀγάθωνος προκύπτουσα χρονολόγησις τῶν Τρωικῶν· διότι, ἐὰν εἰς τὰ 1000 ἔτη, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς 30 γενεᾶς τῆς ἐπιγραφῆς, συνυπολογίσωμεν καὶ τὴν ἡλικίαν ταύτης (α' τέταρτον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ.), ἀνερχόμεθα εἰς τὸ α' τέταρτον τοῦ 13^{ου} αἰ. καὶ μάλιστα περὶ τὸ τέλος, ἂν μὴ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' τετάρτου, δεδομένου ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ Ἀγάθωνος δὲν εἶχε συμπληρώσει ἐνδεχομένως τὸν κύκλον τῆς. Ἡ σύμπτωσης αὕτη τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων καὶ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν στερεεῖται ἴσως ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος, ὅπωςδῆποτε ὅμως ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι, τόσον αἰ παρατηρούμεναι εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν Τρωικῶν, ὅσον καὶ αἱ διαφωνίαι των ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιολογικὴν χρονολόγησιν, δὲν ὀφείλονται εἰς ἐσφαλμένον ὑπολογισμὸν τῶν γενεῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἐκάστοτε διάφορον ἐκτίμησιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τῆς χρονικῆς διαρκείας ἐκάστης γενεᾶς⁴.

¹ Ἡ μετακίνησις τῶν Βοιωτῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Βοιωτίαν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ 60 ἔτη μετὰ τὰ Τρωικὰ, δηλ. δύο γενεᾶς βραδύτερον, ἢ δὲ κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν 80. Κατὰ τὸν ἱστορικόν, : ἦτε γὰρ ἀναχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἰλίου χρονία γενομένη πολλὰ ἐνεόχμωσε, καὶ στάσεις ἐν ταῖς πόλεσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐγίγνωτο, ἀφ' ὧν ἐκπίπτοντες τὰς πόλεις ἐπίζον.

² A.B. WACE, *The Last Days of Mycenae*, Studies Presented to H. Goldman, 1956, σ. 133.

³ *The Mycenaean Age, The Trojan War, The Dorian Invasion, and other Problems* (In Memory of L. TAFT SEMPLE), Cincinnati 1962, σ. 1-37, ἰδίᾳ 27-28.

⁴ Πρβλ. καὶ C. BLEGEN, ἔ.ἀ. σ. 26. Οὕτω, ἐκτὸς τῶν χρονολογήσεων τοῦ Παρίου

Ἡ πηγή, ἐξ ἧς παρέλαβον οἱ Μολοσσοὶ τὴν χρονολογικὴν ἀφετηρίαν, ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀξιόπιστος, ὁ δὲ ὑπολογισμὸς μεταγενεστέρων ἐθνικῶν συμβάντων μὲ βάσιν τὰ Τρωικὰ ἐτηρεῖτο ἐπιμελῶς, οὕτως ὥστε ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα, ὡς ἡ βασιλεία τῶν δύο μεγάλων ἡγεμόνων, τοῦ Θαρύπα καὶ τοῦ Πύρρου (ἀνωτ. σ. 63), ἢ ἡ χορηγήσις προξενίας εἰς τὸν Ζακύνθιον Ἀγάθωνα καὶ τὴν γενεάν του κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου (σχετικῶς καὶ κατωτ. σ. 127), νὰ ἔχουν ὑπολογισθῆ ὀρθῶς μὲ ἀφετηρίαν τὴν Κασσάνδραν, ἡρώϊδα στενῶς συνδεομένην μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας VIIα.

2. ΑΚΤΑΙ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ

(Β ο υ θ ρ ω τ ὶ ν , Ἀ μ β ρ α κ ί α , Ἄ κ τ ι ο ν , Λ ε υ κ ᾶ ς ,
Ζ ά κ υ ν θ ο ς , Ἀ ρ κ α δ ί α , Κ ύ θ η ρ α)

Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεά (I 50) ὁ Αἰνεΐας καὶ οἱ ἄλλοι Τρῶες, μετὰ τὸν ἀπόπλου των ἐκ Παλλήνης καὶ τὸν ἀποικισμὸν τῆς Δήλου, ἔφθασαν εἰς τὴν νῆσον Κ ύ θ η ρ α, ἔνθα ἔδρυσαν ἱερὸν τῆς θεᾶς μητρός του, Ἀφροδίτης. Ἐκεῖθεν, ἀφ' οὗ ἔθαψαν τὸν κατὰ τὸν πλοῦν ἀποθανόντα σύντροφόν των Κίναιθον εἰς τὸ ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθὲν ἀκρωτήριο τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου, Κ ι ν α ί θ ι ο ν, καὶ ἀνενέωσαν τὴν πρὸς τοὺς Ἀρκαδάς συγγένειαν, προσήγγισαν εἰς τὴν νῆσον Ζ ά κ υ ν θ ο ν, γενόμενοι φιλοξένως δεκτοὶ ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἔνεκα τῆς παλαιᾶς των φιλίας καὶ συγγενείας¹. Ὁ ἐπώνυμος καὶ κτίστης τῆς νήσου Ζάκυνθος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἐριχθόνιος, πρόγονος τοῦ Αἰνεΐου, ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ Δαρδάνου, υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥλέκτρας τῆς Ἀτλαντίδος ἐκ τῆς Βατείας. Ἐμποδισθέντες ὅμως ἔνεκα τῆς ἀπλῆς καὶ τυχόντες θερμῆς φιλοξενίας παρὰ τῶν Ζακυνθίων, παρέμειναν περισσότερον χρόνον εἰς τὴν νῆσον. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνήγειραν ναὸν εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ἐντὸς τοῦ ὁποῦ ἐφυλάσσοντο τὰ ζόανα τῆς θεᾶς καὶ τοῦ Αἰνεΐου, προσέφεραν θυσίας, αἱ ὁποῖαι ἔκτοτε ἐτελοῦντο δημοσίᾳ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου, καθιερώσαντες μάλιστα ἀγῶνας ἐφήβων καὶ ἀγῶνα δρόμου, ὀνομαζόμενον δρόμον τοῦ Αἰνεΐου καὶ τῆς Ἀφροδίτης, τὸ δὲ ἄθλον ἐλάμβανεν ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸν ναόν. Τυχόντες τέλος οἱ Τρῶες οὐρίου ἀνέμου, ἀνήχθησαν εἰς Λ ε υ κ ᾶ δ α, κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων².

Εἰς τὴν μεταξὺ τῆς διορύκτου καὶ τῆς πόλεως νησιῦδα ἀνήγειραν ἱερὸν

Χρονικοῦ καὶ τοῦ γεωγράφου καὶ ἀστρονόμου Ἐρατοσθένους, ὁ ΔΟΥΡΙΣ ὁ ΣΑΜΙΟΣ (4ος π.Χ. αἰ.) τοποθετεῖ τὴν πῶσιν τῆς Τροίας κατὰ τὸ ἔτος 1334, ὁ ΕΦΟΡΟΣ τὸ 1135, ὁ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ ὁ ΑΘΗΝΑΙΟΣ καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Εὐσεβίου (ΚΑΣΤΩΡ) τὸ 1184/3 κλπ. Σχετικῶς, Μ. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 310 ἐξ.

¹ Ὁ ἐπώνυμος τῆς νήσου Ζάκυνθος, υἱὸς τοῦ Δαρδάνου, κατήγετο ἐκ τῆς Ψωφίδος τῆς δυτικῆς Ἀρκαδίας, ΠΑΥΣ. VIII 24. 3. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. (σχετικῶς καὶ κατωτέρω).

² ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 50.4.

ἐπίσης τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος, σωζόμενον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου. Ἐκεῖθεν ἐπλευσαν εἰς τὸ Ἄκτιον, εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἔνθα οἱ Τρῶες ἴδρυσαν νέον ἱερὸν εἰς τὴν Ἀφροδίτην Αἰνειάδα καὶ ἕτερον τῶν Μεγάλων Θεῶν, τὰ ὅποια διετηροῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διονυσίου. Ἐκεῖθεν οἱ Τρῶες μετέβησαν εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Ἀμβραξ ἦτο υἱὸς τοῦ Δεξαμενοῦ τοῦ Ἡρακλέους. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἀνίδρυσαν οἱ Τρῶες πλησίον τοῦ μικροῦ θεάτρου νέον ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ ἠρῶον πρὸς τιμὴν τοῦ Αἰνείου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐφυλάσσετο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου ξόανον μικρὸν ἀρχαῖκόν Αἰνείου λεγόμενον καὶ αὐτὸ θυσίας ἐγέραιρον αἱ καλούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι.

Ἀκολούθως ὁ μὲν Ἀγχίσης μὲ τὸν στόλον του ἀπέπλευσεν εἰς Βουθρωτὸν τῆς Κεστρίνης, ὁ δὲ Αἰνείας καὶ οἱ ἀγκαιότατοι τῶν συντρόφων του μετὰ δύο ἡμερῶν πορείαν ἀφίκοντο εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, διὰ νὰ λάβουν παρὰ τοῦ θεοῦ χρησμὸν περὶ τῆς ἀποικίας, τὴν ὁποίαν ἔμελλον νὰ ἰδρῦσουν.

Ἐνταῦθα συναντοῦν τοὺς μετὰ τοῦ Ἐλένου ἐγκατεστημένους εἰς τὴν Μολοσσίαν Τρῶας. Ἀφοῦ προσέφεραν εἰς τὸν θεὸν πολλὰ ἀναθήματα καὶ κρατῆρας χαλκοῦς, ὧν τινες περιείσιν ἐπιγραφαῖς πάνν ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέτας¹, ἀνεχώρησαν οἱ μετὰ τοῦ Αἰνείου Τρῶες περὶ τῆς Μολοσσίας διὰ Βουθρωτόν, ἔνθα ἔφθασαν μετὰ πορείαν τεσσάρων ἡμερῶν². Εἰς τὸν παρὰ τὸ Βουθρωτὸν λόφον, εἰς τὸ σημεῖον τῆς στρατοπεδείσεως, ἴδρυσαν τὴν νέαν πατρίδα των, Τροίαν ἢ Ἴλιον, περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐκτενὴς λόγος. Πλησίον τοῦ παρακειμένου λιμένος, Ἀγχίσιου μὲν τότε ὀνομασθέντος, νῦν δ' ἀσαφέστερον ἔχοντος ὀνομασίαν, ἱερὸν καὶ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης ἰδρυσάμενοι³, διαπλέουν τὸ Ἴόνιον πρὸς Ἰταλίαν.

Οὕτως ἔληξαν αἰσίως αἱ θαλάσσιαι περιπέτειαί τοῦ Αἰνείου διὰ τῆς ἐπισκέψεώς του ἀνὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ζακύνθου, τῆς Λευκάδος, τοῦ Ἀκτίου, τῆς Ἀμβρακίας, τῆς Δωδώνης καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ.

Αἱ πληροφορίες αὗται τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς (I 50-51) ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἀναλυτικῆς κριτικῆς τοῦ J. PERRET εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ὀγκώδη μελέτην του περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ τρωικοῦ μύθου τῆς Ρώμης⁴. Κατὰ τὸν PERRET αἱ εἰδήσεις αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ περίπου συγχρόνου ἀρχαιογνώστου Οὐάρρωνος, αὐτόπτου μάρτυρος ὄλων ἐκείνων τῶν

¹ Πρβλ. καὶ ΜΑΚΡΟΒ. VII 28. Σχετικῶς Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 125-126.

² Ἡ διήμερος πορεία ἐξ Ἀμβρακίας εἰς Δωδώνην καὶ ἡ τετραήμερος ἐκ Δωδώνης εἰς Βουθρωτὸν ἀναταποκρίνονται εἰς τὰς πραγματικὰς ἀποστάσεις.

³ ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 51.2. Πρόκειται περὶ τοῦ λιμένος Ὀγχησιμοῦ, παρετυμολογηθέντος πρὸς τὸ ὄνομα Ἀγχίσης.

⁴ Les origines de la légende troyenne de Rome (281-31 π.Χ.), σ. 54-72.

τόπων, τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθη ὁ Αἰνεΐας καὶ ἀναφέρει ὁ Διονύσιος¹. Τὴν εἰδήσιν τοῦ Ἑλλανικοῦ², ἡ ὁποία φέρει τὸν Αἰνεΐαν εἰς τὴν Ἥπειρον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, θεωρεῖ μεταγενεστέραν, ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τινὰ ψευδο-Ἑλλανικόν. Κατ' αὐτὸν ὁ Οὐάρρων ἐπενόησε τὰς διηγήσεις ταύτας περὶ τοῦ Αἰνεΐου, συνδέσας τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἴονίου μὲ τὰς ἐνδόξους περιπετεΐας του, διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τὴν ἀρχαιομανίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἐπειδὴ ἡ Ἀφροδίτη Αἰνεΐας δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῶν ἀλεξάνδρινων γραμματικῶν, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τοῦ Διονυσίου, καὶ ἐπειδὴ αἱ εἰδήσεις τοῦ τελευταίου τούτου ὁμοιάζουν πρὸς τὰς τοῦ Οὐάρρωνος, συμπεραίνει ὁ PERRET, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προηγεῖται χρονικῶς εἶναι αἱ περιπέτειαι τοῦ Αἰνεΐου. Δὲν ὑπάρχουν ἐπομένως πληροφορίαι περὶ τῶν μνημείων τοῦ Αἰνεΐου καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἀρχαιότεραι τοῦ Οὐάρρωνος, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἐπινόησιν («Varronienne»).

Ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος λαμβάνει ἐπίσης κατὰ τὸν PERRET καὶ ὁ Βεργίλιος εἰς τὴν Αἰνεΐαδα του, διατηρήσας τὸ Ἄκτιον ἕνεκα τῆς ἐνδόξου ναυμαχίας τοῦ Αὐγούστου (31 π.Χ.), ὡς ἐπίσης καὶ τὴν συνάντησιν πλησίον τοῦ Βουθρωτοῦ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Ἑλένου μὲ τοὺς Τρῶας τοῦ Αἰνεΐου, ὑπὸ ἀπλουστευμένην ὅμως μορφήν, διότι, ἐνῶ κατὰ τὸν Οὐάρρωνα ἡ συνάντησις τοῦ ἥρωος ἐγένετο εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης (Διον. Ἀλικ. I 51. 1), ὁ Βεργίλιος περιγράφει τὴν σκηνὴν τῆς συναντήσεως εἰς τὸ Βουθρωτόν, ἔνθα κατὰ τὸν Οὐάρρωνα ἀνέμενε τὸν Αἰνεΐαν ὁ στόλος ὑπὸ τὸν Ἀγχίσην³.

Ἄς ἴδωμεν ὅμως κατὰ πόσον αἱ εἰδήσεις τοῦ Διονυσίου καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενα ἱερά δὲν εἶναι πράγματι ἀρχαιότερα τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐπομένως δυνατὸν νὰ ὀφείλωνται εἰς τὸν Οὐάρρωνα, ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ PERRET. Ἀνωτέρω (σ. 36 ἐξ.) ἐδείξαμεν ὅτι αἱ περὶ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Ἑλένου παραδόσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Τροίαν ἢ Πέργαμον τῆς Κεστρίνης, εἶχον ἤδη διαμορφωθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλκίετα (385-370 π.Χ.), περαιτέρω δὲ ὑπεστηρίξαμεν ὅτι αἱ εἰδήσεις τοῦ Διονυσίου, αἱ συνδέουσαι τὸν Αἰνεΐαν μὲ τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὴν Δωδώνην (I 50. 4-51. 1), εἶναι καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἐπινόησις τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου (ἀνωτ. σ. 102-3), ὅτε αἱ τρωικαὶ καὶ αἱ θεσσαλικάι παραδόσεις ἐπεξετάθησαν ἔκτος τῶν ὁρίων

¹ Ὁ SERVILIUS, εἰς Verg. Aen. III 279, βεβαιώνει τὴν ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος προέλευσιν τῆς πληροφορίας περὶ τῆς ἰδρύσεως ὑπὸ τοῦ Αἰνεΐου ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Λευκάδα (ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 50.4) καὶ ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν αὐτόπτης τοῦ χώρου τούτου, τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ ΒΕΡΓΙΛΙΟΣ (Aen. III 349 ἐξ.). J. PERRET, ἔ.ἀ. σ. 57 ἐξ.

² Παρὰ ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 72. 2. Πρβλ. J. PERRET, ἔ.ἀ. σ. 59, ἰδίᾳ δὲ σ. 367-378. Πρβλ. ὅμως καὶ ὅσα περὶ αὐτοῦ κατωτέρω, σ. 156 ἐξ.

³ PERRET, ἔ.ἀ. σ. 60-61, ὁ ὁποῖος δὲν ἀρνεῖται τὴν παλαιότεραν ἡλικίαν τῶν Ἡπειρωτικῶν παραδόσεων περὶ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Ἑλένου.

τῆς Ἡπειροῦ¹. Πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τούτων ἐπενοήθη ὁ δευτερεύων κλάδος ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Λανάσσης, περιλαμβάνων ὀκτὼ τέκνα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Τρῶς Πάνδαρος². Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου, ἡ παράλληλος αὔξησις τῶν τρωικῶν ὀνομάτων, κατὰ κανόνα δευτερευούσης σημασίας, καὶ ἡ σύγχρονος ἐπέκτασις τῶν παραδόσεων εἰς τὴν λοιπὴν Ἡπειρον, καθιστοῦν οὐχὶ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι εἰς τῶν κυριωτέρων Τρῶων, ὁ Αἰνεΐας, δὲν συνεδέθη μὲ τὴν Ἡπειρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγίστης ἀναπτύξεως τῶν τρωικῶν παραδόσεων.

Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἐνισχύει σοβαρῶς χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ Παραμυθιάς, δυτικῶς τῆς Δωδώνης, τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν συμπλέγματος τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀγχίσου, πατρὸς τοῦ Αἰνεΐου, ἐπὶ τῆς Ἰδῆς³, διότι ἀποδεικνύει τὴν παρουσίαν τοῦ Αἰνεΐου εἰς τὰς παραδόσεις τῆς Ἡπειροῦ κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Ἄλλως πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἑλλανικοῦ περὶ τῆς ἐκ Μολοσσίας μεταβάσεως τοῦ Αἰνεΐου εἰς τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ PERRET παρέκαμψεν, ἀποδώσας αὐτὴν εἰς τινὰ ψευδο-Ἑλλάνικον, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν γνωστὴν θέσιν του⁴.

Παρ' ὅλον ὅτι ἡ γνώμη αὕτη τοῦ PERRET οὐδεμίαν εὐρεν ἀπήχησιν⁵, διὰ λόγους ὅμως, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναπτύξωμεν εἰς τὸ οἰκτεῖον κεφάλαιον (σ. 156 ἐξ.), φρονοῦμεν ὅτι αἱ πληροφορίες αὗται εἶναι ἐπιτόνησις τοῦ Λεσβίου λογογράφου καὶ ὡς ἐκ τούτου στεροῦνται εἰδικῆς ἀξίας.

Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, περιγράφων τὸ ταξίδιον τοῦ Αἰνεΐου ἀπὸ Ζακύνθου μέχρι Βουθρωτοῦ, ἀναφέρει τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἴδρυσιν ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐφυλάσσοντο τὰ ξόανα τῆς θεᾶς καὶ τοῦ ἥρωος, ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὸ Ἄκτιον, ἔνθα καὶ ἱερὸν τῶν Μεγάλων Θεῶν, καὶ εἰς τὴν Ἀμβρακίαν. Εἰς τὸ τελευταῖον μάλιστα ἐφυλάσσετο καὶ (ἀρχαῖκόν) μικρὸν ξόانون τοῦ Αἰνεΐου. Οὐδὲν ὅμως τῶν ἱερῶν τούτων ἐβεβαιώθη ἀνασκαφικῶς⁶. Εἰς τὴν Δωδώνην, τὴν ὁποίαν

¹ Σχετικῶς κατωτέρω σ. 166 καὶ 167.

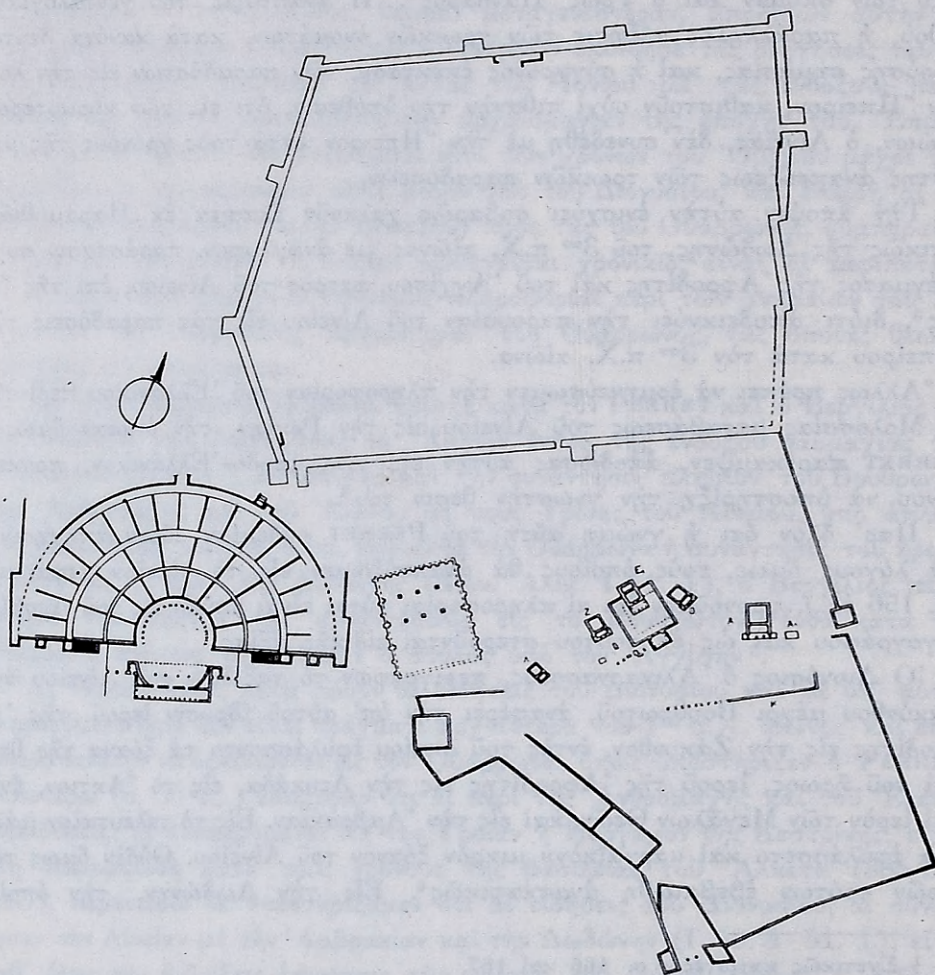
² JUST. XVII 3. ΣΧΟΛ. Εὐριπ. Ἄνδρ. 24,32, πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 22-23 καὶ 98-99.

³ D. ZANCANI, Monumenti e riflessi di arte Italiota in Epiro, Rendiconti della R. Accademia nazionale dei Lincei 1926, σ. 173-198, 1926, σ. 196. Προέρχεται ἐξ ἐργαστηρίου τοῦ Τάραντος, P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 545. Ὁ P. WUILLEUMIER, Tarente des origines à la conquête Romaine, Thèse, Paris 1939, σ. 325, καὶ ὑποσ. 4 (βιβλιογρ.), ἐρμηνεύει τὸ συμπλέγμα ὡς Ἀφροδίτην καὶ Ἄδωνιν μεταξὺ δύο ἐρώτων.

⁴ Les Origines, σ. 367-380.

⁵ MOMIGLIANO, ἔ.ἀ. σ. 100.

⁶ Λατρεία Ἀφροδίτης ἐν Ἀμβρακίᾳ ἀναφέρεται εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς πόλεως, CIG II 1798-1799, τὰς ὁποίας εἶχεν ἴδει ὁ Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος. Ἔτεροι δύο τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἀφιερωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ πριτάτου καὶ

Εικ. 2. Κάτοψις τοῦ ἱεροῦ τῆς Δαδώνης μετὰ τῆς ἀκροπόλεως
περὶ τὸ τέλος τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

(A. Ναὸς Ἡρακλέους. A₁. Βωμὸς. E₁. Ἱερὰ οἰκία. Z. Ναὸς Ἀφροδίτης (?). Θ. Νέος ναὸς Διώνης.
K. Ἀντληματικὸς τοῖχος ἀνδῆρου. Λ. Ὑστέρων ἐλληνιστικῶν χρόνων ναὸς.— Περαιτέρω,
ὑπόστυλος αἴθουσα καὶ θέατρον).

έπεσκέφθη ό ήρωας και εις την όποιαν οί μετά του Αινείου Τρωες αφιέρωσαν τους χαλκοϋς κρατήρας, δέν αναφέρεται ιερόν ιδρυθέν υπό του Αινείου. Εί-
ναι έν τούτοις σκόπιμον νά εξετάσωμεν έγγύτερον την οικοδομικήν ιστορίαν
του ιεροϋ τούτου κατά τον 3^{ον} π.Χ. αιώνα, παραλλήλως με την λατρεία
εις την 'Αμβρακίαν (σχέδ. εικ. 2).

Μέχρι των χρόνων του βασιλέως Πύρρου εις τό ιερόν τής Δωδώνης οϋ-
δέν λατρευτικόν οικοδόμημα υπήρχε, λόγω τής υπαίθρου φύσεως τής λατρείας,
πλήν του αρχικού πυρήνος, τής καλουμένης ιερᾶς οικίας (E¹), συγκειμένης
έκ μικροϋ ναΐσκου των αρχών του 4^{ου} π.Χ. αιώνος και εκ του προϋ αυτού
ισοδομικού περιβόλου, του περικλείοντος την μαντικήν φηγόν. Το ιερόν
είδεν ήμέρας άκμής περι τας αρχάς του 3^{ου} π.Χ. αιώνος, επί βασιλέως
Πύρρου, ότε τον άπλοϋν ισοδομικόν περίβολον άντικατέστησεν ευρύτερος περι-
βολος με ίωνικας στοάς έσωτερικῶς εις σχήμα Γ και κατεσκευάσθησαν τό
μέγα λίθινον θέατρον, ή άκρόπολις και δύο ή τρεΐς πρόστυλοι τετράστυλοι
ναοί, Α, Γ και πιθανώτατα ό Ζ. Έκ τούτων ό δωρικὸς ναὸς Α, του όποιου
ή βόρειος πλευρά εισχωρεΐ υπό την τρίκογχον παλαιοχριστιανικήν βασιλικήν Β,
δύναται νά ταυτισθῆ ασφαλῶς με τον ναόν του 'Ηρακλέους, ό δε Γ, δια-
τηρῶν ίχνη βάθρου εις τό βάθος του σηκοϋ, με τον ναόν τής Διώνης, συζύ-
γου του Διός¹. Λατρεία εις Δωδώνην τής 'Αφροδίτης, θυγατρὸς τής Διῶ-
νης², εΐναι οϋχι μόνον καθ' έαυτήν πιθανή, έφ' όσον κατά τους έλληνιστικούς
χρόνους, παραλλήλως προς την λατρείαν του θείου ζεύγους, καθιερώθη ή
λατρεία και άλλων θεοτήτων, του Διονύσου και τής Δήμητρος, ως εξάγεται
εκ των χρηστηρίων έπιγραφῶν, αλλά και ως εκ τινος ένεπιγράφου αφιερώματος
εις την 'Αφροδίτην του 3^{ου} π.Χ. αιώνος δύναται ασφαλῶς νά ύποθεθῆ³.
Πιθανώτατα ό προς Δυσμάς τής ιερᾶς οικίας E¹ ναΐσκος Ζ, χρονολογούμενος

των *συμπυρηνίων* εις την 'Εστίαν, τον Δία, την 'Αφροδίτην (αϋξ. αριθ. εύρετηρ. 36, 37,
47) ή και εις τον 'Απόλλωνα και την 'Αρτεμιν (άρ. εύρετ. 37), εκ τής περιοχής τής 'Αμ-
βρακίας, φυλάσσονται σήμερα εις την Συλλογήν τής πόλεως.

¹ Την σχετικήν βιβλιογραφίαν ιδε παρα Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗ, ΑΔ 1960, σ. 5-6, ύποσ. 2-3.
Πρβλ. και άνωτ. σ. 91, ύποσ. 1, ιδίως Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ-Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ έ.ά.
σ. 1 έξ. Περι τής εκπολιτιστικής δράσεως του Πύρρου αϋτ. σ. 48 έξ.

² ΟΜ. 'Ιλ. Ε 370. ΕΥΡ. 'Ελένη, στ. 1098. Μ. ΝΙΛΣΣΟΝ, G. Gr. Rel. Ι², σ. 522.

³ C. CARAPANOS, Dodone II, πίν. XXVI, 1. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1929,
σ. 127, 10, πρβλ. και BCH 53, 1929, σ. 506. Ρ. FRANK, Die antiken Münzen, σ. 28, ύποσ. 9.
Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΔ 1960, σ. 8 και ύποσ. 13. 'Αντιθέτως ό Μ. ΝΙΛΣΣΟΝ, G. Gr. Rel.
Ι², σ. 522, άρνείται την λατρείαν τής θεᾶς εις την Δωδώνην. 'Επίσης ό ΠΟΛΥΒΙΟΣ
(IX 35.6), αναφερόμενος εις την καταστροφήν του ιεροϋ υπό του Δωριμάχου και
των Αιτωλῶν (219 π.Χ.), μνημονεύει ναοὺς και τεμένη των θεῶν. Έκ τής περιοχής του
ναοϋ Α προσέτι προέρχονται άνάγλυφος μικρά κεφαλή Διονύσου επί χαλκοϋ έλάσματος
(Τὸ Έργον 1955, σ. 58) και άφθονα πήλινα ειδώλια γυναικείας θεότητας με περιστερὰν
(αϋτ. σ. 57, ΠΑΕ 1955, σ. 172).

πιθανώτατα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, ἕνεκα τῆς γειτνιασεως πρὸς αὐτὴν καὶ τῆς ἀντιστοίχως πρὸς τὸν ναὸν τῆς Διώνης θέσεως.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Πύρρου καθιέρωσις τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους ἐν Δωδώνῃ εἶναι εὐλογος. Οἱ Αἰακίδαι διὰ τοῦ γάμου τῆς Ὀλυμπιάδος μετὰ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' εἶχον συνδεθῆ μετὰ τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ δι' αὐτῆς μετὰ τὸν Ἡρακλέα, τὸν μυθικὸν πρόγονον τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ἐνεκα τοῦ γεγονότος τούτου μάλιστα ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἔκοψε νομίσματα μετὰ τὴν προτομὴν τοῦ Ἡρακλέους ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως¹. Ἡ γενεαλογικὴ σχέσις μετὰ τὸν ἥρωα ἀπέκτησεν ἐπικαιρότητα, ὡς εἶδομεν, μετὰ τὸν δεῦτερον γάμον τοῦ Πύρρου μετὰ τῆς Λανάσσης (295 π.Χ.), θυγατρὸς τοῦ Ἀγαθοκλέους, τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ἀπογόνου τοῦ Ἡρακλέους (ἀνωτ. σ. 22).

Εὐλογον ἦτο ὁ νέος μυθικὸς πρόγονος, ὁ ὁποῖος εὗρε σημαντικὴν θέσιν εἰς τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις τῶν Μολοσσῶν, νὰ τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ Πύρρου διὰ λατρείας εἰς τὸ ἐπισημότερον ἱερὸν τῆς Ἡλείου, τὴν Δωδώνην, καὶ δι' ἰδίου ἱεροῦ, τοῦ δωρικοῦ προστύλου ναοῦ Α'².

Ἡ παρουσία ἐπομένως εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης μερικῶν ἀρχαῖστικῶν ἀναγλύφων ἐπὶ χαλκῶν ἐλασμάτων τοῦ 1^{ου} ἢ μᾶλλον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, μετὰ τὰς ἀνάστασιν τὴν ἔριν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους περὶ τοῦ τρίποδος, εὐρίσκουν τὴν ἐξήγησιν των εἰς τὴν καθιέρωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου τῆς λατρείας τοῦ ἥρωος³.

Παράλληλον περίπου γεγονὸς διαπιστοῦμεν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Μ. Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Δ. Σικελίαν εὐρισκόμενος ὁ βασιλεὺς, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπιθέσεως πρὸς κατάληψιν τῆς φυσικῶς ὀχυρωτάτης πόλεως τῶν Καρχηδονίων Ἐγέστης παρὰ τὸ ὄρος Ἐρυκα (277 π.Χ.), ἠύχθη ὑπὲρ τῆς νίκης εἰς τὸν Ἡρακλέα, λατρευόμενον εἰς τὸν Ἐρυκα, ὑποσχεθεὶς εἰς τὸν ἥρωα νὰ τελέσῃ ἀγῶνας καὶ θυσίας⁴.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Πύρρου δὲν ὑπεργορεύθη μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος,

¹ M. VLASTO, Num. Chron. 1930, σ. 134-135. D. KIENAST, RE ἐν λ. *Pyrrhos* στ. 9. P. FRANKE, ἔ.ἀ. σ. 271.

² Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΔ 1960, σ. 7 καὶ ὑποσ. 7.

³ CARAPANOS, Dodone, πίν. XVI, 1, πρβλ. καὶ XVI, 4 (Ἡρακλῆς καὶ ταῦρος τοῦ Γηρυόνου), XVII, 4, 8, 10. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1931, σ. 67, εἰκ. 10. E. KUNZE, Schildbänder, σ. 116-117, πίν. 9, 2. U. HAUSMANN, Hellenistische Reliefbecher, 1959, σ. 133-135, πίν. 53, 1, ὅστις χρονολογεῖ ταῦτα εἰς τὸν 1^{ον} π.Χ. αἰῶνα (πρβλ. καὶ Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, ἔ.ἀ.). Ἐπίσης χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ Ἡρακλέους, ἐξαχθὲν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τῶν προχωρημένων ἐλληνιστικῶν χρόνων, λέγεται ὅτι προέρχεται πιθανῶς ἐκ Δωδώνης (P. FRANKE, ἔ.ἀ. σ. 155, ὑποσ. 81).

⁴ ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 22. 6. ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XXII 21.4. Ἴδὲ περιγραφὴν τοῦ ἀγῶνος, P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 477-480.

ὅτι ὁ ἥρωας εἶχε τοπικούς δεσμούς μετὰ τὴν πολιορκουμένην πόλιν¹, ἀλλὰ διότι κυρίως ἀπηλυθύνετο πρὸς τὸν προγονικὸν ἥρωα, συμπαραστάτην εἰς τοὺς ἐπικούς ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους διεξῆγεν².

Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου, ὡς εἵπομεν, ἀνάγεται ἐπίσης ἡ παράδοσις περὶ τῆς συναντήσεως εἰς Δαδώνην τοῦ Ἑλένου μετὰ τοῦ Αἰνείου, ἐπινοηθεῖσα διὰ τὰ συνδεθῆ μυθολογικῶς ἡ δυναστεία μετὰ τὸ σεβασμιώτατον ἱερὸν τῆς Ἡλείου, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περιήκουσε καθιερωθῆ καὶ ἡ λατρεία τῆς Τρωάδος Κασσάνδρας (ἀνωτ. σ. 102 ἐξ.).

Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι παραλλήλους λατρευτικούς νεωτερισμούς συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν πρωτεύουσαν τοῦ Πύρρου, τὴν Ἀμβρακίαν³. Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα (I 50. 4) τὴν παρουσίαν τοῦ Αἰνείου ἐνταῦθα ἐμαρτύρει ἡ ὑπ' αὐτοῦ Ἰδρυσις ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης Αἰνείαδος καὶ ἡρώου τοῦ Αἰνείου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε ξόανον μικρὸν ἀρχαῖκόν Αἰνείου λεγόμενον.

Λατρεία ἐπίσης τοῦ Ἡρακλέους ἐνταῦθα κατὰ τὸν 3^{ον} αἰῶνα δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀσφαλῆς. Κατὰ τὸν Πολύβιον (XXI 19. 9), μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ M. Fulvius Nobilior (189 π.Χ.), ὁ ὑπάτος ἀπήγαγεν εἰς Ρώμην πολυάριθμα ἔργα τέχνης, ἰδίως πίνακας ζωγραφικούς καὶ ἀγάλματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ χαλκοῦν σύμπλεγμα τοῦ Ἡρακλέους μετὰ λύραν καὶ τῶν ἐννεά Μουσῶν, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσαν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Herculis Musarum τῆς Ρώμης⁴. Τούτου τοῦ συμπλέγματος ἀπήγησιν ἀνευρίσκομεν ἐπὶ τῆς ὀ-

¹ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 479 (πρβλ. αὐτόθι καὶ ἐτέρας ἐπόψεις). Μετὰ τὴν περιοχὴν συνδέεται καὶ ἄθλος τοῦ Ἡρακλέους (HROΔ. V 43). Περὶ τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἑρως, T. J. DUNBABIN, The Western Greeks, 1948, σ. 330 ἐξ. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἑρως Ψωφίς ἤχθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὴν Ψωφίδα τῆς Ἀρκαδίας, ΠΑΥΣ. VIII 24. 2. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ψωφίς.

² Παρομοία ἐνέργεια τοῦ Πύρρου ὑπῆρξεν ἡ εἰσαγωγή τῆς προγονικῆς λατρείας τοῦ Ἑλληνίου Διὸς εἰς Συρακούσας (278-276 π.Χ.), ὡς ὑπεστήριξεν ἐσχάτως ὁ P. FRANKE (ἐ. ἀ. σ. 265-275), ἐπὶ τῇ βάσει χαλκοῦ νομίσματος τῆς πόλεως μετὰ παράστασιν ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως κεφαλῆς ἀγενείου Διὸς καὶ ἐπιγραφὴν, ΔΙΟΣ ΕΛΛΑΝΙΟΥ, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἀετοῦ μετὰ ἀνοικτὰς πτέρυγας ἐπὶ κεραυνοῦ, Ἡπειρωτικοῦ συμβόλου, καὶ ἐπιγραφὴν ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ. Τὴν ἀποψὴν ἠμφεσβήτησεν ὁ R. HOLLOWAY (Revue Belge de Numismatique 108, 1962, σ. 6-28), διότι τὰ νομίσματα ταῦτα χρονολογοῦνται στρωματογραφικῶς πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως (282 π.Χ.). Ἐπίσης κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ εἰς Ἀθήνας (277 π.Χ.) ὁ Πύρρος προσέφερε θυσίας εἰς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὴν Διώνην ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπεσκέφθη δὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Αἰακοῦ εἰς τὴν Ἀγορὰν (P. FRANKE, ἐ. ἀ. σ. 270, ὑποσ. 42. Περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου, HROΔ. V 89).

³ Σχετικῶς περὶ τούτων ΠΟΛΥΒ. XXI 27. 2, 30. 9. ΚΑΛΛ. 29. ΠΟΛΥΒ. Στρατηγήματα VIII 52. ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 50, πρβλ. καὶ ὑποσ. 416. Liv. XXXVIII 5. 2.

⁴ PLIN. XXXV 66. CIC. Pro Archia 27.

πισθίας ὄψεως ρωμαϊκῶν νομισμάτων τοῦ G. Pomponius Musa, κοπέντων τὸ 64 π.Χ., παριστῶντων δὲ τὸν ἥρωα καθήμενον ἐπὶ βράχου, κρούοντα τὴν λύραν, ἢ Μοῦσαν¹, στηριζομένην ἐπὶ κίονος ἢ στύλου. Συμφώνως πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν καὶ τὸν ρυθμὸν χρονολογεῖται τὸ σύμπλεγμα τοῦτο εἰς τοὺς περὶ τὸ 280 π.Χ. χρόνους.

Παρὰ τοῦ Ἀθανάδα, τοπικοῦ ἱστορικοῦ, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα, πάντως δὲ μετὰ τὸν Πύρρον, πληροφορούμεθα ἐπίσης περὶ τῆς ἔριδος τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως ὑπὸ τὴν διαίτησίαν τοῦ τοπικοῦ ἥρωος Κραυγαλέως², τὸν ὁποῖον ὁ Ἀπόλλων μετεμόρφωσεν εἰς λίθον ὀργισθεὶς κατ' αὐτοῦ. Ἡ παράδοσις βασιζέται, ὡς παρετήρησεν ὁ NILSSON³, εἰς τὴν ἐν Ἀμβρακίᾳ λατρείαν τοῦ βαίτυλου, συνδεομένου μὲ τὸν Ἀπόλλωνα Ἀγυιέα, εἰκονιζομένου ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως χαλκῶν νομισμάτων τῆς πόλεως τῶν χρόνων τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν (234-168 π.Χ.)⁴. Τὴν ἔριν μεταξὺ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους περὶ τοῦ τρίποδος, τῆς κατοχῆς δηλαδή τοῦ ἱεροῦ, ἀποδίδουν εἰκονογραφικῶς καὶ τὰ μνημονευθέντα ἀρχαιστικὰ ἐλάσματα (πτέρυγες θώρακος) τῆς Δωδώνης τοῦ 3^{ου} ἢ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου ἐπομένως εἰσαγωγὴν ἢ ἀνακαίνισιν τῆς λατρείας τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Ἀμβρακίαν καθιστοῦν πιθανωτάτην ὄχι μόνον ἢ παράλληλος λατρεία εἰς τὴν Δωδώνην, ἀλλὰ καὶ ἡ εἶδησις τοῦ Ἀθανάδα, ὡς ἐπίσης τὸ σύμπλεγμα τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἡρακλέους, τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου, ὁ βαίτυλος καὶ ὁ τρίπους ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Ἀμβρα-

¹ PLIN. NH XXXV 36. Ὑπάρχουν ἑννέα τύποι παραστάσεων Μουσῶν ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων, ἰσάριθμοι πρὸς τὰς Μούσας, αἱ ὁποῖαι ἀπήρτιζον τὸ σύμπλεγμα τῆς Ἀμβρακίας. Σχετικῶς E. BABELON, Monnaies de la Republique Romaine II, σ. 360-365. O. BIE, Die Musen in der antiken Kunst, 1887, σ. 24-43. G. LIPPOLD, RM 33, 1918, σ. 102 καὶ ὑποσ. 1 καὶ Handbuch der Archäologie, σ. 305, πίν. 136, 25-26 (αὐτ. ἢ σχετικὴ βιβλιογραφία). P. LÉVEQUE, Pyrrhos, σ. 31. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, AE 1959 (1964), σ. 92, ὑποσ. 3.

² Τὴν παράδοσιν διασφύζουν ὁ Νικάνδρος καὶ ὁ Ἀντώνιος, F. Gr. Hist. 303, 1. ANTON. Lib. IV 6. Πρβλ. καὶ OBERHUMMER, Akarnanien, σ. 61 ἐξ. Ὁ M. NILSSON, Studien σ. 20, πιστεύει ὅτι πρόκειται ἥρωος τοπικός, ἐκτοπισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, διότι κατὰ τὴν ἐορτὴν τούτου προσεφέρετο θυσία εἰς τὸν Κραυγαλέα. Ὁργισθεὶς κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀπόλλων τὸν μετεμόρφωσεν εἰς λίθον, τὸν βαίτυλον, εἰκονιζόμενον ἐπὶ τῶν χαλκῶν νομισμάτων τῆς Ἀμβρακίας.

³ Αὐτ. σ. 20, ὑποσ. 1. Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀγυιέως, ταυτιζομένου μὲ τὸν ἀνεικονικὸν βαίτυλον, καὶ περὶ τῆς διαδόσεως ταύτης, H. KÜTHMANN, Jahrb. d. Röm. Germ. Zentralmuseums, Mainz 4, 1957, σ. 75-80 ἐξ. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, G. Gr. Rel. I², σ. 203 (αὐτ. βιβλιογραφία), σ. 454 καὶ 562.

⁴ P. FRANKE, ἐ.ά. σ. 323-332. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τούτων ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΣ, AD 1960, σ. 33, ὑποσ. 70 καὶ σ. 39.

κίας τῶν χρόνων τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν¹. Τὰ ἀρχαῖστικά χαλκᾶ ἐλάσματα τῆς Δωδώνης ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην μας τὸ ἀρχαῖστικὸν ζόανον τοῦ Αἰνείου εἰς τὸ ἥρωον τῆς Ἀμβρακίας, διότι ἀναντιρρήτως ὑπὸ τὴν λέξιν «ἀρχαῖκόν» πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἀρχαῖστικὸν ζόανον, κατασκευασθὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καθιερώσεως τῆς λατρείας. Ἀρχαῖστικὴν τεχνοπρίαν μαρτυρεῖ ἐπίσης καὶ τὸ ζόανον τοῦ Αἰνείου εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος τῆς Ζακύνθου.

Ἡ καθιέρωσις εἰς τὴν τέχνην ἀρχαῖστικῶν τύπων, σχετιζομένων μετὰ τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Αἰνείου, ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν μετὰ τὴν «ἀρχαῖστικότητα» τῶν σχετικῶν παραδόσεων περὶ τῶν δύο τούτων ὀψίμων προγονικῶν ἡρώων, ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἀρχαιοφανεῖας τοῦ μύθου καὶ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἐπομένως τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, διότι ἀρχαιότατος μῦθος ἀποδεικνύει τὴν παλαιότητα συγγένειαν μεταξὺ τῶν δύο περιοχῶν, τῆς Μολοσσίας καὶ τῆς Ἀμβρακίας².

Παρατηροῦμεν λοιπὸν κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα ἀξιοσημείωτον ἀντιστοι-

¹ Ἡ ἐμφάνισις τῶν συμβόλων τούτων τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὰ νομίσματα τῶν χρόνων τῆς Δημοκρατίας ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸν τοπικισμὸν τῶν Ἀμβρακιωτῶν νὰ προβληθῆ ἡ τοπικὴ λατρευτικὴ παράδοσις ἐναντι τῆς ἐπεισάκτου λατρείας τοῦ Ἡρακλέους. Ὑπὸ τοῦ Ἐκαταίου (APP. Ἀνάβ. II 16. 5) τοποθετεῖται ὁ μῦθος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἀρπαγῆς τῶν βοῶν τοῦ Γηρύονου εἰς περιοχὴν τῆς Ἡπείρου, τῆς περὶ τὴν Ἀμβρακίαν τε καὶ Ἀμφιλόχους, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἰβηρίαν. Ἡ παράδοσις αὕτη ἀπηχεῖ πιθανώτατα τὰς εἰρηνικὰς ἢ ἐχθρικὰς σχέσεις τῶν ἀποίκων καὶ μάλιστα τῶν Κορινθίων ἐναντι τῶν Ἡπειρωτικῶν φύλων (E. LÉPOTRE, Recherche, σ. 38-40, ἐνθα καὶ περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν μύθων τούτων τοῦ Ἡρακλέους εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Ἡπείρου, πρβλ. καὶ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 5-6) καὶ οὐχὶ λατρευτικὴν σχέσιν. Λατρεία ἐπομένως τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ἡπείρῳ, παλαιότερα τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ., δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῆ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

² Δυνάμεθα ἐπομένως νὰ ὀμιλήσωμεν ὄχι μόνον περὶ θρησκευτικῶν ἀρχαῖστικῶν ἔργων τέχνης, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν μῦθον, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ποίησιν κλπ. Μέχρι τοῦδε, ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχει ἀναγνωρισθῆ εἰς τὴν ἀρχαῖστικὴν τέχνην τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἰδιαίτερα τάξις «πολιτικῶν» ἀρχαῖστικῶν ἔργων. Ἡ OXÉ, BJhb 138, 1933, σ. 92 ἐξ., ὀμιλεῖ περὶ πολιτικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου. (Τὴν παραπομπὴν ὀφείλω εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ W. FUCHS, Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs 1959, σ. 152, ὑποσ. 19.) Ἡ ἀρχαῖστικὴ σύνθεσις ἐπίσης τῆς Διώνης ἐπὶ θρόνου ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὕψεως τετραδράχμων, τὰ ὅποια ὁ Πύρρος ἔκοψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν. Ὁ J. BABELON, Am. Num. Soc. 100, σ. 66, πίν. VII, ὑποθέτει ὅτι ἐνδεχομένως ἡ παράστασις αὕτη ἀποδίδει ἐλευθέρως ἄγαλμα τῆς Διώνης, ὡς συνέβη μετὰ τὴν ἀρχαῖστικὴν Ἀθηναῖν Ἀλκιδήμεον, ἡ ὅποια ἐπίσης παρίσταται ἐπὶ ἄλλων νομισμάτων τοῦ Πύρρου. Ἐκ Δωδώνης ἐπίσης προέρχεται τὸ κάτω μέρος μαρμαρίνου κορμοῦ γυναικείας θεότητος (Ἀφροδίτης;), ἀρχαῖστικῆς τέχνης, μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ (σωζόμενον ὕψος 0.26 μ.), εὐρεθέντος παλαιότερον μεταξὺ τοῦ ναοῦ Ζ (Ἀφροδίτης) καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ τάφου I, Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, ΠΑΕ 1932, σ. 48, εἰκ. 1.

χίαν εἰς τὴν λατρείαν τῶν δύο κέντρων τῆς Ἡπείρου, τῆς Δωδώνης, τὴν ὁποῖαν ἀνωκοδόμησεν ὁ Πύρρος, καὶ τῆς Ἀμβρακίας, τὴν ὁποῖαν ἐκαλλώπισε διὰ πολλῶν λατρευτικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μνημείων¹. Λατρεία τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀφροδίτης διαπιστοῦται εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ὅπως ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, τὰ δὲ ἱερά τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Δωδώνην καὶ τὴν Ἀμβρακίαν ἀνέρχονται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου. Ὁ ἥρωας Αἰνείας, περὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχαιοτέραν μαρτυρίαν παρέχει τὸ χαλκοῦν ἔλασμα τῆς Παραμυθιάς, συνδέεται ἐπίσης μὲ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Ἀμβρακίας. Εἰς ἀμφότερα τὰ κέντρα ἀνευρίσκομεν τὰς αὐτὰς ἀρχαῖστικὰς παραδόσεις περὶ τῆς ἔριδος μεταξύ Ἀπόλλωνος καὶ Ἡρακλέους περὶ τοῦ τρίποδος, ὀφειλομένης εἰς τὴν αὐτὴν βασικῶς πολιτικὴν ἰδέαν τῆς ἀναδειξέως τῶν τοπικῶν μυθολογικῶν παραδόσεων ὡς παλαιοτάτων.

Περὶ τῆς προσπαθείας αὐτῆς, ὅπως ἡ Ἀμβρακία συνδεθῆ μὲ τὴν Μολοσσίαν διὰ «ἀρχαῖστικῶν» παραδόσεων, μαρτυρεῖ προσέτι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἐπάνυμος καὶ κτίστης τῆς πόλεως Ἀμβραξ ὑπῆρξε κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεῖα (I 50.4) υἱὸς τοῦ Δεξαμενοῦ τοῦ Ἡρακλέους, κατ' ἄλλην ὁμῶς παράδοσιν² υἱὸς τοῦ Θεσπρώτου Λυκάονος, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Πριάμου ἐκ τῆς Λαοθόης. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐπιχώριοι παραδόσεις τῆς Ἀμβρακίας μᾶς ὀδηγοῦν διὰ τοῦ Λυκάονος τοῦ Πριάμου καὶ τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸν γενεαλογικὸν κύκλον τῶν Μολοσσῶν καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἡρακλῆς κατέστη γενεαλογικῶς ἥρωας κυρίως διὰ τοῦ γάμου τοῦ Πύρρου μὲ τὴν Λάνασσαν, ἀπόγονον τοῦ Ἡρακλέους, ἀμφότεραι αἱ παραδόσεις πρέπει νὰ συνδεθοῦν μὲ τοὺς αὐλικοὺς ἱστοριογράφους τοῦ βασιλέως Πύρρου.

Δυσχερεστέρα ἀποβαίνει ἡ ἔρευνα τῶν εἰδήσεων τοῦ Διονυσίου ὡς πρὸς τὸ ταξίδιον τοῦ Αἰνείου ἀπὸ Ζακύνθου μέχρι τῆς Λευκάδος καὶ τοῦ Ἀκτίου. Ἀλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πλοῦς εἰς τὸ Ἀκτιον ἐννοεῖται μόνον ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὴν Δωδώνην, ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ περὶ τοῦ Ἀκτίου παράδοσις ὀφείλεται εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἐνταῦθα ὁ ἥρωας ἀνεγείρει ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ πλησίον αὐτοῦ ἕτερον τῶν «Θεῶν μεγάλων», σαφζόμενα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διονυσίου.

Ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ Ἀκτιον οὐδὲν γνωρίζομεν σχετικῶς

¹ Ἀναφέρονται ἐπίσης ἱερά τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀρτέμιδος Ἡγεμόνης, ΠΟΛΥΒ. XXI 27.2. LIV. XXXVIII 5. 2. ΔΙΟΝ. ΑΛ. I. 50. 4. ΚΑΛΛ. 29. 4. PLIN. NH XXXV 66. ΣΤΡΑΒ. VII 7.6. ΠΟΛΥΒ. VIII 52. Πρβλ. καὶ HIRSCHFELD, RE I, στ. 1805-1807. LEAKE, Travels in Northern Greece I, σ. 206-213. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 228-232. D. KIENAST. ἔ. ἀ. στ. 18. Περὶ τῶν λατρειῶν τοῦ Διὸς Πρυτάνεως Διὸς Σωτήρος, Ἐστίας, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀφροδίτης, βεβαιουμένων ἐξ ἐπιγραφῶν, ἀνωτ. σ. 117, ὑποσ. 6.

² ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ἀμβρακία.

μέ τὸ ἱερόν τοῦτο τῆς Ἀφροδίτης¹. Εἰς ἐπιγραφὴν ὅμως ἐξ Ὀλυμπίας τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀκαρνάνων², μνημονεύεται εἰς τὸ Ἄκτιον οἰκοδόμημα Ἐλένειον, τὸ ὁποῖον ὁ δημοσιεύσας ταύτην ἐρμηνεύει ὡς ξενῶνα, ἀνάλογον πρὸς τὸ Λεωνίδαϊον τῆς Ὀλυμπίας, διότι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται εἰς ἄμεσον γειτνίασιν μετὰ τὸ ἱερόν, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου, ἔνθα εὐρίσκετο τὸ ἱερόν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος³. Ὅτι τὸ Ἐλένειον τοῦτο πρέπει νὰ ἦτο παρόμοιον πρὸς τὸ ἥρῳον τοῦ Αἰνείου καὶ τὸ Πυρρεῖον τῆς Ἀμβρακίας (Διον. Ἀλικ. I 50.4) θεωρῶ πιθανώτατον⁴. Ἡ ὑπαρξίς ἡρώου τοῦ Ἐλένου κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα εἰς τὸ Ἄκτιον, θρησκευτικὸν κέντρον τῶν Ἀκαρνάνων, δὲν εἶναι ἀνεξήγητος, διότι ἡ Ἀκαρνανία ἐνωρὶς εἶχε περιέλθει εἰς τὴν Ἥπειρον, παραχωρηθεῖσα τὸ 295 π.Χ. εἰς τὸν Πύρρον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς Μακεδονίας, υἱοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἕνεκα τῆς βοήθειας, τὴν ὁποίαν εἶχεν οὗτος παράσχει εἰς αὐτὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀντιπάτρου⁵. Σημαντικὸν θρησκευτικὸν κέντρον τῶν Ἀκαρνάνων, καταστὰν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ πολιτικὸν κέντρον τοῦ Κοινοῦ⁶, μετέπειτα ἔθεσιν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἦτο φυσικὸν νὰ προσελκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πύρρου. Ὅτι εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ κυριωτέρων προγονικῶν ἡρώων τῶν Μολοσσῶν, ὁ Ἐλενος, πρέπει νὰ ἐτιμῆθη ὑπὸ τοῦ Πύρρου, παραλλήλως πρὸς τὸν Αἰνείαν καὶ τὴν Κασσάνδραν, ἐπιβεβαιοῖ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἐκ τοῦ τρίτου γάμου μετὰ τῆς βαρβάρου συζύγου Βιρκέννης (292 π.Χ.) υἱὸς τοῦ Πύρρου ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ ἡρώος Ἐλένου, διὰ τὸν ὁποῖον μάλιστα ὁ Πύρρος προώριζε τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας⁷. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ εἰσαγωγὴ ὑπὸ τοῦ Πύρρου τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ τοῦ Ἐλένου εἰς τὸ Ἄκτιον φαίνεται βεβαία⁸.

¹ Περὶ τούτου ΠΟΛΥΒ. IV 63. 4. ΣΤΡΑΒ. VII 7. 6. ΔΙΩΝ ΚΑΣΣ. L 12. 7. Ἐκθεσὶν ἀνασκαφῶν ἰδὲ Champoiseau, ὑπὸ Μ. COLLIGNON, Gazette Archéologique II, 1886, σ. 235 ἐξ. J. GAGÉ, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 53, 1936, σ. 45-46. Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ, μετὰ τὴν σχετικὴν παλαιότεραν βιβλιογραφίαν, CH. HABICHT, Hermes 85, 1957, σ. 98 ἐξ. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 189, ὑποσ. 5.

² HABICHT, ἔ.ἀ. σ. 86-122.

³ Αὐτ. στ. 38 καὶ σ. 101. Ἡ ἀνάγνωσις φαίνεται ἀσφαλῆς.

⁴ Τὸ Πυρρεῖον δὲν ἦτο ἀνάκτορον, ἀλλὰ κενοτάφιον τοῦ ἡρώος, ὡς τὸ Ἐλένειον τοῦ Ἀκτίου καὶ τὸ ἥρῳον τοῦ Αἰνείου εἰς Ἀμβρακίαν. Ὁμοίως Κ. BELOCH, Griech. Gesch. IV, 1, σ. 230, ὑποσ. 6.

⁵ D. KIENAST, ἔ.ἀ. στ. 17-18. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 189 ἐξ.

⁶ HABICHT, ἔ.ἀ. σ. 99-100.

⁷ Ὁ JUST. XXIII 3. 3, πρβλ. καὶ XVIII 2. 12, ἀναφέρει ἀντιθέτως ὅτι ὁ Πύρρος προώριζε τὴν μὲν Σικελίαν διὰ τὸν Ἐλενον, διὰ δὲ τὸν Ἀλέξανδρον τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας. Πρβλ. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 463, 532-533. G. CROSS, Epirus, σ. 82, ὑποσ. 2.

⁸ Πιθανῶς λοιπὸν τὸ Ἐλένειον τοῦτο εἰς τὸ Ἄκτιον εἶχεν ἰδρῦσει ὁ Πύρρος πρὸς τιμὴν τοῦ γεννηθέντος ἐκ τῆς Βιρκέννης υἱοῦ του, Ἐλένου (μετὰ τὸ 292 π.Χ.).

Κατὰ τὸν Διονύσιον τὸν Ἀλικαρνασσεᾶ ὁ Αἰνείας ἀνήγειρεν ἐπίσης ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος εἰς τὴν Λευκάδα¹, κατεχομένην τότε ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων. Περὶ ταύτης γνωρίζομεν ὅτι τὸ 314 π.Χ. ὑπήχθη μετὰ τῆς Ἀκαρνανίας εἰς τὸν Κάσσανδρον. Κατακτηθεῖσα ὅμως μετὰ τῆς Κερκύρας ὑπὸ τοῦ Ἀγαθοκλέους, τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν, ἐδόθη εἰς τὸν Πύρρον ὡς προἰξ τῆς θυγατρὸς του Λανάσσης, ὀλίγον δὲ βραδύτερον παρεχωρήθη εἰς τὸν δεύτερον σύζυγον αὐτῆς, τὸν Δημήτριον, διὰ νὰ περιέλθῃ τελικῶς εἰς τὸν Πύρρον καὶ πάλιν, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκστρατείας του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἡ Λευκὰς προσεχώρησε πιθανῶς εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἀκαρνάνων. Μὲ τὴν διανομὴν ὅμως τῆς Ἀκαρνανίας μεταξὺ τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' καὶ τῆς Αἰτωλίας ὑπήχθη ἡ νῆσος καὶ πάλιν μετὰ τῆς δυτικῆς Ἀκαρνανίας εἰς τὴν Ἠπειρον, εἰς τὴν ὁποίαν παρέμεινε μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας (234/3 π.Χ.)². Ἐπομένως ἡ ἔποψις περὶ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Λευκάδα τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος ὑπὸ τοῦ Πύρρου, μετὰ τὴν ὀριστικὴν προσάρτησιν τῆς νήσου εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου του (280-272 π.Χ.), κερδίζει περισσότερον ἔδαφος.

Περὶ τῆς κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ κατὰ τῆς ἀνωτέρω γνώμης τοῦ J. PERRET, περὶ τῆς ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος προσελύσεως τῶν εἰδήσεων τοῦ Διονυσίου, ὁμιλεῖ κατηγορηματικῶς σειρὰ ἀργυρῶν διδράχμων, κοπέντων εὐθὺς μετὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν τῆς νήσου, τὸ 168/7 π.Χ., ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως τῶν ὁποίων παρίσταται τὸ ἀγαλμα τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος³.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος ἐπὶ τῶν νομισμάτων τούτων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ συμπτωματικὴ, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Λευκαδίων νὰ ἐπιδείξουν εἰς τοὺς κατακτητὰς τὴν συγγένειάν των πρὸς αὐτοὺς διὰ τῆς κοινότητος τῶν τρωικῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων, εἰς τὰς ὁποίας τόσον εὐαίσθητος καὶ ὑπερήφανος ὑπῆρξεν ἡ Ρώμη⁴.

¹ Περὶ τῆς πιθανῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ τῆς μικρᾶς νησίδος τοῦ Ἀγ. Νικολοῦ ἢ ἐπὶ τῆς ἐπινοτιωτέρας, ὅπου λιθουργημένοι ἀρχαῖοι λίθοι, ἢ ἀκόμη ἐπὶ τῆς νησίδος Βάρδα Κόστα, ΝΑ. τῆς πόλεως, BÜRNHNER, RE XII, στ. 2234. PHILIPPSON - KIRSTEN, Griech. Landsch. II, 2, σ. 478.

² P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 197-199. G. CROSS, Epirus, σ. 94.

³ HEAD, HN², σ. 330. WEBER, Collection II, σ. 270, 3095, πίν. 118. Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην πρῶτος ὁ CURTIUS, Hermes 10, σ. 243, ἀνεγνώρισε τὴν Ἀφροδίτην Αἰνειάδα, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ Διονύσιος. Εἰς τὴν SDNM, πίν. 9, 377-384, ἐρμηνεύεται ὡς Ἀρτεμις. Τὴν ὑπόδειξιν ὀφείλω εἰς τὴν νομισματολόγον κ. Μ. Οἰκονομίδου.

⁴ Ἐπιδιώκοντες οἱ Ἀκαρνᾶνες νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὐμένειαν τῶν Ρωμαίων κατακτητῶν ὑπέμνησαν εἰς αὐτοὺς εἰς δύο περιπτώσεις, ὅτι ὑπῆρξαν οἱ μόνοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας, JUST. XXVIII 1.5. Οἱ Ἕλληνες οὖν τῆς Σικελίας ἐπίσης ἔτυχον σημαντικῶν προνομίων, ἕνεκα ἀκριβῶς τῶν παραδό-

Ἄν καὶ δὲν γνωρίζομεν τὰς ἱστορικὰς περιπετείας τῆς Ζακύνθου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τούτοις δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν σχέσιν τῶν εἰδήσεων τοῦ Διονυσίου περὶ τῆς ἐξαρτήσεως τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Αἰνείου ἐκ τῆς Ἡπέρου. Τὴν ἔποψιν αὐτὴν ἐνισχύει ἡ ἐκ Δωδώνης ἀφιερωτικὴ ἐπιγραφή τοῦ ἐκ Ζακύνθου Ἀγάθωνος καὶ τῆς γενεᾶς, χρονολογούμενη περὶ τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} ἢ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹. διότι τὴν μοναδικὴν μνείαν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν περὶ τῆς Τρωάδος Κασσάνδρας ὡς ἱερείας τῆς Δωδώνης δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς φιλόφρονα ἀνταπόδοσιν ἐκ μέρους τοῦ Ζακυνθίου Ἀγάθωνος εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Πύρρου ὑπὲρ τῆς πατρίδος του καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ, τιμηθέντος διὰ προξενίας.

Δὲν εἶναι ἐπίσης ἄνευ σημασίας ἴσως τὸ γεγονός, ὅτι ζῶανον τοῦ ἥρωος ὑπῆρχεν εἰς Ζάκυνθον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, φυλασσόμενον εἰς τὸ ἱερὸν τῆς θείας μητρὸς του. Προσέτι εἰς τὴν νῆσον ἐτελοῦντο δημοσίᾳ πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος ἀγῶνες ἐφήβων καὶ ὁ Αἰνείου καὶ Ἀφροδίτης δρόμος, τὸ δὲ νικητήριον ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς τὸν νεὼν λαμβάνει. Παρόμοιος ἀγὼν δρόμου ἐτελεῖτο ἐπίσης ὑπὸ τῶν ἐφήβων τῆς Σπάρτης εἰς τὸν Πλατανιστᾶν, πρὸ τοῦ ὁποίου οἱ ἔφηβοι προσέφερον θυσίαν εἰς τὸ καθ' ὅλον τὸ ἔτος κλειστὸν ἱερὸν τοῦ Ἀχιλλέως (Παυσ. III 20. 8), τοῦ ὁποίου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἡ ἴδρυσις συνδέεται μὲ τὸν Πύρρον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τῆς Σπάρτης.

Περὶ τῆς καθιερώσεως ὑπὸ τοῦ Πύρρου τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος εἰς Βουθρωτὸν τῆς Κεστρίνης, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη ἀμφιβολία, δεδομένου μάλιστα ὅτι παρὰ τὸ Βουθρωτὸν εὐρίσκειτο ἡ πόλις Πέργαμον ἢ Τροία, ἴδρυμα τῶν Μολοσσῶν κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἀποτελοῦσα ἀναβίωσιν τῆς ὀμηρικῆς Τροίας².

Τοιοτοτρόπως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος εἰς τὴν Ἡπειρον οὐχὶ ἀρχαιότεραν τῶν πρῶτων ἑλληνιστικῶν χρόνων³.

σεων τούτων, ΖΩΝΑΡΑΣ VIII 9. Πρβλ. A. ALFÖLDI, ἔ. ἀ. σ. 33 καὶ 52 καὶ ὑποσ. 226, 229.

¹ Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 103, ὑποσ. 3 καὶ σ. 112, ὑποσ. 1.

² Ἐπιγραφικῶς πιστοποιεῖται λατεία Ἀφροδίτης εἰς Βουθρωτόν, L. UGOLINI, ἔ.ἀ. III, σ. 223a. CIG 1823.

³ Περὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης ἐν γένει εἰς τὴν Ἡπειρον, P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 28, ὑποσ. 9 καὶ σ. 57, ὑποσ. 28-29. Ἐκ νομισμάτων τῶν χρόνων 342-330/325 βεβαιοῦται λατεία αὐτῆς εἰς Κασσώπην κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. (αὐτ. σ. 52, Gruppe I, II). Πιθανῶς ὁμοίως τὰ νομίσματα τῆς Κασσώπης (Gruppe IV), τῶν χρόνων 234/33-220, μὲ προτομὴν τῆς Ἀφροδίτης καὶ πρὸ αὐτῆς κύνα (αὐτ. σ. 76, πίν. 7, V 38), εἰκονίζουσι τὴν Ἀφροδίτην Αἰνειάδα, διότι ὁ κύων ἦτο ἱερὸν τῆς θεᾶς ζῶον καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰς

Τὴν προέλευσιν τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ τῶν παραδόσεων περὶ τοῦ Αἰνείου ἀνὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἴονιου, τὰς ὑπαγομένας εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πύρρου, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν εἴτε εἰς τὴν Ἑπειρον εἴτε εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἔνθα ἐπίσης ἐπεχωρίαζον αἱ τρωικαὶ παραδόσεις. Ἄλλ', ὡς εἶδομεν, αἱ περὶ τοῦ Αἰνείου παραδόσεις εἰς τὴν Ἑπειρον δὲν φαίνονται ἀρχαιότεραι τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἀντιθέτως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν εἶναι κατὰ πολὺ παλαιότεραι.

Ὁ R. MALTEN εἰς παλαιότεραν μελέτην του ὑπεστήριξε τὴν διὰ μέσου τῆς Σικελίας ἐπέκτασιν τῶν τρωικῶν παραδόσεων μέχρι τῆς Ρώμης. Κέντρον τῶν παραδόσεων τούτων ὑπῆρξεν ἡ περιοχὴ τοῦ Ἐρυκος μετὰ τῆς Ἐγέστης, ἔδρα τῶν Ἐλύμων ἢ Ἐλυμίων, οἱ ὅποιοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς ἔφθασαν εἰς τὴν Σικελίαν ἐκ Μ. Ἀσίας συγχρόνως μὲ τοὺς ἀπὸ Βορρᾶ εἰσβαλόντας εἰς τὴν Βόρειον Ἰταλίαν Ἐτρούσκους¹. Εἰς τὴν «Ἰλίου πέρσιν» τοῦ Σικελιώτου Στησιχόρου ὁ Αἰνείας ἔφθασεν εἰς τὴν Ἐσπερίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν νοεῖται ἡ Σικελία καὶ πιθανῶς ἡ Ἰταλία². Μετὰ τοῦ ἔπωνύμου Ἐλύμου ἔφθασεν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ὁ Τρῶς Αἰνείας, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὸν Ἐρυκα, τὸ Λιλυθαῖον καὶ τοὺς περὶ τὴν Segesta ποταμούς, Σκάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Εἰς αὐτὸ τὸ μυθικὸν πλέγμα εὐρίσκεται ἡ ἐξήγησις τῆς εἰδήσεως τοῦ Θουκυδίδου (VI 2)³, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐλθόντες εἰς Σικελίαν Τρῶες μετωνομάσθησαν Ἐλυμοί. Ὑπῆρχον λοιπὸν παλαιαὶ παραδόσεις, ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐγέστης, μαρτυρούμεναι ἤδη ἀπὸ τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐκτὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἐλατρευέτο καὶ ἡ Venus Erycina, ἡ μεγάλῃ θεᾷ τῶν Αἰνειαδῶν, ἡ Ἀφροδίτῃ Αἰνείας.

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ὁ Πύρρος, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐφόδου του κατὰ τῆς πόλεως

τὸν Ἐρυκα (πρβλ. ὁμοίως καὶ FRANKE, ἔ. ἀ. σ. 66). Ἐπὶ νομισμάτων τῆς Ἐγέστης ἐπίσης ὁ ποταμὸς Κριμισὸς ἔχει τὴν μορφήν κυνὸς (HEAD, HN², σ. 165) καὶ οὕτω παριστάνεται εἰς τὸν μῦθον περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐγέστης. Κύων ἐπίσης ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ νομισμάτων τῆς γείτονος Πανόρμου (HEAD, HN², σ. 138, 161-62. Πρβλ. καὶ T. J. DUNBABIN, *The Western Greeks*, σ. 336). Διάφορον ἀποψιν ὑποστηρίζει ὁ E. LÉPORE, *Ricerche*, σ. 55 καὶ ὑποσ. 89, περὶ τοῦ μῦθου τοῦ Αἰνείου, καθ' ὃν ὁ μῦθος δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰῶνα, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, συνδεόμενος περισσότερον μὲ τὸ ἱερὸν τῆς Δαδώνης παρὰ μὲ τοὺς Μολοσσοὺς.

¹ Ἐ. ἀ. σ. 42 ἔξ. Σχετικῶς J. BÉRARD, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile*, 1941, σ. 368 ἔξ. T. J. DUNBABIN, ἔ. ἀ. σ. 337. A. ALFÖLDI, ἔ. ἀ. σ. 50, ὑποσ. 196, ἔνθα ἡ νεωτέρα βιβλιογραφία.

² VÜRTHEIM, *Stesichoros' Fragmente and Bibliographie*, σ. 34 ἔξ. Πρβλ. καὶ ΘΟΥΚ. VI 2, 3.

³ Αἱ εἰδήσεις τοῦ Θουκυδίδου ὀφείλονται εἰς τὸν Ἀντίοχον ἐκ Συρακουσῶν, JACOBY, *F. Gr. Hist.* I 457, εἰς ΘΟΥΚ. VI 2, 3. Οἱ διαφυγόντες ἐξ Ἰλίου Τρῶες κατέφυγον εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ὄμοροι τοῖς Σικανοῖς οἰκήσαντες ξύμπαντες μὲν Ἐλυμοὶ ἐκλήθησαν, πόλεις δ' αὐτῶν Ἐρυξ τε καὶ Ἐγεστά.

Ἐγέστης (277 π.Χ.), ἠϋχήθη ὑπὲρ τῆς νίκης του εἰς τὸν προγονικὸν ἥρωα Ἑρακλέα, λατρευόμενον ἐκεῖ, ὑποσχεθεὶς νὰ τιμήσῃ τοῦτον διὰ θυσιῶν καὶ ἀγώνων. Κατόπιν ἥρωικὸν ἀγῶνος καὶ προσωπικῆς ἀφθάστου τόλμης ἡ πόλις κατελήφθη. Ὁ βασιλεὺς εὐρῶν ἐκεῖ ζώσας παραδόσεις περὶ τοῦ συγγενοῦς ἥρωος Αἰνείου καὶ περὶ τῆς θείας μητρὸς του, τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος, μετέφερε πιθανώτατα τὴν λατρείαν των εἰς τὴν πατρίδα του (280-276 π.Χ.) καὶ εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας παραλίους περιοχὰς καὶ νήσους τοῦ Ἰονίου, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο εἰς τὸν δρόμον τοῦ ταξιδίου τοῦ Αἰνείου πρὸς Ἰταλίαν. Τὴν περίοδον αὐτὴν ὑποδεικνύει ἐπίσης καὶ τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς εἰς τὴν Λευκάδα, ἡ ὁποία, ἐκτὸς τῆς βραχυχρονίου προσαρτήσεώς της διὰ τοῦ γάμου τῆς Λανάσσης (294-292 π.Χ.), παρέμεινεν ἐπὶ μακρότερον εἰς τὴν Ἠπειρον ἀπὸ τοῦ 281 π.Χ., ἤτοι ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Μοναδικὴ λατρεία ἐν Ἑλλάδι τῆς Ἀφροδίτης Ἐρυκίνης, ταυτοσήμου πρὸς τὴν θεὰν τῆς γονιμότητος, τὴν Μητέρα Φύσιν ἢ τὴν Φοινικικὴν Ἀστάρτην, παραδίδεται εἰς τὴν Ψωφίδα τῆς Ἀρκαδίας, ὅπου διετηροῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου ἐρείπια τοῦ ναοῦ της¹. Ἡ προέλευσις τῆς λατρείας αὐτῆς θεωρεῖται αἰνιγματικὴ², ἀλλὰ φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ὁμώνυμον θεότητα ἐπὶ τοῦ Ἑρως τῆς Δ. Σικελίας, ὅπου ἀγιώτατόν τε ἐκ παλαιωτάτου καὶ οὐκ ἀποδέον πλούτῳ τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐκ Πάφου, διότι τὸ ἀρκαδικὸν ἱερὸν εἶχον ἰδρύσει οἱ παῖδες τῆς Ψωφίδος, θυγατρὸς τοῦ Σικανοῦ δυναστού Ἑρως, πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς των, ἀπαχθείσης ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Ἑρακλέους καὶ ἐγκαταλειφθείσης ἐγγύου εἰς τὴν Ἀρκαδίαν³.

Τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν τῆς λατρείας ταύτης καθιστοῦν πιθανὴν οἱ κάτωθι λόγοι. Ἡ Ἀφροδίτη Ἐρυκίνη τῆς Ἀρκαδίας συνδέεται μὲ τὴν λατρείαν τῆς Venus Erycina καὶ τοῦ Ἑρακλέους τοῦ Ἑρως, μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέετο, ὡς εἶδομεν, ὁ Πύρρος καὶ ἡ δυναστεία του. Προσέτι καὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ Αἰνείου, ἀπὸ Ζακύνθου μέχρι Βουθρωτοῦ, συμφῶνως πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς (I 50, πρβλ. καὶ ἄνωτ. σ. 124 ἐξ.), ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς πολιτικὰς βλέψεις τοῦ Ἠπειρώτου βασιλέως. Πιθανῶς λοιπὸν ἡ ἀνεξήγητος παρέμβασις τοῦ θαλασ-

¹ VIII 24. 6. Σχετικῶς καὶ JESSEN, RE VI, στ. 564. DÜMLER, RE, I, στ. 2742.

² RE XI, στ. 564. Περὶ τῆς Venus Erycina ἢ Erycia ἰδὲ τὸ ἄρθρον, στ. 562-565. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρέχει ὁ T. J. DUNBABIN, ἔ.ἀ. σ. 336, ὑποσ. 3. Ὁ EVANS, The Palace of Minos, IV, σ. 960, ταυτίζει τὴν θεὰν αὐτὴν, τῆς ὁποίας σύμβολον εἶναι ἡ περιστέρα, μὲ τὴν μινωικὴν θεὰν Μητέρα.

³ ΠΑΥΣ. VIII 24. 2 καὶ 24. 6. Πρβλ. καὶ ἄνωτ. σ. 121, ὑποσ. 1. Μεταξὺ τοῦ Χιτῶνος καὶ τῶν Πυλῶν τῆς Σπάρτης ὑπῆρχεν ἡρῶν τοῦ σοφοῦ Χελωνος καὶ τοῦ Ἀθηνοδώρου, ἐνὸς τῶν ἀποσταλέντων εἰς Ἐρυκίνην (Σικελίαν), θεωρουμένην ὡς χώραν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἑρακλέους (ΠΑΥΣ. III 16. 4).

σίου ταξιδιού του Αινείου εις τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἀνανέωσις τῆς πρὸς τοὺς Ἀρκάδας συγγενείας ὀφείλονται εἰς τὸ αὐτὸ πολιτικὸν πρόγραμμα.

Εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ὁ Πύρρος παρέμεινεν ἐπὶ μακρόν, προετοιμαζόμενος διὰ τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης ἐπίθεσιν (273), ἐκεῖθεν δὲ ὁ βασιλεὺς κατηύθυνε τὰς πολιτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἐνεργείας του (Πλουτ. Πύρρ. 26.9). Τὸ πατροπαράδοτον ἀντιλακωνικὸν μῖσος τῶν Μολοσσῶν εὗρισκεν ἀνταπόκρισιν εἰς τοὺς ἐκ παραδόσεως ἐχθροὺς τῆς Σπάρτης Μεγαλοπολίτας¹. Οὐδόλως παράδοξον ἐπομένως ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ καὶ τὴν Ἀρκαδίαν κοινῶν τῶν τρωικῶν παραδόσεων τῆς δυναστείας του ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀνανεώσῃ προϋπαρχούσας συγγενεῖς παραδόσεις (ἀνανεῶσαι τὴν πρὸς Ἀρκάδας συγγένειαν, Διον. Ἀλικ. I 50. 2). Εἰς παρομοίαν ἐνέργειαν προέβη ὁ Πύρρος ὀλίγον βραδύτερον, εὗρισκόμενος εἰς τὴν Λακωνίαν, καθιερώσας καὶ ἐκεῖ λατρείαν καὶ ἱερὸν τοῦ προγονικοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως (κατωτ. σ. 142 ἐξ.).

Εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτον, ὅτι καὶ ἡ Ζάκυνθος συνεδέθη μὲ τὴν Ἀρκαδίαν διὰ τρωικῶν παραδόσεων, ὅτι εἰς τὴν νῆσον ἐπεραιώθη πρῶτος καὶ ἐγένετο οἰκιστὴς ἀνὴρ Ψωφίδιος Ζακύνθιος τε ὁ Δαρδάνου². Εἰς τὴν νῆσον ὑπῆρχεν ἐπίσης ἀκρόπολις Ψωφίς καὶ χωρίον ὄχυρόν παρὰ τὴν θάλατταν Ἀρκαδία καλούμενον³. Τὸ γεγονός τέλος, ὅτι τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἀγνοεῖ ὁ Θουκυδίδης, κατὰ τὸν ὅποιον ἡ Ζάκυνθος ἀπώκισθη ὑπὸ Ἀχαιῶν ἀποίκων τῆς Πελοποννήσου, ἐποψίς ἐνισχυομένη καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου ἐρεύνης, μαρτυρεῖ περὶ τῆς μεταγενεστέρας ἡλικίας ὅλων τούτων τῶν παραδόσεων⁴.

Τοιοτοτρόπως φαίνεται ὅτι ἐνιαία πολιτικὴ ἐνέργεια ἐνέπνευσε τὰς θαλασσίας περιπετείας τοῦ Αἰνείου ἀπὸ τῶν Κυθῆρων μέχρι τοῦ Βουθρωτοῦ, ὡς αὐταὶ περιγράφονται ἐκτενῶς ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς καὶ ἐν μέρει ἐπαναλαμβάνει ἡ Αἰνειὰς τοῦ Βεργιλίου.

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων του ἀνέπτυξεν ὁ Πύρρος εὐρεῖαν θρησκευτικὴν πολιτικὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων βασιλέων, τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Ἀντιγόνου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξεμεταλλεῦθη ποικιλοτρόπως τοὺς γενεαλογικοὺς τίτλους τῆς δυναστείας του, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἶχον ἀποκτήσει ἰδιαιτέραν

¹ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 588-589.

² ΠΑΥΣ. VIII 24. 3, πρβλ. καὶ ΔΙΟΝ. ΑΛΙΚ. I 50. 3 καὶ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Ζάκυνθος

³ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XV 45. 3. PHILIPPSON-KIRSTEN, Die Griech. Landsch. II 2, σ. 538.

⁴ FR. KIECHLE, Historia 9, 1960, σ. 5. DESBOROUGH, Proto-geometric Pottery. σ. 287. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ΠΑΕ 1952, σ. 494-495, ἰδίᾳ SP. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Anz. Ph. 19, 1961, σ. 240 ἐξ. Πιθανῶς μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου, ὁμιλοῦντας τὴν «ἀρκαδικὴν» διάλεκτον, διατηρηθεῖσαν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους κυρίως εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, δυνάμεθα νὰ συμβιβάσωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ (II 61.1) μὲ τὴν παρυσίαν εἰς Ζάκυνθον τῶν «ἀρκαδικῶν» τοπωνυμίων.

αἴγλην καὶ εἶχον ἀποβῆ σπουδαῖον μέσον εἰς τὰς διπλωματικὰς ἐνεργείας τῶν Μολοσσῶν, οἳ καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τῶν βασιλέων ἐπὶ πλεόν ἠϋξήθησαν, τῶν γὰρ Αἰακιδῶν ἦσαν (Στράβ. VII 7.5). Ἡ διπλωματία τοῦ μύθου καθίστατο τοσοῦτο ἀναγκαιοτέρα, καθ' ὅσον ἡ ὑποψία πολλῶν συγχρόνων περὶ τῆς βαρβαρικῆς καταγωγῆς τῶν Μολοσσῶν ἀπετέλει διὰ τὸν Πύρρον σοβαρὸν ἐμπόδιον εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ πολιτικοῦ προγράμματός του, νὰ ἄρξῃ δηλαδὴ ἐφ' ὄλων τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἡγηθῆ τῆς σταυροφορίας κατὰ τῆς Δύσεως, ὅπως εἶχε πράξει πρὸ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ ἐκ τοῦ γένους τῶν Αἰακιδῶν ἐπίσης υἱὸς τῆς Ὀλυμπιάδος Μ. Ἀλέξανδρος.

Τὸ πλοῦσιον τοῦτο ἡθικὸν κεφάλαιον, διὰ τοῦ ὁποῖου διεφημίζοντο εἰς τὸ Πανελλήνιον ἡ ἑλληνικότης καὶ ἡ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς τῶν Μολοσσῶν, προέβαλλεν ὁ Πύρρος εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν. Ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Λανάσσης ἐκέρδισε νέους γενεαλογικοὺς τίτλους καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἀπ' εὐθείας καταγωγὴν τοῦ οἴκου ἐκ τοῦ Ἡρακλέους. Εἰς τὴν Σπάρτην καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς προέβαλλεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοὺς ἥρωας γενάρχας του. Εἰς τὴν Δωδώνην, τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τῆς Ἡπείρου, ἀνήγειρεν ἱερὸν εἰς τὴν Ἀφροδίτην (Αἰνειάδα;) καὶ τὸν προγονικὸν ἥρωα Ἡρακλέα καὶ καθιέρωσε τὴν λατρείαν τῆς Κασσάνδρας. Εἰς τὴν πολιτικὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους του, τὴν Ἀμβρακίαν, εἰσήγαγεν ἐπίσης τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Αἰνείου, εἰς τὸ Ἄκτιον τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος, τοῦ Αἰνείου καὶ τοῦ Ἑλένου, εἰς τὴν Λευκάδα, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὸ Βουθρωτὸν—πιθανώτατα—τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ ἐνίοτε τοῦ Αἰνείου. Τέλος εἰς τὰς Συρακούσας ἐγκαινιάζει τὴν προγονικὴν λατρείαν τοῦ Διὸς Ἑλλανίου, προερχομένην ἐκ τῆς Αἰγίνης, ἐκ τῆς ὁποίας εἴλκον τὸ γένος οἱ Αἰακίδαι διὰ τοῦ Αἰακοῦ.

Κατὰ τὸν Πausανίαν (I 12.1), ὅταν πρέσβεις Ταραντῖνοι ἦλθον εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Πύρρου αἰτοῦντες βοήθειαν κατὰ τῶν Ρωμαίων, μνήμη τὸν Πύρρον τῆς ἀλώσεως ἐσηλθε τῆς Ἰλίου, καὶ οἱ κατὰ ταῦτα ἠλπιζε χωρήσειν πολέμοῦντι· στρατεύειν γὰρ ἐπὶ Τρώων ἀποίκους Ἀχιλλέως ὧν ἀπόγονος.

Τὴν ἀκρίβειαν τῆς εἰδήσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ἔχει ἀμφισβητηθῆ, ἀποδεικνύουν, ὅπως ἐπανειλημμένως ἐτονίσθη¹, νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἔκοψεν ὁ Πύρρος εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν μετὰ τὴν προτομὴν τοῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τῆς μητρὸς του Νηρηίδος². Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τοῦ Πύρρου ὁ ALFÖLDI³ ἀναγνωρίζει τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ,

¹ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 251 ἐξ. D. KIENAST, RE ξ.ά. στ. 28-29. A. ALFÖLDI ξ.ά. σ. 28.

² ALFÖLDI ξ.ά. σ. 28. Σχετικῶς καὶ ἀνωτ. σ. 36 σημ. 2, ἔνθα ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία

³ Ἐ.ά. σ. 28.

ὁ ὁποῖος εἶχε παραμείνει ἐπὶ μακρὸν ἐν ὑπνώσει μεταξύ τῶν Τρώων, ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ρωμαίων, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὴν διάνοιαν ὅμως τοῦ Πύρρου πρέπει νὰ δίδωμεν κυρίως τὴν πρόθεσιν διεκδικήσεως ἀπέναντι τῆς Ρώμης τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ τῆς Τροίας, προσέτι δὲ τὴν διακήρυξιν τῆς ἀρχῆς περὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ παναρχαίας ἑλληνικῆς καταγωγῆς τούτων.

Τοιοιτοτρόπως ὁ Πύρρος κατέστησε συνειδητὴν εἰς τὴν Ρώμην τὴν πολιτικὴν ἀξίαν τῶν γενεαλογικῶν μύθων καὶ ἀπέβη ὁ πρόδρομος τῆς εὐθὺς μετ' ὀλίγον καὶ πρὸ τῶν μέσων τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἐγκαινιζομένης ὑπὸ τῆς Ρώμης πολιτικῆς τῶν μύθων ἀπέναντι τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὁποίαν μὲ σαφήνειαν καὶ πυκνότητα περιγράφει ὁ ALFÖLDI¹ καὶ ἡ ὁποία συνοψίζεται εἰς τὴν φράσιν:

«Aus den scharfsinnigen Ausführungen von M. Holleaux geht klar hervor, dass die Römer diese Karte je nach ihrem politischen Bedarf auch weiter him sehr verschieden ausspielten; einmal als kleines Zeichen ihrer Wohlgesinntheit, dann wieder als bedrohlichen Vorwand zur Einmischung, als sie gegen den hellenistischen Osten mit Gewalt vorgingen. Diese stets wechselnde Auslegung ändert nichts an der Tatsache der Berufung auf dem trojanischen Adelsbrief, noch sehr viel wichtigere Grundbegriffe im diplomatischen Verkehr, wie fides, amicitia, ja das foedus, unterlagen der verschiedensten Auslegungen durch die ruchlose Dialektik der neuen Weltmacht».

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Πύρρου ἐπιβεβαιοῦ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατηγικὴν σκοπιμότητα τῶν ἐνεργειῶν του κατὰ τὰ ἔτη 277-272 π.Χ., διότι τὰ Βουθρωτόν, ἡ Ἀμβρακία, τὸ Ἄκτιον, ἡ Λευκάς καὶ ἡ Ζάκυνθος, ἐπίκαιροι θέσεις ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου, ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τοῦ σχεδίου ἐξορμήσεώς του κατὰ τῆς Ρώμης, τὸ ὁποῖον σχέδιον ὁ Πύρρος δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει, καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐκστρατείας του, διότι ἐξ Ἰταλίας ἀπέπλευσεν ὡς αἰθίς ἐπανήξων².

3. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

Ἐκ τῆς ἐπανειλημμένως μνημονευθείσης ἐπιγραφῆς ἐκ Δωδώνης ψηφίσματος ἐπὶ βασιλείῳ Νεοπτολέμου, τῶν χρόνων περὶ τὸ 370-368 π.Χ. (πίν. 1β), βεβαιοῦται ἡ ἐπέκτασις τῶν Μολοσσῶν ἐπὶ τῆς δυτικῆς Ἑσθιαιώτιδος ἥδη

¹ Ἐ.ἀ. σ. 33-34.

² ΖΩΝΑΡΑΣ VIII 6. 7. Πρβλ. ἰδίᾳ P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 531-533. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ Ἰταλίας ὁ Πύρρος ἀφῆκε τὸν υἱόν του Ἐλενον καὶ τὸν στρατηγὸν Μίλινα μὲ ἀξιολόγους δυνάμεις. Ὁ Μίλων παρέμεινεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πύρρου (272 π.Χ.).

ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλκέτα (385-370 π.Χ.)¹. Ἐνα αἰῶνα βραδύτερον τὰς πρὸς Θεσσαλίαν βλέψεις τῶν Αἰακιδῶν ἐπεχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ βασιλεὺς Πύρρος, εὐθὺς ὡς ἀνηγορεύθη τὸ πρῶτον βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας (288 π.Χ.) καὶ συνῆψε συνθήκην μετὰ τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν, ὁ ὁποῖος ἠπείγετο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα πρὸ τῆς ἐκστρατείας του εἰς Μ. Ἀσίαν.

Ἡ προσέγγισις ὅμως τοῦ Λυσιμάχου, ἡ ἐπιθυμία τῆς κατακτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι τοῦ Δημητρίου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἠνάγκασαν τὸν Πύρρον νὰ διαρρήξῃ τὴν συνθήκην μετ' αὐτοῦ. Μέγα τμήμα τῆς Θεσσαλίας, ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῆς Δημητριάδος, τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθησε νὰ κατέχῃ ὁ υἱὸς τοῦ Δημητρίου, Ἀντίγονος, περιῆλθεν εἰς τὸν Πύρρον (286 π.Χ.)².

Ἡ κατάστασις ὅμως αὐτὴ δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, διότι τὸ μεθεπόμενον ἔτος (284 π.Χ.) ὁ Πύρρος ὑπεχρεώθη νὰ παραιτηθῇ τῶν προσφάτων κατακτήσεων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, μετὰ τὴν φθοράν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου αἱ ἐφοδιοπομπαὶ του πλησίον τῆς Ἐδέσσης³. Τελικῶς ἡ ἀπόφασις τοῦ Πύρρου νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν παράκλησιν τῶν Ταραντίνων, ἵνα σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἑλλάδος, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ὀριστικῶς ἀπὸ τὰ κατακτητικὰ του σχέδια εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Εἶναι φυσικόν, ὅτι ἔνεκα τῆς βραχυχρονίου κατοχῆς τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Πύρρου δὲν διετηρήθησαν ἴχνη τῶν μολοσσικῶν παραδόσεων. Ἄλλωστε ἡ διάκρισις τῶν ἐπεισάκτων γενεαλογικῶν μύθων ἀπὸ τῶν παλαιότερων γηγενῶν παραδόσεων καὶ τῶν ρωμαϊκῆς προελεύσεως εἶναι ἄκρως δυσχερῆς, δεδομένου ὅτι ἡ Θεσσαλία ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τῶν παραδόσεων τοῦ κύκλου τῆς Φθίας. Εἶναι ἄγνωστον ἐπομένως εἰς ἔχουν προέλυσιν ἐξ Ἡλείρου ἢ ἐκ Θεσσαλίας τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡλιοδώρου⁴ παραδιδόμενα περὶ τῆς κατ' ἔτος ἀποστολῆς θεωρίας εἰς Δελφοὺς καὶ τελέσεως θυσιῶν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Νεοπτολέμου ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν Αἰνιάνων, φύλου Ἡπειρωτικῆς προελεύσεως, μετακινήθentos πρὸς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰσβολῆς⁵.

Ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Αἰνιάνων προέρχονται δύο ἐπιγραφαὶ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἀφιερῶματα εἰς τὸν ἥρωα Αἰνείαν, ὁ ὁποῖος ἐλατρεύετο ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Ἀσκληπιός⁶. Εἰς ἐπιγραφήν ἐπίσης ἐκ

¹ Ἄνωτ. σ. 63.

² P. LÉVÊQUE, Pyrrhos, σ. 162-164. D. KIENAST, ἔ.ἀ. σ. 22.

³ D. KIENAST, αὐτ. σ. 22. Ὁ P. LÉVÊQUE, ἔ.ἀ. σ. 164-168, χρονολογεῖ τὰ γεγονότα ἐν ἔτος ἐνωρίτερον, ἰδίᾳ ἰδὲ σ. 167, ὑποσ. 4.

⁴ Αἰθιοπικά II 34. Σχετικῶς J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 195-198 καὶ 207, ὑποσ. 6.

⁵ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 150, ὑποσ. 4.

⁶ IG IX 2, 1064. P. FRANKE, AA 1956, σ. 183-189, εἰκ. 25-26, μετὰ παράστασιν τοῦ ἥρωος Αἰνείου ὡς Ἀσκληπιοῦ. Προέρχονται ἐκ Μικροκεσερλή (σήμερον Ἐλάτια), τοῦ

Κύπρου αναφέρεται πρόξενος Αινιάν με τὸ τρωικὸν ὄνομα Πολύξενος¹. Ἄλλ' ἢ σχέσις τῶν ὀνομάτων τούτων με τὸν κύκλον τῶν Ἡπειρωτικῶν παραδόσεων εἶναι λίαν ἀμφίβηλος, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ἡ θέσις τῶν Αἰνιάνων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καθορίζεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δωτίου πεδίου, τῆς σημερινῆς κοιλάδος τοῦ Κεσερλῆ, νοτιῶς τῶν Τεμπῶν², μακρὰν δηλαδὴ τῆς Ἐστιαιώτιδος, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε μονιμωτέραν κτῆσιν τῶν Μολοσσῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ρωμαιοκρατίας εἰς τὴν Ἑλλάδα σημειοῦνται διεισδύσεις τῶν τρωικῶν παραδόσεων τῆς Ρώμης.

Δυτικῶς τῶν Αἰνιάνων κατόικουν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ Περραιβοί, φύλον Ἡπειρωτικὸν τὴν προέλευσιν, ἔνθα ἡ ἀρχαία πόλις Πρᾶς ἐνθυμίζει τὸν μυθικὸν γενάρχη τῆς Ἡπίρου Πρᾶκα (Πράξ), ἐπώνυμον ἀγνώστου φύλου ἢ πόλεως, τρίτον ἀπόγονον τοῦ Περγάμου τοῦ Νεοπτολέμου, ἰδρυτὴν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Σπάρτης (κατωτ. σ. 142 ἐξ.).

Στερεώτερον ἔδαφος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παράσχη ἡ Ἐστιαιώτις, παρὰ τὴν ἀνατολικὴν Πίνδον, ἡ ὁποία κατὰ τὸν 4^{ον}-3^{ον} π.Χ. αἰῶνα ὑπήγετο εἰς τὴν Μολοσσίαν καὶ ἐχρησίμευεν, ὡς εἶδομεν, ὡς συνδετικὸς κρίκος τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων τῆς Φθίας³. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἡ περιοχὴ αὕτη εἶναι ἐλάχιστα γνωστὴ φιλολογικῶς καὶ ἀρχαιολογικῶς⁴.

Ὁ Πίελος, ὁ ἐπώνυμος τοῦ σημαντικωτέρου φύλου τῆς Ἐστιαιώτιδος τῶν Πειάλων, ὑπῆρξε κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὁ μόνος υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης⁵. Ὡς πιθανὴ ἐνδειξις τῆς ἐπεκτάσεως τῶν μολοσσικῶν παραδόσεων δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τὸ τρωικὸν ὄνομα τῆς Ἀνδρομάχης, ἀναφερόμενον εἰς λιθίνην στήλην ἐκ τῆς γεφύρας τοῦ Ληθαίου ποταμοῦ πλησίον τῆς Τρίκκης, περιέχουσαν τετράστιχον ἐλεγεῖον⁶.

Ἄλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Αἰακιδῶν, ὅπως διατηρηθῇ ζῶσα ἡ παράδοσις

ἀρχαίου Συκορίου τῆς περιοχῆς τῶν Αἰνιάνων. Τρίτη ἐπίσης προέρχεται ἐκεῖθεν με ἔχνη ἐγγάγρακτα παραστάσεως τοῦ Αἰνείου, τοῦ 2^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνος, Rhein. Mus. 1958, σ. 337-338.

¹ E. SITTING, Hermes 1915, σ. 158-185. Ἐπίσης Πάνδαρος Θεσσαλὸς εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ 4^{ου} π.χ. αἰ. IG IV 951, 48 (ἀνωτ. σ. 99 ὑποσ. 2).

² Ἰλ. B 749. ΠΛΟΥΤ. Ἐρωτ. 13, *Τί τὸ πτωικὸν κρέας παρ' Αἰνιάσι;* FR. STÄHLIN, Das Hellenische Thessalien, σ. 57. PHILIPPSON, Die Griech. Landsch. I, σ. 136-137.

³ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1957, σ. 106-107.

⁴ Τελευταίως ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Δ. Θεοχάρης καὶ ἡ Μ. Θεοχάρη ἐπεξέτειναν τὴν ἀνασκαφικὴν τῶν δραστηριοτήτων μέχρι τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Πρβλ. Θεσσαλικά Α, 1958, σ. 39-49, σ. 38, 1-3 (ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία), Β', 1959, σ. 69-79.

⁵ Ἀνωτ. σ. 14 ἐξ., ἰδίᾳ 21 ἐξ.

⁶ Πρβλ. καὶ ἀνωτ. σ. 33 ὑποσ. 1.

εἰς τὴν Θεσσαλίαν περὶ τῆς καταγωγῆς των ἐκ τοῦ Αἰακοῦ καὶ ἐξάρθῃ ἡ καταγωγή τοῦ οἴκου των ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων τῆς Φθίας, ἐκφράζει σαφῶς ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πύρρου ἀνάθεσις εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηναῖς Ἰτωνίας, τὸ ἐπισημότερον ἱερὸν τῆς Θεσσαλίας, τῶν γαλατικῶν ἀσπίδων, λαφύρων τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τῶν μισθοφόρων Γαλατῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν (274 π.Χ.)¹.

Ὁ Πύρρος μετὰ τὴν νίκην του μέρος μὲν τῶν μακεδονικῶν ἀσπίδων ἀνήρτησεν εἰς τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς εἰς Δωδώνην² μετ' ἐπίγραμμα, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Λεωνίδα τὸν Ταραντῖνον, μέρος δὲ τῶν γαλατικῶν ἀσπίδων ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηναῖς μετὰ τὸ κάτωθι ἐπίγραμμα, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν αὐτὸν ἐπιγραμματοποιόν³:

*Τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσὸς Ἰτωνίδι δῶρον Ἀθήνα
Πύρρος ἀπὸ θρασέων ἐκρέμασεν Γαλατᾶν,
πάντα τοῦ Ἀντιγόνου καθελὼν στρατόν. οὐ μέγα θαῦμα
Αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαι.*

ὑπετέθη ὅτι ὁ Πύρρος προέβη εἰς τὴν θεαματικὴν ἀνάθεσιν τῶν γαλατικῶν ἀσπίδων μετὰ τὸ ὑπερήφανον ἐπίγραμμα, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ κολακεύσῃ τὸ ἔθνικόν αἴσθημα τῶν Θεσσαλῶν διὰ τῆς ἐκδηλώσεως σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν των⁴. Νομίζω ὅτι τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς παρέχει αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ὅσα διεπιστώσαμεν περὶ τῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Πύρρου καὶ περὶ τοῦ σεβασμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔτρεφον οἱ Αἰακίδαι τῆς Μολοσσίας ἔναντι τῆς μητροπόλεως των Φθίας, διότι τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηναῖς ἔκειτο εἰς τὸ ἀρχαῖον Κιέριον, τὴν προδωρικὴν Ἀρνην, παρὰ τὸ χωρίον Φίλιαν τῆς Καρδίτσης, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φθίας⁵. Διὰ νὰ ἐξάρῃ ὁ Πύρρος τὴν περιφανῆ νίκην του κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τὴν συντριβὴν τῶν Γαλατῶν, τὰς μὲν μακεδονικὰς ἀσπίδας ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Δωδώνην, τὸ ἐπισημότερον ἱερὸν τῆς Ἠπείρου, τὰς δὲ γαλατικὰς εἰς τὸ ἐπισημότερον ἱερὸν τῆς δυτικῆς Θεσσαλίας τῆς Ἰτωνίας Ἀθηναῖς, ἔνθα ἡ πατρίς τοῦ Αἰακίδου Ἀχιλλέως Φθία, χωρὶς νὰ παραλείψῃ νὰ ὑπομνήσῃ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τὴν συγγένειαν τῶν Μολοσσῶν Αἰακιδῶν πρὸς τοὺς Αἰακίδας τῆς Θεσσαλίας. Διὰ

¹ Σχετικῶς D. KIENAST, RE ἔ.ά. στ. 53. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 561 ἐξ. W. TARN, Ant. Gonatas, σ. 265.

² Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ ἔ.ά. σ. 91.

³ ΔΙΟΔ. XXII 11. ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 26. 5. ΠΑΥΣ. I 13. 3. Anthol. Palat. VI 130. Πρβλ. D. KIENAST, ἔ.ά. στ. 53. Ὁ P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 566, δὲν δέχεται τὴν πατρότητα τοῦ Λεωνίδου ὡς πρὸς τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο.

⁴ P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 567. W. TARN, ἔ.ά. σ. 265.

⁵ Δ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ, ΑΔ 1962, Χρονικά.

τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἐπιγράμματος (τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσός-αἰχμηταὶ-Αἰακίδαί) ὁ Μολοσσὸς Πύρρος διεκήρυττεν ὑπερηφάνως εἰς τὸ ἐπίσημον ἱερὸν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθίας τὴν περιφανῆ νίκην του κατὰ τῶν βαρβάρων Γαλατῶν, κυρίως δὲ τὴν πατρογονικὴν σχέσιν τῶν Μολοσσῶν πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς Αἰακίδας.

Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ τὸ περίεργον χωρίον τοῦ Φιλοστράτου: *Τὰ δὲ θετταλικὰ ἐναγίσματα φοιτῶντα τῷ Ἀχιλλεῖ ἐκ Θετταλίας ἐχρήσθη ἐκ Δωδώνης. Ἐκέλευσε γὰρ δὴ τὸ μαντεῖον Θετταλοῦς ἐς Τροίαν πλέοντας θύειν ὅσα ἔτη τῷ Ἀχιλλεῖ καὶ σφάττειν τὰ μὲν ὡς θεῶ τὰ δ' ὡς ἐν μοίρᾳ τῶν κειμένων*¹.

Εἰς τὰς εἰδήσεις ταύτας τοῦ Φιλοστράτου ὁ J. GAGÉ² διαβλέπει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Δωδώνης πρὸς διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐὰν ἀντὶ τῆς Δωδώνης, τῆς ὁποίας τὸ προπαγανδιστικὸν ἐνδιαφέρον δὲν ἐπιβεβαιούται, ὑπονοήσωμεν τοὺς Αἰακίδας Μολοσσοὺς ἢ τὸν Πύρρον, τὸ ἀνωτέρω χωρίον διευκρινεῖται ἐπαρκῶς.

4. ΙΕΡΟΝ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

Περὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Νεοπτολέμου εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν ὁμιλεῖ σαφῶς ὁ Πausanias (X 24.6): *ἐξελθόντι δὲ τοῦ ναοῦ καὶ τραπέντι ἐς ἀριστερὰ περίβολός ἐστι καὶ Νεοπτολέμου τοῦ Ἀχιλλέως ἐν αὐτῷ τάφος· καὶ οἱ κατὰ ἔτος ἐναγίζουσιν οἱ Δελφοί*³. Εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν λοιπόν, βορειοανατολικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausanίου τέμενος, περικλιεῖον τὸν τάφον τοῦ ἥρωος, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν προσέφερον θυσίας⁴.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῆς λατρείας δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία. Παλαιότερον ὁ C. ROBERT⁵ ἐθεώρησε τὴν λατρείαν τοῦ Νεοπτολέμου ἀρχαιοτέραν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἐνῶ ἀντιθέτως ἄλλοι⁶ ἐδέχθησαν, συμφώνως πρὸς τὰς εἰδήσεις τοῦ Πausanίου⁷, ὅτι ἡ λατρεία καθιερώθη ὑπὸ τῶν ἱερέων τῶν Δελφῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου πρὸς κολακείαν τοῦ ἰσχυροῦ Μολοσσοῦ ἡγε-

¹ Ἡρωικά XX 25, ἐκδ. Koysler, II 208. Πρβλ. καὶ J. FONTENROSE, ξ.ά. σ. 207, ὑποσ. 6.

² RHR 145, 1954, σ. 149.

³ Πρβλ. καὶ ΣΧΟΛ. Πινδ. Νεμ. VII 62: *καὶ τὸν τάφον ποιῆσαι ἐν τῷ τεμένει*.

⁴ ΗΛΙΟΔ. Αἰθιοπικά II 34. 1, III 1-6.

⁵ Heldensage, σ. 1220, 1459, ὑποσ. 2. Ἴδὲ προσέτι J. DEFRADES, Les thèmes de propaganda delphique, 1954, σ. 147 ἐξ.

⁶ K. ZIEGLER, RE XVI, στ. 2454 ἐξ. v. WILAMOWITZ, Pindaros, σ. 131. ὑποσ. 1. M. SEGRE, Historia I, 4, 1927, σ. 37-38.

⁷ X 23.2, πρβλ. καὶ I 4.4.

μόνος. Κατὰ τὴν εἰσβολὴν δηλαδὴ τῶν Γαλατῶν εἰς τὸ ἱερόν (278 π.Χ.) καὶ τὴν συμπλοκὴν μὲ τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς Λοκροὺς κεραυνοὶ ἔπεσον ἐπὶ τῶν Γαλατῶν καὶ βράχοι κατεκρημνίσθησαν ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ, τρεῖς δὲ ἄνδρες πολεμιστὰι ἐνεφανίσθησαν, ἐμπούησαντες τρόμον εἰς τοὺς Γαλάτας. Τούτων τοὺς μὲν ἐξ Ὑπερβορέων λέγουσιν ἔλθειν, Ὑπέροχον καὶ Ἀμάδοκον¹, τὸν δὲ τρίτον Πύρρον εἶναι τὸν Ἀχιλλέως· ἐναγίζουσι δὲ ἀπὸ ταύτης Δελφοὶ τῆς συμμαχίας Πύρρω, πρότερον ἔχοντες ἄτε ἀνδρὸς πολεμίον καὶ τὸ μῆγμα ἐν ἀτιμίᾳ (I 4.4).

Κατὰ τὸν Πausανίαν λοιπὸν οἱ Δελφοὶ καθιέρωσαν κατ' ἔτος ἐναγίσματα εἰς τὸν τάφον τοῦ Νεοπτολέμου, ὁ ὁποῖος πρότερον ἐτέλει ἐν ἀτιμίᾳ, ἕνεκα τῆς ὑπερφυσικῆς συνδρομῆς του πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Γαλατῶν, πραγματικῶς ὅμως θέλοντες νὰ κολακεύσουν τὸν τότε ἰσχυρὸν ἡγεμόνα τῆς Ἠπείρου, Πύρρον, τοῦ ὁποῖου εἶναι γνωστὴ ἡ κατὰ τῶν Γαλατῶν τοῦ Ἀντιγόμου συντριπτικὴ νίκη (274 π.Χ.)².

Ἐσχάτως ἡ πρώτη ἄποψις περὶ τῆς ἀρχαϊκῆς λατρείας τοῦ Νεοπτολέμου φαίνεται ὅτι κερδίζει ἔδαφος, ἰδίως διὰ τῆς δημοσιευθείσης προσφάτως μελέτης ὑπὸ τοῦ ROUILLOUX, βασιζομένης εἰς τὰς γαλλικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ τεμένουσ τούτου³. Διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἐπιβεβαιοῦται ἡ παλαιότερα γνώμη περὶ τῆς θέσεως τοῦ τεμένουσ ΒΑ. τοῦ ναοῦ (Πaus. X 24.6)⁴, μεταξὺ τοῦ ἀναθήματος τοῦ ἐκ Φαρσάλου (Φθίας) Δαόχου, τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου, τῆς λεγομένης βάσεως τοῦ Παγκράτους καὶ τοῦ θησαυροῦ⁵.

Τὸ τέμενος τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ εὐρυχώρου περιβόλου, διαστάσεων 12.20 × 8 μ., ὁ ὁποῖος περικλείει ἐσωτερικῶς καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν τρίβαθμον βᾶθρον, κατεσκευασμένον ἐκ τεφροῦ ἀσβεστολίθου τοῦ Προφήτου Ἡλία κατὰ τοὺς δύο κατωτέρους ἀναβαθμοὺς καὶ ἐκ μελανοῦ ἀσβεστολίθου κατὰ τὸν ὑπερκείμενον τρίτον. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας διακρίνονται αἱ αὐλακες συνδέσεως, σχήματος διπλοῦ ταῦ, καὶ ἔχνη ἐδράσεως τεσσάρων βᾶθρων ἀγαλμάτων. Ἐκ τούτων τρία εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς πλησίον

¹ Ὁ Ἀμάδοκος (I 4.4.) ἀναφέρεται ἀλλαχοῦ (X 23.2) ὡς Λαάδοκος. Τὸ περιστατικὸν ἔχει διαμορφωθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θαυμαστῆς διηγῆσεως τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (VIII 31-39. J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 198) κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Περσῶν εἰς Δελφούς.

² ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 26. 3-5. M. SEGRE, ἔ.ἀ. σ. 37-38. K. ZIEGLER, RE ἔ.ἀ. στ. 2454-56. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 567 καὶ ὑποσ. 2.

³ J. ROUILLOUX, La Région Nord du Sanctuaire, FdD II, 1960, σ. 49-60. Πρβλ. καὶ M. DELCOURT, L'Oracle de Delphes, 1955, σ. 151-152. J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 191-257.

⁴ F. COURBY, FdD II (La Terrasse), 1927, σ. 248, 256. G. DAUX, Pausanias à Delphes (X 26. 4).

⁵ J. ROUILLOUX, ἔ. ἀ. καὶ πίν. 2, 9, 30, 1. πρβλ. G. DEFRADAS, ἔ. ἀ. σ. 147. J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 194.

τοῦ βάρθρου, χρονολογοῦνται δὲ τοῦ μὲν «φιλοσόφου» καὶ τῆς γυναικὸς ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὸ δὲ ἕτερον, ἀνδρικὸν ἐνδεδυμένον, ἀπὸ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹. Ἐνεκα τῆς χρήσεως ποικιλοχρώμου λίθου, χρησιμοποιηθέντος ἐπίσης εἰς τὴν βάσιν τῶν Ἀρχάδων (369 π.Χ.) καὶ τῶν Βοιωτῶν (346 π.Χ.), ἔνεκα τῶν συνδέσμων I καὶ τῆς ἐργασίας τῶν λίθων μὲ εἰσέχουσαν περιτένειαν καὶ ἐξέχον ἄπεργον, στικτὸν διὰ μικρῶν κοκκίδων, ὁ ROUILLOUX χρονολογεῖ τὸ βάρθρον καὶ ἐπομένως καὶ τὸ τέμενος τοῦ Νεοπτολέμου εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, πάντως δὲ μετὰ τὸν τρίτον ἱερὸν πόλεμον (356-346 π.Χ.)². Ἄλλ' ὅμως ὁ τάφος τοῦ ἥρωος ἐντὸς τοῦ τεμένους, περὶ τοῦ ὁποῖου σαφῶς ὁμιλοῦν ὁ Φερεκίδης, ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Πausανίας³, δὲν εὑρέθη, τὸ δὲ περιεργότερον ὄλων οὐδὲν εὔρημα ἀρχαϊκὸν ἦλθεν εἰς φῶς, διὰ τὴν στηρίξιν τῆς ἀποψίν τοῦ ROUILLOUX περὶ τῆς ἀρχαϊκῆς λατρείας⁴ τοῦ ἥρωος. Τὸ κατώτερον στρώμα περιεῖχε πολλὰ μυκηναϊκὰ καὶ ὀλίγα γεωμετρικὰ εὑρήματα, τὸ δὲ ἀμέσως ὑπεράνω στρώμα, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο εἰς ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ τεμένους μέχρι τοῦ μνημείου τοῦ Δαόχου, χρονολογεῖται κατὰ τὸν ROUILLOUX ἐντὸς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁵. Παρατηρήθη ἐπομένως τελεία ἔλλειψις εὑρημάτων, ἀρχαιοτέρων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ στηρίξουν τὴν κατὰ τὸς ἀρχαϊκοὺς χρόνους λατρείαν εἰς τὸ τέμενος. Εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ τεμένους εὑρέθη ἐντὸς στρώματος γῆς, ἀσβέστου καὶ μυκηναϊκῶν ὀστράκων, εἰς βάθος 1.30 μ., μέγας πίθος, ὁ ὁποῖος περιεῖχε μέχρι τοῦ λαιμοῦ χῶμα παχὺ καὶ μελανωπὸν, διαφορετικῆς ὕψης ἀπὸ τοῦ πέριξ στρώματος, ἐπίσης τέφραν, ἀνθρακας, ὀστᾶ ζώων, χονδροειδῆ καὶ ἐστιλβωμένα ὀστρακα, τὰ πλεῖστα μελανὰ ὑπὸ τοῦ πυρός, καὶ περιέργον ἀγγεῖον μὲ τέσσαρας λαβὰς⁶.

Παλαιότερον ὁ LERAT ἐχαρακτήρισεν τὸν πίθον ὡς βόθρον, σχετιζόμενον μὲ μυκηναϊκὴν λατρείαν, ἀπώτατον πρόδρομον τῆς λατρείας τοῦ Νεοπτολέμου⁷. Τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν ὁ AMANDRY ἐθεώρησε τολμηράν, ἀποκλείσας τὴν συνέχισιν τῆς λατρείας ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, διότι τοιοῦτόν τι δὲν ἐβεβαιώθη οὐδὲ εἰς τὴν λοιπὴν περιοχὴν τῶν Δελφῶν⁸. Ἐντεῦθεν ὁ ROUILLOUX παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι ὁ πίθος μὲ τὰ λείψανα τῆς θυσίας δὲν λύει τὴν ἀρχὴν τῆς ἠρωολα-

¹ ROUILLOUX, ἔ.ἀ. σ. 52-53. Ἀριθμοὶ εὑρετηρίου 1819, 1817, 1820, ἀντιστοίχως.

² ROUILLOUX, ἔ.ἀ. σ. 53.

³ Νεμ. VII 44 ἐξ. ΣΧΟΛ. Νεμ. VII 62. ΠΑΥΣ. X 26. 4. ΦΕΡΕΚ. J 3.64, εἰς Σχολ. Εὐριπ. Ἀνδρ. 1240 καὶ Ὁρέστ. 1655.

⁴ Ἐ. ἀ. σ. 55 καὶ 56.

⁵ Αὐτ. σ. 56 ἐξ.

⁶ Αὐτ. σ. 57, πίν. 18, 3.

⁷ Fouilles de Delphes, 1934-35. RA 1938 II, σ. 201, ὑπόσ. 1. BCH 59, 1935, σ. 275 καὶ J. DEFRADAS, ἔ.ἀ. σ. 147.

⁸ Rev. de Philol. 1956, σ. 269.

τρείας και συμπεραίνει με ἐπιφύλαξιν¹, ὅτι πιθανῶς ὁ πίθος οὗτος τοῦ μηχαναίου στρώματος, τυχαίως ἀποκαλυφθεὶς κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, ἐθεωρήθη ὡς ὁ τάφος τοῦ Νεοπτολέμου, περὶ τοῦ ὁποίου ὀμιλεῖ ἡ σύγχρονος παράδοσις, ὁ Φερεκύδης καὶ ὁ Πίνδαρος².

Ἄλλ' ἄς ἐπανεξετάσωμεν τὰ συμπεράσματα τοῦ ROUILLOUX, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλολογικῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων.

Ὁ Πausανίας, ἀναφέρων τὸν τάφον τοῦ Νεοπτολέμου εἰς Δελφοὺς, προσθέτει ὅτι μέχρι τῶν χρόνων τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν (278 π.Χ.) οἱ Δελφοὶ ἐθεώρουν τὸν ἥρωα πολέμιον καὶ διὰ τοῦτο δὲν προσέφερον λατρευτικὰς τιμὰς εἰς τὸν τάφον του. Ἡ ἀρχαιότερα παράδοσις ἐπιβεβαιοῖ τὰ ὑπὸ τοῦ Πausανίου λεγόμενα. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐδεικνύετο ὁ βωμός, ἐνθα ἐφονεύθη ὁ ἥρωας ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος³ ἢ τῆς Πυθίας⁴, εἴτε διότι οὗτος εἶχε φονεύσει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὸν Πρίαμον πρὸ τοῦ βωμοῦ (Νεοπτολέμειος τίσις) εἴτε διότι εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ διαρπάξῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἱεροῦ⁵. Κατὰ τὸν Στράβωνα ὁ ἥρωας ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Μαχαιρέως, διότι ἤγειρεν ἀξιώσεις κατὰ τοῦ θεοῦ, ἀπαιτῶν ἱκανοποίησιν διὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του⁶, παράδοσιν τὴν ὁποίαν εἰσάγει ὁ Εὐριπίδης εἰς τὴν «Ἄνδρομάχην», πράγματι ὅμως, διὰ νὰ θέσῃ χεῖρα εἰς τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἱεροῦ. Εἶναι γνωστὸν ἐπίσης, ὅτι ἡ περιγραφή τοῦ Πινδάρου εἰς τὸν Παιῶνα VI περὶ τοῦ ἀτιμωτικοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος εἰς Δελφοὺς ἐκίνησε τὰς διαμαρτυρίας τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων διὰ τὸν Νεοπτόλεμον («Ἀχαιῶν») ⁷ καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον βραδύτερον ὁ ποιητὴς διὰ τῆς παλινωδίας του εἰς τὸν Νεμεονίχην VII ἀνεκάλεσε

¹ Ἐ. ἀ. σ. 59.

² Ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς θέσεως τοῦ τάφου κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους χρόνους ὑπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος (ΦΕΡΕΚ. Σχολ. Εὐρ. Ὀρέστ. 1655. ΕΥΡΙΠ. Ἄνδρ. Σχολ. Νεμ. VII 62: ταφῆναι δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν οὐδὸν τοῦ νεῶ, μετὰ δὲ ταῦτα Μενέλαον ἐλθόντα ἀνελεῖν καὶ τὸν τάφον ποιῆσαι ἐν τῷ τεμένει) καὶ περὶ τῆς μεταφορᾶς του κατὰ τὸν 4^{ον} αἰ. ΒΑ. τοῦ ναοῦ ἐντὸς τοῦ τεμένους ἕνεκα τῆς κατακαλύψεως τοῦ ναοῦ ἐκ πτώσεως χωμάτων, ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ ROUILLOUX, ἔ.ἀ. σ. 56, διότι ὁ Νεμ. VII 68 ἀναφέρει τὸν τάφον παρ' εὐτειχεῖα δόμον. Σχετικῶς σ. 141 καὶ ὑποσ. 3.

³ ΠΑΥΣ. X 24.4. Πρβλ. καὶ Παιῶνα VI 119-120. Σχετικῶς καὶ ἀνωτ. σ. 68, ὑποσ. 3.

⁴ ΠΑΥΣ. I 13.9.

⁵ Αὐτ. X 7.1, πρβλ. καὶ ΕΥΡΙΠ. Ἄνδρ. στ. 1092-1095. ΠΙΝΔ. Παιῶνα VI, 112 ἐξ. Σχετικῶς J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 212-218. J. ROUILLOUX - G. ROUX, *Énigmes à Delphes*, 1963, σ. 109, ὑποσ. 1.

⁶ IX 3.9. Τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως ὑπαινίσσεται τὸν φόνον τοῦ ἥρωος. Περὶ τῆς σημασίας τῆς δελφικῆς μαχαίρας, J. FONTENROSE, ἔ.ἀ. σ. 219-255. G. ROUX, *Antike Kunst*, 7, 1964, σ. 37-38.

⁷ Στ. 64-66: ἐὼν δ' ἐγγυὺς Ἀχαιὸς οὐ μέμψεται μ' ἀνήρ

Ἴονίης ὑπὲρ ἄλλος οἰκέων' προξενία πέποιθ' ἐν τε δαμόταϊς
ὄμματι δέρομαι λαμπρόν.

τὴν προγενεστέραν ἐκδοχὴν τοῦ φόνου¹. Εἰς τὸν Νεμεονίκην VII ὁ Νεοπτόλεμος μεταβαίνει εἰς Δελφούς, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν θεὸν μέρος τῶν λαφύρων, ἐκεῖ δὲ φονεύεται ἐκ παρεξηγήσεως (VII 40-41). Οἱ Δελφοὶ ἐλυπήθησαν πολὺ καὶ πρὸς ἀποκατάστασίν του ὁ ἥρωος παραμένει ἔκτοτε πλησίον τοῦ εὐτειχοῦς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς θεμισκόπος τῶν εἰς τὸν θεὸν προσφερομένων τιμῶν². Ἄλλ' ἡ παλινωδία δὲν αἶρει τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς παραδόσεως περὶ τῆς δυσμενοῦς στάσεως τῶν Δελφῶν ἔναντι τοῦ ἥρωος. Ἀναφορὰν εἰς τὴν ἐχθρικήν στάσιν τῶν Δελφῶν ἀπέναντι τούτου καὶ τοῦ τάφου του παρέχουν ἐπίσης οἱ στίχοι τοῦ Εὐριπίδου, «Ἀνδρομάχη» 50-56, 1106-1108, καὶ ἐπὶ πλέον οἱ λόγοι τῆς Θέτιδος (στ. 1240-42), τὸν μὲν θανόντα τὸν Ἀχιλλέως γόνον/θάπον, πορεύσας πυθικήν πρὸς ἐσχάραν, Δελφοῖς ὄνειδος, ὡς ἀπαγγέλλῃ τάφος.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸν Φερεκύδην, τὸν Πίνδαρον, τὸν Εὐριπίδην, εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν ἐδεικνύετο ὁ τάφος τοῦ Νεοπτολέμου, ἀλλ' οὐδεμία λατρεία προσεφέρετο εἰς τὸν ἥρωα, διότι οὗτος ἐθεωρεῖτο πολέμιος καὶ ὁ τάφος του (ἐν ἀτιμίᾳ) μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὅτε, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς τούτου εἰς τὴν συντριβὴν τῶν Γαλατῶν (278 π.Χ.), ἐθεωρήθη σύμμαχος καὶ κατ' ἔτος οἱ Δελφοὶ προσέφερον ἐναγίσματα (Παυσανίας).

Ἡ ἔρμηνεία τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν δεδομένων δὲν φαίνεται διάφορος τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

Μεταξὺ τοῦ κατωτέρω μυκηναϊκοῦ στρώματος, μὲ τὸν μυκηναϊκὸν πίθον καὶ τὰ ἔγχνη ἥρωολατρείας, καὶ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος, τὸ ὁποῖον ὁ ROUILLOUX χρονολογεῖ εἰς τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰῶνα, παρετηρήθη τελεία ἔλλειψις εὐρημάτων, ἀποδεικνύουσα τὴν ἀπουσίαν τῆς λατρείας ἐπὶ τοῦ χώρου κατὰ τοὺς

¹ Τελευταίως ὁ P. LEPORÉ, *Annali* 1960, σ. 6 ἐξ., ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν, ὅτι ὑπὸ τὸν Ἀχαιὸν ἄνδρα τοῦ Νεμ. VII δὲν πρέπει νὰ νοηθοῦν οὔτε οἱ Μολοσσοὶ ἢ οἱ Δωδωναῖοι οὔτε οἱ Αἰγινῆται, ἀλλ' οἱ Θεσσαλοὶ, ἐπόμενος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν στίχων 38 ἐξ. (ἀνωτ. σ. 20-21), ἔνθα ὑπὸ τὴν λ. γένος ἐνοεῖ τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ οὐχὶ τοὺς Μολοσσούς, μὲ τοὺς ὁποίους τὸν συνέδεον ἡ ἐφήμερος βασιλεία του. Μεταξὺ τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν ἰερέων τῶν Δελφῶν ὑφίσταντο ἀντιθέσεις, τῶν ὁποίων ἀπήχησιν ἀποδίδει ὁ Παιῶν μὲ τὴν δυσμενῆ περίπτωσιν τοῦ φόνου τοῦ ἥρωος. Αἰτίαν τῆς μομφῆς τῶν Θεσσαλῶν καὶ ἀφορμὴν τῆς παλινωδῆσεως τοῦ Νεμ. VII ἀποτελεῖ ἡ δελφικὴ ἐκδοχὴ τοῦ φόνου, τὴν ὁποίαν ἐξηφάνισεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς παλινωδίας του. Πιθανῶς ὅμως ὑπὸ τὰς καινοτομίας τοῦ Νεμ. VII, ὡς πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἥρωος καὶ τὴν ἀφίξίν του εἰς Μολοσσίαν διὰ θαλάσσης μέσῳ Ἐφύρας, ὑπολαμβάνει ἡ αὐτὴ αἰτία, ἡ ἀντίδρασις τῶν Μολοσσῶν κατὰ τῶν Ταγῶν τῆς Θεσσαλίας (ἀνωτ. σ. 30 ἐξ.), εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεδώσαμεν καὶ τὴν ὑποκατάστασιν τοῦ ἐπωνύμου Πιέλου διὰ τοῦ Μολοσσοῦ (ἀνωτ. σ. 27 ἐξ.). Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὑπὸ τὸν Ἀχαιὸν ἄνδρα τῶν στίχων 64-65 προτιμότερον εἶναι νὰ ἐνοήσωμεν τοὺς Μολοσσούς (ἢ γενικώτερον τοὺς Ἠπειρώτας) Ἰονίας ὑπὲρ ἀλόγως οἰκοῦντας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπὸ τῶν «Νόστων» ἤδη ἀνήκει καὶ ὁ Νεοπτόλεμος.

² Νεμ. VII 44-47.

ἀρχαϊκούς καὶ τοὺς κλασσικούς χρόνους¹. Ἡ ἐμφάνισις ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρου στρώματος εὐρημάτων μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς λατρείας, ἡ ὁποία συμπύπτει χρονικῶς μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ βάρθρου, τὴν ὁποίαν ὁ ROUILLoux, ὡς εἶδομεν, χρονολογεῖ ἐπίσης εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Εἶναι ὅμως ἰσχυρὰ τὰ κριτήρια τῆς χρονολογήσεως αὐτῆς; Ἡ χρῆσις λίθων δύο ἀποχρώσεων καὶ συνδέσμων σχήματος διπλοῦ ταῦ, συνήθης εἰς Δελφούς κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα καὶ μάλιστα κατὰ τὸ β' ἡμισυ, δὲν ἀποκλείεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος². Τὸν 3^{ον} αἰῶνα ὑποδεικνύουν τὰ δύο ἐκ τῶν τριῶν ἀγαλμάτων τοῦ βάρθρου, τὸ ὁποῖον εὐλογον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατεσκευάσθη διὰ νὰ φέρῃ τὰ ἀγάλματα αὐτά. Ἡ τεχνικὴ τοῦ βάρθρου μάλιστα μὲ τὴν περιτένειαν καὶ τὸ στικτὸν ἄπεργον κυριαρχεῖ κυρίως ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Περὶ τῶν εὐρημάτων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων χρονολογεῖται τὸ λατρευτικὸν στρῶμα ἐντὸς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ὁ ROUILLoux ὁμιλεῖ γενικῶς χωρὶς νὰ περιγράψῃ ταῦτα. Τὰ εὐρήματα ὅμως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ὁ ROUILLoux χρονολογεῖ τὸ ἀνώτερον στρῶμα εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, δύνανται νὰ ἀνήκουν καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} αἰῶνος.

Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἔγκυρον γραπτὴν παράδοσιν δυνάμεθα ἐπομένως νὰ χρονολογήσωμεν τὸν περιβόλον καὶ τὸ βάρθρον, ἐνδεχομένως δὲ καὶ τὸ στρῶμα, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ νὰ δεχθῶμεν ὡς χρόνον ἐνάρξεως τῆς λατρείας τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Πausανίου περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ὑπερβορέων καὶ τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν (278 π.Χ.). Ἡ τυχαία ἀνεύρεσις τοῦ περιέργου μυκηναϊκοῦ πίθου μὲ τὰ ἴχνη λατρείας εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ταῦτισιν τούτου μὲ τὸν τάφον τοῦ Νεοπτολέμου, τὸν ὁποῖον ἡ ἀρχαία παράδοσις ἐποθεῖται ὑπὸ τὸν ναὸν ἢ πλησίον τούτου³. Ἐνεκα τῆς δυσμενοῦς ἀρχαιοτέρας παραδόσεως ἔναντι τοῦ ἥρωος κατ' ἀρχὰς οἱ Δελφοὶ ἀπηξίωσαν αὐτὸν νεκρικῆς λατρείας,

¹ ROUILLoux ἔ.ἀ. σ. 56-57.

² Περὶ τῶν συνδέσμων τούτων, AN. OPAANΔOΣ, Τὰ ὕλικά δομῆς Β', σ. 185.

³ Εἶναι ἄξιον προσοχῆς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα παράδοσις, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ ΠΙΝΔΑΡΟΥ (Νεμ. VII 68), τοῦ ΦΕΡΕΚΥΔΟΥ, τοῦ ΕΥΤΡΙΠΙΔΟΥ (ἀνωτ. σ. 139, ὑποσ. 2) τοποθετεῖ τὸν τάφον τοῦ ἥρωος ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνῶ ἡ μεταγενεσττέρα εἰς τὸ πρὸς τὰ ΒΑ. τούτου τέμενος. Ὅτι εἰς μεταγενεσττέροις χρόνοις ὁ τάφος τοῦ ἥρωος μετετέθη ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὸ τέμενος ὑποθέτει καὶ τὸ σχόλιον Νεμ. VII 62: ταφήναι δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τὸν οὐδὸν τοῦ νεώ, μετὰ δὲ ταῦτα Μενέλαον ἐλθόντα ἀνελεῖν καὶ τὸν τάφον ποιῆσαι ἐν τῷ τεμένει. Πιθανῶς ἡ τυχαία ἀποκάλυψις ἐντὸς μυκηναϊκοῦ στρώματος τοῦ μυκηναϊκοῦ πίθου μὲ τέφραν, ἄνθρακα, ὄστᾶ ζῶων, μελανωθέντα ὑπὸ τοῦ πυρός, ὄστρακα καὶ τὸ περιέργον ἀγγεῖον μὲ τέσσαρας λαβάς (ROUILLoux, ἔ.ἀ. σ. 57), ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς νεωτέρας παραδόσεως περὶ τῆς ταφῆς τοῦ ἥρωος ἐντὸς τοῦ τεμένους (πρβλ. καὶ σ. 139 ὑποσ. 2).

βραδύτερον ὅμως, θέλοντες νὰ κολακεύσουν τὸν πανίσχυρον τότε ἡγεμόνα τῆς Ἡπείρου, τὸν Πύρρον, ἐπενόησαν τὸν μῦθον τῶν Ὑπερβορέων καὶ τοῦ Πύρρου - Νεοπτολέμου, καθιερώσαντες τὰ κατ' ἔτος ἐναγίσματα, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ σαφῶς ὁ Πausanias. Ἡ νέα περίοδος τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων ἦτο πρόσφορος διὰ μίαν τοιαύτην ἡρωολατρείαν¹, εὐνοοῦσαν τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν καὶ τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἡπείρου. Διὰ τῆς ὑπερφυοῦς συμπαραστάσεως τοῦ μυθικοῦ ἥρωος κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν εἰς τὸ μεγαλύτερον ἐλληνικὸν μαντεῖον, διὰ τῶν θεσφάτων τοῦ δωδωναίου μαντείου, διὰ τῶν ἀναθημάτων του εἰς τὰ μεγαλύτερα ἱερὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου², διὰ τῆς καθιερώσεως προγονικῶν λατρειῶν τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος, ὅπως κατακτήσῃ τὴν Ρώμην, ἐλάμβανον τὸ νόημα τῆς ἀπελευθερωτικῆς σταυροφορίας κατὰ τῶν βαρβάρων.

5. ΛΑΚΩΝΙΑ

Συμφώνως πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Pausanias ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Ἀρκαδίας καὶ Σπάρτης ἱερὸν τοῦ Ἀχιλλέως, τὸ ὁποῖον παρέμενε πάντοτε κλειστόν. Εἰς τοῦτο προσεφέροντο θυσίαι ὑπὸ τῶν ἐφήβων τῆς Σπάρτης πρὸ τοῦ ἀγῶνός των εἰς τὸν Πλατανιστάν. Τὸ ἱερὸν κατ' ἐπιχώριον παράδοσιν εἶχεν ἰδρῦσει ὁ Ἡπειρώτης Πράξ, τρίτος ἀπόγονος τοῦ Περγάμου, υἱοῦ τοῦ Νεοπτολέμου³. Ὅτι ὁ Πράξ προέρχεται ἐκ τοῦ μολοσσικοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, διότι κατάγεται ἐξ Ἡπείρου⁴, καὶ εἶναι ἔγγονος τοῦ Περγάμου, ἐπωνύμου τῆς Κεστρινικῆς πόλεως. Τὸ ὅτι ὁ Πράξ δὲν ἀναφέρεται μεταξὺ οὔτε τῶν ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης οὔτε τῶν ἐκ τῆς Λανάσσης γνωστῶν τέκνων δὲν εἶναι ἀνεξήγητον. Πρόκειται δευτερεύουσα παράδοσις, ἄγνωστος παραφυὰς τῶν κυρίων κλάδων τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου, ἐπινοηθεῖσα, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι (ἀνωτ. σ. 27), πρὸς ἐρμηγείαν τῶν ἐκάστοτε ἱστορικῶν μεταβολῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων. Παρόμοιον φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ διὰ τὸν

¹ Καθ' ὃν τρόπον τὰ ὀμηρικὰ ἐπη ἔδωσαν νέαν ὄψιν εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἡρωολατρείας (ἀνωτ. σ. 49, ὑποσ. 2), αἱ δὲ τραϊκὰ τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου συνετέλεσαν εἰς τὴν ραγδαίαν ἀνάπτυξιν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου καὶ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Μολοσσῶν, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους παρατηρεῖται ἀναζωογόνησις τῆς ἡρωολατρείας.

² Ὁ Πύρρος ἀνέθεσεν ἐπίσης λάφυρα καὶ εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀίνδου.

³ ΠΑΥΣ. ΠΙ 20.8. Περὶ τῆς λατρείας ταύτης S. WIDE, *Lakon. Kulte*, σ. 232-236. ESCHER, *RE I*, σ. 222-223, οἱ ὁποῖοι ὅμως περὶ τῆς σχέσεως Περγάμου-Πρακῆς οὐδεμίαν διευκρίνησιν παρέχουν, ὁμοίως ὁ FR. KIECHLE, ἔ. ἀ. σ. 48, ὑποσ. 4, καὶ *Lakonien und Sparta*, 1963, σ. 34-35, θεωρεῖ τὸν Πράξα ἐπώνυμον ἱλυρικῶν στοιχείου ὑπὸ τοὺς Δωριεῖς, συνδέων τὸ ὄνομα μὲ τὴν λ. *Πραῖκος*, πόλις τῆς Ἰλλυρίας (ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ.).

⁴ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. *Πρακίαι καὶ Πραῖκες*.

Ἀμφιάλον, υἷον τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης, πιθανώτατα καὶ τοῦτον ἐπώνυμον ἀγνώστου Ἡπειρωτικοῦ φύλου, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος Πίελος-Πίαλος, ὡς καὶ διὰ τὸν Ἐθνεστήν, ἐπώνυμον τῶν Ἐθνεστῶν τῆς Δ. Μακεδονίας, τῶν Νεοπτολέμου παιδῶν ἐνός, ὡς Ριανός, δ' καὶ ε' ¹. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τέκνων οὔτε τῆς Ἀνδρομάχης οὔτε τῆς Λανάσσης. Τὴν προέλευσίν του ὅμως ἐκ τοῦ μολοσσικοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου ἀποδεικνύουν ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία τοῦ Ριανοῦ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἄργος, ἐπώνυμος τοῦ Ὀρεστικοῦ Ἄργους, πόλεως τῶν Ἐθνεστῶν, συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ὀκτῶ τέκνων τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Λανάσσης (ἀνωτ. σ. 24 καὶ 27) ². Τοιοῦτόν τι ὑπεθέσαμεν ἐπίσης καὶ περὶ τῶν Ἐνιήνων-Αἰνιάνων καὶ τῶν Περραιβῶν, προϊστορικῶν φύλων τῆς Ἡπείρου, τὰ ὅποια παλαιότερον εἶχον συνδεθῆ ἔνδεχομένως μὲ τὰς γενεαλογικὰς παραδόσεις τῶν Μολοσσῶν, ἀλλὰ βραδύτερον ἕνεκα ἱστορικῶν μεταβολῶν ἀπέκτησαν πολιτικὴν καὶ γενεαλογικὴν ἀνεξαρτησίαν.

Ὁ Πράξ ἐπομένως, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Λακωνίᾳ, πρέπει νὰ εἶναι ἐπώνυμος φύλου ἢ πόλεως ἢ πρόσωπον, συνδεδεμένον μὲ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις τῆς Τροίας καὶ τῆς Φθίας, διότι ἅπαντα τὰ τέκνα τοῦ Νεοπτολέμου εἶναι ἐπώνυμοι ἢ ἐνίοτε πρόσωπα μυθικὰ τῶν δύο μεγάλων μυθολογικῶν κύκλων. Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, ἐν λ. Π ρ α κ ἰ α ι καὶ Π ρ ᾱ κ ε ς, ἔθνος, ἀπὸ Πρακὸς τοῦ ἐξ Ἡπείρου μὲν ὀρμήσαντος, οἰκήσαντος δὲ ἐν τῇ Λακωνικῇ. τὸ ἔθνικόν Πρᾶκες καὶ Πρακηνοί. Εἶναι λοιπὸν ὁ Πράξ γενάρχης φύλου ἢ πόλεως τῆς Ἡπείρου. Ἴσως ἡ λ. Πράξ, ἔχει σχέσιν μὲ τὴν περραιβικὴν πόλιν Πράξ, γεν. Πραντός (Στέφ. Βυζ. ἐν λ.) ³.

Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα, ποία ἡ σχέση τοῦ Ἡπειρώτου Πρακὸς πρὸς τὸ ἱερόν τοῦ Ἀχιλλέως τῆς Λακωνικῆς, τὸ ἰδρυθὲν ὑπ' αὐτοῦ; Ἡ συσχέτισις τούτου καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τῆς λατρείας τῆς Κασσάνδρας—

¹ HYGINUS Fabulae 123: *Neoptolemus, Achillis et Deidamiae filius, ex Andromacha procreavit Amphialum*. J. FERRET, REA 48, 1946, σ. 26-27, ὑποσ. 6. HOEFER RE I, στ. 1886, 2. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ.

² AE 1957, σ. 93, ὑποσ. 7 καὶ σ. 100-101.

³ Σχετικῶς καὶ κατωτ. σ. 145 ὑποσ. 1. Ὁ V. GEISAU, RE XXII, 1954, στ. 1734, ἀποκρούων τὴν σχέσιν τοῦ ὀνόματος Πράξ πρὸς τὴν Ἀθηναῖν Παρείαν, τὴν ὅποιαν προέτεινεν ὁ WIDE, ἔ.ἀ. σ. 233, ὑποσ. 2, συσχετίζει τοῦτο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος Πειρίθου καὶ τοῦ Πάριδος. Κατὰ τὸν ΗΣΥΧ. ὅμως ἐν λ. Πράκτιον, πόλις τῆς Τροίας. Δεδομένης τῆς στενῆς σχέσεως τῶν Μολοσσῶν μὲ τὴν Τροίαν καὶ μὲ τὰ τρωικὰ τοπωνύμια, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ Πράξ οὗτος νὰ εἶναι ἐπώνυμος πόλεως ἢ φύλου τῆς Ἡπείρου (Πρακίαι ἢ Πράκες καὶ πόλις Πράκτιον, Πρασσαιβοί). Ὁ N. L. HAMMOND, BSA 32, 1931/32, σ. 160, 3, συνδέει τὸ ὄνομα μὲ τοὺς Πρασιάς. Πρβλ. ὁμοίως καὶ KIECHLE, Lakonien und Sparta, σ. 34.

Ἀλεξάνδρας τῶν Ἀμυκλῶν (άνωτ. σ. 102 ἐξ.) δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι ἔνεκα διαφόρων λόγων καθιερώθη ἡ Κασσάνδρα ὡς ἱέρεια ἐν Δωδώνῃ.

Οἱ Μολοσσοὶ καθ' ὄλην τὴν ἱστορικὴν των περιόδον μίαν μόνην φορὰν ἤλθον εἰς σχέσιν πρὸς τὴν Λακωνίαν, ὅτε ὁ βασιλεὺς Πύρρος, τῇ προτάσει τοῦ ἐξορίστου βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεωνύμου, ἐπολιόρησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 273 π.Χ. τὴν Σπάρτην. Μετὰ διήμερον γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ κατόπιν ἀφίξεως ἐνισχύσεων ὑπὸ τὸν Φωκέα Ἀμεινίαν, στρατηγὸν τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ τῆς ἐπανόδου ἐκ Κρήτης τοῦ ἀπουσιάζοντος βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀρέως, ἡ Σπάρτη διέφυγε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁ Πύρρος, παραμείνας εἰς τὴν Λακωνίαν μέχρι τοῦ Φθινοπώρου, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν διὰ νὰ σπεύσῃ εἰς τὸ Ἄργος¹.

Εἰς τὸν βασιλέα λοιπὸν Πύρρον, τοῦ ὁποίου τὰς πολιτικὰς ἐνεργείας ἀνέλαβε νὰ καλύψῃ ὁ ἱστορικὸς Πρόξενος², ὀφείλεται πιθανῶς ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Ἡπειρώτου Πρακός, ἰδρυτοῦ τοῦ ἱεροῦ τούτου τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν βόρειον Λακωνίαν.

Εἶναι ἄξιον προσοχῆς, ὅτι εἰς τὸν ἥρωα τοῦτον προσεφέροντο ὑπὸ τῶν ἐφήβων τῆς Σπάρτης θυσίαι ὀλίγον πρὸ τῶν ἀγῶνων εἰς τὸν Πλατανιστάν. Τοιοῦτους ἀγῶνας ἐφήβων, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης Αἰνειάδος καὶ τοῦ Αἰνείου, εἶχε καθιερώσει πιθανώτατα ὁ Πύρρος εἰς τὴν Ζάκυνθον (άνωτ. σ. 127). Ἡ λατρεία ἐπομένως τοῦ Ἀχιλλέως ἐνταῦθα ἐσχετίζετο μὲ τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἐτίθετο ὑπὸ τὴν διαιτησίαν του. Τὸ αὐτὸ στοιχεῖον ἀνευρίσκομεν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀρείου Διός, εἰς τὴν Πασσαρῶνα τῆς Μολοσσίας.

Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Πύρρος 5) ἐσυνήθιζον οἱ βασιλεῖς τῶν Μολοσσῶν καὶ ὁ λαὸς νὰ προσφέρουν κατ' ἔτος θυσίαν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀρείου Διός καὶ νὰ ὀρκίζονται ὅτι αὐτοὶ μὲν θὰ βασιλεύσουν κατὰ τοὺς νόμους, ὁ δὲ λαὸς ὅτι θὰ ἐμπεδώσῃ τὴν βασιλείαν. Ἡ τήρησις τῶν ἐνόρκων τούτων ὑποσχέσεων ἐπαφίετο εἰς τὸν Ἄρειον Δία, τὸν τηρητὴν τῶν ὄρκων. Ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ θεοῦ τούτου κατετίθεντο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀρείου Διός τῆς Πασσαρῶνος τὰ ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ καὶ τῶν πόλεων (σ. 38-9). Τὴν σχέσιν τοῦ Ἀρείου Διός πρὸς τὰς ἐνόρκους ὑποσχέσεις νομίζω ὅτι μαρτυρεῖ προσέτι τὸ ἐπίθετον Ἄρειος, προερχόμενον ἐκ τῆς λέξεως ἀρά, ὡς διδάσκει ἢ ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου ἐκ Πασσαρῶνος μὲ τὴν παράστασιν τοῦ Ἀρείου Διός ἐπιγραφὴ, ἀρὰ τῷ Διὶ οὐ βέλος δίπταται³ (πίν. 5). Προφανῶς ἐνταῦθα ἡ πρώτη λέξις τοῦ στίχου, «ἀρά», παρέχει τὸ ἐτυμολογικὸν αἴτιον τῆς ἐπικλήσεως Ἄρειος

¹ Σχετικῶς P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 590 ἐξ. D. KIENAST, RE ἔ. ἀ. στ. 56. G. CROSS, Epirus, σ. 84 ἐξ.

² P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 593, 598-599, 600, 612.

³ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, Ἀρχαιολ. Ἔρευνες, σ. 68 ἐξ. Πρβλ. άνωτ. σ. 89-90.

καὶ μαρτυρεῖ περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος μετὰ τὸν ὄρκιον Δία καὶ μετὰ τὴν ἄραν, δηλαδὴ τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν. Τὴν αὐτὴν σημασίαν τοῦ ἐφορευόντος ἐπὶ τῶν ἐνόρκων ὑποσχέσεων καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος εἶχε καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἀρείου Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Εἰς τὴν θεότητα ταύτην προσέφερε θυσίαν ὁ μυθικὸς βασιλεὺς τῆς Νίσσης Οἰνόμαος πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἄρματοδρομίας πρὸς τοὺς ὑποψηφίους μνηστῆρας τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἴπποδαμείας. Ὑπὸ τὴν διαιτησίαν τούτου ἐτέθη καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν Πέλοπα, μετὰ ἀποτέλεσμα τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ Οἰνομάου. Ἡ μορφή λοιπὸν τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Λακωνίας, τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Πρακός, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν Μολοσσίαν, ἔνθα ἡ ἀρχαιοτάτη λατρεία τοῦ Ἀρείου Διὸς.

Ἄλλ' ὁ Πράξ εἶναι ὁ τρίτος ἀπόγονος τοῦ μυθικοῦ Περγάμου τοῦ Νεοπτολέμου, ἐπωνύμου τοῦ Περγάμου τῆς Κεστρίνης (Παυσ. III 20. 8). Τῆς πόλεως ταύτης πραγματικὸς κτίστης περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος ὑπῆρξεν ὁ βασιλεὺς Ἀλκέτας (ἀνωτ. σ. 63 ἐξ.), τρίτος δὲ ἀπόγονος τούτου ὁ βασιλεὺς Πύρρος. Ἡ συμβολικὴ ἔννοια τῆς παραδόσεως τοῦ Παισανίου ἀποβαίνει πλέον εὐκρινής. Ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέργαμος δηλαδὴ νοεῖται ὁ Ἀλκέτας, ὑπὸ δὲ τὸν Πράξα, τρίτον ἀπόγονον τοῦ Περγάμου, ὁ βασιλεὺς Πύρρος, τρίτος ἀπόγονος τοῦ Ἀλκέτα. Παρόμοιον γεγονός διεπιστώσαμεν εἰς τὴν Ἀνδρομάχην τοῦ Εὐριπίδου, ἔνθα ὑπὸ τὸν Μολοσσὸν νοεῖται ὁ βασιλεὺς Θαρύπας (ἀνωτ. σ. 82 ἐξ.).¹ Ὅθεν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἱεροῦ τούτου τοῦ Ἀχιλλέως ὑπῆρξεν ὁ βασιλεὺς Πύρρος, ὁ ὁποῖος παρέμεινεν εἰς τὴν Λακωνίαν μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 273 π.Χ., προτιθέμενος νὰ διαχειμάσῃ ἐκεῖ. Κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὴν Λακωνίαν ἔδρυσεν τὸ ἱερὸν τοῦτο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀχιλλέως, προστάτου τοῦ ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον διεξῆγε, θέλων οὕτω νὰ τιμήσῃ τὸν προγονικὸν ἥρωα, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζε. Ὡς πρότυπον ἔλαβεν εἴτε τὴν λατρείαν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος εἴτε τοῦ Ἀχιλλέως, λατρευομένου ἐπίσης εἰς τὴν Μολοσσίαν ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Ἀσπετος.

¹ Δεδομένου ὅτι ὁ Πράξ, ἐπώνυμος τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν Ἠπειρωτικοῦ φύλου τῶν Πρακῶν ἢ Πρακιῶν (ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.), ἐδημιουργήθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Πύρρου, εἶναι εὐλόγον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ὄνομα ἐπενοήθη δι' οὐδὲ λόγους ἐπενοήθησαν ἐπὶ βασιλέως Ἀλκέτα οἱ ἐπώνυμοι Πέργαμος καὶ Κεστρίνος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χάονες ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ Πύρρου (ἀνωτ. σ. 24, ὑποσ. 5), εἶναι πιθανόν, ὅτι ὁ Πράξ (= Πύρρος) εἶναι ὁ μυθικὸς γενάρχης τοῦ φύλου τούτου. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐδημιουργήθη καὶ ἡ μυθικὴ ἱερεία τῆς Δωδώνης Φαενίης, θυγάτηρ βασιλεύσαντος ἀνδρὸς ἐν Χάοσι (κατωτ. σ. 152-3). Ἴσως τὸ ὄνομα δεῖν νὰ συσχετισθῇ πρὸς τοὺς Πρασσαιβούς, φύλον χαιονικόν, μνημονεύμενον μόνον ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου (Ριανός), ἀλλ' ἐπιβεβαιούμενον ἐπιγραφικῶς, L. UGOLINI, Alban. Ant. III, σ. 206. Πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 49. L. ROBERT, Hellenica I, 1940, σ. 104, ὑποσ. 4, καὶ REG 68, 1955, σ. 234. B. SARIA, RE XXII 1954, στ. 1719. E. LEPORE, Ricerche, σ. 105, ὑποσ. 170 καὶ σ. 123.

Εἰς παρομοίας ἐνεργείας καθιερώσεως λατρείας προέβη, ὡς διεπιστώσαμεν, ἐπανειλημμένως ὁ Πύρρος, εἰς Συρακούσας, εἰσαγαγὼν τὴν λατρείαν τοῦ Ἑλλανίου Διός, εἰς Δωδώνην τὴν λατρείαν τῆς (Αἰνειάδος;) Ἀφροδίτης, εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, τὸ Ἄκτιον, τὴν Λευκάδα, τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον τὴν λατρείαν τῆς αὐτῆς θεᾶς καὶ ἐνίοτε τοῦ ἥρωος Αἰνείου. Ἰδιαιτέρως ἐτίμησεν ὁ Πύρρος τοὺς προγονικοὺς ἥρωας, ἰδρύσας ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸ ἀρχαιότατον Ἡπειρωτικὸν ἱερὸν, τὴν Δωδώνην, καὶ εἰς τὴν Ἀμβρακίαν, καθιερώσας δὲ τὴν λατρείαν τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, εἰς τὸ Ἄκτιον, τὴν Λευκάδα καὶ πιθανῶς εἰς τὴν Ζάκυνθον.

Ὅτι δὲ ὁ βασιλεὺς, παρὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Σπάρτης, ἀφῆκεν ἔγνη τῆς διαβάσεώς του ἐκεῖ, μαρτυροῦν τὰ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως μνημονευόμενα τοπωνύμια. Βορείως τῆς Σπάρτης, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σελλασίας, ἀναφέρονται τὰ *Pyrrhi Castra*¹, ἔνθα προφανῶς εἶχε στρατοπεδεύσει ὁ Πύρρος, νοτίως δὲ τῆς πόλεως ὁ *Πύρρου χάραξ*, οὐχὶ μακρὰν τῶν Ἀμυκλῶν, ἔνθα ἐπρωτίθετο, ὡς φαίνεται, νὰ διαχειμάσῃ².

Ἡπειρωτικῆς προελεύσεως τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Πύρρου πρέπει ἐπίσης νὰ θεωρηθῶν ἡ παράδοσις περὶ τοῦ ποταμοῦ Σκύρα τῆς Λακωνίας, ὀνομασθέντος οὕτω, διότι παρὰ τὰς ἐκβολὰς του ἀπεβιβάσθη ὁ Πύρρος τοῦ Ἀχιλλέως, προερχόμενος ἐκ Σκύρου, διὰ νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἑρμιόνην³, καὶ ἡ περὶ τοῦ Πύρρου παράδοσις ὡς οἰκιστοῦ τῆς πόλεως Πυρρίχου, τεσσαράκοντα σταδίους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας⁴. Εἰς τὴν Τευθρώνην μά-

¹ LIV. XXXV 27. 14. Πρβλ. OBERHUMMER, RE ἐν λ. *castra Pyrrhi*, στ. 43. D. KIENAST, ἔ.ἀ. στ. 56. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 596, ὑποσ. 6, ἔνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² ΠΟΛΥΒ. V 19. 4. Ὁ Πύρρος Χάραξ, διάφορος τοῦ *Pyrrhi Castra*, εἶναι πιθανώτατα τὸ χειμερινὸν στρατόπεδον τοῦ βασιλέως, ἔνθα οὗτος ἐσκόπευε νὰ διαχειμάσῃ. Εὐρίσκειτο νοτίως τῆς Σπάρτης, οὐχὶ μακρὰν τῶν Ἀμυκλῶν, πρὸς τὸν Αὐλῶνα, WALBANK, Commentary on Polybius I, σ. 155. KIENAST, ἔ.ἀ. στ. 56. P. LÉVÉQUE, Pyrrhos, σ. 605 καὶ ὑποσ. 3.

³ ΠΑΥΣ. III 25. 1. Πιθανῶς καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣ. III 25. 4 καὶ τοῦ ψευδο-ΣΚΥΛΑΚΟΣ 46 (E. WIDE, ἔ.ἀ. 236) ἀναφερόμενος Ἀχιλλεῖος λιμὴν καὶ τὸ ἱερὸν τῶν Νηρέως θυγατέρων παρὰ τὴν Καρδαμύλην, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ Νηρηίδες ἀνῆλθον ἐκ τῆς θαλάσσης, διὰ νὰ ἴδουν τὸν Πύρρον-Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως, μεταβαίνοντα εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἑρμιόνην (ΠΑΥΣ. III 26. 7. S. WIDE, ἔ.ἀ. σ. 224 καὶ 236), ὀφείλονται εἰς τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν αἰτίαν. Σχετικῶς ἰδὲ καὶ CH. VELLAY, les légendes du cycle troyen, Monaco 1957, σ. 450 καὶ ὑποσ. 25, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ἄγνωστον τὴν ἡλικίαν τῆς παραδόσεως, καὶ E. LEPORE, Ricerche, σ. 52, ὑποσ. 87. Ὡς προερχομένην ἐξ ἐπιχωρίου αἰολικοῦ (προδωρικοῦ) στρώματος θεωρεῖ τὴν παράδοσιν ταύτην ὁ FR. KIECHLE, Historia 9, 1960, σ. 49 καὶ Lakonien und Sparta, σ. 35-36.

⁴ ΠΑΥΣ. III 25. 1-2.

λιστα, νοτίως τῆς Πυρρίχου, ἐδεικνύετο καὶ πηγὴ Ναῖα, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς δωδωναίας ἱερᾶς πηγῆς¹.

Κατὰ μίαν ἄλλην παράδοσιν εἰς τὸ Ἀράϊνον, πλησίον τοῦ λακωνικοῦ κόλπου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ταυγέτου, ἐδεικνύετο ὁ τάφος καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Λᾶ, φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως, ὅτε ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Λακωνίαν, διὰ τὴν ζήτησιν τὴν Ἑλένην ὡς σύζυγον². Ὅτι καὶ ἡ παράδοσις αὕτη δὲν ἀφίσταται τῶν Ἑπειρωτικῶν μαρτυρῶν ἢ ὁμοίότης ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τῶν εἰς -ᾶς συγκεκομμένων ὀνομάτων (Πράξ, Λᾶς), προερχομένων πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐθνικῶν, Πράσσαιβοι καὶ Λαπίθαι³, προσέτι δὲ ἡ κοινὴ αἰτία τοῦ γάμου, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὸν Νεοπτόλεμον-Πύρρον εἰς τὴν Λακωνίαν. Ὅτι ὁ γάμος τοῦ Ἀχιλλέως εἶναι μεταγενεστέρα ἐπινόησις παρετήρησεν ἤδη ὁ περιηγητὴς⁴. Πιθανώτατα ἀμφότεραι αἱ παραδόσεις ἐκκινουῦν ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου, τῆς «Ἀνδρομάχης» καὶ τῆς «Ἑλένης», στ. 98-99⁵. Τέλος τὰ ὀνόματα δύο ἐκ τῶν τριῶν λόφων, οἱ ὁποῖοι περιστοιχίζον τὴν πόλιν Λᾶν, ἢ Ἀσία καὶ τὸ Ἴλιον⁶, μᾶς ὀδηγοῦν ἀναμφιβόλως διὰ μέσου τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῆς Ἠλείρου καὶ τῆς Κεστρίνης εἰς τὸ ὄμηρικόν Ἴλιον. Κατὰ πόσον ὅμως τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἐρειπίοις διατηρούμενον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀσίας, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου καὶ τοῦ Κάστορος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν των ἐκ Κολχίδος, συνδέεται μὲ τὸν βασιλέα Πύρρον, μετ' ἐπιφυλάξεως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ⁷.

Τὰ ἀνωτέρω δεδομένα ὑποστηρίζουν, νομίζω, σοβαρῶς τὴν ἄποψιν, ὅτι πολλαὶ τῶν περὶ Ἀχιλλέως καὶ Νεοπτολέμου-Πύρρου παραδόσεων τῆς Λακωνίας, δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ προδωρικοῦ-αιολικοῦ στρώματος, ὡς ὑπεστήριξε τελευταίως ὁ KIECHLE⁸, δεδομένου μάλιστα, ὅτι ὁ περὶ Νεοπτολέ-

¹ ΠΑΥΣ. III 25. 4. Σχετικῶς Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1959, σ. 142, ὑποσ. 2. Περὶ τῆς πηγῆς τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, αὐτ. σ. 45, 51 καὶ ὑποσ. 1, 69, ὑποσ. 2, 130, ὑποσ. 1, ἰδίᾳ 142-143.

² Κατὰ ΠΑΥΣ. III 24. 10, ὁ Λᾶς οὗτος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Πατρόκλου, διότι οὗτος ἐμνηστεύθη τὴν Ἑλένην.

³ Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ FR. KIECHLE, Historia ἑ.ἀ. σ. 49, Lakonien und Sparta, σ. 35. Ἴσως ὅμως ἢ λ. Λᾶς εἶναι σύντημις τοῦ Λάκων.

⁴ III 24. 11, *Θησεία δὲ ἴσμεν ἀρπάσαντα Ἑλένην. Οὗτος οὐδὲ ἐγχωροῦν ἐστὶν ἀρχὴν Ἑλένης μνηστῆρα Ἀχιλλέα γενέσθαι.*

⁵ Σχετικῶς καὶ FR. KIECHLE, Historia ἑ.ἀ., σ. 48-49, καὶ Lakonien und Sparta, σ. 36, ὅστις ὅμως θεωρεῖ, ὡς ἐσημειώσαμεν, τὰς παραδόσεις αὐτὰς προερχομένας ἐκ τοῦ προϊστορικοῦ αἰολικοῦ στρώματος.

⁶ ΠΑΥΣ. III 24.6.

⁷ ΠΑΥΣ. III 24.7.

⁸ Ὁμοίως S. WIDE, ἑ.ἀ. σ. 233-234. Πρβλ. καὶ N. L. HAMMOND, BSA 32, 1931/32, σ. 160.

μου μῦθος διεμορφώθη, ὡς εἶδομεν (άνωτ. σ. 48-9), κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους, ἀλλ' ἔχουν ἀφετηρίαν τὰς γνωρίμους πολιτικὰς ἰδέας τοῦ βασιλέως Πύρρου, αἱ ὁποῖαι εὗρον πρόσφορον ἔδαφος μεταξὺ τῶν Ἑλευθερολακῶνων. Ἴσως δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ βασιλέως Πύρρου ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἀνεπτέρωσαν πρὸς στιγμήν τὰς ἐλπίδας τῶν ὑποδούλων καὶ ὅτι ὑπὸ τὰς παραδόσεις περὶ τοῦ Ἀχιλλέως ὑπολανθάνει ἐνίοτε ἡ πάλῃ τοῦ γηγενοῦς στοιχείου κατὰ τῶν δορυκρητόρων Σπαρτιατῶν¹.

Εἰς τὴν Ἥλιν ἐπίσης μνημονεύεται κενοτάφιον τοῦ Ἀχιλλέως, ἰδρυθὲν κατὰ μαντείαν. Ἡ ἑορτὴ ἤρχιζεν εἰς καθωρισμένην ἡμέραν, καθ' ἣν δὲ στιγμήν ὁ ἥλιος ἔβαινε πρὸς τὴν δύσιν του, τὸν δρόμον αἱ γυναῖκες Ἥλειαι ἄλλα τε τοῦ Ἀχιλλέως δρῶσιν ἐς τιμὴν καὶ κόπτεσθαι νομίζουσιν². Ἡ ὑπαρξίς κενοταφίου κατὰ μαντείαν — ἴσως ἐκ Δωδώνης; — καὶ ἡ τέλεσις ἀγῶνος δρόμου γυναικῶν, ἐνθυμίζουσα τὸν ἀγῶνα δρόμου πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὴν Πλατανιστὰν τῆς Σπάρτης ὡς καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν ἐφήβων πλησίον τοῦ ἱεροῦ τῆς Αἰνείαδος Ἀφροδίτης ἐν Ζακύνθῳ, δὲν ἀποκλείουν τὴν προέλευσιν τῆς λατρείας ταύτης ἐξ Ἡπείρου.

6. ΠΕΡΓΑΜΟΝ ΜΥΣΙΑΣ — ΠΕΡΓΑΜΟΝ ΚΕΣΤΡΙΝΗΣ

Κατὰ Πausανίαν (I 11.2) ὁ Πέργαμος, ὁ υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου, μεταβάς μετὰ τῆς μητρὸς του Ἀνδρομάχης ἐξ Ἡπείρου εἰς τὴν Τευθρανίαν τῆς Μυσίας, ἐφόνευσε τὸν δυνάστην αὐτῆς Ἄρειον, ἡ δὲ πόλις, τὸ γνωστὸν Πέργαμον, ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἐκ τοῦ ἥρωος τούτου. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου ἐδεικνύετο εἰς τὴν πόλιν καὶ ἡρῶν τῆς Ἀνδρομάχης ἢ καὶ ἀμφοτέρων, ὁ δὲ Πέργαμος ἐλατρεύετο ὡς ἥρωος³. Τὸ γεγονόςδς μάλιστα, ὅτι

¹ Τὰ ἀνωτέρω δὲν ἀποκρούουν τὴν προὑπαρξιν εἰς τὴν Λακωνικὴν λατρείαν τοῦ Ἀχιλλέως, ἡ ὁποία μαρτυρεῖται ἔτι ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., διότι κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν (ΣΧΟΛ. Ἀπολλ. Ροδ. IV 814), ταῖς ἀληθείαις τὸν Ἀχιλλέα ὡς θεὸν τιμηθήσασιν οἱ παρὰ τὴν Λακωνικὴν οἰκοῦντες.

² ΠΑΥΣ. VI 23. 3.

³ Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ περιηγητοῦ εἶναι ἐφθαρμένον. Ἡ φράσις καὶ Ἀνδρομάχης ἠκολούθει γὰρ, ὡν καὶ νῦν ἐστὶν ἡρῶν ἐν τῇ πόλει, διορθοῦται, καὶ Ἀνδρομάχης, ἠκολούθει γὰρ οἱ (= τῷ Περγάμῳ), καὶ νῦν ἐστὶν ἡρῶν ἐν τῇ πόλει. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ ἔκπτωσις περισσοτέρων λέξεων πρὸ τῆς λ. ὡν, ὁπότε ἡ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία ἀναφέρεται εἰς ἀμφοτέρους, τὸν Πέργαμον καὶ τὴν Ἀνδρομάχην. Παραλλήλως πρὸς τὴν παράδοσιν αὐτὴν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι παραλλαγαί, προφανῶς ἐλληνιστικαί, προερχόμεναι ἐκ τῶν Νόστων τοῦ Λυσιμάχου (ΣΧΟΛ. Εὐρ. Ἄνδρ. 24 καὶ 32), λαμβάνοντος ἐκ τῶν «Ἡπειρωτικῶν» τοῦ Προξένου καὶ ἐκ τῶν «Μακεδονικῶν» τοῦ Νικομήδους κ. ἄ. Κατὰ τὸν Λυσιμάχον ὁ Πέργαμος εἶναι υἱὸς τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Λανάσσης, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰ. (W. GÜBER, RE XIX, στ. 692, 1).

ὁ Πέργαμος εἰς νομίσματα τῆς Μυσίας τῶν χρόνων τοῦ Δομιτιανοῦ-Ἀδριανοῦ ὀνομάζεται *Πέργαμος κτίστης*, εἰκονιζόμενος παρὰ τὸν Ἀσκληπιόν, τὴν σημαντικωτέραν θεότητα τῆς πόλεως¹, καὶ ὅτι μερικαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαὶ φέρουν τὴν ἐπιγραφὴν ἥρω *Περγάμω*, βεβαιοῖ τὴν λατρείαν τούτου εἰς τὸ Πέργαμον τῆς Μυσίας². Κατ' ἄλλην παράδοσιν ὅμως, ἀναγομένην εἰς τὸν Εὐφορίωνα (τέλος 2ου π.Χ. αἰ.), ὁ ἐκ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης Πέργαμος σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ Γρῦνου, υἱοῦ τοῦ Εὐρυπύλου, ἐπώνυμου τοῦ Γρυνείου, πόλεως τῆς Μυσίας, καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Τήλεφου³. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης ὁ Γρῦνος ἵδρυσεν δύο πόλεις, τὸ Γρῦνειον καὶ τὸ Πέργαμον, πρὸς τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν συμμάχων ἡρώων.

Εἰς τὴν εἶδησιν τοῦ Πausανίου περὶ τῆς σχέσεως τῆς πόλεως Περγάμου τῆς Μυσίας πρὸς τὸν Μολοσσὸν ἐπώνυμον Πέργαμον ἐδόθη ἡ πιθανὴ ἐξήγησις, ὅτι εἰς τὸ Πέργαμον τοῦτο παρέμεινεν ὁ ἐκ τῆς Βερσίνης υἱὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Ἡρακλῆς⁴. Εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Εὐφορίωνος ἐξ ἄλλου ὁ THRAEMER διαβλέπει τὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὴν διευθέτησιν δηλαδὴ τῆς προαιωνίας ἔχθρας μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας⁵, περὶ τῆς ὁποίας κάμνει λόγον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας του ὁ Ἡρόδοτος. Διότι, ἐνῶ οἱ πατέρες τῶν δύο τούτων ἡρώων, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Τήλεφος καὶ ὁ Εὐρύπυλος, ὑπῆρξαν ἐχθροί, οἱ ἀπόγονοι τούτων ἦρωες, ὁ Μολοσσὸς Πέργαμος καὶ ὁ Γρῦνος, ἀποκαθιστοῦν σχέσεις φιλίας καὶ συμμαχίας.

Ἡ τελευταία αὕτη παράδοσις ἀποτελεῖ ἴσως καὶ τὸν μίτον τῆς συνδέσεως τοῦ Μολοσσοῦ Περγάμου μετὰ τοῦ Περγάμου τῆς Μυσίας. Κατὰ τὸν «Τήλεφον» τοῦ Εὐριπίδου⁶, ὁ ὁμώνυμος ἦρως εἶναι βασιλεὺς τῆς Μυσίας,

¹ H. v. FRITZ, Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissensch. Phil.-Hist. Kl., VI 1910, σ. 21. HEAD, HN², σ. 464. Πρβλ. καὶ Αἰνεῖαν-Ἀσκληπιὸν ἐκ Θεσσαλίας, ἀνωτ. σ. 133.

² W. RAMSAY, JHS 5, 1884, σ. 261 τοῦ 3ου-2ου π.Χ. αἰ. Σχετικῶς καὶ W. GÜBER, ἔ.ἀ. E. OHLEMUTZ, Die Kulte und Heiligtümer der Götter in Pergamon, 1940, σ. 130-131. Εἶναι ἄγνωστος ἡ θέσις τοῦ ἡρώου τούτου, E. BOERINGER - FR. KRAUSS, Altertümer von Pergamon, IX, 1937, σ. 85,2.

³ SERV. Verg. Aen. VI 72.

⁴ E. THRAEMER, Pergamos, 1888, σ. 241 ἐξ. M. NILSSON, Studien, σ. 27. C. ROBERT, Die Griech. Heldensage III, 2, 2, σ. 1469.

⁵ Ἔ. ἀ. σ. 243 ἐξ. W. GÜBER, ἔ.ἀ. στ. 691-692.

⁶ A. NAUCK, Perditarum Tragoediarum Fragmenta, Lipsiae 1892, σ. 188 καὶ Tragicorum Graecorum Fragmenta, 1856, σ. 204 (Ἀπόσπ. 519). HYG. Fabulae 101. ΑΠΟΛΛ. Ἐπιτομὴ V 12. ΣΧΟΛ. Ἀριστ. Νεφ. 919. ΠΛΥΣ. VIII 48. 7 καὶ X 28.8. ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. IV 33. Περὶ τοῦ μύθου KERÉNYI, ἔ.ἀ. σ. 360 ἐξ. Σχετικαὶ παραστάσεις ἐπὶ μνημείων τέχνης, O. JAHN, Arch. Beiträge, σ. 233 ἐξ. Ἐπὶ ἀργυροῦ ἀγγείου τοῦ Βρεττ. Μουσείου εἰκονίζεται ἡ μονομαχία Νεοπτολέμου-Εὐρυπύλου, μετὰ τὸν Τήλεφον καθήμενον ἐπὶ βρά-

ὁ ὁποῖος εἶχε τραυματισθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Τευθρανίαν. Ἐπειδὴ κατὰ τινὰ χρησμόν τῆς Πυθίας ὁ Τηλέφορος θὰ ἐθεραπεύετο ἐκ τῆς ἀνιάτου πληγῆς ὑπὸ τοῦ τρώσαντος αὐτόν (ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται), ἤλθεν εἰς Θεσσαλίαν διὰ νὰ ἰαθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως¹. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν χρησμόν τὸ Ἴλιον δὲν θὰ ἐκυριεύετο ἄνευ τῶν ὀδηγιῶν τοῦ Τηλέφου, ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν ἐθεράπευσεν ἐκ τοῦ τραύματος διὰ τῶν ἰδίων ὄπλων, τὰ ὁποῖα τοῦ εἶχον προξενήσει τὸ ἀνιάτον τραῦμα. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ σχέσις τῶν δύο ἡρώων τοῦ δράματος, τοῦ Τηλέφου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀρχηγῶν τῶν δύο γενῶν, τοῦ Περγάμου τῆς Μυσίας καὶ τοῦ Περγάμου τῆς Κεστρίνης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων τῶν δύο περιοχῶν διὰ μέσου τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Περγάμου². Εἰς τὴν συσχέτισιν ταύτην συνετέλεσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ὑπαρξίς ἐν Κεστρίνῃ πόλεως Περγάμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἦτο Αἰακίδης ἐκ μητρὸς. Ἴσως εἰς τὴν σύνδεσιν ταύτην πρέπει νὰ διίδωμεν ἐνέργειαν τῆς Ὀλυμπιάδος, τῆς φιλοδόξου Μολοσσίδος μητρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἡ ὁποία ἐκαυχᾶτο διὰ τὴν ἐνδοξὸν καταγωγὴν τῆς ἐκ τοῦ Δαρδάνου τῆς Θράκης καὶ ἐκ τοῦ Αἰακοῦ τῆς Αἰγίνης³. Παρομοίαν ἐπέμβασιν ἐπιτρέπεται νὰ διίδωμεν καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅπως συμπεριλάβῃ εἰς τὸ σχέδιον τῆς ἀνοικοδομήσεως ἕξ πανελληνίων ἱερῶν καὶ τὴν Δωδώνην, διὰ τῆς ὑπερόγκου δαπάνης τῶν 1500 ταλάντων δι' ἕκαστον τούτων⁴.

Τὴν περαιτέρω ἐπιβεβαίωσιν τῆς σχέσεως τοῦ Περγάμου τῆς Τευθρανίας πρὸς τὸ Ἠπειρωτικὸν Πέργαμον παρέχει ἐπιγραφὴ τοῦ Περγάμου τῆς Μυσίας⁵, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς πόλεως ἀποκαλεῖται *Τηλεφίδαι καὶ Αἰακίδης λαός*, ὡς καταγόμενος ἐκ τοῦ Τηλέφου καὶ τοῦ Αἰακοῦ⁶. Προσέτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου τοῦ Α' ἔδρουσις τῆς στοᾶς ΒΑ. τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος

χο, καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὴν μνηστὴν τοῦ Εὐρυπύλου, H. B. WALTERS, Catalogue of the Silver Plate in the British Museum, 1921, ἀρ. 91, σ. 125. DAVREUX, ἔ.ἀ. σ. 222-223.

¹ ΘΕΟΚΡ. XII 25.

² Ο Μ. NILSSON, Studien, σ. 27, ὑποσ. 1, ἰδίᾳ δὲ Cults, Myths κλπ., σ. 106, ἀποδίδει τὴν συσχέτισιν ταύτην εἰς τὸν Τεῦκρον ἐκ Κυζίκου, συγγραφέα ἀκμάσαντα κατὰ τὸν 1^{ον} π.Χ. αἰ., παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει ὁ Πανσανίας, καταγόμενος ἐπίσης ἐκ Κυζίκου, πόλεως ἐχούσης πολλοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν Πέργαμον τῶν Ἀτταλιδῶν. (Ἡ περιφέρμος σύζυγος Ἀττάλου τοῦ Α' κατήγετο ἐκ Κυζίκου.)

³ ΛΥΚΟΦΡ. Ἀλεξ. 1439. Ἰδὲ ἄνωτ. σ. 35. Πρβλ. καὶ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ - Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 91, 94-95, 147, 151.

⁴ ΔΙΟΔ. ΣΙΚ. XVIII 4. 4-5. Πλείονα ἐν ΑΕ 1959, σ. 48 καὶ 90-91.

⁵ Inschr. von Pergamon II, 239.

⁶ FR. KRAUSS, Pergamon, VIII 2, σ. 239, στ. 11-12. Πρβλ. καὶ W. GÜBER, ἔ.ἀ. στ. 69.

εις Δελφούς, εις ἄμεσον γειτνίασιν πρὸς τὸ τέμενος τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς βάσεως τοῦ ἐκ Φαρσάλων (Φθίας) Δαόχου, ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἐξάρη τοὺς γενεαλογικοὺς δεσμοὺς τῶν Ἀτταλιδῶν τοῦ Περγάμου πρὸς τὴν Φθίαν μὲ τὸν Αἰακίδην Ἡπειρώτην Νεοπτόλεμον¹. Τὴν σχέσιν ἐπίσης τῆς Αἰγίνης πρὸς τὸ Πέργαμον τῆς Μυσίας διαπιστώνει ὁ FRAENKEL εἰς ἐπιγραφὴν ἐξ Αἰγίνης². Τέλος τοὺς στενοὺς δεσμοὺς μεταξὺ Αἰγίνης καὶ Ἡπείρου ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταξὺ τοῦ Αἰγινήτου Αἰακοῦ καὶ τοῦ Νεοπτολέμου, γενάρχου τῶν Μολοσσῶν, τονίζει ἐπανειλημμένως ὁ Πίνδαρος εἰς τὰς ᾠδὰς, τὰς ὁποίας ἀφιέρωσεν εἰς Αἰγινήτας νικητὰς κατὰ τὰ Νέμεα³.

Ἀναμφιβόλως λοιπὸν ὁ περὶ Περγάμου, υἱοῦ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, μῦθος εἶναι ἀρχαιότερος τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἐπομένως δὲ καὶ τῆς περὶ Λανάσσης παραδόσεως⁴, δεδομένου ὅτι εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ μυθολογικὴ συσχέτισις τοῦ ἐπωνύμου τῆς κεστρινικῆς πόλεως Περγάμου καὶ τοῦ Περγάμου, πόλεως τῆς Μυσίας. Ἐν τιοιαύτῃ περιπτώσει ἡ πόλις Πέργαμον τῆς Κεστρίνης εἶναι ἀρχαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυθεῖσα καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις κατὰ τὸ ἀΐημισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅτε ἡ Κεστρίνη, περιῆλθεν εἰς τοὺς Μολοσσούς (ἀνωτ. σ. 36 ἐξ.)⁵.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχον διαμορφωθῆ πλέον ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν αἱ πρῶται ἐγχώριαι πόλεις τῆς Ἡπείρου. Ἡ κατακτηθεῖσα Κεστρίνη ἐπρικοδοτήθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, διὰ μολοσσικῶν γενεαλογικῶν μύθων καὶ ὠκοδομήθη ἡ πόλις Πέργαμον κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ὀμηρικῆς Τροίας (ἀνωτ. σ. 38 ἐξ.). Εἰς ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Νεοπτολέμου ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης ὁ Πέργαμος, ἀποβαίνει ὁ ἐπώνυμος τῆς νέας πόλεως, τῆς Κεστρίνης, ἰδρύματος τῶν Μολοσσῶν. Κατ' ἄλλην παράδοσιν, συνεχίζουσεν τὸν Εὐριπίδην, ἐκ τοῦ Ἑλένου καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, χήρας τοῦ Νεοπτολέμου, ἐγεννήθη ὁ Κεστρίνος ὁ ἐπώνυμος τῆς Κεστρίνης⁶.

¹ LERAT, RA 1938, II, σ. 201. G. ROUX, BCH 76, 1952, σ. 142. ROUILLOUX, ἔ. ἀ. σ. 58-59.

² IG IV 10. Σχετικῶς καὶ G. WELTER, AA 53, 1938, σ. 15.

³ Νεμ. III 37, IV 51, VII 35-36, 64-65. Σχετικῶς P. FRANKE, Die antiken Muenzen, σ. 270. Ἄλλ' ὅτι ὁ Πίνδαρος ὑπῆρξε πρόξενος Μολοσσῶν (αὐτ. σ. 270, ὑποσ. 41) ἀμφισβητεῖ βασιμῶς ὁ E. LEPORE, Annali 1960, σ. 11-12 καὶ 15.

⁴ Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πύρρου ὁ Πέργαμος προέρχεται ἐκ τοῦ κλάδου ἐκ τῆς Λανάσσης καὶ ὄχι ἐκ τῆς Ἀνδρομάχης.

⁵ Τὸ Πέργαμον τῆς Μυσίας ἀναφέρεται ἤδη λήγοντος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ΞΕΝ. Κύρου Ἀνάβ. VII 8. 8, πρβλ. καὶ THRAEMER, Pergamos, σ. 242 ἐξ.

⁶ Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὰ ἀποβατήρια, τὰ ὁποῖα θύει ὁ Ἑλενος κατὰ τὴν ἀπόβασίν του εἰς τὸ Βουθρωτόν (πρβλ. ἀνωτ. σ. 36-37), ἐπομένως ἡ παρὰλειψις δὲν ὀφείλεται εἰς τὸν ΠΑΥΣΑΝΙΑΝ οὔτε εἰς τὸν ΔΙΩΝΑ ΧΡΥΣ., Τρωϊκὸς ὑπὲρ τοῦ Ἰλίου μὴ ἀλῶναι I 208, ἔκδ. Dindorf (πρβλ. καὶ M. NILSSON, Studien, σ. 27.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ Περγάμιοι τῆς Κεστρίνης κατέθεσαν εἰς τὸ ἐπισημότερον ἱερόν, τὸν ναὸν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος, τὸ ψήφισμα ἀνανεώσεως φιλίας καὶ προξενίας πρὸς τοὺς Ἀτεράργους, εἰς ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ καὶ πρὸς μεῖζον κῦρος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν, ὅτι οἱ περὶ Περγάμου τῆς Κεστρίνης μῦθοι δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν προὔπαρξιν ἐκεῖ πόλεως Περγάμου¹, ἀλλ' ἀμφοτέρω τὰ ὀνόματα, τοῦ ἐπωνύμου καὶ τῆς πόλεως Περγάμου, ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς αἰτίας, τῆς πολιτικῆς ἐπεκτάσεως τῶν Μολοσσῶν μέχρι τῆς Κεστρίνης. Ὁ πυρὴν οὗτος βαθμιαίως ἐξελισσόμενος ἐπλουτίσθη βραδύτερον καὶ διὰ νέων στοιχείων μυθολογικῶν, ὡς ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ὁ Βεργίλιος εἰς τὴν Αἰνειάδα, καὶ διὰ νέων τοπωνυμίων, σχετιζομένων μὲ τὰ τοπωνύμια τῆς Ρώμης, διότι καὶ ἡ πόλις αὕτη εἶχε καταστῆ διὰ τοῦ Αἰνείου ἐπίκεντρον τρωικῶν παραδόσεων.

Μὲ τὴν μυθοπλαστικὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου πρέπει νὰ συνδεθῆ καὶ ἡ μυθικὴ μορφή τῆς προφήτιδος Φαεννίδος, θυγατρὸς βασιλεύσαντος ἀνδρὸς ἐν Χάοσι, ἡ ὁποία, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ Πausανίου, ἔζησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὅτε ὁ Ἀντίοχος κατέστη ἡγεμὼν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Δημητρίου². Κατὰ τὸν Pausanίαν ἐπίσης³ ἡ Φαεννίς προεῖπε κατὰ μίαν γενεὰν ἐνωρίτερον τὴν εἰσβολὴν τῶν Κελτῶν ἐξ Εὐρώπης εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πόλεων ὑπ' αὐτῶν, τελικῶς συντριβέντων ὑπὸ τοῦ Ἀπτάλου τοῦ Α', βασιλέως τοῦ Περγάμου τῆς Μυσίας. Ἐτερον χρησμὸν ταύτης, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἦτταν τῶν Ρωμαίων ὑπὸ τῶν Πάρθων, ἀποδίδει ὁ Τζέτζης⁴ εἰς τὴν Φαεννώ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ αὕτη μὲ τὴν Φαεννίδα τοῦ Pausανίου, διότι ὀνομάζεται Ἡπειρώτις⁵. Τὴν

C. KLOTZSCH, ἔ.ἀ. σ. 223, ὑποσ. 1), διότι ὁ μὲν Νεοπτόλεμος εἶναι ὁ μυθικὸς κτίστης τῆς Μολοσσίας, ὁ δὲ Ἐλενος καὶ ὁ Πέργαμος κτίσται τῆς Κεστρίνης καὶ τοῦ Περγάμου.

¹ L. ROBERT, Hellenica ἔ.ἀ. σ. 103. Ὁ M. NILSSON, Studien, σ. 27,1, τὴν παράδοσιν περὶ τῆς μολοσσικῆς καταγωγῆς τοῦ ἥρωος Περγάμου ἐξαρτᾷ ἐκ τοῦ Περγάμου τῆς Μυσίας διὰ τοῦ Τεύχρου ἐκ Κυζίκου.

² ΠΑΥΣ. X 12. 10: Φαεννίς δὲ θυγάτηρ βασιλεύσαντος ἀνδρὸς ἐν Χάοσι καὶ αἱ πέλειαι παρὰ Λωδωναίους ἐμαντεύσαντο μὲν ἐκ θεοῦ καὶ αὐται, Σίβυλλαι δὲ ὑπὸ ἀνθρώπων οὐκ ἐκλήθησαν. Τῆς μὲν δὴ πυθέσθαι τὴν ἡλικίαν καὶ ἐπιλέξασθαι τοὺς χρησμούς (<.....>). Ἀντίοχον γὰρ μετὰ τὸ ἀλῶναι Δημήτριον αὐτίκα ἀρχὴν καθισταμένου γέγονε Φαεννίς.

³ X 15. 2: στρατιὰν δὲ τὴν Κελτῶν, ὡς ἐκ τῆς Εὐρώπης διαβήσοιτο εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν πόλεων, Φαεννίς προδήλωσεν ἐν τοῖς χρησμοῖς γενεᾷ πρότερον ἢ ἐπράχθη τὸ ἔργον.

⁴ Χιλ. VII 550 ἔξ.

⁵ Χιλ. 549, 564. Πρβλ. καὶ J. KIRSCHAN, RE XIX, στ. 1508. Ἐπίσης καὶ ὁ ΖΩΣΙΜΟΣ II 36, ἀναφέρει αὐτὴν μὲ τὸ ὄνομα Φαελλώ.

μυθικήν υπόστασιν ταύτης ἐτόνισεν ἤδη ὁ NILSSON¹. Τὴν μολοσσικήν προέλευσιν τῆς παραδόσεως μαρτυρεῖ ἡ συσχέτισις τῶν προφητειῶν τῆς Ἑπειρώτιδος Φαεννίδος μετὰ τὸ Πέργαμον τῆς Μυσίας, τοῦ ὁποίου τοὺς δεσμοὺς μετὰ τὸ κεστρινικὸν Πέργαμον τῆς Ἑπείρου ἀνεπτύξαμεν ἤδη, ὡς καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν Κελτῶν καὶ τῶν Ρωμαίων, δύο λαῶν ἀντιπάλων τοῦ Πύρρου, τὰς νίκας κατὰ τῶν ὁποίων διεκλήρυξε πανηγυρικῶς οὗτος εἰς τὴν Δωδώνην καὶ εἰς τὸ θεσσαλικὸν ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς².

Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μυθική Φαεννίς τῆς Χαονίας ἐπενοήθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὅτε ἡ Χαονία ὑπετάγη εἰς τὸν Πύρρον (ἀνωτ. σ. 24 καὶ ὑποσ. 5), ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ παράδοσις περὶ αὐτῆς ἐδημιουργήθη πρὸς τὸν σκοπὸν, ἵνα ἡ κατακτηθεῖσα χώρα ἀποκτήσῃ τὸ μυθικὸν πρόσωπον μολοσσικῆς καταγωγῆς, καθ' ὃν τρόπον ἐπενοήθη ἡ ἱέρεια Κασσάνδρα διὰ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους³. Ἄλλ' ὅμως ὁ μυθικὸς συγγενικὸς δεσμὸς μετὰ τοὺς ἥρωας τῶν μολοσσικῶν παραδόσεων διαφεύγει τὴν γυνῶσιν μας⁴.

Κατὰ μίαν ρωμαϊκὴν παράδοσιν ὁ Ἑλενος ἐνυμφεύθη τὴν Κεστρίαν, κόρην τοῦ Κάμπου, βασιλέως τῶν Χαόνων, ἐξ οὗ καὶ ἡ χώρα ὠνομάσθη Καμμανία⁵. Ὅτι ὅμως ἡ Καμμανία ἀποτελεῖ παραφθορὰν τῆς λ. Καμπανία ἐδείξαμεν ἀλλαχοῦ⁶. Τὸ τοπωνύμιον τοῦτο μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν Καμπανίαν τῆς Ἰταλίας, ἔνθα ἐπεχωρίαζον ἐπίσης συγγενεῖς παραδόσεις περὶ τοῦ Αἰνείου, ἀνερχόμεναι εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁷. Ἀσφαλῶς ὅμως ἡ ἐμφάνισις τοῦ τοπωνυμίου τούτου τῆς Κεστρίνης προέκυψε μεταγενεστέρως, λήγοντος τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Βεργιλίου ἀφήγησιν

¹ Studien, σ. 7, ὑποσ. 3. Ἰδὲ καὶ P. FRANKE, Alt-Epirus, σ. 26. E. LEPORE, Recherche, σ. 124 καὶ ὑποσ. 17 (βιβλιογραφία).

² Ἀνωτ. σ. 135-136. Πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν αἰτίαν, τὴν ὑποταγὴν ὑπὸ τοῦ Πύρρου τῆς Χαονίας, ὀφείλεται καὶ ὁ μυθικὸς γενάρχης Πράξ, ἐὰν ὄντως σχετίζεται οὗτος μετὰ τὴν Χαονίαν (ἀνωτ. σ. 145, ὑποσ. 1).

³ Ὅπως δὲ ποτε δὲν νομίζω ὅτι ἡ βασιλικὴ ιδιότης τῆς μυθικῆς Φαεννίδος ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν πρωτόγονον βασιλείαν τοῦ φύλου τούτου (E. LEPORE, Recherche, σ. 124), διότι εἶναι εὐλόγον νὰ υποθέσωμεν ὅτι καὶ αὕτη, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ μυθικοὶ ἥρωες, εἶχε συνδεθῆ μετὰ τὸ μυθικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχε βασιλικὴν καταγωγὴν.

⁴ Ἱερὸν τῶν Χαρίτων, Φαέννας καὶ Κλητάς, ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀλκμᾶνος, κείμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Τίασαν, μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀμυκλῶν (ΠΑΥΣ. III 18. 6).

⁵ SERV. Verg. Aen. III 334. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ.

⁶ AE 1957, σ. 96, ὑποσ. 4. Ἀμφιβάλλει ὁ E. LEPORE, Recherche, σ. 95, ὑποσ. 157.

⁷ ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 73. 3. Πρβλ. καὶ W. SCHUR, Klio 17, 1921, σ. 143. A. MOMIGLIANO, JRS ξ.ά. σ. 100, ἰδίᾳ δὲ J. PERRET, Les Origines, σ. 302-320. A. ALFÖLDI, ξ.ά.

τῶν περιπετειῶν τοῦ Αἰνείου καὶ τοῦ Ἀγχίσου εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς περιοχάς¹. Ἄλλωστε τὸ ὄνομα Καμπανία τῆς Ἰταλίας εἶναι μετασχηματισμὸς μεταγενέστερος τοῦ τοπωνυμικοῦ *Campanus ager* ἢ τὰ πεδία τὰ κατὰ τὴν Καπύην², χρησιμοποίηθεις εὐρύτερον ἀπὸ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰ.³ Εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν, τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ τρωικοῦ μύθου διὰ τῆς Αἰνειάδος, ὀφείλεται ἐπίσης καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑγίνου παραδιδόμενον ὄνομα *Lacus Aver-nus*⁴, ἀναφερόμενον εἰς τὴν Ἀχερουσίαν λίμνην τῆς Θεσπρωτίας.

Ὁ TREIDLER⁵ ἀποδίδει τὸ νεώτερον τοῦτο ὄνομα τῆς Ἀχερουσίας εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ θεσπρωτικὴ Ἀχερουσία, ὅσον καὶ ἡ τῆς Καμπανίας (*Aver-nus*), ὑπῆρξαν ἐστίαί θανατηφόρων ἐλῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τελευταία ἐκαλεῖτο ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ. τοῦλάχιστον καὶ Ἀχερουσία⁶, πλησίον δὲ αὐτῆς ὑπῆρχον ἡ πόλις Πανδοσία καὶ νεκρομαντεῖον⁷, ὡς καὶ εἰς τὴν θεσπρωτικὴν Ἀχερουσίαν, ἀποβάσα μοιραία διὰ τὴν ἐπαλήθευσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης δοθέντος χρησμοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρον τὸν Α'⁸, ἐκλήθη κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ Ἀχερουσία τῆς Θεσπρωτίας *Aver-nus*, κατ' ἐξελληνισμὸν δὲ Ἄ-ο-ρ-ν-ο-ς⁹.

Ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν ὅμως τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν τοπωνυμιῶν καὶ τῶν μύθων τῆς Κεστρίνης ἐπιτρέπεται νὰ ὑπόπτεῦσωμεν ἱστορικὰς περιπετείας,

¹ Aen. III 292-355.

² ΠΟΛΥΒ. III 91. 2, πρβλ. RE III, στ. 1434 ἐξ.

³ Τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ παρὰ VARRO, Res rustica I, 10.1, 20.4, II 6.5.

⁴ Fab. 88. PLIN. NH IV 2. ΠΑΥΣ. IX 30. 4. Κατὰ τὸν περιγηγῆτην ὁ Ὀρφεὺς πρὸς χάριν τῆς Εὐρυδίκης ἐπὶ τὸν Ἄορνον δι' αὐτὴν τὸ ἐν τῇ Θεσπρωτίδι ἀφίκετο εἶναι γὰρ πάλαι νεκρομαντεῖον αὐτόθι. Τὸ ὄνομα ἐσχηματίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἰταλικῆς λίμνης Aver-nus (Ἄορνος) ἐν Καμπανίᾳ, VERG. Aen. III 386, 441 ἐξ., V 732, VI 106, 237 ἐξ.

⁵ Epirus im Altertum σ. 115.

⁶ ΛΥΚΟΦΡ. Ἄλεξ. 695. PLIN. NH III 61.

⁷ VERG. Aen. III 386. 441, V 732, VI 118. 236 ἐξ.

⁸ Κατὰ ΣΟΥΓΙΑΝ ἐν λ. Τόνος, ὁ χρησμός τοῦ δωδωναίου μαντείου εἶχεν οὕτως: *Αἰα-κίδη προφύλαξο μολεῖν Ἀχερουσίον ὕδωρ/Πανδοσίην θ' ὅθι τοι θάνατος πεπρωμένος ἐστίν.* Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως, ἐκλαβὼν τὸν χρησμὸν ὡς ὑπονοοῦντα τὴν Ἀχερουσίαν καὶ τὴν Πανδοσίαν τῆς Θεσπρωτίας, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῆς Ἰταλίας, φονευσθεὶς πλησίον τῆς ἰταλικῆς Πανδοσίας τὸ ἔτος 331 π.Χ. Πρβλ. ἐπίσης ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Πανδοσία. ΣΤΡΑΒ. VII 7.5. LIV. VIII 24. 2. JUST. XII 2. Τὸ ὄνομα τῆς Πανδοσίας ταύτης ἀποδίδει ὁ TREIDLER, ἔ.ἀ., εἰς ἀποίκους Ἑλλήνας ἐκ Κύμης καὶ Νεαπόλεως, εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο γνωστὴ ἡ ἐλώδης περιοχὴ τῆς θεσπρωτικῆς Ἀχερουσίας.

⁹ ΠΑΥΣ. IX 30. 6. ΜΕΓ. ΕΤΥΜ. ἐν λ. Ἄορνος. PLIN. IV 2. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐποψις, ὅτι ἡ εἰδήσις τοῦ ΠΑΥΣ. IX 30. 4 εἶναι παλαιότερα τῆς σχετικῆς μετὰ τὸ Νεκρομαντεῖον εἰδήσεως τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (V 92. 7), ἀνερχομένη πιθανώτατα εἰς τὸν Ἑκαταῖον, G. DE SANCTIS, Studi di storia della storiographia greca, Firenze 1951, σ. 4, δὲν μοῦ φαίνεται πολὺ πιθανή.

ἐκ τῶν πλέον τραγικῶν, τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ Ἠπειρος μὲ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

Στόχος τῆς σκληρότητος τῶν νικητῶν ὑπῆρξεν ἡ χώρα αὕτη καὶ μάλιστα ἡ Μολοσσία· διότι διὰ δόγματος τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ φρούρια τῆς Ἠπείρου κατεστράφησαν, τὰ πλεῖστα μολοσσικά, 150.000 δὲ ψυχὰι ἐσύρθησαν εἰς τὴν δουλείαν¹. Ἡ πρωτοφανῆς εἰς σκληρότητα τιμωρία τῶν συμμαχησάντων μὲ τοὺς Μακεδόνας Ἠπειρωτῶν, ὑπερβᾶσα κατὰ πολὺ καὶ αὐτὴν τὴν τιμωρίαν εἰς βάρος τῶν Μακεδόνων, τῶν κυρίων ἀντιπάλων τῆς Ρώμης, φαίνεται ὅτι ἐξεδηλώθη μετὰ δευτέραν σκέψιν τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου, ἥτις εἰς τὴν ἐπιεικῆ συμπεριφορὰν τοῦ Ἀνικίου οὐδόλως ἀρχικῶς ἀντέδρασεν². Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὴν δευτέραν σκέψιν τῆς συγκλήτου συνήργησεν καὶ ὁ ἐκ Κεστρίνης πιθανῶς, ἀσφαλῶς δὲ Χάων, φιλορωμαῖος Χάροψ καὶ ὅτι ἡ Κεστρίνη, τμῆμα τῆς Χαονίας, ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν καταστᾶσα δευτέρα πατρίς τῶν τρωικῶν παραδόσεων, ἡ ὑπόθεσις, ὅτι εἰς τὴν μεταγενεστέραν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου, περὶ ἐξοντώσεως τῶν Μολοσσῶν, ἐπενήργησε καὶ ἡ πρόθεσις νὰ ἐξαφανισθῇ ὁ κύριος φορεὺς καὶ ὁ ἀνταπαιτητῆς τῶν παραδόσεων τούτων, τὴν πατρότητα τῶν ὁποίων εἶχε διεκδικήσει πρὸ 120 ἐτῶν ὁ βασιλεὺς Πύρρος, εἶναι μᾶλλον βεβαία.

Ὁ ἐκλατινισμὸς τῶν τοπωνυμίων τῆς Κεστρίνης ἀποκτᾶ οὕτω βαθύτερον νόημα, σύμφωνον μὲ τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν παραδίδουν οἱ στίχοι τοῦ Βεργιλίου εἰς τὴν Αἰνειάδα (III 290 ἐξ.), ἓνα καὶ ἡμισυ σχεδὸν αἰῶνα βραδύτερον· διότι εἰς τὸ ἔπος ἐκεῖνο ἰδρυτῆς τῆς Χαονίας φέρεται ὁ Τρῶς Χάων, τὰ τεῖχη τῆς νέας Τροίας ἔχουν ὑψώσει χεῖρες τρωικαί (III 349 ἐξ., 497 ἐξ.), ἡ δὲ Χαονία εἶναι νησίς τρωική, ὁ τελευταῖος πρὸς Ἰταλίαν σταθμὸς τοῦ ἥρωος Αἰνείου, κτῆσις ἄρα τῆς Ρώμης³.

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι, ὅτι εἰς τὴν Αἰνειάδα ἀποσιωπῶνται αἱ ὑπὸ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς περιγραφόμεναι περιπέτειαι τοῦ ἥρωος ἀπὸ τῶν Κυθῆρων μέχρι τοῦ Βουθρωτοῦ (ἀνωτ. σ. 114 ἐξ.), ὡς ὑπενθυμίζουσαι μο-

¹ ΠΟΛΥΒ. XXX 15. LIV. XLV 34. ΠΛΟΥΤ. Αἰμ. Παῦλ. 29. ΑΠΠΙΑΝ. Ἰλλυρ. 9. ΣΤΡΑΒ. VII 7. 3 (322). PLIN. NH IV 39.

² H. H. SCULLARD, Chorops and Roman Policy in Epirus, JRS 35, 1945, σ. 58-64.

³ Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατέστησαν τὸ Βουθρωτόν, πιθανώτατα ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην τοῦ Ἀκτίου (31 π.Χ.), ἀποικίαν ρωμαϊκὴν (ΣΤΡΑΒ. VII 7.5, PLIN. NH IV 4. ΠΛΟΥΤ. III 13. 3), ἡ δὲ πόλις ἔκοψεν ἴδιον νόμισμα, ἐμμέσως ἀναφερόμενον εἰς τὰς παραδόσεις ἐκεῖνας διὰ τῶν συντετμημένων ἐπιγραφῶν, C.C.I.B (= Colonia Campestris Julia Buthrotum), CA. BVT. EXPP. (P. FRANKE, Jahrb. für Num. Geld. 7, 1956, σ. 87 (25a). BCH 77, 1953, σ. 114. Πρβλ. καὶ Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, AE 1957, σ. 96, ὑποσ. 3), C. I. BVT, C. A. BVT (HEAD, HN², σ. 320. OBERHUMMER, RE III, στ. 1084).

λοσσικήν προέλευσιν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Πύρρου διεκδίκησιν τῶν τρωικῶν παραδόσεων τῆς Ρώμης. Μοναδικὴν ἐξάιρεσιν ἀποτελεῖ ἡ παρεμβολὴ τῶν Ἀκτιῶν ἀγῶνων, τοὺς ὁποίους καθιέρωσεν ὁ ἥρωας κατὰ τὴν ἀπόβασιν του εἰς τὸ Ἄκτιον, διότι οἱ ἀγῶνες καὶ τὸ ὄνομα συνεδέοντο μὲ τὴν κοσμοϊστορικὴν νίκην τοῦ Ὀκταβίου παρὰ τὸ Ἄκτιον (31 π.Χ.), ἀπογόνου τοῦ Τρωῶς Ἰούλου-Ἀσκανίου καὶ τῆς Ἰουλίας γενεᾶς.

Τοιοτοτρόπως ὁ ἐκλατινισμὸς τῶν μύθων καὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς Κεστρίνης, δευτερογενοῦς πατρίδος τῶν μολοσσικῆς προελεύσεως τρωικῶν παραδόσεων, δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπόπειραν τοῦ βασιλέως Πύρρου νὰ διεκδικήσῃ ἔναντι τῆς Ρώμης τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν τρωικῶν παραδόσεων οὔτε προδίδει μόνον δουλοπρέπειαν τῶν κατακτηθέντων Ἡπειρωτικῶν φύλων, ἀλλ' ἐξηγεῖ ἐπιπροσθέτως καὶ τὰ βαθύτερα κίνητρα τοῦ τραγικοῦ ἐπιλόγου, τὸν ὁποῖον *consultu Senatus* ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐξοντωθῇ ὁ πλέον σοβαρὸς διεκδικητὴς τῶν δικαιωμάτων ἐπὶ τῆς Τροίας, οἱ Μολοσσοὶ ἕνεκα τούτου ἐκ τῶν 70 Ἡπειρωτικῶν ἀκροπόλεων, τὰς ὁποίας κατέστρεψεν ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς Μολοττῶν δ' ὑπάρξαι τὰς πλείστας ¹.

Ἡ κοινότης τῶν τρωικῶν παραδόσεων τῶν δύο περιοχῶν, τῆς Μολοσσίας-Κεστρίνης καὶ τῆς Ἰταλίας, εἶναι παλαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Βεργιλίου, ἀνερχομένη, ὡς εἶδομεν, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, εἰς τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου. Κατὰ πόσον ὁμως ἡ σχέσις αὕτη ἀνάγεται εἰς χρόνους ἔτι παλαιότερους, ὅπως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ἐκ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου τῶν Ἰερεῶν τοῦ Ἑλλανικοῦ, θὰ ἐξετάσωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

7. ΑΙ ΤΡΩΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸ δυσεπίλυτον εἰσέτι πρόβλημα περὶ τῆς προελεύσεως τῶν τρωικῶν μύθων τῆς Ρώμης, ἀλλὰ μόνον μὲ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἑλλανικοῦ περὶ τῆς καταγωγῆς τούτων ἐκ Μολοσσίας ². Σχετικῶς ὁ Λέσβιος λογο-

¹ ΠΟΛΥΒ. XXX 15. ΣΤΡΑΒ. VII 7. 3. Τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν Αἰνειάδα (VI 838 ἐξ. πρβλ. καὶ I 284 ἐξ.) ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου θεωροῦνται ὡς ἐκδίκησις τῶν συμφορῶν τῆς Τροίας καὶ τοῦ μολυνθέντος ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, στρεφόμενη κατὰ τοῦ ὁμηρικοῦ Ἄργους, τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Αἰακίδου Ἀχιλλέως, δὲν στερεῖται ἰδιαιτέρας σημασίας.

² ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 72. 2. F. Gr. Hist. I 84 (σ. 129). Τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ χωρίου ἡμφεσβήτησεν ὁ J. PERRET, *Les Origines*, 367-379, ἀποδώσας αὐτὸ εἰς τινὰ ψευδο-Ἑλλανικόν, συγγράψαντα περὶ τὸ 200 π.Χ., πρβλ. ὁμως καὶ P. BOYANCÉ, *REA* 45, 1943, σ. 282 ἐξ. καὶ MOMIGLIANO, ἔ.ἀ..

γράφος διηγείται τὰ ἐξῆς εἰς τὰς «Ἱερείας», ἔργον γραφὴν διαρκούντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου¹, πρὸς αὐτὰ δὲ συμφωνοῦν ἐπίσης ὁ μαθητὴς του Δαμάστης καὶ ἄλλοι: Ὁ δὲ τὰς Ἱερείας τὰς ἐν Ἀργεὶ καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγωγῶν Αἰνεῖαν φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἱταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσεά² οἰκιστὴν τῆς πόλεως, ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ρώμην. Ταύτην δὲ λέγει ταῖς ἄλλαις Τρωάσι παρακελευσαμένη κοινῇ μετ' αὐτῶν ἐμπροῆσαι τὰ σκάφη βαρυνομένην τῇ πλάνῃ. Ὁμολογεῖ δ' αὐτῶ καὶ Δαμάστης ὁ Σιγεὺς καὶ ἄλλοι τινές.

Ὅτι ὁ Ἑλλάνικος στηρίζεται εἰς ἀρχαιοτέραν παράδοσιν, ἡ ὁποία ἀνάγει τὴν καταγωγὴν τῶν Λατίνων εἰς τὸν Ὀδυσσεά, ὑπεστηρίχθη ἤδη βασίμως³. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ὁ Ἑλλάνικος ὀδηγεῖ τὸν Αἰνεῖαν εἰς τὴν Ἱταλίαν μετὰ τὸν Ὀδυσσεά. Ἀλλ' εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο ἐκδοχάς, τὴν παλαιότεραν μὲ τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὴν νεωτέραν μὲ τὸν Αἰνεῖαν, κατέστησε τὸ γεγονός τῆς πυρπολήσεως τῶν πλοίων τοῦ Αἰνείου ὑπὸ τῶν Τρωάδων ἀκατανόητον, διότι ἡ πυρπόλησις τῶν πλοίων θὰ ἦτο νοητὴ μόνον, ἐφ' ὅσον τὰ πλοῖα θὰ ἦσαν ἑλληνικά, πυρποληθέντα ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων Τρωάδων γυναικῶν, προφανῶς διὰ νὰ μὴ φθάσουν ποτέ εἰς τὴν πατρίδα τῶν Ἑλλήνων κυρίων των καὶ καταστοῦν δοῦλαι. Ἐὰν ὅμως οἱ ἰδρυταὶ τῆς Ρώμης ὑπῆρξαν Τρῶες, δὲν θὰ εἶχον λόγον αἱ Τρωάδες νὰ κάψουν τὰ πλοῖα τῶν πατέρων καὶ τῶν συζύγων των. Ὡς ἐκ τούτου ἡ παράδοσις τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἑλληνικῶν πλοίων εἶναι ἡ ἀρχικὴ⁴. Ἡ νοθεία ἐπομένως τοῦ χωρίου τοῦ Ἑλλάνικου εἶναι σαφής, ἡ δὲ εἴδησις περὶ προελεύσεως ἐκ Μολοσσίας τοῦ Αἰνείου μετὰ τὸν Ὀδυσσεά ἢ μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς φαίνεται ὑποπτος. Τὰς ὑποψίας ταύτας ἐπαυξάνει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἑλλάνικος εἰς τὸ

¹ Ὑπὸ τοῦ JACOBY, F. Gr. Hist. I, σ. 455, IIIb, Suppl. σ. 4, 9, 15 κ.ά., ὁ χρόνος τῆς συγγραφῆς τῶν «Ἱερειῶν» τίθεται ὀλίγον μετὰ τὸ 423, ἐπομένως μετὰ τὸν χρόνον τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» (423/2).

² Εἰς τὰ πλεῖστα χειρόγραφα ἡ γραφὴ ἀπαντᾷ μετ' Ὀδυσσεῶς, ἀλλ' εἰς τὸ χειρόγραφον Urbinas 105, μετ' Ὀδυσσεά, ἡ ὁποία φαίνεται ὀρθότερα, διότι οὐδεμία ἀρχαία μαρτυρία παρουσιάζει τὸν Αἰνεῖαν σύντροφον τοῦ Ὀδυσσεῶς, J. PERRET, Les Origines, σ. 371-373. ALFÖLDI, σ. 9. BOYANCÉ, ἔ. ἀ. σ. 289-290. Εἰς τὴν Ὀδύσειαν ὁ Ὀδυσσεὺς σχετίζεται μὲ τοὺς Θεσπρωτοὺς, α 259 ἐξ., ξ 315 ἐξ. = τ 287 ἐξ., π 425 ἐξ., πρβλ. Σ. I. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΑΕ 1956, σ. 120, ἰδίᾳ Ε. LEPORE, Ricerche, σ. 9 ἐξ., ἀλλὰ σχέσις τούτου μὲ τοὺς Μολοσσούς, δικαιολογοῦσα τὴν συνεργασίαν τῶν δύο ἡρώων, εἶναι ἀγνωστος. Ἀπὸ τῶν χρόνων μάλιστα τοῦ Εὐριπίδου, ἔνεκα τῆς ἐχθρότητός του ἀπέναντι τῶν Τρῶων ἡρώων, δὲν ὑπῆρξε συμπαθὴς εἰς τοὺς Μολοσσούς.

³ A. ROSENBERG, RE 1A, στ. 1077-78. A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 9-10. FR. BÖMER, Rom und Troia, 1951, σ. 40 καὶ ὑποσ. 77.

⁴ Τὴν παράδοσιν διασφῆζει ὁ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΔΙΚΑΡΝ. I 72. 3-4.

παλαιότερον ἔργον του, τὰ «Τρωικά», φέρει τὸν Αἰνεῖαν μέχρι τῆς Θράκης, ἔνθα ἀποθνήσκει, οὐδεὶς δὲ λόγος γίνεται περὶ μεταβάσεώς του εἰς τὴν Μολοσσίαν καὶ τὴν Ρώμην¹.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἐὰν αἱ εἰδικαὶ ἱστορικαὶ συνθήκαι τῆς Ἡπείρου μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰῶνος εὐνοοῦν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τοῦ Ἑλληνικοῦ. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος περὶ τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῆς Μολοσσίας ἐπανειλημμένως διεπιστώθη ὅτι εἰς πᾶσαν μεταβολὴν ἢ ἐπέκτασιν τούτων πρὸς ἄλλας περιοχὰς ἀντιστοιχοῦν ἱστορικὰ γεγονότα ἢ ὑποκρύπτονται πολιτικαὶ σκέψεις τῆς αὐτῆς τῶν Αἰακιδῶν. Μὲ ἄλλας λέξεις εἰς πᾶσαν νέαν μορφήν τοῦ μύθου πρέπει νὰ διίδωμεν τὴν προσπάθειαν τῶν Αἰακιδῶν εἴτε πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεων των εἴτε πρὸς κατοχύρωσιν ἱστορικῶν μεταβολῶν. «Οἱ μῦθοι ἐχρησίμευον διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν κατοχὴν χώρας ἢ περιοχῆς, διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ἀξιώσεις ἐπὶ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον πόλις τις ἐχρειάζετο νὰ κερδίσῃ διὰ νὰ τονίσῃ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀξιώσεων τούτων ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης. Ἡ σπουδαιότης των δύναται νὰ συγκριθῇ ἐν τινι μέτρῳ πρὸς τὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, αἱ ὁποῖαι θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς γλώσσης»². Μὲ τὴν ἔκπτωσιν τῆς δυναστείας, τοῦ φαρῆος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, καὶ τὴν σύστασιν τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν (234-168 π.Χ.) ἡ ἀναπαραγωγικὴ δύναμις τοῦ πολιτικοῦ μύθου ἐχάθη.

Ὡς ἤδη ὑπεστηρίζαμεν, μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος οἱ Μολοσσοὶ δὲν εἶχον ἐπεκταθῆ μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Ἡπείρου, ἐξαιρέσει ἴσως στενῆς ζώνης ἐπὶ τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πλάτους 40 σταδίων³, περιοριζόμενοι εἰς τὴν μεσόγειον Ἡπειρον. Μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ἐπὶ βασιλείας Ἀλκέτα, ὑπῆχθησαν ὑπὸ τὸν ἑλεγχόν των αἱ ἀκταὶ τοῦ Ἰονίου, ὁπόθεν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὰς ἀντιπέραν ὄχθας τῆς Ἀδριατικῆς, προϋπόθεσις ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν μύθων ἐκ Μολοσσίας εἰς τὴν Ἰταλικὴν Χερσόνησον⁴. Ἀποβαίνει ἐπομένως ἀνεξήγητον

¹ Ο FR. BÜMER, Rom und Troia, σ. 40, θεωρεῖ τὴν εἶδσιν αὐτὴν χαρακτηριστικῶς ἀντίθετον πρὸς ὅλας τὰς γνωστὰς καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐκπληκτικὴν. Σχετικῶς καὶ J. PERRET, Les Origines, σ. 13-15, 367-380. Τὰ «Τρωικά» σημειώνουν τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν γενεαλογικῶν ἔργων τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὰ ἱστορικά. Εἰς τὰς «Ἱερείας» ὁ λογογράφος δὲν χρονολογεῖ πλέον, ὅπως οἱ παλαιότεροι Ἴωνες, ἐπὶ τῇ βάσει ἡγεμόνων ἢ βαρβάρων βασιλέων, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικὴν βᾶσιν, ἐνῶ εἰς τὰ Γενεαλογικὰ χρονολογεῖ κατὰ γενεάς. Ὡς ἐκ τούτου αἱ «Ἱερείαι» εἶναι νεώτερον τῶν γενεαλογικῶν καὶ τοπογραφικῶν ἔργων του, SCHMID-STÄHLIN, Gesch. der Griech. Lit. VIII. 1. 2, σ. 685, 689, γραφὴν μετὰ τὸ 423, JACOBY, F. Gr. Hist. I, σ. 455 κ. ἀ.

² M. NILSSON, Cults, Myths κλπ., σ. 49.

³ Ἡ ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν κατοχὴ παραλιακῆς ζώνης ἐπὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πλάτους 40 σταδίων, παραδίδεται ὑπὸ τοῦ ψευδο-ΣΚΥΛΑΚΟΣ, 30, συγγράψαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἀλλ' ἀπηχοῦντος, ὡς εἶδομεν (ἀνωτ. σ. 55 ἐξ.), εἰδήσεις ἀρχαιοτέρου περιήλου.

⁴ Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἐπικαλεῖται καὶ ὁ J. PERRET, Les Origines, σ. 369, πρὸς ὑπο-

πῶς μυθικαὶ παραδόσεις τῶν Μολοσσῶν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν μέχρι τῆς Ἰταλίας, ἐν ᾧ οὐδεμία ἄμεσος ἐπικοινωνία ὑπῆρχε μὲ αὐτήν.

Ἐκ τῆς ἀρχαίας γραπτῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν προκύπτει ἐπίσης ὅτι οἱ Μολοσσοὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Θαρύπα οὐδέποτε ἐνδιεφέρθησαν διὰ τὰς ἐξωτερικὰς ἐξελίξεις, παραμείναντες ἀδιάφοροι πρὸς πᾶσαν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν¹. Ἀντικατόπτρισιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἀποτελοῦν οἱ γενεαλογικοὶ τῶν μῦθοι, παραμείναντες ἀνεξέλικτοι καὶ περιωρισμένοι ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας, μέχρι τῶν χρόνων τῆς διδασκαλίας εἰς τὴν Ἑπειρον τῆς «Ἀνδρομάχης»².

Ἀλλὰ προσέτι καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἥρωος, ὅπως τὴν σκιαγραφοῦν αἱ Ἑπειρωτικαὶ παραδόσεις. Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰῶνος τὰ μοναδικὰ γνωστὰ τρωικὰ πρόσωπα τῆς Τροίας εἶναι ἡ Ἀνδρομάχη καὶ ὁ Ἑλενος. Εἰς τὴν «Ἀνδρομάχην» οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς γίνεται περὶ τοῦ Αἰνείου. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, ὅταν νέοι Τρῶες ἥρωες πλουτίζουσιν τὸ μυθικὸν γενεαλογικὸν δένδρον τῶν Μολοσσῶν καὶ ἐκ τῆς τρωικῆς ὀνοματολογίας λαμβάνωνται ὀνόματα διὰ τὰ μέλη τῆς δυναστείας καὶ τὸν λαόν, τὸ ὄνομα τοῦ Αἰνείου δὲν ἀπαντᾷ μεταξὺ αὐτῶν. Μόνον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} αἰῶνος ἐμφανίζεται τὸ ὄνομα ἐπεισοδιακῶς μεταξὺ τῶν ἄλλων ἥρωικῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἡ προσωπογραφία τοῦ ἥρωος παραμένει πάντοτε εἰς τὸ ἡμίφως. Ἀλλὰ καὶ τώρα προβάλλεται ὁ λατρευτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἥρωος, διότι συνδέεται πάντοτε μὲ τὴν Ἀφροδίτην Αἰνείαδα. Ἀμφοτέρων τὴν προέλευσιν ἀνεζητήσαμεν εἰς τὴν Σικελίαν ἢ καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἀποδώσαντες τὴν ἐπέκτασίν της εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑπέιρου εἰς τὴν εὐρεῖαν θρησκευτικὴν πολιτικὴν τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος Πύρρου³.

στήριξιν τῆς ἀπόψεως περὶ ψευδο-Ἑλλανίκοι. Ἀλλὰ ὁ P. BOYANCÉ, ἑ.ά. σ. 285-286, ὑποσ. 1, ἀντικρούων τὴν γνώμην αὐτὴν τοῦ J. PERRET, ἀδίκως ἐπιχειρεῖ νὰ στηρίξῃ τὴν ἀποψιν, ὅτι ἡ Δωδώνη καὶ ἡ Ἐφύρα ὑπήγγοντο ὑπὸ τοὺς Μολοσσούς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου.

¹ Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΑΕ 1956, σ. 152.

² Ἡ μόνη μεταβολὴ τοῦ μύθου, ἢτοι ἡ ἀντικατάστασις τοῦ μυθικοῦ γενάρχου Πιέλου διὰ τοῦ ἐπωνύμου Μολοσσοῦ, ἀρχαιοτέρα τῶν χρόνων τοῦ Εὐριπίδου, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀρχομένης ἀφυπνίσεως τῆς φυλετικῆς συνειδήσεως τῶν Μολοσσῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς (ἀνωτ. σ. 30 ἐξ.).

³ Ἀνωτ. σ. 128 ἐξ. Ἄνευ περαιτέρω ἱστορίας καὶ ἀνευ βεβαίας Ἑπειρωτικῆς κοίτης θεωρεῖ ἐπίσης ὁ E. LÉPORE, Recherche, σ. 55, τὸν Αἰνείαν, τοῦ ὁποίου ὄμως τὴν παλαιότεραν μέχρι τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. σχέσιν μὲ τοὺς μολοσσικοὺς μύθους θεωρεῖ δυνατὴν. Ἡ ὑπὸ τοῦ J. GAGÉ, RHR 146, 1954, σ. 27 ἐξ., διατυπωθεῖσα ἀποψις, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς Ἰταλίας, δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἄλλωστε μέχρι τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. τὸ ἱερόν, ὑπαγόμενον εἰς τοὺς παλαιούς κατοίκους, τοὺς Θεσπρωτοὺς, ὑπῆρξε ξένον πρὸς τὰς τρωικὰς παραδόσεις.

Ἀντίθετον ἄποψιν ὑπεστήριξε πρὸ εἴκοσι ἐτῶν ὁ J. PERRET εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν θέσιν του περὶ τῆς ἐξ Ἡπείρου καταγωγῆς τοῦ μύθου τοῦ Αἰνείου καὶ τῆς ἰδρύσεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς Ρώμης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πύρρου¹. Κατὰ τὸν PERRET «συμφώνως πρὸς ὅλα τὰ φαινόμενα, ὁ μῦθος, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει εἰς τὴν Ρώμην τρωικὴν καταγωγὴν, ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐνοραματικὴν φαντασίαν αὐτοῦ τούτου τοῦ Πύρρου, ἐνῶ τὴν προτεραίαν τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς τὴν Ἰταλίαν παρουσιάζεται ἐκεῖνος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς σταυροφορίας κατὰ τῆς Ρώμης, τῆς νέας Τροίας, οὕτως ὥστε νὰ ὀφείλωμεν εἰς αὐτὸν τὴν Αἰνειάδα»². Ἄλλ' ἡ θέσις αὕτη ἀπεκρούσθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὄχι μόνον διὰ τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῶν εἰδήσεων τῆς ἀρχαίας παραδόσεως³, ἀλλὰ καὶ ἐν ὅψει τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, τὰ ὁποῖα, σὺν τῷ χρόνῳ πλουτιζόμενα, προσανατολίζουν τὴν ἔρευναν τῶν τρωικῶν παραδόσεων πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν, τὴν Ἐτρουρίαν⁴.

Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, σημαντικὰ ἔργα πρωίμου ἔτρουσικῆς τέχνης, παριστοῦν τὸν Αἰνεῖαν φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸν Ἀγχίστην μὲ τὴν μυστικὴν κίστην (*cistam mysticam*), εἰς τὴν ὁποίαν ἐφυλάσσοντο τὰ *sacra*, ἢ συνοδευομένους ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ Αἰνείου, Κρεούσης, ἡ ὁποία φέρει τὸν υἱὸν των Ἀσκάνιον καὶ τὴν μυστικὴν κίστην⁵. Εἰς τὰ εὐρήματα

¹ Les Origines, σ. 1 ἐξ. καὶ Neoptolème et les Molosses, REA 1946, σ. 1 ἐξ., πρβλ. καὶ FR. BÖMER, ἔ.ἀ. σ. 13.

² REA ἔ. ἀ. σ. 1.

³ Οὕτω τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας παρέχουν ὁ Ἑλλάνικος, ὁ μαθητὴς τούτου Δαμάστης καὶ ἄλλοι, παρακάμπτει ὁ J. PERRET, Les Origines, σ. 367-380 καὶ 283, θεωρῶν τὸν μὲν πρῶτον ὡς ψευδο-Ἑλλάνικον, τὸν δὲ Δαμάστην, καίτοι μαθητὴν τοῦ Ἑλλανίκου (ΣΟΥΪΔΑΣ ἐν. λ.), τοποθετῶν εἰς τοὺς περὶ τὸ 200 π.Χ. χρόνους. Πρβλ. καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ P. BOYANCÉ, ἔ.ἀ. 282-285.

⁴ Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν κατὰ τῆς θέσεως τοῦ J. PERRET, παρέχει ὁ P. LÉVÊQUE, Pythos, σ. 253, ὑποσ. 3, προσθέτως δὲ ὁ A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. ἰδίᾳ σ. 14-34 καὶ ὑποσ. 76 (βιβλιογραφία). Περὶ τῶν ἔτρουσικῶν εὐρημάτων, σχετιζομένων μὲ τὸν Αἰνεῖαν, χρονολογουμένων ἀπὸ τῆς πρωίμου ἔτρουσικῆς περιόδου μέχρι τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἐπομένως ἀρχαιοτέρων τοῦ χρόνου τῆς ἐκστρατείας τοῦ Πύρρου κατὰ τῆς Ἰταλίας, καὶ περὶ τῆς σημασίας τούτων, ἰδὲ κυρίως H. FUHRMANN, AA 56, 1941, σ. 422-428. A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 15-19.

⁵ 1) Σκαρβαβῶς τῆς συλλογῆς Luynes, A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. εἰκ. 1, σ. 17-18. G.G. GIGLIOLI, Bull. Mus. Impero Romano (Appendix, εἰς τὸ Bull. Com. 69), 12, 1941, σ. 10, εἰκ. 3. 2) ἔτρουσικῆς τέχνης ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον τοῦ Μονάχου, τῶν χρόνων 480-470, ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 16, πίν. XIV, ἐνθα ἡ προπορευομένη σύζυγος τοῦ Αἰνείου μὲ τὸν Ἀσκάνιον φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ *dolium* (πίθον) μὲ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ ἱερά. 3) πῆλινα εἰδῶλια ἐκ Vejī, πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, παριστῶντα τὸν Αἰνεῖαν πάνοπλον, φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν πατέρα του (H. FUHRMANN, ἔ.ἀ. σ. 423. GIGLIOLI, ἔ.ἀ. σ. 8 ἐξ. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 16-17, πίν. XIII, 3).

ταῦτα προσθετέα λιθίνη στήλη πυραμοειδῆς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., φέρουσα ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν *Lare Aineia*, προερχομένη ἐκ Τοῦ Tignosa, ὅκτῳ χιλιόμετρα ἐσωτερικῶς τοῦ Λαβινίου, τὴν πολιτικὴν πρωτεύουσαν τῶν Λατίνων¹, ἀποκειμένη δὲ σήμερον εἰς τὸ ἔθνικόν Μουσεῖον τῆς Ρώμης. Ἐξ αὐτῆς προκύπτει ἀναμφισβητήτως, ὅτι εἰς τὴν ἔδραν τῶν Λατίνων ἡ λατρεία τοῦ Αἰνείου χρονολογεῖται τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος². Τοιοῦτοτρόπως τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐνισχύουν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἀνερχομένην εἰς τὸν 6^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἡ ὁποία γνωρίζει τὴν ἀφίξιν τοῦ ἥρωος εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐνδεχομένως τὴν Ἰταλίαν³.

Τὰς πιθανὰς ὁδοὺς προελεύσεως τῶν παραδόσεων ὑπέδειξε πρὸ πολλοῦ ὁ MALTEN εἰς τὴν πρόαναφερθεῖσαν σπουδαίαν μελέτην του⁴, ὑποστηρίξας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τοπωνυμίων καὶ τῆς διασπορᾶς τῶν περὶ τοῦ Αἰνείου παραδόσεων, τὴν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας παλαιοτάτην προέλευσιν τοῦ ἥρωος εἴτε διὰ τῶν Ἐλύμων τῆς περιοχῆς τοῦ Ἐρυκος καὶ τῆς Ἐγέστης τῆς Σικελίας (ἀνωτ. σ. 128) εἴτε διὰ τῶν πρὸς Βορρᾶν τῆς Ρώμης γειτόνων Ἐτρούσκων. Μὴ ἔχων

4) Ἡ λεγομένη Κουροτρόφος, ἀγαλμα πῆλινον φυσικοῦ μεγέθους, πρὸ τῶν μέσων τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἀποκειμένη εἰς τὴν Villa Julia τῆς Ρώμης (AA 55, 1940, σ. 409, εἰκ. 130), ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ FUHRMANN, ἔ.ἀ. σ. 425, ὡς ἡ Κρέουσα, σύζυγος τοῦ Αἰνείου, φέρουσα τὸν υἱὸν τοῦ Αἰνείου, Ἀσκάνιον, ἀνήκουσα πιθανῶς εἰς τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα μὲ τὸν Αἰνείαν καὶ τὸν Ἀγχίστην, συνοδευομένους ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ γενομένους δεκτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν ναόν, τὸν ὁποῖον ἐκόσμου ὡς ἀκρωτήρια. A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 17, πίν. XIII, 1.

1 Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς M. GUARDUCCI, Cippo latino arcaico condita ad Enea, Bull. Mus. Impero Romano, XIX, Append. Bull. Com. 76, 1956-58, σ. 3-13, ἡ ὁποία συνδέει τὴν ἐπιγραφὴν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ ἥρωος πλησίον τοῦ ποταμοῦ Numicius, παραδιδομένην ὑπὸ τοῦ ΔΙΟΝ. ΤΟΥ ΑΛ. I 64. 4. Σχετικῶς καὶ ST. WEINSTOCK, JRS 50, 1960, σ. 114-118.

2 Παλαιότερον ὁ E. PAIS, Storia della Sicilia e della Magna Grecia I, 1894, σ. 277-278, ἀνεγνώρισε τὴν ἀρχαιότεραν τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. ἡλικίαν τοῦ μύθου εἰς τὸ Lavinium. Περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Αἰνείου εἰς τοὺς Λατίνους ἀπὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ. M. GUARDUCCI, ἔ.ἀ. σ. 7-8. Εἰς τὸν Τίμαιον (περὶ τὸ 300 π.Χ. ΔΙΟΝ. ΑΛ. I 67. 4) ὑπάρχει ἡ ἀντίληψις ὅτι οἱ εἰς τὸ Lavinium φυλασσόμενοι Penates κατήγοντο ἀπὸ τὴν Τροίαν. Ὁ πραγματικὸς τόπος λατρείας τούτων δὲν ὑπῆρξεν ἡ Ρώμη, ἀλλὰ τὸ Lavinium. Ἐπίσης ἡ θεὰ Vesta, στενωῶς συνδεομένη μὲ τοὺς Penates, ἔχει τὸ Lavinium ἔδραν, A. ALFÖLDI, ἔ.ἀ. σ. 19-23. Τὴν παλαιότεραν ἡλικίαν τῶν μύθων τῆς Alba Longa ὑποστηρίζει σοβαρῶς ὁ A. ALFÖLDI, αὐτ. σ. 23-25, ἀποδεικνύων ὅτι ὁ πρῶτος μυθικὸς βασιλεὺς ταύτης Silvius, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ ἀλβανικὴ βασιλικὴ γενεαλογία, εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν Ἄγριον τοῦ ΗΣΙΟΔΟΥ (Θεογ. 1011 ἐξ.), ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ Λατίνου ὑπῆρξε βασιλεὺς τῶν Τυρσηνῶν.

3 ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΣ, εἰς τὴν Ἰλίου Πέρσιν (ιδεῖ ἀνωτ. σ. 128). Ὁ Ἀντίοχος ἐγνώριζε τὸν μῦθον περὶ τοῦ ταξιδίου τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Δύση, παρ' αὐτοῦ δὲ λαμβάνει, ὡς εἴπομεν (σ. 128, ὑποσ. 3), ὁ Θεουκιδίδης, F. JACOBY, F.Gr.Hist. I 457 εἰς ΘΟΥΚ. VI 2. 3.

4 Archiv f. Rel. Wiss. 29, 1931, σ. 32-59.

ὕπ' ὄψει του τότε τὸ εἰς τὴν Ἑτρουρίαν εὐρεθὲν βραδύτερον ἀρχαιολογικὸν ὑλικόν, εἰ μὴ μόνον παραστάσεις ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Αἰνείου, ἀνερχομένας μέχρι τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹, δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὴν διὰ τῶν Ἑτρούσκων μεταφορὰν τοῦ μύθου εἰς τὴν Ρώμην². Τὰ βραδύτερον ἐλθόντα εἰς φῶς ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐπαναφέρουν εἰς τὸ προσκῆνιον τοὺς Ἑτρούσκους, ὡς φορεῖς τοῦ μυθικοῦ κύκλου, τῶν ὁποίων ἡ παλαιότερα τῆς εἰσβολῆς κοιτίς ὑπῆρξεν ἡ Μ. Ἀσία.

Εἶναι πλέον φανερόν, ὅτι τὸ χωρίον τῶν Ἱερειῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν, ἡ δὲ θέσις τοῦ J. PERRET, τὴν ὁποίαν μὲ τόσῃ θεωρητικῇ ἐπιδεξιότητῃ εἶχεν ὑποστηρίζει, στερεῖται πραγματικῆς βάσεως.

Εἶναι ἐν τούτοις ἀπορίας ἄξιον διατί ὁ Ἑλλάνικος διεσκέυασε τὴν ἀρχαιότεραν παράδοσιν, καινοτομήσας ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τῆς πυρπολήσεως τῶν τρωικῶν πλοίων ὑπὸ τῶν Τρωάδων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν περὶ τῆς ἐκ τῶν Μολοσσῶν προελεύσεως τοῦ Αἰνείου. Ὁ CHRIST³ συνέδεσε τὴν παρουσίαν τοῦ Αἰνείου εἰς τοὺς Μολοσσούς μὲ τοὺς στίχους τοῦ Σιμμίου τοῦ Ροδίου⁴, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἥρωϊς διηγεῖται τὴν αἰχμαλωσίαν του ὑπὸ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ τὴν μεταφορὰν του μὲ τὰ πλοῖα τούτου. Ἄλλ' ὁ PERRET παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι ὁ Αἰνεΐας, συμφώνως πρὸς τὰ «Τρωικὰ» τοῦ Ἑλλανικοῦ, ἔφυγεν ἐκ Τροίας ἐντελῶς ἐλεύθερος, ἡ δὲ αἰχμαλωσία του δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὴ κατὰ τὸν 5^{ον} αἰῶνα⁵, καὶ προσθέτει: «Διὰ τὸν Εὐριπίδην ἀκόμη πατρὶς (τοῦ Νεοπτολέμου) εἶναι ἡ Φθία. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ 5^{ου} αἰῶνος χαρακτηρίζουν τὰς σχέσεις τοῦ Νεοπτολέμου πρὸς τοὺς Μολοσσούς ὡς βραχὺ ἐπεισόδιον. Τοῦτο μεταβάλλεται ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, ὅποτε μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Εὐριπίδου ὁ Νεοπτόλεμος ἀποβαίνει ὁ γενάρχης τῆς δυναστείας. Παραλλήλως ἐκδηλοῦται ἡ μολοσσικὴ δύναμις μὲ τὴν ἐπέκτασιν των εἰς τὸν Ἀμβρακικόν. Τώρα ἐμφανίζεται ὁ Νεοπτόλεμος διὰ πρώτην φορὰν. Ὁ Αἰνεΐας, ὁ αἰχμάλωτός του, ἀποκτᾷ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ θὰ δυνηθῆ ἐντεῦθεν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατὸν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, δὲν ἦτο δυνατὸν κατὰ τὸν 5^{ον} αἰ. Ἡ μνεΐα τῶν Μολοσσῶν ὡς λαοῦ τοῦ Νεοπτολέμου, ὁπόθεν ὁ Αἰνεΐας φθάνει εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀποκλείει ἀναγκαίως τὴν σχέσιν τῆς εἰδήσεως μὲ τὸν Ἑλ-

¹ MALTEN, ἔ.ἀ. σ. 55-59.

² Αὐτ. σ. 48-50.

³ Griechische Nachrichten über Italien, Sb. der Münch. Akad. der Wissensch. 1, 1905, σ. 111.

⁴ ΣΧΟΛ. Εὐρ. Ἀνδρ. 14.

⁵ Les Origines, σ. 370.

λάνικον». 'Αλλ' ὁ PERRET προσεγγίζει εἰς τὸν στόχον, χωρὶς νὰ ἐπιτυγχάνῃ¹.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τῶν λοιπῶν τραϊκῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, πλουσία εἰς ἐσωτερικὰς ἐξελίξεις. Παρὰ-λήλως ὅμως κατέστησε πανελληνίως συνειδητόν, ὅτι οἱ τραϊκοὶ μῦθοι ἔχουν τὴν κοίτην των εἰς τὴν Μολοσσίαν, ἐκεῖ ἔνθα ὁ Νεοπτόλεμος, ἐπανακάμφας ἐκ Τροίας, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν χήραν τοῦ Ἑκτορος Ἀνδρομάχην καὶ τὸν Ἑλενον. Οἱ χρόνοι τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἶναι περίοδος μεγάλων ἐξελίξεων εἰς τὴν Μολοσσίαν, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τούτους περισσότερον γνωστοὺς εἰς τὸ πανελλήνιον καὶ ἀποτελοῦν σταθμὸν μεταβάσεως ἀπὸ τὸν προῖστορικὸν εἰς τὸν ἱστορικὸν πολιτισμὸν (ἀνωτ. σ. 55 ἐξ., ἰδίᾳ 59 ἐξ.). Ἡ εὐσυνειδησία τοῦ Ἑλλανικοῦ τὸν ὑπεχρέωνε νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν παλαιὰν ἀποψίν του καὶ νὰ φέρῃ τὸν Αἰνεῖαν μέχρι τῆς Μολοσσίας. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ Ἥπειρος ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαιότερα κοιτὶς τῶν παραδόσεων τούτων καὶ ὁ πλησιέστερος σταθμὸς ὡς πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ὁ αὐτοσχεδιασμὸς τοῦ Ἑλλανικοῦ εἰς τὰς Ἱερείας εἶναι εὐλόγος². Ἀλλὰ τοῦτο τὸν ὠδήγησεν εἰς νέαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γνησίαν μυθολογικὴν παράδοσιν, τὴν συνδεομένην μετὰ τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὴν πυρπόλησιν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὸ τῶν Τρωάδων.

Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνηται λόγος περὶ προελεύσεως τοῦ τραϊκοῦ κύκλου τῆς Ρώμης ἐκ τῆς Μολοσσίας.

¹ Πάντως αἱ παρατηρήσεις τοῦ J. PERRET, ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος ἐνίκησε τοὺς Μολοσσούς, ὅτι δὲν εἶχε ποτὲ πατρίδα του τὴν Μολοσσίαν (Πίνδαρος), ὅτι πατρίς του ὑπῆρξεν ἡ Φθία (Εὐριπίδης) καὶ ὅτι οἱ συγγραφεῖς τοῦ 5^{ου} αἰ. χαρακτηρίζουν τὰς σχέσεις τοῦ ἥρωος μετὰ τὴν Μολοσσίαν ὡς βραχὺ ἐπεισόδιον, δὲν ἔχουν ἰσχύν, κατόπιν τῶν ὅσων ἐλέχθησαν εἰς τὰ προηγουμένα κεφάλαια.

² Εἰς τὴν καινὴν θεωρίαν τοῦ λογογράφου, ὅπως τὴν διέσωσεν ὁ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ (I 72.2), ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀκολουθήσουν καὶ ὁ Δαμάστης, Ἑλλανικοῦ μαθητῆς (ΣΟΥΙΔΑΣ ἐν λ. Δαμάστης), ἀπὸ Σιγείου τῆς Τρωάδος, ὁ Ἡγησιάνης ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς Τρωάδος, σύγχρονος καὶ μαθητῆς Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου, μνημονεύμενος εἰς ἐπιγραφὴν ὡς πρόξενος τῶν Δελφῶν, Syll². 268, 43=SGDI II, 2581. JACOBY, RE VII, στ. 2602-2606. P. BOYANCÉ, ἔ.ἀ. σ. 283, συγγράφας «Τρωικὰ» (ΑΘΗΝ. IX 393d) περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἡ προσπάθεια τοῦ PERRET, ὅπως καταβιβάσῃ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ Δαμάστου περὶ τὸ 200 π.Χ., μένει ἀτελέσφορος, διότι οὗτος πράγματι ἤκμασε περὶ τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ., πρβλ. P. BOYANCÉ, ἔ.ἀ. σ. 283.

Γ'. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΣ ΤΩΝ ΜΥΘΩΝ

Παρηκολουθήσαμεν τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῶν Μολοσσῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς γενέσεώς των μέχρι τῆς μεγίστης ἀναπτύξεώς των, ἀρχομένου τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος, περὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου σημειώνεται ἡ ἀπότομος πτώσις, μὲ τὴν ὀριστικὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας διὰ τῆς βιαίας ἐξώσεως τῶν Μολοσσῶν Αἰακιδῶν, φορέων τῶν μύθων τούτων, καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Ἑπειρωτικῆς Δημοκρατίας (234/4-168/7 π.Χ.). Ὁ μῦθος ἔκτοτε ἀποβάλλει τὴν δημιουργικὴν δυνάμιν του, διότι ἐξέλιπε πλέον ἡ αἰτία, ἡ ὁποία τὸν ἀνέπλαθε, δηλαδὴ αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι καὶ ἡ ἐκπροσωποῦσα αὐτὰς μολοσσικὴ δυναστεία.

Ἄν καὶ εἰς τὸ Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν ἐξηκολούθουν οἱ Μολοσσοὶ νὰ διατηροῦν τὴν ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν λοιπῶν φύλων¹, ἐν τούτοις δὲν διεπιστώθη ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων ἡ ἐνεργὸς διατήρησις τῶν πολιτικῶν γενεαλογικῶν μύθων, προφανῶς, διότι αἱ συνθήκαι ἦσαν πλέον ἀπρόσφοροι. Ἀπὸ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος ὁ ἑλληνισμὸς βαίνει πρὸς τὴν δύσιν του. Συγχρόνως νέα ἀπειλητικὴ δύναμις ἀνέτειλεν εἰς τὴν Δύσιν, ἡ Ρώμη, ἀπόγονος καὶ αὐτὴ τῆς Τροίας, ἡ ὁποία, ἀντιληφθεῖσα τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῆς, ἐξεμεταλλεύθη πολιτικῶς τούτους πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν κατακτητικῶν σχεδίων τῆς².

Ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποδούλωσις καὶ ἡ ἀνῆκουστος καταστροφή τῆς Ἑπέρου δὲν ἐπήνεγκον μόνον τὴν ἐρήμωσιν τῆς χώρας καὶ τὴν κατάλυσιν πάσης πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, ἐπομένως δὲ καὶ τὸν μαρασμὸν τοῦ μύθου³. Μετὰ τὴν ὑπερνίκησιν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν τελευταίων μεγάλων ἀντιπάλων εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατέρχεται ὁ τρωικὸς μῦθος τῆς Ρώμης ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς Πολιτικῆς εἰς τὴν Τέχνην καὶ τὴν Φιλολογίαν⁴. Ἀπήχησιν τούτου δυνάμεθα νὰ θεωρή-

¹ P. FRANKE, *Alt-Epirus*, σ. 45, ὑποσ. 199 καὶ AM 71, 1956, σ. 62.

² A. ALFÖLDI, *ἔ.ἀ.* σ. 26-37.

³ Παρὰ τὴν ζοφερὰν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν παραδίδει ὁ ΣΤΡΑΒ. VII 7. 9-10 διὰ τὴν Ἑπειρον, βαθμιαίως παρατηρεῖται ἀνοικοδόμησις τῶν ἱερῶν καὶ τῶν τειχῶν τῶν Ἑπειρωτικῶν ἀκροπόλεων. Τοῦτο παρετηρήθη ἐπίσης κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ θεάτρου τῆς Δαυδώνης, Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, *ΑΔ* 1960, σ. 34, *ΑΕ* 1959, σ. 148-149, καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος *ἰδίᾳ*.

⁴ A. ALFÖLDI, *ἔ.ἀ.* σ. 34.

σωμεν τὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἐμφάνισιν εἰς τὴν δυτικὴν Ἡπειρον καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν δευτερογενῆ ἐστίαν τῶν μολοσσικῶν μύθων, τὴν Κεστρίνην, καὶ εἰς τὴν Θεσπρωτίαν, λατινικῆς προελεύσεως στοιχείων. Τοπωνύμια, ὡς *Iacus Avernus* (Ἀχερουσία) καὶ *Καμμανία* (ὀρθότερον *Καμπανία* = Κεστρίνη), ἢ παραδόσεις, ὡς ἡ περὶ τοῦ γάμου τοῦ Ἑλένου μετὰ τῆς Κεστρίας, θυγατρὸς τοῦ Κάμπου, ἐπωνύμου τῆς *Καμπανίας-Κεστρίνης*¹, μαρτυροῦν περὶ τῆς δουλικῆς ἐξαρτήσεως τῶν παναρχαίων παραδόσεων ἐκ τοῦ τραϊκοῦ μύθου τῆς κυριάρχου Ρώμης.

Στενῶς συνυφασμένοι οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι μὲ τὸν ἐθνικὸν βίον τῶν Μολοσσῶν ἐκφράζουσι ἐκάστοτε τὰς ιδέας, αἱ ὁποῖαι τὸν διέπλεσαν.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν «Νόστων», ὅτε πλέον εἶχε διαμορφωθῆ ὁ μῦθος ὡς πρὸς τὰ κύρια ἥρωικά πρόσωπα, τὸν Νεοπτόλεμον, τὴν Ἀνδρομάχην, τὸν Ἑλενον καὶ πιθανῶς τὸν Πιέλον, μέχρι τῆς στροφῆς τοῦ 6^{ου} πρὸς τὸν 5^{ον} π.Χ. αἰῶνα, διατηρεῖται ἀναλλοίωτος, διότι ἔναντι αὐτοῦ παρέμειναν ἀδιάφοροι οἱ Μολοσσοί, μὴ δυνθθέντες νὰ ἐκτιμήσουν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ κληρονομικοῦ τούτου κεφαλαίου. Τὴν αὐτὴν ἀδιαφορίαν ἐμφανίζει ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος τῶν Μολοσσῶν, τῶν ὁποίων αἱ φιλοδοξίαι περιορίζονται ἀποκλειστικῶς ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς κώμης καὶ τοῦ φύλου. Ἡ μοναδικὴ εἰδησις κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, τὴν ὁποίαν διασφῆζει ὁ Ἡρόδοτος (VI 127), ἀναφέρεται εἰς τὸν ὑποψήφιον μνηστῆρα τῆς Ἀγαρίστης, θυγατρὸς τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος, περὶ τὸ 570 π.Χ. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἐνδείξεις δὲν παρουσιάζουσι διάφορον εἰκόνα. Ἐξαιρέσει τοῦ πανελληνίου φήμης παναρχαίου ἱεροῦ τῆς Δαυδῶνης καὶ τῶν ξένων ἀποικιῶν, αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν κεντρικὴν Ἡπειρον σπανίως φέρουσι εἰς φῶς ἐπέισακτον εὕρημα, μαρτυροῦν περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῆς Ἡπείρου μετὰ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Μολοσσοὶ καὶ οἱ λοιποὶ Ἡπειρώται συνεχίζουσι τὸν κωμηδὸν προἱστορικὸν βίον τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰς πολιτικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἐξελίξεις τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν κέντρων.

Μόλις περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου, σημειώνεται ἀφύπνισις τῆς φυλετικῆς συνειδήσεως τῶν Μολοσσῶν, ἢ ὅποια ἐκφράζεται ὡς ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ξένου γενάρχου Πιέλου, ὑποκαθισταμένου ὑπὸ τοῦ πλαστοῦ ἐπωνύμου Μολοσσοῦ. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους αἱ πολιτικαὶ σχέσεις τῶν Μολοσσῶν ἐξέρχονται, ὡς εἶδομεν (ἀνωτ. σ. 28 ἐξ.), τῶν στενῶν ὁρίων τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἡ συνειδητὴ ἀναγνώρισις τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ ἡ ἐθνικοποίησις τοῦ μύθου σημειώνεται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου. Κύριος συντελεστὴς τούτου ὑπῆρξαν ἢ σύμμαχος τῶν Μολοσσῶν Ἀθηναὶ καὶ ἡ

¹ SERV. Verg. Aen. III 334.

διδασκαλία εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Μολοσσῶν, τὴν Πασσαρῶνα, τῆς «Ἀνδρομάχης» καὶ τῶν λοιπῶν τρωικῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου. Ὁ ἐνθουσιασμός πρὸς τοὺς μυθικοὺς γενάρχας, Τρῶας καὶ Θεσσαλοὺς, εἶναι τοιοῦτος, ὥστε ὀνόματα ἡρώων νὰ λαμβάνωνται παρὰ τῶν μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τοῦ λαοῦ κατὰ παράβασιν τῆς ἐλληνικῆς ἔθιμοτυπίας.

Αἱ ὑπὸ τοῦ Θαρύπα, ἐκπαιδευθέντος εἰς Ἀθήνας, εἰσαχθεῖσαι πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ καινοτομίαι, ὡς ὁ σχηματισμός τῆς πόλεως, ἡ ὀχύρωσις διὰ τευχῶν, ἡ κοπή τοῦ πρώτου ἐντοπίου νομίσματος, ἡ διεύρυνσις τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐνιαυσίων ἀρχῶν, ἡ εἰσαγωγή γραφῆς καὶ ἐλληνικῶν ἐθῶν, ἀποτελοῦν τὸν σημαντικώτερον σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Μολοσσῶν.

Τῆς ριζικῆς αὐτῆς μεταβολῆς ἀπηχῆσεις διέσωσεν ἡ ἀρχαία παράδοσις διὰ τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἰουστίνου, ἐπιβεβαιουμένη διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων.

Τὴν ἀξιοποίησιν ὅμως τοῦ ἠθικοῦ περιεχομένου τοῦ μύθου καὶ τὴν πραγματοποίησιν τῶν πολιτικῶν ἐπιδιώξεων τῶν Ἀθηνῶν κατέστησε δυνατὰς ὁ ἰκανώτατος ἡγεμὼν Ἀλέτας, υἱὸς τοῦ Θαρύπα (385-370 π.Χ.), τιμηθεὶς διὰ τῆς πολιτογραφῆσεώς του ὡς Ἀθηναίου πολίτου. Αἱ πολιτικαὶ ἐξελιξεις τῶν Ἡπειρωτικῶν φύλων κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ μύθου διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Περγάμου, γενάρχου τῆς Κεστρίνης, εἰς τὰ προϋπάρχοντα δύο τέκνα τοῦ Νεοπτολέμου, τοῦ Μολοσσοῦ καὶ τοῦ Πιέλου, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν γενεαλογικῶν παραδόσεων εἰς τὴν προσαρτηθεῖσαν χώραν. Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι συγγενεῖς παραδόσεις ἐκάλυψαν τὴν κατακτηθεῖσαν Ἡπειρον, ἀπὸ τοῦ Βουθρωτοῦ μέχρι τῆς Κασσωπαίας καὶ ἀπὸ τῆς Ἐστιαιώτιδος μέχρι τοῦ Ἰονίου, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν σοβαρὰς ἐνδείξεις. Μὲ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου Μολοσσοῦ ἡγεμόνος Πύρρου οἱ πολιτικοὶ ὀρίζοντες τῆς Ἡπέρου ἀποκτοῦν πρὸς στιγμὴν διεθνή προβολήν. Τὰς πολιτικὰς ἐπεκτάσεις ἀκολουθοῦν αἱ γενεαλογικαὶ παραδόσεις, τὸ πρῶτον ἐξερχόμεναι τῶν φυσικῶν ὀρίων τῆς Ἡπέρου, εἰς τρόπον ὥστε ἡ διασπορὰ τούτων νὰ συμπίπτῃ μὲ τὸν χῶρον τῶν κατακτητικῶν βλέψεων τοῦ Μολοσσοῦ ἡγεμόνος (Ἰταλία, Σπάρτη, Θεσσαλία, Ἀμβρακία, Ἀκαρνανία, Ἰόνιοι νῆσοι, Ἀρκαδία, Λακωνία).

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν πολιτικῶν σχεδίων του ὁ Πύρρος ἔθεσε τὸν μῦθον καὶ τὴν λατρείαν τῶν προγόνων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτικῆς. Νέοι ἥρωες καὶ νέα παραδόσεις ἐπινοοῦνται, νέα δὲ λατρεῖαι εἰσάγονται κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀπαιτήσεις τῆς διπλωματίας. Ὁ κοσμοπολιτικὸς χαρακτήρ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀποτυπώνεται εἰς τὴν νέαν μορφήν τοῦ μύθου· διότι ἡ ἐμφάνισις τῆς ἰταλικῆς προελεύσεως λατρείας τῆς Ἀφροδίτης-Αἰνειάδος καὶ τοῦ Αἰνείου εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου ἀναγγέλλει τὴν ἔναρξιν τοῦ συγκρητισμοῦ εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὸν μῦθον, τοῦ ὁποίου τὸ ρεῦμα

ἀνέκοψαν αἰφνιδίως αἱ περὶ τὸ τέλος τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος παρατηρούμεναι πολιτικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, κυρίως δὲ ἡ ὑποταγὴ μετ' ὀλίγον τῆς χώρας εἰς τοὺς Ρωμαίους.

Τοιουτοτρόπως, ἡ κατὰ τοὺς ὑστάτους μυκηναϊκοὺς χρόνους λατρεία ἐν Ἡπείρῳ τοῦ Θεσσαλοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως, πρωταγωνιστοῦ τοῦ τρωικοῦ ἔπους, ἀπετέλεσε τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου. Τὴν ὠθήσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ προεκάλεσαν οἱ «Νόστοι» τοῦ Ἀγίου (8^{ος} π.Χ. αἰών), ὁ Εὐριπίδης (τέλος 5^{ου} π.Χ. αἰ.) καὶ οἱ ἱστοριογράφοι τῆς αὐλῆς τοῦ Πύρρου, Πρόξενος κ.ἄ. κατὰ τὸν 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Διαπιστοῦται ἐπομένως ἀνάπτυξις παλαιοτάτου γενεαλογικοῦ μύθου μερίζαν μυκηναϊκὴν καὶ ὠθήσεις ἑλληνικὰς, ἐξελισσομένη παραλλήλως πρὸς τὸν ἱστορικὸν βίον τῶν Μολοσσῶν, σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν γενεαλογικῶν μύθων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν. Εἰς τὴν ἀλληλουχίαν αὐτῆν μύθου καὶ ἱστορίας σταθμοὺς σημαντικοὺς ἀποτελοῦν οἱ χρόνοι τῶν «Νόστων», τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῶν ἱστοριογράφων τοῦ βασιλέως Πύρρου. Ὁ πρῶτος σταθμὸς ἐκπροσωπεῖ τὴν βασικὴν διαμόρφωσιν τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου, ὁ δεύτερος τὴν «ἐθνικοποίησιν» τούτου, ὁ δὲ τρίτος τὴν μεταβολὴν του εἰς κοσμοπολιτικόν.

Τοιαύτης ἱστορικῆς ἀλληλουχίας καὶ ὀργανικότητος γενεαλογικοὶ μῦθοι μαρτυροῦν καταφανῶς περὶ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ φύλου, τοῦ ὁποίου ἡ λανθάνουσα ἑλληνικὴ συνείδησις ἀντιδρᾷ με φυλετικὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Μολοσσοὶ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Θαρύπα καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἀλκέτα ἀποκτοῦν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς των ἔναντι τῶν λοιπῶν Ἡπειρωτικῶν φύλων. Τοιούτων γενεαλογικῶν μύθων με ὀργανικὴν ἀλληλουχίαν, με ἑλληνικὰς καταβολὰς, ἀρχὰς καὶ ὠθήσεις, καὶ με ἑλληνικὴν συνείδησιν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν παράλληλον παράδειγμα μεταξὺ τῶν βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι περιέβαλλον τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους αἱ γενικεύσεις τοῦ M. NILSSON, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἐν συντομίᾳ εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς παρούσης ἐρεύνης, δὲν φαίνονται βᾶσιμοι. Εἰς τὴν μέχρι καὶ σήμερον σημαντικὴν ἐργασίαν του, ἐκδοθεῖσαν πρὸ πεντηκονταετίας καὶ πλέον, Studien des alten Epeirus, σ. 8, ὁ NILSSON παρατηρεῖ: «Κανεὶς Ἕλληνα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνατραφῆ καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς εἰσέτι χρόνους εἰς τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς ὀνοματολογίας, δὲν θὰ εἶχε λεηλατήσῃ κατὰ τρόπον τόσον ἀνόσιον πράγματι τὴν μυθολογίαν ὡς πρὸς τὰ πλέον περιώνυμα ὀνόματά της. Ὄνόματα ἡρώων ἐδίδοντο εἰς ζῶντας ἀκόμη καὶ τότε μόνον κατ' ἐξαιρέσιν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου τὸ ὄνομα ἀπὸ παλαιῶν χρόνων εἶχε παραμείνει ἐν χρήσει. Οἱ Ἡπειρῶται πρίγκιπες ἐπρόδιδον μετὰ τὴν ἐπαρσιν αὐτῆν ὅτι

διεχειρίζοντο ξένην περιουσίαν και ὅτι δὲν ἠνόουν νὰ τὴν χρησιμοποιουῖν». Τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει καὶ μετὰ τεσσαράκοντα καὶ πλέον ἔτη εἰς τὴν μελέτην του, *Cults, Myths, Oracles and Politics*, σ. 108 : «Ὅλοι αὐταὶ αἱ τολμηραὶ ἐπινοήσεις ὀφείλονται ἀσφαλῶς εἰς τὸν Πρόξενον, ὁ ὁποῖος τὰς ἐπλασε διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα. Δεικνύουν τὴν ἄνευ προηγούμενου ὑπερβολικὴν κατάχρησιν τῆς μυθολογίας. Ὁ μολοσσικὸς βασιλικὸς οἶκος ἦτο λαίμαργος διὰ προνόμια ἑλληνικῆς εὐγενείας». Καὶ περαιτέρω: «αὐτὴ ἡ λεηλασία μυθικῶν ὀνομάτων εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ὀνοματολογίας τῆς κλασικῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐδίδοντο εἰς ζῶντας ἥρωικὰ ὀνόματα. Ἡ ὅλη ἱστορία δεικνύει τὴν ὑπερβολὴν ἐνὸς βαρβαρικοῦ οἴκου νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἥρωικοὶ "Ἕλληνες».

Ἄλλὰ τοιαῦται γενικεύσεις διὰ περιοχὰς ἑλληνικὰς, ὡς ἡ Ἡπειρος, ἔχουν τόσῃν χρησιμότητα, ὅσῃν ἔχει παραδείγματος χάριν ἡ ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸν πολιτισμὸν τῶν χωρῶν τούτων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης τῆς Ἀττικῆς, διότι ἡ πρόοδος τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ἀπέδειξεν ὅτι οὔτε παράλληλος οὔτε τῆς αὐτῆς ὑψηλῆς ποιότητος ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος¹.

Ἡ ἀυθόρμητος καὶ διαρκὴς εὐαισθησία τῶν Μολοσσῶν πρὸς τοὺς παναρχαίους ἑλληνικοὺς μύθους καὶ ἡ ἀντιστοιχία μύθου καὶ ἱστορικοῦ βίου τονίζουσι ἀντιθέτως τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν τοῦ φύλου. Εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην συνεπικουροῦν μερικαὶ ἄλλαι διαπιστώσεις, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἤδη λόγος. Οὕτω ἡ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου (ἀνωτ. σ. 52) ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Θαρύπαν εἰσαγωγὴ τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Μολοσσίαν δὲν ἀναφέρεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ τῆς γραφῆς, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ὁ Μολοσσὸς βασιλεὺς θὰ εἶχεν εἰσαγάγει τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐξεπαιδεύθη καὶ τῶν ὁποίων πιστὸς φίλος καὶ σύμμαχος παρέμεινε διὰ βίου αὐτός, ὁ υἱὸς του Ἀλκέτας καὶ ὁ ἑγγονὸς του Ἀρύββας. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ κοπὴ τοῦ πρώτου ἀργυροῦ νομίσματος τῶν Μολοσσῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος φέρει φανεράν τὴν ἐξάρτησιν ἐκ τῶν ἀττικῶν νομισμάτων².

Ἄλλὰ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Μολοσσοὶ ὠμίλουσι καὶ ἔγραφοι κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα τὴν βορειοδυτικὴν διάλεκτον, ἀποδεικνύει ὅτι αὕτη ἦτο ἡ πάτριος γλῶσσά των, πρὶν ἢ ὁ Θαρύπας μεταβῇ πρὸς ἐκπαίδευσιν εἰς Ἀθήνας. Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν τοὺς ἠμπόδιζε νὰ κατανοοῦν τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν τῆς «Ἀνδρομάχης» καὶ τῶν λοιπῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου καὶ νὰ ἐμπνέωνται ἐξ αὐ-

¹ Περὶ τῆς πολιτικῆς ἐννοίας τῶν λ. Ἑλλάς-Ἕλληνες κατὰ τὸν 4^{ον} π.Χ. αἰ. ἰδὲ ἈΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΝ, Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Ἀθηνῶν 4, 1953/4, σ. 175-200 καὶ εἰδικῶς σ. 189 ἐξ.

² Ἀνωτ. σ. 58.

τῶν. Ἡ διδασκαλία ἐπομένως τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὴν Ἑπειρον ἐνώπιον μολοσσικοῦ ἀκροατηρίου, ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο κατενόει ἀναντιρρήτως τὴν γλῶσσαν τῆς τραγωδίας. Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς διδασκαλίας τῆς «Ἀνδρομάχης» εἰς τὴν Ἑπειρον ἢ ἀλλαχοῦ, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἀνταπόκρισις, τὴν ὁποίαν εὔρεν εἰς τὰς καρδίας τῶν Μολοσσῶν ἢ τραγικῆ ποιήσις τοῦ Εὐριπίδου, παρέχουν τὸ ἀναμφισβήτητον τεκμήριον περὶ τῆς ἑλληνικότητος τοῦ φύλου.

Ὁ ἰσχυρισμὸς ἐπομένως ἐνίων συγχρόνων ἐρευνητῶν, οἱ ὅποιοι ἐμμένουν εἰς τὸν μῦθον τῆς βαρβαρικότητος τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τῶν Μολοσσῶν, ὅτι ὁ ἐξελληνισμὸς τούτων ἀρχεται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θαρύπα καὶ ἐξῆς, στερεῖται βάσεως, διότι ἀποδεικνύεται, ἐξ ὅσων εἶπομεν, ὅτι οἱ Μολοσσοί, ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑπειρον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης εἰσβολῆς (περὶ τὸ 1200 π.Χ.), κατενόουν καὶ ὠμίλουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡσθάνοντο δὲ καὶ ἔδρων ὡς Ἕλληνες¹.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Ἡ συσχέτισις τοῦ στίχου τοῦ ἀναγλύφου (σ. 89, πίν. 5) μετὰ τὸν στίχον 860 τῶν «Ἰκετίδων» τοῦ Εὐριπίδου ὀφείλεται εἰς τὸν Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσαν καὶ ὄχι εἰς τὸν κ. J. COOK (JHS 1946, σ. 112) ὡς ἐσφαλμένως εἶχον σημειώσει (Ἀρχαιολογικὲς Ἔρευνες, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἑπειρον, σ. 68, ὑποσ. 2).

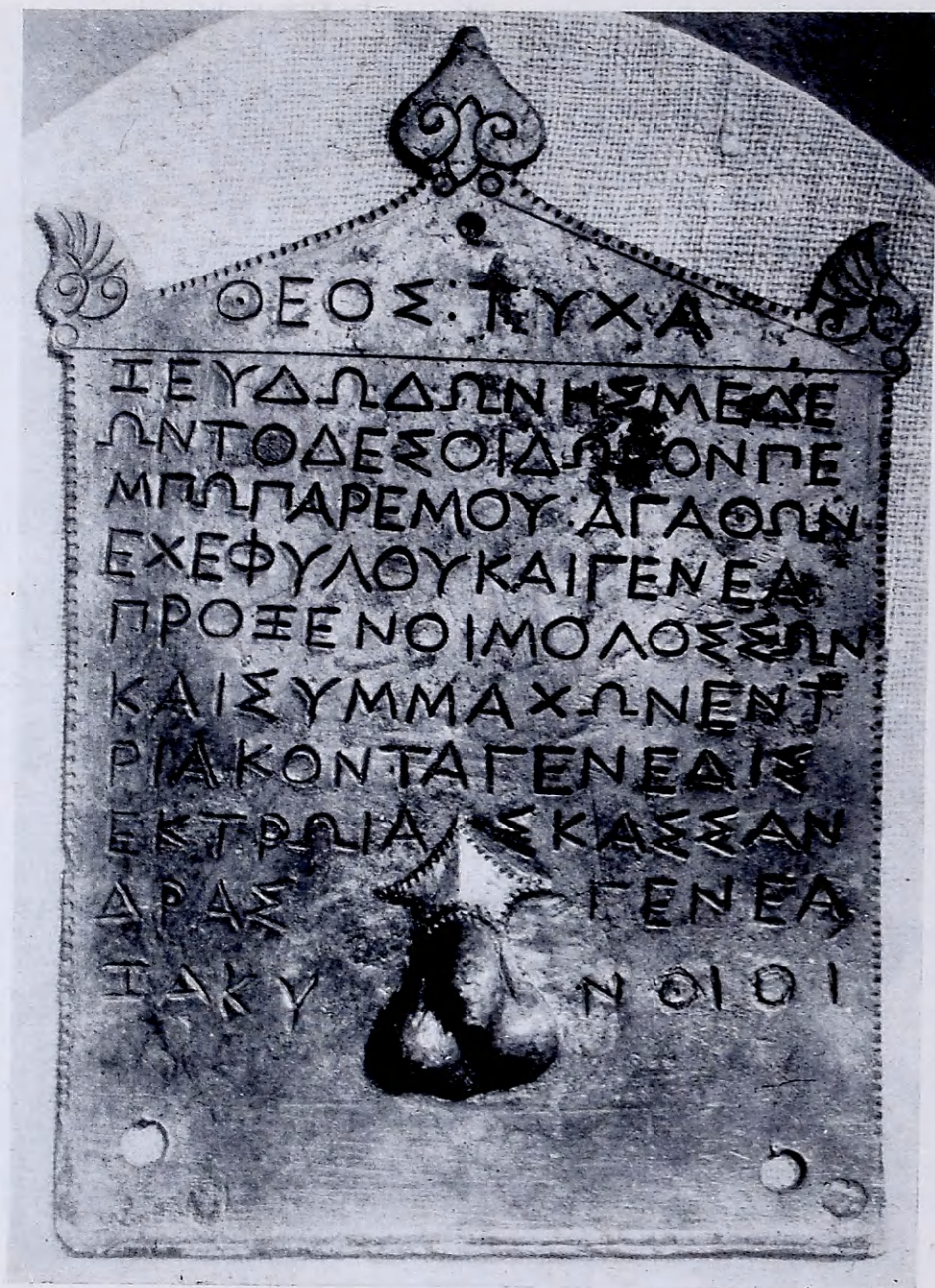
¹ Περὶ τῆς ἑλληνικότητος τῶν Ἑπειρωτῶν K. BELOCH, Griech. Gesch. I, 2, σ. 33-42. M. SAKELLARIOU, La Migration, σ. 260 ἐξ. ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Θετικὴν συμβολὴν ἀποτελοῦν αἱ νεώτεραι ἔρευναι, AE 1956, σ. 146 ἐξ. 1959, σ. 159 ἐξ. (ἡ ἑλληνικότης τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης), P. FRANKE, Die antiken Münzen, σ. 94-97, ἔνθα τονίζεται ἡ ἑλληνικότης τῶν συμβόλων ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Μολοσσῶν, καὶ E. LEPORE, Ricerche.

Τὰ εἰσέλθια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρτέμιου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος (= Γαρδίου - Γουρνίων) μὲ τὴν πρὸ αὐτοῦ πλακόστρωτον ἀνάγην
καὶ τὰ ἔγχρη βωμῶν (σ. 39, 144-5).

Ἄργυρος δακτύλιος ἐκ τάφου παρὰ τὸ Κεράσσοβον - Πρεβέζης, με ἐγγλυφὸν παράστασιν τοῦ φόνου τῆς Κλυταιμῆστρας ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου (τέλος 5ου π.Χ. αἰ., σ. 91).

Χαλκῆ ἐνεπίγραφος πινακίς ἐκ Δωδώνης, ἀφιέρωμα τοῦ Ἀγάθωνος Ἐγερφύλου
Ζακυνθίου (περὶ τὸ 300 π.Χ., σ. 103 ἐξ.).

Ἀνάγλυφος πλάξ με παράστασιν τοῦ Ἀρείου Διὸς τῆς Πασσαρῶνος
(4^{ος} π.Χ. αἰ., σ. 89-90, 144-5).